KENAN ÖNER
Prof. Avukat

SİYASÎ HATIRALARIM VE BİZDE DEMOKRASİ

BİRİNCİ KISIM — SEÇİMLER

İSTANBUL
1948

OSMANBEY Matbaası
İstanbul

KENAN ÖNER
Prof. Avukat

SİYASÎ HATIRALARIM
ve
BİZDE DEMOKRASİ

İSTANBUL
1 9 4 8

OSMANBEY Matbaası
İstanbul

Meram

Okuyacağınız satırları yazarken gücüm yettiği kadar hislerimden uzaklaşarak hâdiseleri olduğu gibi nakletmeğe çalıştım. Kendime malettiğim mülâhaza ve mütalealarda hatâ etmiş olmamı, kimse ikaz ve ihtar etmeden ben de itiraf edebilirim. Fakat bu hatâların vâkıalara sirayet etmediğini okuyucularım kabul ederlerse aldanmamış olacaktır.

Okur ve şahidleri hayatta olan hâdiseleri bir araya toplıyarak bir hâtıra şeklinde ortaya atmak pek güç ve belki de münasebetsiz olacağını düşünenlerin bulunacağını ben de umuyorum. Fakat hâtıralar tefrika halinde de Yeni Sabah gazetesinde intişar etmiş olsa bile memleketin Demokrasi tarihini ileride yazacaklar için az çok kıymetli bir vesika teşkil edeceğini düşündüğüm için bana iki senelik bir hayata mal olan sırf memleketimize aid bu hâdiselerin bir tarafa atılıp kalmasına ve bakkal dükkânında peynir sarılmasına gönlüm bir türlü razı olmadı.

Zaten aziz kardeşim Cemaleddin Saraçoğlu da, bu hâtıralar gazete ile intişar ederken bir taraftan da kitab şeklinde basılmasını tavsiye ederek tefrikaları buna müsaid olacak surette dizdirdiği için bu kolaylıktan memleket hesabına istifade etmemeği de doğru bulmadım. Bu sebeblerin tabiî bir neticesi olarak da artık bu hâtıralar kitab halinde elinizde bulunuyor.

Serdettiğim mütalealarý doğru bulmıyanlar bunları bir tarafa bırakarak yalnız vâkıaları gözden geçirmekle memlekette Demokratik bir hayatın temini bundan sonra da o kadar kolay olamıyacağı kanaatine iştirâk ederlerse bundan bekliyeceğim hizmetin bu kadarı da benim ve milletim için bir muvaffakiyet sayılır.

Huzına Safa, da'ma keder.

Harbiye: 15 Mart 1948 — KENAN ÖNER

Partiye nasıl girdim?

1945 senesi, kendinden evvel gelen yılların elem ve ıztırab yığınlarını daha fazla artırıp çoğalttıktan sonra rolünü 1946 senesine devretmiş, bütün beşeriyet, yıllar süren son cidalin bomba ve toplarından kurtularak kazandığı nisbî sükûn içinde felâketlerini daha iyi hissetmeğe başlamıştı.

Yeni senenin yeni bir kaç günü geçtikten sonra Karaköy Palastaki etüdümde dosyalarımı karıştırırken mülga Denizbank Müdürü Yusuf Ziya Öniş ziyaret lûtfunda bulundu.

Bu zati ilk defa görüyordum, az süren bir dedikodudan sonra ziyaret sebebini anlatmağa başlıyarak; yeni teskil edilen Demokrat Partinin maksad ve gayesini - teferruata girişmeden - anlatmağa, işin ehemmiyet ve şumulünü izaha başladı. İnsan kıtlığı hakkındaki görüşlerini izah etti. İstanbul gibi çok mühim bir vilâyette benim iş başına geçerek millet ve memlekete hizmeti kabul etmemi, Celâl Bayara izafetle, teklif etti.

Beklemediğim bu teveccüh bende bıraktığı ilk intibâı hayret kelimesile izah edebilirdim. Bu partinin dört kurucuları arasında Refik Koraltanı tâ 1911 senesinde Bursada istinaf müddeiumumiliği muavinliğinde bulunduğum sırada, o da iki bidayet müddeiumumî muavinlerinden biri olduğu için tanımıştım. Sonra meslek yollarımız ayrıldığı için yüzyüze ya gelmiş veya gelmemiştim. Fuad Köprülü ile de ayrı fakültelerde olmakla beraber, İstanbul Üniversitesinde buluşmuş, hattâ Muammer Raşidin Rektörlüğe seçilmesi sırasında mücadeleli sa. yılır bir münakaşaya girişmiştim. Celâl Bayarla da fersahlarca uzak bir karabete mazhar olmakla beraber onun bir Alman bankasında veznedar bulunduğu zamanlara tesadüf eden Hüdavendigâr vilâyetindeki vazifem sırasında da, Ankarada buluştuğumuz vakitlerde de selâmlaşmış, seslerimizi işitmiş değildik. Adnan Menderesi de Meclis içindeki tenkidkâr sözlerile tanımış, fakat bir yerde karşılaşmamıştık. Bu ibtidaî muarefeye rağmen hilkat ve telâkkilerimizin ayrılığı bence tahakkuk etmiş, uzun bir mücadeleyi dâvet edecek bir muhalefetin bunlar tarafından temsil ve idaresini oldukca şübheli bulmuş, büyük bir tereddüdle bu teklifi karşılamıştım.

Yusuf Ziya Öniş bütün belâgatile beni iknaa çalışıyor, ben kendisine bu teşekkülün ciddiyet ve samimiyetine kâfi derecede inanamadığımı ileri sürerek kendimi kurtarmağa çabalıyordum.

Bu karşılıklı tartışma epeyce uzun sürdü. O beni tatlı kelimelerle iknaa çalıştıkca tereddüdlerim devam ediyor, benim kurucular hakkın daki basit malûmatıma rağmen onun sözlerinden kendi hüviyetim hakkında esaslı sayılır bilgilere sahib olduğunu anlıyordum. Bu emni-

yetsizlikten başka bir de kabul ettiğim resmi vazifeler haricinde her şeyden uzak ve siyasetten nefretle geçen uzun bir ömrün itiyadlarını birdenbire bıraksam bile siyaseti doğruluk ve samimiyetden ibaret bilen varlığımın mugalata ve atlatma şeklinde devam edip giden siyasî sahada muvaffakiyeti kendim için çok şübheli buluyordum.

Beklenmiyen bir müeadelenin uzun süren safhaları beni yormuş ve şaşırtmış, bundan kurtulmak için hemen hemen evet diyecek bir hale gelmiştim. Fakat iş bu kadar fevrî hareket edeeek kadar basit değildi. «Müsaade ediniz, bir kaç gün düşüneyim» mukabil teklifile bahsi kestik ve ayrıldık.

Ayrıldım, fakat fikrime sokulan kurdun tesirinden bir türlü kurtulamıyor, arasız ne yapaeağımı düşünüyordum.

Siyasî cereyanların hepsinden uzak kalmakla beraber memleketin nereye gittiğini görmiyecek kadar kör değildim. Bilhassa on yıl süren adliye müfettişliğim zamanında yurdun bir çok yerlerinde dolaşmış, milletle çok yakından temas imkânlarını bulmuş, zavallılıktan, kimsesizlikten başka kabahati olmıyan milletimin en acıklı sefalet ve mahrumiyetler altında ezilip durduğunu, birçok yerlerde 20 inci asır ortasında hâlâ Âdem ve Havva devrini yaşadıklarını, her sahada kendisini çevreliyen yoksulluk ve ıztırablar içinde insanlıktan âdeta uzaklaştığını gözümle görmüştüm. Şehirlerden kasabalara, oradan köylere gittikçe sefalet ve ibtidaîlik koyulaşıyor, eşrefi mahlûkat zannettiğimiz insanlar, başka hayvanların bile maruz kalmadıkları güçlükler arasında inleyip duruyordu. Buna rağmen bu yoksul insanların tahammül ve faziletı, başka milletlerle mukayese edilemiyeeek bir varlık ifade ediyordu. Bu millet hakikaten kurtulmalı, insan gibi yaşamak imkânlarına sahib olmalı idi. Çünkü buna mazhar olmak için bütün meziyetler, iyi şartlar kendisinde bulunuyordu. Bu hakikati gören gözler, bugünkü sefaletin sebebini milletin bünyesinde değil, onu idare edenlerin ahlâk ve zihniyetinde aramak samimiyeti göstermedikee doğru bir imana sahib olamazlardı.

Bütün neslim gibi ben de Sultan Hamidin istibdadla, hattâ zulümle dolu devrinden başlıyarak Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerini idrâk etmiş, bu uzun seneler zarfında İttihad ve Terakki cemiyetinden başlıyarak her fırkanın idare tarzını görmüş ve hepsinin bir noktada birleşerek gittikee hiçbir yük taşıyamaz hale gelen milletin bir kere sırtına atladıktan sonra kanını emip tahtakurusu gibi şişmekten başka birşey yapmadıklarını, yapamadıklarını kavramıştım.

Bilhassa kullanmasını bilenler için pek iyi şartlar içinde başlıyan Cumhuriyet devrinin gittikce tereddiye uğrıyarak, Türk tarihinde az görülmüş bir felâkete doğru milleti sürüklediğini görmemek kabil olamıyaeak kadar bir vuzuh hâsıl etmiş bulunuyor, iş başında bulunanlardan başka bu âkıbeti sezmiyen görülmüyordu.

Ben doğduğum zaman üç kıtai arza dal budak salmış görülen Osmanlı İmparatorluğu, kendimi hissetmeğe başladıktan sonra elîm bir inhitat hamleleri nerede karar kılaeağı belli olmıyan bir izmihlâle doğru koştukea koşuyor, Bulgaristan, Mısır, Bosna - Hersek gibi iyiliğin-

den ziyade kötülük menbaı haline gelen yerlerden sarfı nazar edilse bile - bir Fransız mütefekkirinin de dediği gibi - geldiğimiz yerlere doğru çekile çekile acı bir inkırazın kenarına yaklaşıyor, arzın Avrupasında, Afrika ve Asyasında muhtelif ırktan en aşağı kırk milyon halk üzerinde saltanat kuran koca Osmanlı İmparatorluğu her taraftan koğula koğula ufalıyor, asırlık şerefini şerefsiz yollarda arıyor, beşeriyet arasında şerefle anılan Türk milleti kimseye görünemiyecek kadar zelîl bir varlığa, daha doğrusu izmihlâle doğru sürüleniyordu.

Kahraman ve celâdet dolu ecdadın çocukları olan Türk milleti, hiç te bu âkıbete lâyık olamazdı. Şehir ve kasaba halkının zamanla tereddisi kabul olunsa bile varlığının dörtte üçünü bugün de teşkil eden asîl millet, ırkından ve ecdadından aldığı meziyetlerin hiç birini şübhesiz elden kaçırmamıştı. Bu bîçare halka cemiyetin eli pek az dokunduğu, medeniyet telâkkilerinin rüzgârı bile üzerinden geçmediği için olanca sâfiyet ve bekâretile faziletlerini, meziyetlerini muhafaza ediyor, Türk camiasının selâmeti için kendisinden istenilen vazife üstündeki fedakârlığa seve seve katlanıyor, kendinin ve evlâdının canını bile mensub olduğu millet varlığı hesabına veriyor, tencere ve sapanını da vergi şeklinde ibzal ediyor, kendisi bitiyor ve milletinin var olması için ne lâzımsa tereddüd etmeden yapıyor, fakat ağıl ve ahır hayatından da kurtulamıyarak cemiyetten hiçbir şey almadan veriyor, veriyordu.

Memleket ve halk için çalıştığını iddia edenler herşeyden evvel bu sefaletin elîm sebeblerini arayıp bulmağa, bulduktan sonra da ortadan kaldırmağa mecbur oldukları halde bunu yapmak vâdile iktidara geçen her zümre yerine alıştıktan sonra daha ıztırab verici bir istical ile milletin üzerine saldırıyor, kendi zümre ve satvetinin artması için milleti durmadan soyuyor, bir tarafta mahdud bir zümrenin dârât ve ihtişamı göz kamaştırırken öte tarafta saadete kendilerinden lâyık koca bir milletin felâket ve harabisi çoğala çoğala tahammül edilmez bir hal alıyor, maalesef bunu temin eden hükûmete de önceleri saltanat, sonra meşrutiyet, daha sonra da cumhuriyet ve halk hükûmeti deniyor, asırlık bir idare sistemi, yerinde sayıp dururken en sonra böyle idareye soyadı olarak «Cumhuriyet» ismi takılıyordu.

İşte bana Celâl Bey tarafından bu vazifenin tevcih edilmek istenildiği sırada memlekette böyle bir zümre saltanatı kurulmuş, bu zümrenin satvet ve tahakkümünü takviye etmek ve bu kuvveti millet aleyhinde kullanabilmek için bu istihkaksız azamet karşısında da sefaletten göz açamıyacak hale gelen koca bir Türk milleti yer almış, Allahtan bir kurtuluş çaresinin tahakkuk ve zuhuruna dua etmekten başka her ümidden ayrılmış bulunuyordu.

Halka bu ümidi vermek şübhesiz vatanını seven her ferdin vazifesi idi. Fakat ortaya atılan Demokrat Partinin dört kurucusu bu ümidi tahakkuk ettirecek, bu uğurda can verecek kabiliyette insanlar mıydı?...

Zaten ölü doğan Millî Kalkınma Partisinden sonra teşekkülü ilân edilen Demokrat Parti bu ümidi başaracak halde miydi?..

Herşeyden evvel hakikati kavrıyabilmek için ortaya çıkan bu tarzdaki her teşekkülün teessüsü zamanındaki şartları tahlil etmek bana

en aldatmayıcı bir yol gibi görünüyordu. O zamanki şartlar ise hiç te-ümid verecek halde değildi.

Meşhur San Fransisko ahidnamesinden sonra çok partili bir hükûmet ve tek dereceli bir seçim teranesi almış yürümüş, memleketi gittikçe derinleşen bir felâketten kurtarmak için demokrasi usul ve an'anesinin tahakkukundan başka selim bir ilâcın bulunamıyacağı telkin edilip durmuştu. Halbuki biz bu rejimi tâ Meşrutiyet devrinde kabul etmiş, Cumhuriyet devrinde de anayasamızı bu esaslara göre tanzim etmiş bulunuyorduk. Belki de yirmi beş sene idareyi elinde tutan Halk Partisi memlekette demokratik esaslara göre idare cihazının işletilmekte olduğuna inanmış görünüyorlardı. Fakat hakikatte demokratik bir anayasanın maskesi altında işliyen idare makinesi, en koyu bir oligarşinin, zümre saltanatının tam bir ifadesiydi. Seneler süren itiyadlarla tıbkı havuza atılmış bir taş parçası gibi, bir merkezi tahakküm etrafında sıralanan dalga daireleri şeklinde o merkezi tahakkümün tâbi'leri sonra tebea tabi'leri daha sonra da onların tâbi'leri geliyor, meşru ve gayrimeşru yollarla bunların eline geçen kudret ve servet mukabilinde gün geçtikçe artan elîm bir israf ve sefahetin yanı başında aç, çıplak ve inim inim inliyen koca bir milletin feryadları işitiliyordu. Türk şehinşahlarına bile nasib olmıyan bu muazzam dârat ve debdebe mahud tabi'lerin muhitile mâkûsen mütenasib şeklinde zümrelere yayılıyor, varlıklarını kendi fazilet ve liyakatlerinden fazla merkezi tahakkümün şahsına bağlamakta arayan bu zümre elindeki nimetlere ve kendilerine bunu temin eden vasıtalara sımsıkı sarılarak ölünceye kadar, belki de daha sonra milletin kanile şişen midelerini boşaltmamak, ele geçirdikleri nimetlerden uzaklaşmamak için kendilerine nasibin kısmet ettiği varlıkları bahşeden idare sistemini, sistemlerin en doğrusu ve en meşruu olarak kabul ediyordu.

Demokrasi bir zümrenin değil, millet iradesinin hâkimiyetini temine matuf bir rejim olmasına göre hükûmetin ve bütün hükûmeti ellerinde tutan bu bayların menfaatlerine uymıyan bundan başka bir sistem tasavvur edilemezdi. İçine gömüldükleri âlâyiş, milletten aşırılan imkânlarla temin edilmiş ganîmetlerden başka bir şey olmadığını bildikleri için kendilerinden millete intikali Demokrasi muktezası olan hâkimiyetin ilk tecellisinin muhakkak kendi aleyhlerinde olacağını da biliyorlardı. Hiç kimseden de böyle bir nimetten gönül rıza ve ferahlığı ile feragat beklemeğe kimsenin hakkı olamazdı. Hele kendilerini saltanatın vârisi meşruu sanan bu efendilerden böyle bir fedakârlık beklenemezdi. Böyle düşünüş eğer haklı ise Halk Partisi bilhassa bu zümre efendilerile Demokrasinin barışmasına imkân olmadığını da kabul bir zaruret halini almış bulunuyor, bu efendiler başka çare kalmasa bile mutlaka memlekette Demokrasinin teessüsünü öldüklerinden sonraya bırakacak bir ölçü ile ayarlıyacakları muhakkak görünüyordu.

Fakat Sanfransisko muahedesi bir emrivâki şeklinde, korkutucu bir heykel gibi, önlerine dikilmiş kendilerini titretiyor, dünyadaki totaliter zihniyetini yıkmak için milyarlarca insan ve para fedakârlığını göz kırpmadan kabul eden Anglosaksonlarla onlara iltihak eden milletlerin ortasında Türkiyenin bu kötü zihniyete, Demokrasi ve Cumhuriyet soyadlarını taşıyarak devam etmesine müsamaha edemiyeceklerini de pek âlâ tahmin ediyorlardı.

İki cami arasında bînamaz hale giren bu efendilerin bu iki kudret arasında epice bocaladıklarını kabul etmek o kadar yanlış bir mülâhaza olamaz ve şübhesiz bu zümrenin elebaşıları bir araya toplanarak memleket için değil, kendi saltanatlarını uzatmak için el ve kafa birliğile bir çare düşünmüş olmaları da muhakkaktır. Başka milletlerin hak ve haysiyetini temin için taahhüde girişen bir halkın kendi ferdlerinin hak ve haysiyetine bir kıymet vermemesi kadar da beşeriyetle istihza mevzuu istense de bulunamazdı.

Memlekette fazla partili bir idare sistemine güler yüzle bakılmağa başlandığı devre bana göre bu tereddüt ânına tesadüf etmiş olacaktı. Halk Partisinin irili ufaklı sanadidi bu keşmekeşten kurtulmak için memlekette, velev zahiren olsun, bir Demokrasinin mevcudiyetini isbat etmekten başka çare olmadığını kabul etmiş olacaklar ki hem dahilde Demokratik bir idare sistemi bulunduğuna bizlerle beraber âlemi kandırmak, hem de saltanatlarını, hiç değilse, hayatları müddetince uzatabilmek çarelerini birleştirmek gibi muhâli mümkün kılmağa çalışmaktan başka yapacak bir şey bulamadıklarını da bütün icraatından sezmek kabil olduğuna o gün de, bu gün de inanmış bulunmaktayım.

Halk Partisini idare edenler kendilerinden başka partilerin de memlekette vücudünü mümkün kılacak bir müsamahayı içtinabı gayrı kabil bir zaruret olarak kabul ediyorlar, fakat bu partilerin kendilerine, şahsî menfaat ve ihtiraslarına engel olmıyacak bir varlıkta olmasını can ve gönülden istiyorlardı.

Bu şartlar altında doğmıya başlıyan Demokrat Partinin bu dört kurucusu uzun seneler zarfında Halk Partisinin içinde onların usûl ve idare tarzına alışmış, bugün de kaldırılmasını veya ıslah edilmesini istediğimiz millet haklarını öldüren ve son modaya uyularak antidemokratik ismile anılan kanunların vaz-u tedvininde emekleri geçmiş, bütün faaliyetleri boyunca zümre tahakküm ve alâyişine iştirâk etmiş oldukları işlerin bugün fenalık hattâ şeametini iddia edenlerin samimiyetine inanmak o kadar kolay olmazdı. Yusuf Ziya Önisle tekrar görüşmek vaidile ayrıldıktan sonra geçen günler zarfında hep bunları düşündüm. Akıllarına, vatanseverliklerine ve samimiyetlerine inandığım arkadaşlarla imkân buldukça temas ve istişarelerde bulundum. Herkes bir terane terennüm ediyor, milletin eline geçen bu son fırsattan istifade ederek vatan ve vatandaşlar için pasif kalmanın vebal ve mes'uliyetini herkes kabul etmekle beraber bu işin samimiyetine inanan bulunmuyor, hele beni ve onları iyi tanıyanlardan aramızda bir âhenk tesisine pek az kişi inanıyor, vicdanımı tereddüdden kurtarmak imkânı bir türlü hasıl olamıyordu.

Ben gittikçe artan bir tereddüd içinde çırpınıp dururken mev'ud gün geldi çattı. Yine etüdüme gelen Yusuf Ziya Önisle münakaşaya başladım. Henüz bir karar veremediğimi söylediğim zaman yüzünde memnuniyetsizlik ifade eden çizgileri okur gibi oldum, tekrar görüşmek vaidile yine ayrıldık.

Ayrıldım, fakat bir türlü karar veremiyordum. Bu sıralar Halk Partisi muhitinden yayılan muvazaa haberleri vicdanımı çimdiklıyor, tereddüdümü uzatıp duruyordu. Hakikaten mes'ele kolay kolay karar verilir mahiyette basit bir şey değildi.

Elimden geldiği kadar dışında kaldığım siyasî cereyanlara bir

«Evet» lâfzının ağzımdan fırlaması ile altmışından sonra ben de burun sokmuş olacaktım. Halbuki ben siyaset denilen karmakarışık âlemin tamamen cahili bulunuyor, doğruluk ve samimiyetten başka bir şey bilmiyordum. Bence de memlekete Demokrasiden evvel samimiyete müstenit bir idare kurmak icabediyordu.

Etrafında dolaştığım bu siyasî cereyanlar arasında da iğfalkâr bir demagojiden başka bir şey görmüyor, doğruluktan, samimiyetten umumî bir nefret göze çarpıyordu. Particilik bana göre yabancı bir şey olduğu için de İstanbul gibi bir muhitte ciddî bir partinin başkanlığını üzerime almağı gözümde çok büyüttüğüm için muvaffakiyetsizliği mukadder gibi görüyordum.

Bu kadar da değil, benim için tamamen yabancı bu hayatta başarı temin edebilecek bir arkadaş da tanımıyordum. Fakat iradem haricinde ayağıma kadar gelen millet hizmetini, ilâhî bir teklif mahiyetinde telâkki ettiğim için de bundan imtinaı vicdanî ve içtimaî bir cinayet olarak görüyordum.

İstinad ettiğim üç nokta vardı. Zavallı bir milleti kurtarmaktan başka bir emelim, bir idealim olmadığı için Allahtan yardım bekliyordum. Kendi samimiyet ve enerjik kuvvetime de tamamen inanıyordum. Fakat bir taraftan da «Bu adamlar samimî değillerse ne yaparım?» sualini bir türlü beynimden çıkaramıyor, bu yaşta şahsî ihtiraslara âlet olmaktan da bütün mânasile korkuyordum. Hele bir muvazaa ihtimali mevcudiyetimi titretiyordu.

Bir aralık ufak bir nur gözüme ilişti: Ben ahlâk ve hüviyeti herkesce bilinen bir adamdım. Yusuf Ziya Öniş te beni, benim kadar tanımasına göre sayın kurucuların zamirinde bir muvazaa arzusu varsa böyle karışık bir iş için seçilecek arkadaş ben olamazdım. Milyonlarca insan arasında İstanbul gibi merkezden mühim bir vilâyette bir partiyi idare etmek için benim aranıp bulunuşum nazarımda muvazaa ihtimalini silip süpürüyordu. Ümidlerimin aksi çıkarsa girdiğim gibi çıkmaktan beni alıkoyacak bir kuvvet de göremiyordum. Ben fanîlere âbid olmaktan ziyade millete hâdim olmak için bu yeni hayata atılacaktım. Varlığımdan fazla milleti seviyor, ve kendimde onlar için feda edilmiyecek birşey göremiyordum. Karar verdim: Mevcudiyetimi, maddî ve mânevî varlığımı ortaya koyacak, bütün kuvvetimle çalışacak, millete bir saadet zerresi verebilirsem Allahın huzuruna bahtiyar bir fâni olarak çıkacaktım.

Verdiğim bu karardan sonra tereddütten kurtulmanın verdiği sükûn içinde hizmet şartlarını bir kâğıt üstünde toplıyarak üçüncü buluşmamızda Yusuf Ziya Önişe okudum ve bu şartlar dahilinde hizmete hazır olduğumu bildirdim. (1) Muhatabım memnuniyet göstererek

---

(1) Nezdimde bulunan müsveddenin bana hatırlattığına göre teklifimde şu noktalar bulunuyordu:

1 — Partide manen ve maddeten mühim bir rol oynıyacak şahsın alınmasında müdavelei efkârda bulunularak tam bir kanaat husulünden sonra bunlar hakkında bir karar verilmesini faydalı bulmaktayım. Bu müdavelei efkârın iyi netice vermesi için de esaslar da tam ve mütekabil bir anlayış zihniyeti hâkim olması lüzumuna kaniim.

2 — Bunlar haricinde İstanbulda fırkaya girecekler hakkında tam bir

ayrıldı ve bir hafta kadar sonra da mütekabil itilâf hasıl olduğunu ve Celâl Bayarın bir haftaya kadar İstanbula gelerek benimle görüşeceğini, bu arada da merasimin tamamlanacağını bildirdi. Bildirdiğim şartlar arasında namuslu ve samimî bir insanın kabul edemiyeceği bir şey de yoktu.

İcab ve kabul bu suretle tekemmül etmiş, artık Demokrat Partinin faaliyetine karışmış bulunuyordum. Haftalar geçti Celâl Bayardan ses işitilmedi. Şubatın ilk günlerinde kuruculardan Fuad Köprülüyü karşımda buldum. Partiden ve onun müstakbel faaliyetinden bahsederken kiminle çalışmak niyetinde olduğumu sordu. Henüz bir karar vermediğimi anlayınca yanımda çalışmak üzere merkezce üç kişinin münasib görüldüğünü ve bunların İbrahim Çehreli, Hüseyin Avni Sağıroğlu ve bir de emekli general İlyas paşa olduğunu bildirdi.

Bu isimlerde Türkiyede, bilhassa İstanbulda üç adamın yaşadığından da haberdar değildim ve bunlarla, siyasî faaliyetimde benimle çalışacak insanların meçhulleri üç daha artıyor, ruh ve maksadlarını tanımadığım adamlarla bir arada çalışmak mecburiyeti —ne yalan söyliyeyim— pek de hoşa gitmiyordu. Ne yapalım Demokrasi kayığına artık atlamış bulunyordum.

Bunların kim olduğunu sordum, izahata başlıyarak bunlardan İbrahim Çehrelinin son harb zamanında, servetini milyonlara ulaştırmış bir adam olduğunu, Demokrat Parti henüz meydana çıkmadan ve tasavvur devrinde iken kendiliğinden Ankaraya gelerek partiye on bin lira vermek suretile hamiyyet ve tarafdarlığını göstermiş olduğu gibi ileride de hiç bir yardımdan geri kalmamak vâidinde bulunduğunu, tahsili olmamakla beraber para hususunda kendisinden ve muhitinden istifade edileceğini bildirdi. Sonra Hüseyin Avni Sağıroğlunu anlatmıya başlıyarak bunun da diğeri kadar servet sahibi olmamakla

istiklâle sahib olmasını da muvaffakiyetin esası addetmekteyim. Tabiı bu istiklâl merkezin tenvir hakkını selbedecek dereceyi bulmıyacaktır

3 — Fırka umdelerinin zaman ve imkânın tahdit ettiği çerçeve dışına çıkarılmıyacak suretle plânlanmasını en esas prensip olarak kabul etmekteyim. Arzu ile imkân arasında bir müvazene temin edilmedikçe yapılacak her şey ortaya lüzumsuz bir takım heras tohumlarından başka ameli bir netice temin etmiyeceği için evvelâ imkânı hazırlamak, sonra icraata geçmek, kabiliyet ve kudretimizin yetmiyeceği büyük ve nazarî fikirler peşinde koşacak, faaliyeti tahakkuk etmemeğe mahkûm didinmelerle harab edecek yerde mümkün olanların arkasında yürümek amelî bir yol olacaktır

4 — Muhalefet her şeyi fena görüp göstermek demek olmadığına göre iyi ve hayırlı şeyleri kendimiz yapmadığımız veya yapamadığımız için mutlaka aleyhto bulunmanın memleket harabisini daha fazla teshil ve teşri edeceğine inanmakta ve bu sebeble de hakikaten zararlı faaliyetler önünde son dereceye kadar direnmekle beraber iyi şeylerin de desteklenmesine tarafdaı bulunmaktayım.

5 — Partiye intikam hissini tatmin veya maddî menfaat temin etmek için intisab etmek istiyenlere karşı çok müteyakkiz bulunmak icabedeceğine inanmaktayım.

6 — Gerek parti içinde, gerek partililer arasında ve halka karşı tahakküm ifade edecek hareketlerden mutlak surette tevakki vücubuna kaniim.

beraber ticaretle meşgul olmak itibarile faaliyetinden az çok nakdî yardım beklemek kabil olduğu gibi Mülkiyeden mezun olmak itibarile de fikirlerinden istifade edileceğini ve Serbest Fırka zamanında Trabzondaki şubenin başkanlığını yaptığı için tecrübesinin de faydalı olacağını anlattı. Daha sonra da İlyas paşaya geçerek bunun da orduda namuslu bir kumandan olarak tanındığını, mevcudiyeti ordu üzerinde iyi tesir yapacağını söyledi.

Anlatıldığına göre yeni kurulacak bir parti için bunların üçünden de istiğna gösterilemezdi. Bundan sonra diğerleri hakkındaki fikrimi sordu. Rubu' asırdanberi birbirine benziyen nasiblerle bir arada yaşamak saadetine mazhar olduğum Yargıtay başkanlığından emekli avukat Cevad beyle beraber çalışmak azminde bulunduğumu ve bu kıymetli ve faziletli arkadaşın muvafakatini almağa çalışacağımı bildirdim. Merkezce de buna çalışıldığı halde ikna' edilemediğini anlatarak ümidsiz göründü. Muktazi merasimin yapılması için bir gün tâyin ederek ayrıldık. O tekarrür eden üç zatı getirecek, ben de Cevad beyi kândırarak mevcudiyetini temin edecektim.

Celâl Bayarı beklerken Fuad Köprülüyü karşımda görünce hayret etmiş, ne yalan söyliyeyim biraz da şeamet sezmiştim. Sebebini derhal telefonla Yusuf Ziya Önişten sordum. Buraya gelmeğe karar vermişken sonradan mazii hayatının kendisile birleştirdiği bazı arkadaşlarının teklifini reddetmek kudretini kendinde göremediği için İzmire giderek İstanbula Fuad Köprülüyü göndermek mecburiyetinde kaldığını bildirdi.

Cevad bey, evvelce kendisile istişarede bulunduğum için, vaziyeti biliyor, beni kırmıyarak muvafakatini esirgemiyecek görünüyordu. Kendisini tekrara görerek ikna' ettim ve içtima günü yine benim etüdümde buluşmak üzere rızasını aldım.

O gün Fuad beyle tanımadığım üç arkadaş, sonra da Cevad bey geldi ve diğer odada paltosunu çıkartıp toplanma odasına girerken içeridekileri görünce derhal yüzünün kızararak irkildiğini hissettim. Hemen fırlıyarak daha girmeden sebebini sordum. Damadının Çehrelilerle olan ortaklığının fena bir şekilde bozulmasından dolayı aralarında bir soğukluk hasıl olmuş bulunduğunu, beraber çalışacağını bilseydi muvafakat da etmiyeceğini, fakat iş Çehreli değil, memleket mes'elesi olduğu ve beni yalnız bırakmak istemediği için kararında sebat edeceğini bildirerek içeri girdi ve beşimizin de ellerini sıkmak nezaketini esirgemedi.

Bundan sonra tüzük mucibince bu beş kişi arasında hâfî reyle başkan seçilmek icabediyordu. Demokrasiye tamamen uygun olan bu usulden daha başlarken vazgeçilmiş olmalı ki teklife göre başkan olarak ben seçilmiş, oylar da tamamen bende toplanmıştı. Demek ki bu intihab bir formaliteden başka bir şey değildi ve ben arkadaşların zâhirî oy birliğine rağmen merkezce tâyin edilmiş uydurma başkandan başka bir şey değildim.

Daha sonra Fuad Köprülü tam bir kurucu azametile cebinden çıkardığı parti mühürünü uzatarak yersiz bir tebrik ile işin azametini arttırdı. Daha sonra da gazetelere birer tebliğ vererek Demokrat Par-

ti İl müteşebbis heyetinin tarafından tesis buyurulduğunu ve yapılan gizli seçim ile başkanlığa benim getirildiğimi ilân etti, bu suretle de 1946 senesi şubatının on dördüneü günü İstanbul teşkilâtının tesis tarihi olarak parti kütüğüne geçmiş oldu...

Demokrat Partinin İstanbul teşkilâtı kurulduğu sırada vaziyeti şu suretle hülâsa mümkündü:

1 — Yapılan propagandaların tesiri altında Demokrat Partinin bir muvazaa partisi olduğuna dair çok kuvvetli bir zan — ben de dahil olduğum halde — her tarafı sarmış, halkta göze batar bir itimadsızlık uyandırmıştı.

2 — Serbest Fırkanın âkıbeti ve Demokrat Parti kurueularının hüviyetleri de bunu teyid ettiği için her sınıf halk, millet ve memleket idaresi hakkındaki görüşünü bile açıklamaktan korkuyordu.

3 — Halk Partisi elindeki çeşidli ve zengin vasıtalarla kuvvetini arttırmağa, Demokrat Partinin inkişafını önlemeğe çalışıyordu.

4 — İktidar partisi İstanbul müfettişi Alâeddin Tiridoğlunun idaresi altında maksadlarına kavuşmak için her çareyi meşru görüyor tazyik ve tehditler artıyordu.

5 — İstanbul matbuatı ikiye ayrılmış, birkaç mizah gazetesile, hüviyetlerini sahiblerinden fazla milletin tanıdığı birkaç gündelik siyasî gazete demagoji kudretile halka siyahı beyaz göstermeğe çabalar ve bazı gazeteler de tereddüd içinde bocalarken bir kısmı da memlekette demokrasi eereyanının yerleşmesine elden gelen gayreti gösteriyordu.

6 — Aşikâr bir korkunun alâmetleri halkta görülüyor, azîm bir ekseriyet Demokrasi ve Demokrat Partiye, gizli gizli muhabbetler sunuyor, meydana çıkmaktan da korktukları için, partide faal bir rol almak şöyle dursun, samimî hislerini açıklamaktan da çekiniyordu.

Bu ve buna benzer menfi âmillerden, taahhüd ettiğim işin kolayca başarılır birşey olmadığını ben de anlıyordum. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, ömrüm siyasî eereyan ve faaliyetlerin dışında geçmiş olduğu için de partieilik hayatının memlekette en aeemilerinden biri bulunuyordum. Bu menfi âmillere rağmen güvendiğim birşey varsa hayatta bir gün yılgınlık göstermiyen benliğimin bütün güçlükleri yenmeğe çalışmaktan korkmıyaeak kadar bana metin görünmesi idi. Hayatta çektiğim mânevî aeılarla çürüye çürüye bu yaşa gelmiş, milletin çektiği her ıztırabdan en büyük hisseyi kendime ayırmış, Allahın da mütevalî lûtfuna mazhar ola ola koea bir gençliği öldürerek ihtiyarlığın maskara çağına çoktan ayak basmıştım. Böyle, kıymeti sonradan anlaşılan, geneliğin ölümüne tahammül edebildikten sonra geri kalan pespaye bir hayatın idamesi mukabilinde zillete baş eğmenin, millete hizmetten kaçınmanın zaten mânası olamazdı. Karşısında en büyük tâzim ve iftihar hissini duyduğum milletimin asırlardanberi çektiği belâlarla bunların sebeblerini samimiyetle araştırmaktan kendimi alamıyor, memuriyet ve tedris hayatımda bu faziletkâr, fakat zavallı millete biraz olsun faydalı olmağa çalışmaktan başka hiçbir maksad takib etmiyordum. Bu kadar saf geçen bir ömrün kimseden korkaeak

bir tarafı olamaz ve varlığımda ferdî ve ictimaî imanlar yaratmamasına imkân bulunamazdı.

Daha bu partiye girmeden, hattâ ismi işitilmeden uzun zaman evvel en samimî kanaatlerimi ufak bir deftere geçirerek bu ictimaî âmentülerimi şu şekilde tesbit etmiş bulunuyordum:

1 — Cemiyeti ıslaha çalışacak yerde nefsimizin ıslahına uğraşmak;

2 — Hulûs ile ihlâsı, hürmetle ubudiyeti birbirinden ayırarak riyâ ve tabasbusların millî ahlâkı daha fazla bozmasına meydan vermemek;

3 — Her türlü redaetleri önliyecek bir cereyan tevlidile memlekette fazileti hâkim kılmağa çabalamak;

4 — Hakikati millete anlatmağa mâni olan herşeyi parçalıyarak halkı realiteye alıştırmak;

5 — Başkasının maruz kalacağı her teaddiden, kendi nefsimize tevcih edilmiş kadar müteessir olmağı şiar edinmek;

6 — Şahsî ihtiras ve menfaatlerini temin için hakikati tağlite uğraşanlarla daima mücadele ederek, ne kadar acı olursa olsun doğruluğun galebesini mümkün kılmak;

7 — İş yapmaktan ziyade yapar gibi görünen palavracılarla, her idarenin mergubu olan mesleksiz ve şahsiyetsiz mahlûkları memleket mukadderatına müessir olacak devlet işlerinden uzaklaştırmak;

8 — İsraf ve alâyişin önüne geçerek bir taraftan ahlâkı bozan, bir taraftan da milleti tahammül edilmez yükler altında ezen âmilleri ortadan kaldırmak;

9 — Lâiklikle dinsizlik arasındaki farkı idrâk ederek —yobaz ve derviş tahakkümünün yenilenmesine meydan bırakmamak kaydı mutlakile— halkın dinî tedrisatını temin etmek;

10 — Her sahada milletin tabiî haklarını kullanmağa mâni olan engelleri parçalamak;

11 — Her çeşid seçimlerde milletin iradesini tecelli ettirecek bir usul tesisile (ben seni, sen beni) devrü teselsülüne son vermek;

12 — Memleketin adlî kuvvetine üvey evlâd gözile bakmaktan vaz geçilerek idarî kuvvetin her çeşit müdahalesinden vâreste kılacak tam bir adlî istiklâl vücude getirmek ve adalete ferd kadar, hattâ daha fazla cemiyet ve hükûmetin hürmetini temin etmek;

13 — İstibdad ve mutlakiyet devrinden —meşrutiyet kanalile— Cumhuriyete intikal eden (Nef'i hazine) zihniyetini bir tarafa atarak milleti maliyenin tahakkümünden kurtarmak;

14 — Kanunlarımızın hiç birinde yeri olmıyan (Hikmet-i- hükûmet) i muamelâta hâkim kılmaktan vazgeçmek;

15 — Devlet teşkilâtı yanında yer bulan her türlü tahakküm tesisatını yok etmek;

16 — Millete hizmetten ziyade mensublara iş bulmak için icadedilen mevki ve memuriyetler daha fazla çığırından çıkmadan kadroları hakikî ihtiyaca göre daraltmak;

17 — Şu veya bu maksadla millet kesesinden yapılan israfları azaltarak, her para getiren faaliyete teşmil edilen inhisarı kaldırarak, halkın tahammül kabiliyetini çoğaltmak ve her şeyden evvel iş görmeğe mani olmaktan başka bir işe yaramıyan milletvekili adet

ve tahsisatını ihtiyaca göre azaltarak ve teşriî masuniyetleri haricinde kalan her çeşit imtiyazlarının önüne geçerek Meclisin büyük olmasına ve yalnız millet işini görecek insanların toplanmasına daha büyük imkân vermek;

18 — Milletvekilliğinin memurluktan başka bir şey olmadığı kanaatini millete telkin eden her türlü mümaseletten ve bu arada tahsisatın emeklilik müddet ve maaşına eklenmesinden vazgeçmek...

Bunlar uzun bir ömrün tecrübelerile vicdanıma yerleşen Amentüler olmakla beraber iyi şeylerin ufağı büyüğü olmıyacağını da bilir, arzu ile imkân arasındaki müvazeneyi bozmadan ve ortaya en ufak bir heras ve ihtiras tohumu ekmeden hiç olmazsa küçük işlerin olsun tahakkukuna imkân vermenin basiret icabı olacağına da inanıyorum. Milleti idare edenler için ancak rolünün bittiği anı takdir etmemek ne elîm hüsran ve felâket ise idare edilenler için de en acı hâtıranın, güzel fırsatların öldürülmesi ve daha iyi kullanılması kabil iken fenası yapıldığının, fırsat elden gittikten sonra anlaşılması bana en doğru hikmet gibi görünüyordu.

II

İLK ŞAŞKINLIK

İstanbul şubesinin kuruluşundan az sonra evimde dinleniyordum. Geç vakit Tasvir gazetesinin bir muhabirinin ziyaretile karşılaştım. Beni biraz gıcıkladıktan sonra suallere başladı ve galiba ilk anlamak istediği şey de ne vakittenberi siyasetle iştigalim oldu. Bir iki haftadanberi, cevabını alınca adeta partiye acıyormuş gibi bir hal aldı. Böyle bir kaç haftalık siyaset çocuğunun yeni beliren bir partinin İstanbul gibi bir yerde mümessili olabileceği ona inanılır gibi görünmüyordu. Halbuki ben en büyük meziyetimi ihtiyar ve küflü bir siyaset mektebinde feyz almamaktan ibaret bulunuyordum. O benim ve partimin umde ve akîdelerini, şahsî faaliyet programını birbirine karıştırarak âdeta bir soru sağnağının içine sokmuştu. Acemiliğim bunlara cevab vermek icab edip etmiyeceğini tayinde vaziyetimi oldukça güçleştiriyordu.

Samimiyet ve açık yürekliliğim bunda da imdadıma yetişti. Ben gizlilikte mutlaka ahlâkî bir nakisenin vücudünü de zarurî gördüğüm için ne sordu ise açık cevablar verdim. Hattâ yukarıya sıraladığım 18 Amentümün on ikisini seçerek kendisine söyledim. Bunlar içinde «lâiklikle dinsizlik arasındaki farkı idrâk ederek —yobaz ve derviş tahakkümünün yenilenmesine meydan bırakmamak kaydı mutlakiyle— halkın dinî tedrisatını temin etmek» de vardı. Muhatabım bir takım notlar aldı, gitti. Bana da ancak uyuyacak bir zaman kalmıştı.

Bir gün sonra sözlerimin Tasvir gazetesinde akislerini buldum. Söylediklerim tam bir sadakatle sütunlara alınmış, yalnız şahsî mütalealarımın ufak bir kısmı partiye mal edilmişti. Zaten parti programı ile şahsî kanaatlerim arasında esaslı bir fark olsa idi böyle bir teşekkülde benim yerim olamazdı.

Daha ertesi gün İstanbul, bilhassa Halk Partisı muhıti almış yürümüş, bu bir kaç satır samimî ve ahlâkî ifşaatımla mevcudiyetim bu efendiler için tehlikeli görülmeğe başlamıştı. O gün eski Babıâli, yeni Ankara caddesi kaynaşıyor, başta Tiridoğlu olduğu halde hüviyetlerini sonradan daha iyi anladığım bazı gazeteciler aleyhimde müşterek tedbir arayıp bulmak için birbirlerile temas edip duruyorlardı.

FUAD KÖPRÜLÜNÜN SESİ TELEFONDA

Akşama doğru gazete idarehanelerinden birinde Fuad Köprülünün sesi telefonda işitildi. Telâşı sesinin ihtizazından anlaşılıyor, beyanatımın tasviblerine mazhar olmadığı sözlerinden hissediliyordu. Bu kadar telâş ve teessüre neden lüzum görüldüğünü anlamak da kolay değildi.

Bilhassa din ve lâiklik hakkındaki telâkkilerim üzerinde duruyor, bunların «halkın dinî hissiyatına hürmet» şeklinde tekzib, hiç değilse tavzihini çok lüzumlu gösteriyordu. Halbuki benim sözlerime nisbetle tashih şekli daha âm ve şamil bir mâna ifade etmesine göre bu efendiler üzerinde tashihin daha kötü bir tesir yapması muhakkaktı. Ben de böyle düşündüğüm ve ilk beyanatımla fikrimi okuyanların dimağına yerleştirdiğim için bunda bir mahzur görmiyerek müsamaha ettim. Fakat memlekette Demokrasinin teessüsüne hizmet vaidile ortaya atılan bir partinin tüzük ve programa aykırı olmıyan bir fikir veya sözden dolayı tenkid veya tevile lüzum göstermesi pek de hoşa gider bir şey olamazdı.

Ertesi günü, başta (Cumhuriyet) gazetesi olmak üzere memleket selâmetini Halk Partisine hizmette gören gazeteler, aralarında istişarelerin yapıldığı yazı birliğinden anlaşılan müşterek bir mugalata ile üzerime saldırmağa başladılar. Hepsi benim bir irtica' yaratmağa çalıştığımı, dini siyasete âlet ettiğimi ve böyle bir hareketle de Celâl Bayar ve diğer parti kurucularının durumunu çok güç bir mevkie soktuğumu iddia ediyor, beyanatıma «Evamiri isnaaşere» ismini takarak günlük ve haftalık gazetelerde soğuk ve gelişi güzel karikatürler memleketi dolduruyordu.

İşte bu hal acemi olduğum siyaset hayatında bocaladığım bir zaman olmuştu. Günler geçiyor, viedanları satılmış Halk Partili gazeteler durmadan beni irtica'la, şeriatcilikle, halkı tahrikle ve daha bilmem nelerle itham ediyorlar, sözlerime Hacıyağı sürüyorlar, sırtıma yamalı hırkalar geçiriyorlar, başıma aziziye fes giydirerek rüyalarında görüyorlar, hasılı müşterek bir hücumun tesiri altında yılacağımı ümid ve tahmin ederek durmadan üzerime saldırıyorlardı.

Tutulan yolun parti içine bir nifak sokmak, Bayarla aramı açmak kasdile ihtiyar edildiğini acemi mevcudiyetimle anlamak kabil oluyordu.

Halk Partili gazeteler, Tiridoğlunun başkanlığında toplanarak alınacak mukabil tedbirleri, yazılacak yazı ve karikatürleri, kararlaştırıyorlar, arasız ve gece gündüz devam eden telefon sağnaklarile Bayarı sıkıştırarak mutlaka hareket ve fikirlerimi tasvib etmediğine dair ağzından bir şey koparmağa çalışıyorlardı. En garibi de bir zamanlar müdafaa ettiğim bir gazeteci arkadaşın, hepsinden daha ileri giderek

beyanatımı takib eden ilk gecenin yarısında bile beklediği neticeyi ele geçirmek için Celâl Bayarı sıkıştırmaktan vazgeçmemiş olması idi. Evet bunlar ne mümkünse yapmışlar, işi âdeta bir isyanın başlangıcı gibi göstererek bir ihtilâfa yol açmak istemişler, beni vazifemden uzaklaştırmak için hiç bir şeyi esirgememişlerdi.

Evet acemi idim. Bunun için de günler süren bu saldırışlar karşısında oldukça bocalamıştım. Hücumlar arasında beni en fazla ürküten de kendilerile işbirliği yapmakta olduğum parti başkanının iştirâkimin ilk günlerinde hakikaten mevkiini, vaziyetini güçleştirmiş olup olmamak teşkil ediyordu. Günlerce merkezin telâkkisini beklemekle vakit geçirdim, fakat hiç bir şey sızmıyordu. Daha fazla intizara tahammül edemiyerek onları noktai nazarlarını bildirmeğe icbar ettim ve bu beyanatla hakikaten mevkilerini işkâl etmiş isem, bu sahih ise bu güçlüğü ortadan atmak herkesten önce bana düşen bir vazife olduğunu bildirerek kanaatlerinin samimî ve kat'î olarak bildirilmesini rica ettim. Benim için uzun sayılır bir intizardan sonra 6.3.946 tarihile Demokrat Parti başkanı Celâl Bayar imzasını taşıyan bir cevab alabildim. Bu cevabda:

«Aziz arkadaşım,

24 Şubat 1946 tarihli mektubunuzu hürmetle aldık. İstanbul gazeteleri, intişarlarından bir gün sonra Ankaraya gelmektedir. Burada, beyanatınızı havi gazeteler elimize geçmeden evvel karşımızdakilerin gece yarıları telefonla bizden beyanat almak gayretini göstermelerinden müretteb bir oyun karşısında olduğumuzu anlamıştık.

Tasvir gazetesindeki beyanatınızı ve izahatınızı okuduğumuz zaman muârızlarımızın —akıllarınca— bizi birbirimize düşürmek, tesanüdümüzü, samimiyetimizi parçalamak istediklerine hükmetmiştik. Buna muvaffak olamadıkları meydandadır. Umumî efkâr hakikati olduğu gibi görmüş ve anlamıştır.

Partimizin durumu, ifade buyrulan büyük müşkilâta rağmen biz mensubları tâyin edeceğiz ve muvaffak olacağız.

İstanbula geldiğim zaman bu bahiste daha fazla görüşmek mümkün olacaktır.

Sizi, müşterek maksad namına millî işlerimizi emniyetle yürütmekte görmekle bahtiyarız sayın arkadaşımız» deniyordu.

Bu mektubun yazısı bana umduğumdan da fazla samimî göründü, hattâ Bayar hakkında fikrimi gıcıklıyan şübhelerden de hicab duyar gibi oldum.

Ayni zamanda Fuad Köprülünün gösterdiği telâşın yersiz olduğunu da ihsas bakımından bozulan maneviyatımı iade edecek bir mâna da taşıdığı için sevinmiş ve bu ilk tartışma ve şaşkınlığı da böyle atlatmış oldum.

III

İLK FAALİYET

İl müteşebbis heyeti kurulduktan, ilân da edildikten sonra ilk işimiz vilâyete icabeden beyannameyi vermek olmuştu.

Partinin İstanbul teşkilâtı vazifesine başlamış olmakla beraber maddî ve manevî her vasıtadan mahrum, çırçıplak bir halde idi. Paramız yok, yerimiz yok bizlerle çalışacak arkadaşlarımız yoktu. Bir an evvel iş yapabilmek için Karaköy Palastaki yazıhanemin bir kısmını geçici surette partiye tahsis etmiştik. Fakat sonra ne olacaktı?... Bu umumî yokluk içinde nasıl çalışacak, nasıl muvaffak olacaktık.

Her hafta bir kaç gün toplanıyor, kendimize bir faaliyet programı çizmiye uğraşıyor, daha doğrusu dedikodu ile vakit geçiriyorduk. Gün geçtikçe yabancılık azalmağa başlamış, az çok bir lâûbalilik hissedilir hale gelmişti.

Müsait bulduğum bir toplantıda esaslı bir iş görebilmek için paraya ihtiyaç olduğunu anlatarak bunun tedariki esbabının teminini arkadaşlara teklif ettim.

Parti teşekkül etmeden on bin lira gibi o zaman büyük sayılır atıftet ve yardımda bulunan arkadaşımız da içinde olduğu halde Ankaranın tavsiyesile gelenler arasında bir hareket görülmüyor, onların bu lâkaydlıkları karşısında ben ve Cevad da lâkayd davranıyorduk.

İşe esaslı bir surette başlıyabilmek için mutlaka para lâzımdı. Tüccar arkadaşlardan da «arar tedarik ederiz» den başka ümid verici bir ses çıkmıyor, hattâ teklifimi tekrarladıkça bir uzaklaşmak emeli de sezilir gibi oluyordu.

Başka bir toplantıda tekrar bu bahse girerek «Arayıp bulmak» vaidi bâki kalmak şartile bunu beklemeden az da olsa iptidaî sermayenin tarafımızdan derhal temininden başka çare olmadığını kat'î bir lisanla ortaya attım. Herkesin yüzünde ıztırab ifade eden bir kırmızılık kendini göstermişti. İşi buraya getirdikten sonra devam ve ısrar icabediyordu. Böyle yaptım ve herkes ne vermek istiyorsa miktarının tesbit edilmesini istedim. Ankaranın milyoner gözdesi nasılsa bin lira, memleketlisi de üç yüz lira miktarında bir teberrü vaidinde bulunabildiler. İlyas paşa hesabına itizarda bulundular. Hakikaten bu muhterem asker de zengin olmıyacak kadar namuslu bir insandı. Cevad bey onların mikyasına göre çok sayılacağını ileri sürerek yüz lira çıkarıp verdi. Ben de ona müvazi bir yardımda bulundum. Bu suretle 1500 liralık ilk sermaye meydana gelmiş oldu. Halbuki ihtiyacımıza göre bu meblâğ bir hiç demekti.

Bununla kâğıt aldık, defterler aldık. Evrak bastırdık, faaliyete giriştik. Fakat bu en iptidaî işlerden sonra sermayemiz hiç artmamış, yarıya düşmüştü.

Memlekette böyle işler için faydalı arkadaş bulmak da para kadar güçlük ihsas ediyordu. Hiç birimizin siyasî faaliyette yeri olmadığı için kendilerine müracaat edecek tanıdıklarımız da pek az bulunuyor, onların en namuslu ve en faziletlileri de bizimle beraber çalışmaktan çekiniyor, meydana çıkmaktan korkuyordu. Para

ve insan hususunda karşılaştığımız güçlükler, hakikaten ümid kırıcı bir mahiyetin de üstüne çıkıyordu. Hele hissetmeğe başladığımız gizli mürakabeler de vaziyeti daha çok güçleştiriyordu.

Tanıdığımız ve inandığımız herkese müraeaat ederek hiç olmazsa ilçeler teşkilâtını kurabilmek için bize insan tavsiye etmesini rica ediyorduk. Bazıları temennilerimizi kabul ederek isim veriyor, bir kısmı buna bile cesaret edemiyordu.

Alabildiğimiz isimler üzerinde münakaşa ederek, kendi vasıtalarımızla tahkikat yaptırılarak arkadaş seçiyor, bunları eleman olarak bir deftere kaydediyor, bulduklarımız, nisaba erdikee, oralarda teşkilâtı kurmağa çalışıyorduk.

İlk zamanlarda tabiî gibi görülen bir zihniyet kendini göstermeğe başladı. Her isim okundukça alâkasızlık gösteren Ankara gözdesi üç arkadaş, faraza «Temel» ismi okununea evet tanırım, iyi adamdır şehadetinde bulunuyor sebeb olarak da «Karadenizlidir» diye kanaatinin temelini gösteriyordu.

Ben ve arkadaşım Cevad fazilet ve liyakati mıntaka, hattâ ırkla da tahdid edenlerden olmadığımız için önceleri bu tasnifi tabiî görüyor ve tanışmanın menşeine atfederek mahzurlu bulmuyor, onların tezkiye eylediklerini deftere kaydedip geçiyorduk.

Arkadaşların bu tereih sebebi, gün geçtikçe sabit bir fikir şeklini almağa başladı. Onlara göre her Karadenizli mahz-ı fazilet, âdeta Akdenizliler de şübheli birer mahlûk telâkki edildiğini gösterir bir mahiyet alıyordu. Vaziyeti Cevad beye açtığım zaman onun da dikkat nazarını çektiğini öğrendim. Fakat bu ne demekti?...

Bu üç arkadaşın hüviyetlerini, haklarında tam bir kanaat besliyeeek kadar bilmediğimiz için bir namus inhisarı mânasını ifade eden zihniyetin sebebi ve menşeini hakikate yakın bir şekilde tesbite imkân bulamıyorduk. Fakat her üçünün partiye mensubiyeti, hareketlerine göre mebusluk gibi bir külâh kapmak emeline müstenit olduğunu ihsas etmiyor değildi. Partiye intisaptan maksat bu işe mıntakaeılık sebebini müsâit zemin hazırlamak arzusuna hamletmek kabildi ve ihtimallerin en hafifi de bu olabilirdi. Bunlardan İlyas paşa, bugün de itirafa meeburum ki, faziletkâr ve babaean bir insandı, Karadenizle de bir münasebeti bulunmuyordu. Fakat buna mukabil namuslu olmanın eezasını Çehrelinin Nuh kuyusundaki evinde parasız oturmakla çektiğini bildiğim için onun da ötekilere zahîr olmasını pek tabiî görmemek mümkün olamıyordu.

Çehrelinin Vatan matbaaeılık şirketinde hissedar olduğunu bilmediğim için on bin liralık fedakârlığın Ahmed Emin Yalmanın maksadına âlet olmak için vukubulup bulmadığı hakkında bir fikre de sahib değildim. Fakat bu zihniyet, ister iyi, ister kötü bir maksadın mevlûdu olsun, üzerime aldığım millet hizmeti hesabına bana ihtiyatlı ve basiretli bulunmak lüzumunu ihtar edip duruyordu. Hele bunun İstanbul teşkilâtını bir Karadeniz çenberi içine almak ihtimali, bu ihtiyatı bir zaruret haline getiriyordu. Cevad bey de bu fikirde idi.

İlk müteşebbis heyette daha emniyet veriei bir vaziyet ihdası için ikimiz de tüzük hükümlerinden istifade ederek kurulu teşkil eden üyelere iki âza daha ilâvesini faydalı gördük ve temini çaresine baş vurduk. Haklarında itimad beslediğimiz bazı zevata müra-

caatımız türlü bahanelcrle menfi neticeler verdi. Nihayet İstanbulda âdeta merkezin, bilhassa Celâl Bayarın bir ajanı vazifesini gördüğüne emin bulunduğum Yusuf Ziya Önişle temasa geçerek onun tavsiyesile Selânik Bankasının ikinci müdürü Salâhaddin Güvendiren ile eski valilerden Muhtar Akmanı kurulumuza ilâve ederek yedi kişilik bir heyetle çalışmağa başladık.

Faaliyet daha emniyet verici bir hale gelmiş, yavaş da olsa bir kaç ilçe ile bir iki bucakta teşkilât kurmak imkânı hasıl olmuştu. Fakat lokal ve para meselesi vehametini muhafazada devam ediyordu. Bu hususta çekilcn müşkülâtı da sırası geldikce anlatacağım.

IV

GEÇMİŞE BİR BAKIŞ

21 Temmuz intihabı memleketi o kadar elîm teşevvüşler içinde bırakmıştır ki dünya parlâmento tarihinde bunun misalini kimse gösteremez.

Belediye intihabının iyi niyet nikabı altında tesiri ile başlayan bu teşevvüşün hakikî ve hukukî bünyesini tahlil cdebilmek için geçirdiği safhaları biraz gözden geçirmek faydalı olacaktır.

Gözlerimizi uzaklara değil, bir buçuk sene evveline çevirirsek şu hakikatleri kabul ıztırarında kalırız:

Scnelerce dünyayı kasıp kavuran faşizmin tam bir reaksiyonu olarak demokrasi cereyanı alıp yürüdüğü ve nihayet zımnî ve sarih ihtar ve tehdidlerle bizlere de sirayet ettiği sırada iş başındakiler paslanmış ve köhne bir zihniyetle cihanın siyasî manzumesine katılmak imkânı kalmadığını anlayabildiler. Ve bunun tesiri altında demokrasinin bellı başlı unsurlarını, hiç olmazsa şeklcn olsun, kabul etmiş görünmck için tek dereceli bir intihabla vücuda gelecek çok partili bir idare sistemi kabul edilmedikce yaşamak imkânı olmadığını sezer gibi oldular.

Demokrat milletler içine girebilmek, memlekctin iç ve dışında samimî bir güven doğurabilmek için, Anayasa hükümlerini, hattâ olduğu gibi, tatbik mevkiine koyarak bu yasa hükümlerinc aykırı kanunlara dcmokratik şekil vermek bile millette memnuniyet hissi doğurabilirken zahirî ve cebrî demokrasi temayülünün dolambaçlı yollarında tahakkümü biraz gevşeterek, halkta kin ve infial uyandıran âmilleri azaltıyormuş gibi görünerek memlekette siyasî partilerin tesisine müsamaha ihsas olununca en evvel (Millî Kalkınma) namında bir fırkanın teşkiline müsaade alındı. Bu parti, akideleri malûm ve muayyen siyasî asıllardan birine ircâ kabiliyeti olmıyan bir aktar dükkânı hüviyetile meydana çıktı. Zaten Anayasanın ikinci maddesile devletin ana vasıfları Cumhuriyet Halk Partisinin altı oku haline getirildiği ve Türk Ceza kanununda yapılan tâdilâtla bu vasıfların hepsine tekabül etmiyen bir programla cemiyet teşkil etmek şöyle dursun, bunu istihsan bile ağır cezaları müstelzim birer suç haline sokulduğu için başka türlüsüne de hukukî imkân bulunamazdı. Tecrübesiz ve daha fazla şahsî maksadlar taşıyan insanlar elinde bulunan her teşekkül gibi bu parti de ya içinden patlak vermek, yahud dirayetsizce yapılacak işler yüzünden kapatılmak istidadile doğmuş bulunuyordu. Bu ihtimallerin ikisi

de, memleket halkının siyasî rüşde malik olmadığına yalancı bir delâlet vücuda getireceği için, iktidar partisi gözile hayırlı bir mâna ifade edecek ve bu müsamaha hiçbir tehlike tevlid etmiyecekti.

Millî Kalkınmanın mütereddid ve iptidaî adımlarını Demokrat Parti, daha sonra Liberal Demokrat, Sosyal Demokrat ve nihayet Çiftci Partisi gibi teşekküller takib etti.

Bunlar arasında en göze batanı ve millete az çok emniyet ve ümid telkin edeni, Demokrat Parti gibi görünüyordu. Filhakika Celâl Bayarın zahirde parti işlerinde, iş başındakilerin hepsinden fazla uzun tecrübesi, memleket iktisadiyatında ve bilhassa bankacılıkta vücuda getirdiği acaip eserler bugünkü devlet ve parti başkanile halef selef olacak kadar kapı yoldaşlığı ve nihayet malûm olan itidali, evliyayı umura az çok cesaret verecek bir mahiyet arzettiği gibi refakatine aldığı arkadaşların hüviyeti sebebile Demokrat Partinin teessüsüne mümanaatten ziyade teşvikin bile esirgenmediğini burada itiraf zorundayım.

Bana kalırsa, Halk Partisi ile onun desteklediği hükûmetin tek dereceli ve çok partili bir sisteme temayülü hissedilmekle beraber bu meylin samimiyetini kabul ettirecek ortada hiçbir sebeb bulunmayor, bilâkis cihanı kaplıyan demokrasi rüzgârının siyasî bünyemizin yalnız kabuğunu yalıyarak içeriye nüfuz etmemesi esbabının temininden başka birşey düşünülmediğini teyid eden deliller her gün artıp duruyordu.

Evet, memlekette tek dereceli bir intihab yapılmalı, mecliste muhtelif gruplar teşekkül etmeli, fakat milletvekilleri iktidar partisi erkânının tasvib edeceği zümrelere ayrılmalı, mecliste görülecek muhalefet de Rana Bey grupunun aldatıcı faaliyetinden daha ileri gitmemeli idi. Onlar tek dereceli ve çok partili bir sistemin vücuduna, halin icab ve zarureti olarak, katlanıyor, fakat gösterebildikleri fedakârlık, istediklerini seçtirmek ve sonra muhtelif kıyafetteki kuklalar gibi, ipleri daima ellerinde bulunacak bir teşekküle razı olmaktan ileri gidemiyordu. Zaten o günkü şartlar altında başka türlüsü de pek beklenemezdi.

Fırsat düştükçe izahına çalıştığım gibi, memleket idaresi, millet lehine faaliyetini arttırmadıkca demokrasinin inkişafına imkân olmadığı gibi bu faaliyet bir zümrenin nef'ine masruf oldukca, idare şekli, ne yapılırsa yapılsın, demokrasi maskesine sığınmış oligarşiden başka birşey olamaz.

Millî tarihimizi biraz karıştırırsak, çok az istisnalarla, - bilhassa dirijan sınıfının - tahakküm ve istibdadı altında ezildiğimizi görür, bu monarşi veya oligarşinin izlerini meşrutiyet ve hattâ cumhuriyet devirlerinde bile bulabiliriz.

İstibdad terbiyesi ve dalkavukluk

Unutmamalıyız ki herşeyden evvel asırlar süren bir istibdadın terbiyesile alüfte olmuş ecdadın çocuklarıyız. Bu uzun devir, hürmeti ubu-

diyet derekesine indirmiş, dalkavukluğu millette tek meziyet haline sokmuştu. Daha düne kadar hükümdarı Allahın yer yüzündeki gölgesi sanmak lüzumuna ailevî, hattâ millî bir terbiye ile iman etmiş bulunuyorduk. O bir ülülemirdi, kanunlar onun iradesinin tezahür şeklinden ibaret bulunuyor, bu iradelere kör körüne itaat milletin en kudsi vazifelerinden biri farzediliyordu. Irz padişahın, can ve mal padişahın, herşey padişahındı. O, bir irade ile en zelili ilâ eder, en fakiri yesarın son haddine çıkarır, istediğini istediği vazifeye çırağ buyurur, istemediğini istediği şekilde harab eder, öldürülürdü. En zalimâne tahakkümlerine isyan değil, şikâyet bile Allaha karşı yapılacak günahların en kötüsü, hürmetsizliklerin en büyüğü bilinirdi...

Bu kadar uzun süren bir itiyadın ferd ve cemiyetlerin tahteşşuuruna soktuğu tesirleri kolayca bir tarafa atmak kabil olamıyacağını tahmin o kadar güç olmaz sanırım. Şeklen olsun istibdada tekme vuralı yarım asra çok yaklaştığı halde bu itiyadın izlerini hâlâ benliğimizde bulmayor muyuz?... O kadar karışık vakıalara dalmadan da bu hakikati anlamak kabildir: Yalnız bizde değil, dünyanın her tarafında çalışan eli deynekli polislere bakınız, gelip geçen insanlara, nakil vasıtalarına (Dur) veya (Geç) emrini verdiği zaman çehresindeki ifadeyi okuyunuz, bu tahakkümün ruhunda bıraktığı gururun akislerini orada kolaylıkla görebilirsiniz. İnsan denilen mahlûk, nef'i veya mazarratı başkasına aid tahakkümlerden bu kadar zevk duyarken neticesi nefsine, ailesine, akraba ve dostuna taallûk eden emirlerden neler hissedeceğini yorulmadan keşfedebilirsiniz. Böyle olunca da mütehakkim ruhlarında, boş kafalarında dehâ farzeden mütereddi insanların bu zevk ve gururu kendiliklerinden feda edebileceklerini beklemek hamakate yakın bir safiyet olmaz mı?...

Evet, Demokrat Partinin teessüsünde iktidarı şu veya bu şekilde elde tutanların zâhirî müsamahaları söz götürmez bir hakikattir. Fakat bu müsamahanın Halk Partisinden dışarı fışkıran akisleri, Bayarla İnönünün bir muvazaası şeklinde tecelli etti. Bu şayıalara göre zâhirî hali kurtarmak ve bu Demokrasi oyununu başarmak için İnönü tarafından vâki olan dâvete Bayar icabet etmiş, hattâ aldığı paralarla teşkilâtını kurarak Fethi Bey hailesinin tekrar edildiği tarzındaki iddialar, kendini millet ve memleketin sahibi sanan Halk Partisi merkezinden, vakit geçtikçe kutur ve muhitini arttıran dalgalar şeklinde vatanın her yanını kaplamağa başlamıştı. Bu ilk tezahür (Tavşana kaç, tazıya tut) siyasetinden başka bir şey olamazdı. Halbuki Demokrat Partinin mensubları içinde ideal sahibi olanlar böyle bir oyunda rol almak niyetinde değildi. Her şeyden evvel hakikatte böyle bir muvazaa olmadığını kat'î mücadelelerle fiilen isbat etmedikçe yıkılmak mukadder bulunuyordu... Demokrat Partinin bu mücadelesinde huşunet bulanlar, kabahati bunun saikına yüklemelidirler..

Bu ilk mücadele devam ederken iktidar partisinin yüz binlerce lira sarfile Sivasta neşrine koyuldukları Ülke gazetesinde yeni bir propaganda başladı: Güya Demokrat Parti iktidarı ele alırsa memleketteki camileri kapatacakmış tarzındaki yazısile taarruzun istikameti değiştirildi. Demokrat Partinin faaliyetine karışmam zamanına rastlıyan bu propaganda, milletin ruhuna din ve taassup tohumları ekerken, muhasımlarımın bilmeden şöhret kazandırdıkları Evamiri isna aşere'm ara-

sında Lâiklikle dinsizlik arasındaki farkı idrâk ederek —Yobaz ve derviş tahakkümünün yenilenmesine meydan bırakmamak kaydi mutlakile— halkın dinî tedrisatını temin etmek vücubunu da ilân etmiştim. Ülke gazetesinde bizi cami kapamakla ittihama yeltenen zavallı muârızlarım bu sefer de İstanbulda mescit açmak töhmetile beni tahrikcilik, mürtecilik ve daha bilmem nelerle tezyif edip durdular. Söz ve fikirlerim elbirliğile karikatürize edilerek koparmadıkları kıyamet kalmadı. Hattâ bunlardan biri, hoşa gitmiş olmalı ki, Tiridoğlu tarafından orijinali Cemal Nadirden alınarak partideki odasına asıldı. Bu efendiler nazarında mevcudiyctim bir hacıyağı kaynağı haline getirildi, adeta benimle Derviş Vahdeti arasında bir fark kalmadı.

Daha sonra Demokrat Parti memlekette Moskof parasile çalışır bir Rus ajanı etiketine mazhar oldu. Bu isnadın lâyık olduğu kadar şiddetle reddine memleketin âlî menfaatleri mütehammil olmadığı için tam bir itidalle bunun aslı olmadığını ilânla iktifa ettik. Hattâ bu gün resmî ağızların bile isnattan çekinmedikleri bu çirkin dedikodular karşısında hakikatin tahakkukunu zamanın yanılmaz hükmüne bırakmağı millî bir vazife saydık.

Fikrimce, mütehakkim ruhları ezen şey, kendi istibdadı değil, tahakküme maruz kalanların tahammül kabiliyetidir. Bunu ölçmeden yapılan savletlerdir ki mazlumdan evvel, zalimi yere serer. Halk Partisini bugünkü hale getiren tek âmil de şübhesiz bu olmuştur. Bu tahammül, hattâ Atatürk devrinde bile ölçüsünü aşarak Fethi Bey oyununun İzmirdeki âkislerile göze batar bir hal aldığı halde Serbest Fırkanın ortadan kalkmasile her şeyin düzeleceğini, millî infialin sevgiye döneceğini sanan Halk Partisi, tahakkümünü milletin tahammül derecesine indireceği yerde tazyikini arttırarak son Cihan Harbi de işi altüst ettiği için cebir, tazyik ve bütün tahakkümlere rağmen idare ipinin elden kaçmasından, Demokrat Partinin de, hükûmet ve Halk Partisinin yoluna döktüğü devedikenlerine rağmen inkişaf sahasında ilerlemesinden başka bir netice veremedi. Evet, muârız teşekküllerin yaygaralarına rağmen kervan yürüyor, dakikalar geçtikçe milletin müzaheret ve sevgisine mazhar oluyordu...

İş başında bulunanlar, halin delâletile istikbalin aleyhlerinde hazırladığı âkibeti sezmiş bulundular. En kestirme kurtuluş yolu Demokrat Partiyi de Serbest Fırka gibi altüst etmekten başka bir şey olamazdı. Cihan temayülü karşısında buna cesaret deyme yiğitin harcı olmadığı gibi Fethi Bey de topraklara karışmış, Demokrat Parti ise milletin müzahereti sayesinde tabiî yolunda umulmadık mesafeler katederek mevcudiyetini muhafaza ve idame edecek bir hale gelmişti. Buna cesaret edemediler. Yapabildikleri şey, bu partinin ocak ve bucaklarına dokunmadan var kuvvetile faaliyetini önlemeğe çalışmaktan ibaret kaldı...

Demokrat Partinin memlekette ve millet arasında mazhar olduğu hüsnükabul, yalnız hükûmeti destekliyen ve elde tutanların değil, Demokrat Parti mensublarının da umduğu inkişaf hududunu aştığı birdenbire görünmeğe başladı. Bunu sezen iktidar partisi geçecek her günün kendileri için mukadder âkibeti yaklaştırdığını hissediyor, milleti hoşnud edebilmek yolunu bir türlü bulamadığı gibi zecrî ve cebrî tedbirlere de kâfi derecede cüret edemediği için vakit geçmeden yapılacak

endirekt bir hamle ile muârızlarını boğmağı daha pratik bir usül farzediyordu. Filhakika bu sıralarda bütün devlet teşkilâtı, Belediye Meclislerinden ihtiyar heyetlerile mahalle muhtarlarına kadar, her şey Halk Partisinin birer şubesi ve icra vasıtalarından başka bir şey değildi. Bunları elinden kaçırmadan ve Demokrat Parti daha tehlikeli bir hal almadan yapılacak savletten başka ümid çaresi kalmamıştı. Onlar da böyle yaptılar...

1946 senesinin mayıs ayı Türkiyenin partiler tarihinde bir dönüm noktası olduğu kadar Demokrat Partinin inkişafını durdurmak için her vasıtanın meşru farzedilmeğe başladığı zamanın mebdeidir. İster bir, isterse yüz partili bir idare sisteminde siyasî partilerin birbirine karşı hud'a ve desiselerine —mâkul haddini geçmemek şartile— cevaz verilse bile iş başında bulunan hükûmet, mensub olduğu parti kadar, bütün milletin de malı olduğu için bu cevazdan hükûmete hisse ayrılamaz. Bu sebeble de hakikati gizliyerek cazib sebeblerle millet aleyhinde icraatta bulunmamalıdır. Bu en tabiî hikmeti hükûmetin muktazası olduğu halde hükûmetin mecliste temin ettiği beşe karşı yüzlerce ekseriyete dayanarak Belediye seçimi kanunu ile işe başladı.

Bu kanun hakkında yapılan teklif, yazılan mucib sebeb ve söylenen sözlere bakılırsa ileri sürülen illetler galiba şunlara inhisar ediyordu:

1 — Şimdiye kadar bütün intihablarda cari çift dereceli seçim usulünün bir an evvel tek dereceye tahvili;

2 — Milletvekili intihabında rolleri hakikaten büyük olan Belediye âzalarının millet iradesini şübheli gösterecek sebebler ortadan kaldırılarak ileride yapılacak milletvekili seçiminin daha salim ve daha emniyet verici bir hale getirilmesi.

Filhakika son intihablara gelinceye kadar memleketimizde bütün seçimler çift derece ve tek parti esasına dayanmakta devam ettiği için bu usul ile millî iradenin tecelli eyliyeceğini iddia ve isbat kimse için mümkün olamazdı. Bu itibarla seçimlerde hakikaten millet iradesinin tezahürü matlub ise, bilhassa partilerin çoğaldığı bir zamanda, eski an'anelerde ısrar edilemezdi. Yalnız bu itibarla hükûmet ve Halk Partisinin teklifini isabetli bulmamak kabil değildir. Fakat intihabların tek dereceli olmasile ve belediye seçimlerinin milletvekillerinden evvel yenilenmesile bu maksat temin edilmiş olamazdı. Bundan evvel hiç olmazsa milletin hak ve serbestisini ortadan kaldıran kanunları Anayasa hükümlerine göre ıslah ve tâdil, tahakküm esasına göre ayarlanan teşkilâtı, Demokrasiye uygun bir şekle kalbederek müsait bir zemin hazırlamakla işe başlamak, samimiyetin icabına daha uygun olurdu. Halbuki bu tahavvül düşünüldüğü vakitlerde antidemokratik bir çok müesseselerimiz bütün kuvvet ve taravetile yerlerinde duruyor, yalnız tek dereceli seçimin cazip hüviyetile intihablar öne alınıyordu. Meselâ intihablarda en esaslı rolü ve halk hürriyetine en fazla tesiri olan muhtar ve ihtiyar heyetlerinin daha evvel yenilenmesile ıslahat ve Demokrasi icabatına —ortadan başlıyacak yerde— iptidayı ele almak kadar tabiî bir şey olamazdı. Bilhassa memlekette kanuna hürmet hissi

sağlanmadıkça ve seçim kanunları milletin serbestliği ve intihabların mahremiyetini tam olarak temine kâfi müeyyideleri haiz olmadıkça yapılacak her şeyin gösterişten ibaret kalacağı meydanda olduğu kadar hiç bir mâkul sebeb yokken, yeni doğan partilerin kudret ve hayatiyet kazanmadan seçimlerin öne alınması da Demokrasinin inkişafı arzusile izah edilemezdi. Beş Demokrat Milletvekilinin feryad ve itirazlarına rağmen tasarının kelimesine bile dokunulmadan kanun mahiyetini aldığını gördük. Böyle bir suikasd karşısında kaldığına emin olan Demokrat Parti teşkilâtile temasa geçtikten sonra antidemokratik kanunlar tâdil edilmedikçe yapılacak seçimlere iştirâk etmemeğe karar verdi. Zaten etse de teşkilâtı henüz iptidaînin dununda bulunan bir varlıkla cidale atılmaktan doğacak netice, muvaffakiyet ihtimalini çok az gösteriyor idi...

Demokrat Parti verdiği ademi iştirâk kararını şu kelimelerle halka ve kendi teşkilâtına bildiriyordu:

Ankara, 8.5.946

Ne memleketin iç durumunda, ne de dünya siyasî vaziyetinde uzun aylardanberi kanunî müddetlerinden evvel hemen seçimlere geçilmesini icabettirecek bir değişiklik vukua gelmediği halde Cumhuriyet Halk Partisinin birdenbire verdiği bir karar üzerine Belediye seçimlerini bir defaya mahsus olmak kaydile öne alan bir kanunu Büyük Millet Meclisinden geçirmesi ve parti genel başkanı tarafından Akşehirde söylenilen bir nutukta milletvekilliği seçimlerinin süratle yenilenmesine karar verildiğinin bildirilmesi bütün halk efkârı gibi Demokrat Parti genel idare kurulunca da derin teessürle karşılanmıştır.

Belediye seçim kanunu Mecliste müzakere edilirken buna aid düşüncelerini kendine mensub milletvekilleri vasıtasile Türk umumî efkârına arzeden genel kurulumuz bir taraftan dört ay evvele alınan belediye seçimlerine iştirâk hususundaki mütalealarını öğrenmek üzere teşkilâtına müracaat etmiş, diğer taraftan da bu beklenilmiyen vaziyetin hakikî sebeblerini ehemmiyetle tedkik etmiştir.

Bugün teşkilâtından beklediği cevabları almış ve belediye seçimleri için de tekrar edilmek istendiğini öğrenmiş bulunan Genel İdare Kurulumuz, bu ciddî vaziyet karşısında almak zorunda kaldığı kararı bütün partili arkadaşlara ve umumî efkâra başlıca mucib sebeblerile arzetmeği bir borç bilir.

Belediye seçimlerinin dört ay öne alınması ve milletvekilliği seçimlerinin de muayyen müddetinden bir yıl önce yapılmak istenmesi meseleleri üstünde ciddiyetle duran Genel Kurul, bu hususta ileri sürülen iki sebebi de vârit görmemiştir. Bu sebeblerden birincisi (Kararsız ve karanlık görülen dünya vaziyetinin uzun bir sürünceme devrine girmiş olduğu) mütaleasıdır. Halbuki şu son haftalarda yeni bir vakıa değil, daha çok zaman evvel açıkca anlaşılmış bir hakikatti. Hattâ bu durum bu gün 1945 sonlarında olduğundan daha az endişe verici bir manzara arzetmektedir.

İkinci sebeb olarak gösterilen (Memleket idare ve politikasını içeride ve dışarıda kararlı bir hale getirmek) mütaleasına gelince: Biz memleketin iç ve dış politikasında, seçimlerin derhal yapılmasını icabettirecek bir kararsızlık mevcud olduğuna kani olamıyoruz Nite-

kim sayın Cumhurbaşkanı tarafından Büyük Millet Meclisinin 1945 yılı açılmasında iradedilen nutukta iç siyasette Demokratik bir inkişaf yolu tutulacağı vâdediliyor. Dış siyasette ise Birleşmiş Milletler andlaşması ruhuna uygun ve memleketin istiklâl ve toprak bütünlüğünü şiddetle müdafaaya azmetmiş bir siyasetten asla ayrılmıyacağı ifade olunuyordu. Bütün milletin bu iki esas üzerinde tamamile kararlı birleşmiş bulunduğu bir hakikattir.

Şu halde Cumhuriyet Halk Partisini bu seçimlerin taciline sevkeden asıl sebebleri başka bir istikamette aramak icabediyor. Umumî efkârın daha ilk gündenberi sezmiş olduğu gibi artık anlaşılıyor ki Halk Partisi diğer partilerin inkişafını durdurmak ve bunlar şeklen mevcud olsalar bile, bir devir daha siyasî hayatta fiilen kalmak hedefini gütmektedir.

Demokrat Parti şunu arzetmek ister ki seçimlere girip girmemek hususunda karar verirken tuttuğu ölçü, parti menfaati ölçüsü değil, yalnız ve yalnız memleket menfaati ölçüsü; takib ettiği tek gaye de yurdda millî irade ve hâkimiyetin birden fazla partilerin varlığı ile teyid olunması ve yurtdaş hak ve hürriyetlerinin daha esaslı teminat altına alınmasıdır. Partimiz bu gayenin gerçekleştiğini görmekle belediye meclislerinde ve Büyük Millet Meclisinde tek yer kazanmamış dahi olsa kendini bahtiyar sayacaktır.

İşte bugünkü durumu böyle bir ruhla tetkik eden ve yalnız kendi mensublarına karşı değil, memlekete ve tarihe karşı omuzlarına yüklenen ağır, fakat şerefli mesuliyeti tamamile müdrik bulunan Demokrat Parti, hükûmet partisinin aldığı seçim yenileme kararını Demokratik zihniyete ve görüşlere aykırı bulunduğunu ve bunların Demokratik bir inkişafa hizmet etmek değil, bilâkis bu inkişafı önlemek gibi bir netice vereceğini ve bu şartlar altında seçimlere iştirâk mesuliyetini kabul ettiği takdirde Türk demokrasisinin istikbali hesabına bir hatâ işlemiş olacağı kanaatine vardığını açıkça ifade etmeği bir borç sayar.

Bununla beraber sayın Cumhurbaşkanının Millet Meclisinin son açılış nutuklarında: (Memleketin iç hayatında bu tedbirleri aldığımızdan sonra yani seçim için tabiî olarak bir buçuk sene geçecektir. Bu zaman milletin yeni seçime bir hazırlık devri olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tâyin edecektir) şeklindeki vaidleri yerine getirecek olursa partimiz milletvekilliği seçimlerine memnunlukla iştirâki bir yurd vazifesi ve hizmeti sayacaktır.

Bu ademi iştirâk kararı hükûmet ve Halk Partisi muhitinde derin hoşnudsuzluklar yaratmaktan hâli kalmadı. Bunu da tabiî görmek icabedeceğine şahsen kani bulunmaktayım. Filhakika —yukarıda da arzettiğim veçhile— memleketimizde kendini gösteren Demokrasi temayülâtı samimî olmaktan ziyade hakikî zihniyeti örtecek bir nikab tedarik etmekten ileri gidemiyordu. Demokrat Parti seçimden çekilince bu komedyaya başkalarını ikna etmek daha müşkül olacak, eski tas, eski hamamda tıngırdayıp duracak ve zahmetler, sarfolunan

paralar boşa gidecekti. Demokratların bu hareketlerinden doğan infialin şiddetini bu kararı müteakib, sayın İnönünün parti kurultayında söyledikleri şu nutuktan da anlamak kabildir:

«Türk halk idaresinin yeni bir hamlesine karar vermeniz için sizi dâvet ettim: Tek dereceli seçim mes'elesi...

Esasen seçimi tabiî olarak 1947 için düşünüyorduk. Dış ve iç politika gerekleri, memleket idaresini bir an önce kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi. Dünyanın hali, geçen sene tahmin edebildiğimizden daha bulanık ve karanlık olarak uzun bir sürünceme yolunu tutmuştur. Bu yolda ne ihtimaller karşısında kalacağımızı kestiremiyoruz. Gelecek sene bu ihtimalleri, temsil müddeti bitmiş bir Büyük Millet Meclisi ile karşılamak gibi bir durumda bulunmaktan sakınmak isteriz. Bir senedenberi memleket içinde ve Büyük Meclisin otoritesi üzerinde saygılı olmıyan tartışmalar olmuştur. Seçim kanununu meclise göndermekte geciktiğimiz kanaatinde olanlar vardır. Hattâ yeni partiler seçime hemen girecek durumda olduklarını da söylemişlerdir. Zaten, yeni seçim kanunu bir defa çıktıktan sonra, artık Büyük Meclis, kendi temsil kudretinin zayıfladığına kendisi hükmetmiş durumda kalacaktır. İçeride ve dışarıda hiç bir politika, otoritesinden şübhe edilen bir Büyük Millet Meclisi ile yürütülemez. Demek istiyorum ki, yeni seçim kanununun karar altına alınmasının tabiî neticesi süratli bir seçime gitmek olacaktır.

Tek dereceli millet seçimini ilk defa tecrübe edeceğiz. Tecrübenin bize neler göstereceğini şimdiden tahmin edemeyiz. Her halde, yeni seçimin maksadı temin etmesi için mümkün olan hazırlıkları yapacağız.

Bu mülâhazalar gösteriyor ki eğer bir iki ay içinde olağanüstü bir engel çıkmazsa yeni seçime girmek kararındayız.

Seçimin tek dereceli olması kadar ehemmiyetli olan nokta **Serbest seçim yapıldığına ve verdiği oyların muhterem ve masun tutulduğuna vatandaşın kanmış bulunmasıdır. İktidarda kalacak veya kalmıyacaksak, bunu ancak vatandaş oylarının çokluğu ile kararlaşmış olduğuna hepimizin inanmamız lâzımdır.**

Bu maksadla, bir sürü tedbir düşündük. Eski kanuna göre Eylül başında başlayıp Ekim ortasında bitecek olan belediye seçimlerinin Mayısta başlayıp Haziran başında bitirilmesi tedbiri de bunlardandır. Bugünkü belediye meclisleri büyük çoklukla Cumhuriyet Halk Partisi üyeleridir.

Belediye meclisleri, milletvekili seçiminde vazifeli olduklarından, yarın yapılacak genel seçimin, kendi partimizin eskiden seçilmiş üyelerinin elinde yapılmış olması ittihamına düşmek istemedik. İlk genel seçimde, her tedbiri almış olmak için, belediye meclislerinin daha önce seçime arzedilmesi iyi niyetimizin bir delili olarak kabul edileceğini ümid etmek hakkımızdır.

Seçim sandıklarını, köylere kadar götürmeğe çalışacağız. Kadın ve erkek seçmenlerin tamamile ve kolaylıkla oy sandıklarının başına gelmelerini, milletin iradesini belirtmek için büyük çokluğun seçime katılmasına imkân vermeği tedbir saydık.

Seçim teftiş heyetlerine, mümkün olan yerlerde, karşı partilerin **iştirâk ettirilmesini** iltizam ediyoruz. Atılan oyların **muhterem ve masun** bulunması için bütün dikkat ve gayretimizi harcayacağız.

İdare âmirlerinin, kanun dışında, seçime karışmaları ihtimali yoktur. Kanuna karşı hareket idare âmirlerinin iktidarında değildir.

Bizim için ise memleket çokluğunun oylarının meydana çıkması dâvanın temelidir. Bu sözüm seçim sırasında resmî vazifeli olan olmıyan bütün vatandaşlarıma kanun hükümlerine dikkatle riayet için bir tebliğdir. Bununla beraber, idare âmirlerinin, kanunca vazifelerini yaparken, müdahale ettikleri tehdidile yıldırılmalarına ve ürküntüye düşürülmeğe çalışılmasına da müsamaha edemeyiz.

Şübhe etmek istemem ki, şimdiye kadar kurulmuş olan partiler seçime parti olarak gireceklerdir. Şimdilik bir partiye mensub olmıyan siyaset adamlarımızın da seçime katılarak memlekete hizmet imkânını arıyacaklarını umarım. Milletin iradesinin açık bir surette belli olması için bu kadar dikkat gösterdiğimiz halde, partilerin veya bağımsız olanların bir bahane bularak seçime girmekten kaçınacaklarını farzetmek istemem. Bunun mânası, memleketin iç idaremizi yabancı devletlere karşı kötülemektir. Böyle bir teşebbüsü, Türkiye denilen memlekette vatandaşların hoş görmiyeceklerine eminim. Bundan başka, iktidara karşı siyasî parti teşkil edip samimî olarak bizim idaremizi beğenmiyen vatandaşları topladıktan sonra onları oy sandığı başına gitmekten menetmek vatandaşları meşru mücadele yolundan ayırmak demektir. Böyle vatandaşlar, fikirlerini yürütmek için, meşru olmıyan yollara teşvik edilmiş olur. Siyaset hayatımızın gelişmesini eski Balkan komitacılığına yöneltmek ve sürüklemek vebalinden siyasetcilerimizin sakınacaklarını umarım.

Bütün bu mülâhazalardan sonra, şunu da açık olarak söyliyeyim ki vatandaş oylarını kazandığımız yerde, haksız ve kanunsuz hareket ettiğimiz ve kaybettiğimiz yerlerde lâyık olduğumuza uğradığımız propagandasından da ürkmiyeceğiz. Serbest ve samimî bir seçim hedefimizdir. Kazanırsak vazifemizi yapmakta devam edeceğiz.

Seçimi kaybedersek, karşıya geçerek, fikirlerimizi ve siyasetimizi savunmağa çalışacağız ve bu yolda da iktidara karşı dost olarak onun muvaffakiyetini takdir ve teşvik etmekten zevk alacağız.

Aziz arkadaşlarım; büyük partimiz, ilk gündenberi, memleketi ilerletmek ve halk iradesinin merhalelerini yerleştirmek için çalışmıştır. Yeni kararlarınız, memleketi daha ileriye götürecektir. Partimiz, hususile son bir sene zarfında ehemmiyetli bir devre geçirmiştir. Bir senedenberi, çeşitli hücumlar karşısında bulunduk.

Basın hürriyeti, memleketin huzurunu altüst edecek bir şekilde kötü kullanıldı. Memleket durumunu karıştırmak, ateş çıkarmak gibi bir insafsızlığı meslek olarak takib eden gazeteler cebhesi kuruldu. Bunlar her şeyden önce Cumhuriyet Halk Partisini kötüleyip ortadan kaldırmağa çalıştılar. Bu gayretlere bir de bazı yabancı propagandaların devamlı haksızlıklarını eklerseniz karşısında bulunduğumuz ihtimallerin mânasını tekrar hatırlıyabilirsiniz. Bu durum içinde, parti ve hükûmet olarak şiddet tedbirleri göstermekten sakındık. Soğukkanlılığımızı nihayet vatandaşlar takdir ettiler. Gazetelerimiz, bozguncu gazetelere karsı memleketin huzurunu canla başla korumağa çalıştılar. Bu suretle Türk milleti büyük bir imtihanı muvaffakiyetle geçirdi. Bu netice hükûmette ve iktidarda olanlarımızdan birinin değil, doğrudan doğruya Türk milletinin eseridir.

Sayın üyeler; Cumhuriyet Halk Partisi için iktidar mevkiini elde tutmak arzusu, her mülâhazanın üstünde değildir. İktidar mevkii milletin serbest iradesile tâyin ve teyid edilmek şartile ancak vatana hizmet vasıtası olarak kıymetlidir. Memleketi ilerletici yükseltici teşebbüslerimizi ve tasavvurlarımızı millete her vesile ile söyliyoruz. Memleketimizin pek çok dünya milletlerile kıyaslanamıyacak derecede olmakla beraber bir çok ıztırabları ve hallolunacak meseleleri vardır. Nihayet Türk milleti bizim eksikliklerimizi ve kusurlarımızı şimdiye kadar denemiş ve öğrenmiştir. Yeni seçimde aziz milletimizin bizi bir bütün olarak göz önüne almasını dileriz. **Büyük milletin her kararı yürekten kabulümüzdür...**

Bu nutuk dikkatle okunursa verilen ademi iştirâk kararı karşısında sayın İnönünün korku ve endişelerini izhardan sonra bu hareketi adeta bir hiyaneti vataniye şeklinde görüp göstermiş, hattâ böyle bir teşekkülü silâhlı, bıçaklı Balkan komitacılığı mahiyetinde tavsif eden ağır ithamlarda bulunmaktan da nefislerini menedememişlerdir.

Bu ittiham karşısında kendini müdafaa ıztırarında kalan Demokrat Parti Genel İdare Kurulu 13.5.946 tarihinde ikinci bir beyanname daha neşretti. Bunda da:

«Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı sayın İnönünün Halk Partisi Kurultayında söyledikleri nutukta partimizin durumuna ve seçimlere dair aldığımız karara dokunulmaktadır. Nutkun partimizi ilgilendiren kısımları hakkında teşkilâtımızı ve umumî efkârı aydınlatmak ve tuttuğumuz yolun prensiplerimize uygunluğunu ve haklılığını bir kere daha belirtmek zaruretini duymaktayız.

İlk olarak seçimlerin öne alınmasının sebebleri üzerinde durulmaktadır. Bu hususta ileri sürülen başka bir sebebi nutkun şu cümlesinde bulmak mümkündür: (Dünyanın hali geçen sene tahmin edebildiğimizden daha bulanık ve daha karanlık olarak uzun bir sürünceme yolunu tutmuştur.) Bundan evvelki tamimimizde de söylediğimiz gibi dünya ahvalinin bu gün, geçen seneye nazaran daha karışık ve daha endişe verici olduğuna kani olmıyoruz. Bu görüşümüzün en yeni bir delilini de yine evvelki gün kurultayda iradedilmiş olan nutkun son kısımlarında buluyoruz: (Memleketin emniyet ve selâmeti bakımından bugün çok iyi durumda bulunduğumuzu da vatandaşlar farketmişlerdir.) Halbuki durum daha karanlık ve endişe verici olmasına rağmen 1945 Meclis açılış nutkunda sayın Cumhurbaşkanı 1946 yılının seçimler için hazırlık devri olacağını ve milletvekilliği seçimlerinin 1947 de yapılacağını) ifade ediyorlardı. Görülüyor ki, seçimlerin tacilini dış durumun icaplarına ve endişe verici olup olmamasına sıkı sıkıya bağlamak mümkün değildir.

Seçimlerin taciline ikinci bir sebep olarak B. M. M. otoritesi üzerinde saygılı olmayan tartışmaların yapılmış olması ileri sürülüyor. Burada işaret olunan tartışmalar herhalde 1945 Meclis açılış nutkundan evvelki aylarda cereyan etmiş olacaktır. Halbuki bu tartışmaların B. M. M. nin otoritesini zedeleyici tesirleri olduğuna dair keza Cumhur Başkanının 1945 nutuklarında bir ifadeye raslayamıyoruz. Şayet o zaman tartışmaların böyle bir tesiri olduğuna hükmolunmuş bulunsaydı elbette o nutukta seçimlerin 1947 de yapılacağı ifade edilmiş bulunmazdı.

Başka bir sebep olarak yeni partilerin seçimlere hazır olduklarını söylemiş olmaları ileri sürülmektedir. Bununla olsa olsa bir gazetede yanlış intişar eden sözlerimizin kasdolunduğunu görüyoruz. Bahis mevzuu olan sözler hakkında ayni gazetenin başyazarı tarafından bir açıklama yapılmış bulunuyor. Bununla beraber ilk intişar eden şekli ile dahi bu sözler, kanunî müddetinden evvel yapılacak belediye seçimlerine partimizin iştirakc hazır olduğu manasını taşımamaktadır. Kaldı ki, seçimlerin öne alınmasında diğer partilerin durumları dikkate alınacak idise bu hususun karşılıklı bir görüşme ile hal ve tesbiti pek mümkündü. Ve böyle yapılmakla Türk Demokrasisi için güzel bir gelenek kurulmuş olurdu. Yine secimlerin tacilini izah için ileri sürülen bir sebep şudur:

Yeni seçim kanununun Meclise gönderilmesinin partimiz tarafından istenmiş olması ve bir def'a bu kanun çıktıktan sonra B. M. M. nin kendi temsil kudretinin zayıflığına kendisinin hükmetmiş bir durumda kalacağıdır. Halbu-ki Anayasamız müddeti bittikten veya seçimi yenilendikten sonra dahi yenisi toplanıncaya kadar B. M. M. nin temsil kudretlerinin devam etmesini âmir bulunmaktadır. Diğer taraftan seçim kanunu gibi bir kanunun vatandaşa temin ettiği hakların, vazettiği yeni usullerin gereği gibi anlaşılıp tam olarak tatbik olunabilmesi için yayınlandıktan sonra muayyen bir müddetin geçmesinde fayda olduğuna şüphe yoktur. Kaldı ki, Meclise gönderilmesini istediğimiz ve Cumhur Başkanımızın da evvelki nutuklarında vadettikleri kanunlar yalnız seçim kanunundan ibaret değildi. Bilindiği gibi partimiz, demokrasinin mesnetlerini kuvvetlendirmek için bir çok kanunların tadilini istemektedir. Kurultay açılış nutkunda ise bu kanunların Meclise gönderileceği hakkında bir işarete rastlanmamaktadır.

Cumhurbaşkanının memleket seyahati:

Memleketteki siyasî partiler içinde bu seyahatlere ilk itiraz eden Millî Kalkınma Partisinin lideri Demirağ olmuş, hattâ işe biraz da mali şekil vererek iktidar partisi siyesetine hadim olmanın, bu propagandalar ile —Cumhurbaşkanının millet kesesinden aldığı harcırahlar ile— kaça mal olduğunu soracak kadar ileri gitmiş, hükûmetçe de sayın İnönünün bu seyyahatlar için harcırah almadıkları ilân edilmek suretile bu iddia tekzip edilmiş, fakat maiyetleri hakkında bir şey söylenmemişti.

Bence bu seyahatlerin malî kısmı işin en ehemmiyetsiz tarafını teşkil ediyordu. Asıl önemli nokta iki başkanlığın bir şahısta birleşmesile milletin hürriyet ve serbestisine vurulacak darbe idi. İki cepheli bir başkanın memleket memleket dolaşarak halka, milletten fazla, partilerden birine bağlılığını filen göstermesi millet üzerinde sindirici bir tesir vücuda getirdiği kadar bu caiz görüldükçe valilerle parti müfettişlerinin, kaymakam ve bucak müdürlerile parti başkanlarının da birleşmesindeki mahzur ortada kalır ve böyle bir zihniyet karşısında Demokrasi denilen saadet meleğini ölümden kurtarmak kabil olamazdı. Bu hakikati göz önüne alarak 21 Mayıs tarihli (Yeni Sabah) gazetesinde hukukî düşüncelerimi (Anayasa ve devletle parti başkan-

lığı) başlıklı şu makalede neşrettim:

Devlet ve parti başkanlığının birbirinden ayrılması hakkında memleket umumî efkârında görülen temayülâta karşı muhterem Cumhur Başkanının mensup oldukları parti kurultayında ileri sürdükleri görüş noktasının hukukî mahiyetini bir hukukcu sıfatile tahlil etmeği faydalı bulmaktayım. Meseleyi basit bir hale getirmek için de dünyadaki nazariye ve tatbikatı bırakarak sırf kendi hukukî mevzuatımızın çerçevesi içinde mütalea edeceğim.

Sayın İnönü bu husustaki şahsî telâkki ve görüşlerini şu sözlerle hülâsa buyurdular: «Ben ölünceye kadar çalışmamıza bu kadar vefalı bir yardım ve kusurlarımıza bu derece tahammül bağışlamış olan Cumhuriyet Halk Partisinin üyesi olarak kalacağım ve kabul ettiği müddetçe başkanı olarak onun siyasetine hizmet edeceğim...»

Bu mütalea milletin bir ferdi olmak haysiyetile derin bir minnetin şükranı mahiyetinde telâkki edilerek ahlâkî bir kemali ifade etse de bunu söyliyen zatın alelâde bir ferd değil, hürmete şayan bir milletin başı ve mümessili sıfatını da üzerinde bulundurduğu müddetce bunu tevazu ve kadirşinaslık addetmeğe imkân bulunamaz.

Anayasamızın Cumhurbaşkanlarına aid hak ve vazifeleri tayin eden ve 32 nci maddesile başlıyan hükümleri arasında, kendilerinin bu en yüksek ve en şerefli mevkii muhafaza ettikleri müddetçe parti liderliğini de kendilerinde toplayıp toplayamıyacakları hakkında müsbet veya menfi hiç bir sarahat bulunmadığını ben de itiraf mecburiyetindeyim. Fakat kanunun bir noktada sâkit kalması kimseye keyfemayeşa hareket hakkını vermiyeceği gibi içtimaî hususlarda bu kadar tahammül minneti de millet kesesinden ödenmez.

Bütün kanunlarımıza emzire emzire hayat veren Anayasamızın üçüncü maddesinde «Eğemenlik kayıtsız şartsız milletin olduğu» gösterildiği gibi 38 inci maddesi de Cumhurreislerini, intihabı müteakib Meclis huzurunda ahdü peymana dâvet ederken yemin şeklini şu suretle tesbit eylemiştir:

«Cumhurreisi sıfatile Cumhuriyet kanunlarına ve Hâkimiyeti Milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle mesai sarfına ve deruhde ettiğim vazifenin icabatına nefsimi hasretmekten ayrılmıyacağıma namusum üzerine söz verelim.»

Bu madde hükmüne dikkatle bakılırsa Cumhurreisinin riayet ve müdafaaya mecbur tutuldukları şey, mensub oldukları parti veya efradının değil, Türk milletinin hâkimiyeti olduğu gibi bütün kuvvetle mesai sarfedilecek şey de, yine Halk Partisinin değil, Türk milletinin saadeti olduğu kayıtsız şartsız bir sarahatle görülür.

Bir hakikat olmamakla beraber tek partili hükûmetlerde o partinin bütün milleti içinde topladığı ve onu temsil ettiği, büyük bir müsamaha ile, kabul olunsa bile bu sistemden ayrılarak çok partili bir idare şekli kabul olunduktan sonra böyle bir temsil hak ve imtiyazı mevcud partilerden hiç birine verilemiyeceği gibi millet denilen siyasî bir varlık da yalnız bir parti mensublarından ibaret farzolunamaz.

Durmadan inkişafına çalıştığımızı iddia ettiğimiz demokrasinin Anayasamızın 3 üncü maddesinde gösterilen millî hâkimiyetten başka bir şey olmadığı düşünülürse bu hâkimiyeti milletten alarak bir zümn-

renin eline vermekle de Demokrasinin olsa olsa isyankâr bir münasebeti olabileceği kolayca anlaşılır? Demokrasi ile oligarşi arasındaki fark da birincisinde hâkimiyetin millete, diğerinde de bir zümreye aid bulunmasından ibaret olduğuna göre böyle bir telâkkinin sıhhati kabul edilince Demokrasi, derhal oligarşiye istihale eder ki bu da tek partili sisteme sarılmaktan başka bir şey olamaz ve Anayasanın 69 uncu maddesi her türlü zümre, aile ve ferd imtiyazlarının ilga edildiğini iddia edip dururken memlekette yeni baştan bir zümre imtiyazı tesisini haklı gösterecek bir sebeb bulunamaz.

Anayasamız, daha ileri giderek, 32 inci maddesinde: «Cumhurreisi bu makamda bulundukça Meclis müzakere ve münakaşalarına iştirâk edemiyeceğini» sarih surette bildirmektedir. Cumhurbaşkanlığı sıfatı kendilerinde bâki kaldıkça milletvekili sıfatile de mütalea beyanından menedilen bir zatın —bugünkü mahiyeti itibarile— Millet Meclisinden farkı olmıyan Halk Partisi kurultayında o partinin de lideri sıfatile millete taallûk eden işler hakkında mütaleada bulunarak direktifler vermesi Demokrasiyi altüst etmekten başka bir şey demek olmıyacağı gibi Meclis âzalarının intihabile seçilen bir Cumhurreisinin intihab mücadelesine iştirâk ederek memleket halkını, hiç değilse, manevî bir tazyik altında bulundurmağa hakkı olamaz.

Hâkimiyet millete aid olacaksa ve vücuda gelecek her hangi bir hükûmetin millet iradesine dayanması samimî olarak iltizam ediliyorsa milleti serbest bırakmaktan, maddî ve manevî tazyikler tesis edecek yerde onu böyle baskılardan kurtarmağa çalışmaktan başka buna çare bulunamaz. Bir şey ya vardır, ya yoktur. Olmıyan bir şeyi isbata kalkmak nasıl bir iğfal ise, cihanı sarsan umumî bir cereyan karşısında böyle yollarda yürüyecek kadar da vaktimiz kalmamıştır.

Evet, Cumhurriyaseti parti intisablarına mâni değildir. Fakat bu intisab liderlik mahiyetini alır ve her hangi bir partinin tahakküm ve siyasetine âlet olursa bunun esasî ve siyasî haklara muvafakat derecesini tâyin ve isbat da bunu iddia edenlere aid ve raci kalır...

Mantık ve hukuk nazariyelerile aksini isbata imkân olmıyan bu mütalealarn millet ruhundaki tesirini baltalamak için yalnız VAKİT gazetesinin büyük Us'u ertesi gün bir demagoji tecrübesine kalkmış, fakat altı üstünü tutmayan bu yazı cevab külfetine değmediği için sükûtla mukabele görmüştü...

BELEDİYE İNTİHABI :

Demokrat Parti Belediye seçimlerine iştirâk etmemeğe karar vermekle beraber, ne şartlar altında olursa olsun, millet iradesinin tezahürüne elinden geldiği kadar hizmeti vazife bildiği için elindeki vesait kırıntısile bu seçimi kanun dairesinde murakabe etmekten de fariğ olamamıştı. Seçim kanununda - tatbik olunabilir ise - az çok müeyyide bulunmakla beraber komisyon ve kurullarda bulunacak olan temsilcilerin vazife ve salâhiyetleri, belki de kasden, mübhem bırakılmıştı. Bütün seçimlerde müessir olacak ve en esaslı teminat teşkil edecek olan bu ibhamın halli kadar da lüzumlu bir şey tasavvur edilemezdi. Bu düşünce ile Belediye reisine bir dilekçe ile müracaat ederek

izahat istedim. Aldığım cevab bu vuzuhsuzluğu olduğu gibi bıraktığı için gazetelere beyanatta bulunarak umumî efkârın tenvirini faydalı buldum. 25 Mayıs tarihinde bu beyanatta hâdise şu surette tesbit edilmişti:

«Belediye intihabına dair ahiren neşrolunan kanunda seçimlerde bulunacak parti temsilcilerinin salâhiyetlerinin neden ibaret olacağı tasrih edilmemiş olduğu cihetle bunun tavzihini ve bir talimatname yapılmışsa suretinin gönderilmesini Belediye reisliğinden rica ettiğimiz halde aldığımız cevabda (Bu mümessillerin haiz olduğu hak ve vazifelerin bir müşahidin hak ve vazifelerinin ayni olduğu ve kanunun açık beyanının tatbik şeklini gösterir ayrıca bir talimatname bulunmadığı) bildirilmiştir.

Bilâhare ilçe seçim kurullarından, tezkere ile vâki olan temaslar neticesinde, aldığımız neticeye göre sandık başlarında bulunacak mümessillerin intihab sonuna kadar kalarak sonra sandıklarla beraber Belediye şubeleri merkezine gelecekleri, sandıkları oradaki kurula teslim ettikten sonra vazifelerinin sona ereceği ve tasnif esnasında seçim kurullarına gönderilecek bir tek mümessilin huzurile tekrar tasnif edileceği anlaşılmıştır.

Halbuki yapılan tadilâtın ruhu itibarile bu seçimlerin bir gün zarfında ikmali icab edeceği yine bu kanunun müzakeresi sırasında İçişleri Bakanı tarafından esbabı mucibeyi izah sadedinde söylenen sözlere bakılırsa kanunun bu şekilde tatbiki seçim ve reylerin emniyetini teminden uzak kalacaktır.

Kanunun bahsettiğim ruhuna göre seçimlerin selâmetini temin için seçimin ikmalini müteakib derhal murakib ve müşahidler önünde sandıklar açılarak tasnif edilmedikce (faraza yalnız Beyoğlu merkezinde toplanacak 308 sandıktan birisini çekerek tasnifi yapılırken geri kalan sandıkların ismetini muhafaza istenilse de kabil olamıyacağı ve bu sandıklar geceledikten sonra yapılacak tasnifin memlekette şübhe ile karşılaşacağı nazara alınarak) tatbik olunacak bu usulün maksada ne dereceye kadar uygun bulunacağını izaha lüzum göremem.

Bunu kanunun Büyük Millet Meclisinde müzakeresi sırasında İçişleri Bakanının verdiği izahatta kullandığı şu cümlelerle de teyid ederim: «Huzurunuzda Belediye seçimlerinin bir günde yapılması hükmünü getirdik... Demokratik ve günün ihtiyacına cevab verecek bir tâdil hükmü olarak seçim merkez kurulları ve seçim bürolarındaki seçim komisyonlarını her hangi bir yerde teşkilâtı bulunan siyasî partilerin temsilci göndermeleri yetkisini kabul ettik. Bununla herhangi bir siyasî partinin cereyan etmekte olan seçimlerde vatandaşların gerek oylarını kullanırken ve gerek oylar tasnif edilirken temsilciler bulundurmak suretile selâmeti cereyanına ıttıla hasıl olmasını mümkün kıldık.. ve nihayet bir günde icra edilecek seçimin pazara rastlaması gibi bir seçimin hangi saatte başlayıp hangi saatte biteceğini kanunda tasrih ettik...» şeklindeki izahatı ve kanunun bu hustaki maddesi oylar sona erdikten sonra on dokuza kadar beklenerek derhal açılıp tasnifini âmir bulunmaktadır.

Buna göre reylerin atılması sona erince saat 19 da sandıkların açılıp tasnife başlanması gerekirken seçim kurullarına götürül-

mesi iddiası yukarıda izah edilen kanunun ruhunu yerine getirmemek ve böylece seçim ve rey serbestisinin ihlâli yoluna gitmektir.

Şimdiden bu işle alâkadar olanlara kanun hükümlerini hatırlatarak, kasde makrûn olmasa bile, millî hâkimiyetin tezahürüne imkân bırakamıyacak hareketten çekinmek icab edeceğini bildiririm.»

Belediye seçimlerinin ne gibi şartlar altında yapıldığını hepimiz biliyoruz. Başka yerlerde neler olduğunu şahsî görüş ve bilişle kat'î surette tesbit imkânına malik değilim. Fakat İstanbuldaki Belediye seçimi Demokrat Partinin murakabesi altında akıp gittiği için bu hustaki kanaatlerimi tam bir salâhiyetle ortaya atmak hakkını kendimde bulmaktayım.

Tehdidler, Hiyleler:

Bu belediye intihabı hükûmet nüfuz ve kuvvetinin müdahalesile mutlaka Halk Partisinin galebesini temin edecek baskı ve hilelerle yapılmış, halkın bir çoğu tarlalarına bile gönderilmiyerek zorla Halk Partisinin listeleri sandıklara attırılmış, bilhassa ekalliyetler muhitinde seçimler, ekmek ve gaz karnesi verilmiyeceği tehdidleri ve muhtarların korkutucu müdahalelerile karşılaşmış, intihabdan evvel evlere dağıtılan mühürlü zarflarla sandık başlarına gelmiyenler namına oy kullandırılmış, gelenlerden Halk Partisine rey vermiyecekleri anlaşılan seçmenler (Senin ismin filân sandıktadır, oraya git) tavsiyesile bürolar arasında koşturula koşturula seçim, bir belâ ve işkence haline sokulmuş, hâsılı akla gelen ve gelmiyen herşey tatbik olunarak umumî bir elbirliğile Halk Partisinin muvaffakiyeti temine çabalanmıştır. Öğleye kadar bu hiyle ve tazyıklara tahammül gösteren Millî Kalkınma Partisi, görülür bir galebe ile iştirâke devam ederken gün yarısından sonra takatten kesilerek sahayı terketmiş, bu mücadelede büsbütün yalnız kalan iktidar partisi, boş kalan seçim sahasında istediği gibi at koşturarak mağlûbiyetten galibiyete fırlamış ve yarım asırdan beri halkımızın alıştığı tek partili idare sistemini temin ve tarsin eylemiştir.

Belediye seçiminin devamı müddetince tatbik olunan usulün biraz da komik tarafını arza müsaadenizi dilerim:

Bu intihab yapılırken İstanbul semtlerinde halk ezilip dururyor, hattâ bu baskı yalnız seçime iştirâki teminle de kalmayıp mutlaka Halk Partisinin listelerini atmağa da icbar şeklinde mahiyetini gayrı kanunî bir şekle sokuyordu. Bu tazyik ve icbarın en umumî vasıtası da halka ekmek ve gaz karnesi vermemek şeklinde tezahür ediyordu. Bu tazyikten bıkan ve usanan, infiali de ufak mikyasta isyan haline gelen bir seçmen, kin ve ateş saçan gözleri ile oradaki şahısları süzdükten sonra Halk Partisinin listesini parça parça etmiş ve cebinden çıkardığı ekmek karnesini zarfa koyup sandığa atmıştı. Adeta al abdestini ver pabucumu hikâyesini andıran bu hareketin ifade ettiği mânaya dikkat edilirse zavallı Halk Partisinin kaş yapayım derken bir göz daha çıkardığını kolayca anlamak kabil olur.

Belediye seçimleri zahirde tek dereceli ve çok partili farzedilir mahiyette yapılmış görünmekle beraber hakikatte bir şey değişmemiş.

kanunun vadeylediği maksadlardan hiç biri tahakkuk edememiştir. Çünkü:

1 — Seçimde rolleri olan Belediye ve mahalle heyetlerile muhtarların eski ve aslî mahıyetlerini muhafaza etmelerinden dolayı Halk Partisinin birer vasıtai icraiyesi olan bu organlar bütün mahalle ve köy halkı üzerinde hâkim olmakta devam ettikleri cihetle seçimde derecenin bire inmesi netice üzerinde müessir olamamıştır.

2 — İntihabda mahremiyet esasına hiç riayet edilmemesi yüzünden seçmenlerin kime rey verdiklerini anlamak çaresini buldukları için Halk Partisi lehine ve millet iradesi aleyhine tedbir almak çaresi kolaylaşmıştır.

3 — Milletin serbestlik hakkı her şekilde ve mütemadiyen iktidar partisi lehine ihlâl edilip durmuştur.

4 — Demokrat Parti seçime iştirâk etmediği, Millî Kalkınma Partisi de yapılan müdahalelere ancak öğleye kadar tahammül ederek sonra çekildiği için intihab fiilen tek partili bir seçim şeklinde devam etmiş, kanun güya değiştirildiği halde neticede hiç bir fark hasıl olmamıştır.

5 — Bütün bu âmillere rağmen, halkın en az yüzde yetmişi intihaba karışmamak suretile bunu yapanların zihniyetine, bilhassa seçimin icra tarzına karşı fiilî infialini göstermekten ve protestosunu yapmaktan çekinmediği halde yüzde otuzu ancak iştirâk eden seçmenlerin nisbeti —sandıklara atılan oylarla— tasnif neticesinde yüzde altmışı ve hattâ bazı yerlerde yetmişi bulan bir dereceye çıkarılmıştır.

Belediye seçiminin bu acaib tarzından Demokrat Parti, iştirâk etmediği için, maddeten hiç bir zarar görmüş değildir. Buna mukabil hükûmet partisinin intihab taktiğini, bu sayede öğrenmiş olmak itibarile mücadeleden kârsız da çıkmış farzedilemez. Nitekim bu tecrübenin semeresini milletvekilleri seçiminde bol bol toplamıştır. Fakat Halk Partisi, oyunu tek başına kazanmakla beraber, elde ettiği galebenin hakikî mânasını kendisinin anlaması ve millet nazarındaki mevkiini daha iyi öğrenmesi icabeder iken müsabakasız ve rakibsiz kazandığı bu aldatıcı muvaffakiyetin hımarı altında buna da lüzum görmemiş, halkın sevgi ve itimadını kazanabilmek yolunda yürüyecek yerde hiyle ve tazyiklerle her zaman tahakkümünü temin edebileceği zehabına kapıldığı için bu dersten istifade edemiyerek cezasını milletvekilliği seçiminde bütün acılığıle çekmiştir.

Şurasını da ifşa zaruretindeyim ki Demokrat Parti İstanbul teşkilâtının kurulduğu an ile Belediye seçiminin yapıldığı zaman arasında geçen bir iki ay içinde İstanbulda mevcud 16 ilçeden ancak 6 sında ve 48 bucağın yalnız bir kaçında müteşebbis heyetlerini kurabilmek imkânını bulabilmesinden dolayı bin beş yüz küsur seçim sandığından ancak yüzünde birer müşahit bulundurmaktan başka bir varlık göstermediği halde iki ay sonraki milletvekili intihabında bu 16 ilçe ile 48 bucağın hepsinde teşkilâtını ikmale muvaffak olmuş, köy ve mahallelerde tam 487 ocak açmış ve kayıdlı üyelerinin mikdarını 50.000 e iblâğ eylemiştir ki Demokrat Parti bu teşkilâtın kudret, vüs'at ve azameti sayesinde, millet ve hükûmet sermayesile yirmi beş senedir taazzuv halinde bulunan ve bütün hükûmet kuvvetini elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi ile gözünü kırpmadan mücadeleye atılmış, milletin

müzahareti ve arkadaşlarının hakikaten can esirgemiyecek gayret ve fedakârlığı ile bir varlık sanılan bu koca partiyi, bilhassa İstanbulda, nakavut edebilmiştir.

Belediye seçiminin ifade ettiği mâna, mülhakatta bu intihabı idare edenlerin gözlerinden kaçmış olsa bile iş başında bulunanların da göremiyeceği kadar ufak sayılamazdı. Hükûmet Partisi bu seçimde galib görülmekle beraber hakikatte fecî ve ürkütücü bir mağlûbiyet ile karşılaşmış, millet nazarındaki prestij ve itimadının hiçe inmek üzere bulunduğunu aşikâr surette göstermiş bulunuyordu. Hattâ seçimleri idare eden Halkçılar bile Demokrat Partinin bu kadar noksanına rağmen seçime iştirâki halinde galibiyetin muhakkak ona aid olacağı kanaatini bir iman şeklinde söyleyip duruyorlardı.

Teşkilâtımız, ilk aylarda, bir çok sebeblerle, çok yavaş gidiyordu. Şimdiye kadar teessüs eden partilerin başlarına gelen her felâketin kemmiyetten doğduğunu öğrenmiş olduğumuz için de keyfiyete daha fazla kıymet veriyorduk. En esaslı ve en faal yerler için seçtiğimiz insanlar korkuyor, kabul etmiyor, edenlerin bir çoğu da iktidar partisinin, hattâ hükûmetin baskısı altında çok geçmeden istifa ediyor, başta Tanin olmak üzere, ferdî saadetini bizlere taarruzda bulan gazeteler bu istifaları umumî efkâra kendi kendine oluyormuş gibi göstererek Demokrat Partinin zaafı ve lüzumsuzluğu şeklinde işaaya çalışıyor, aramıza kendi adamlarını sokup sonra istifa ettirmek suretile bu konuyu takviyeye yeltenerek, bir taraftan da içimizde olan biteni anlamağa çalışıyordu.

Muvazaa ve Rus dostluğu propagandaları da gün geçtikçe artıyordu. Ekalliyetler arasında derin bir korku dolaşıyor, bunlar Demokrasiye sadakat taahhüdünde bulunurken öte taraftan da ellerinden geldiği kadar gizleniyorlardı. Partimiz programında din ve ırk yok, iyi vatandaş vardı. Hakikatte de müşterek vatanın hizmeti için bunlarla beraber çalışmakta çok samimî idik. En çok korku Rumlar arasında görünüyor, Museviler daha az korkuyor, Ermeniler de lâkaydiyi tercih ediyorlardı. Bunlar arasında yayılan korku sebebleri de mesleklerine göre değişiyordu: Tüccarlar maruz kalacakları güçlüklerden, esnaflar verecekleri para cezasından, işçiler, en çoğu devlet müesseselerinde çalışan işçiler kapı dışarı atılacağından, serbest meslek sahibleri de derhal askere alınacağından, hasılı herkes meslekine göre bir belâdan kaçınıyordu.

21 TEMMUZ İNTHABI

Belediye intihabının tesrii bana ayni âkibetin milletvekili seçiminde de başa geleceğini müjdeliyen bir hissi kablelvuku tesiri yapıyordu. Filhakika bu netice karşısında daha fazla şaşalıyan hükûmet ve iktidar partisi bu Demokrasi mücadelesinde bütün elemanlarını toplıyarak daha hızlı koşmazlarsa postun elden gideceğini kabul mevkiinde idiler.

Daha Mayıs bitmeden milletvekilliği intihabının da yine tek dereceli olarak yapılacağı ve Meclisin vaktinden evvel dağılacağı haberi

alıp yürümeğe, bunu haklı gösterecek delililer aranıp etrafa yayılmağa başladı.

Bu dedikodular başgöterince tekmil partiler faaliyetlerini arttırdılar. Hükûmet partisi dükkân dükkân dolaşarak, bilhassa ekalliyetler üzerinde, yaptığı tazyiklerle üye adedini çoğaltmağa uğraşıyor, halka hoş görünmek için millet lehine cali temayüller gösteriyor, güya bunlar yapılırsa herkesin korkacağına veya inanacağına kanaat ederek bu basit tedbirlerle halkı kazanacağına inanıyor, sayın Demirağ da durmadan bana çatmak için vesileler icad ederek filizlenmiş gururunu teskin için benim kendisine muhatap olamıyacağımı gazetelerle ilân ediyor, kuzu ziyafetleri sıklaşıyor, var kuvvetile kuvvetli görünmeğe çalışıyor, fakat bütün bu fedakârlıklar arakadaşları arasında nifak ve infiali arttırmaktan başka bir işe yaramıyordu.

Cumhuriyet Halk Partisinin üreme faaliyet ve siyasetine bir misal vermiş olmak için Beyoğlu ilçe teşkilâtımızdan aldığımız 14 Haziran tarihli bir raporu aynen dercediyorum:

Teşkilâtımızdan aldığımız haberlere nazaran Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili seçimlerinin arifesinde, bilhassa ekalliyetlerce meskûn mahallâtta halkı zorla partiye kaydolmağa sevketmektedir. Bu cümleden olarak, Kuledibinde Bereketzade mahallesinde kapı kapı dolaşan bekçiler ev halkına 18 yaşını ikmal etmiş olanların hemen ertesi sabah muhtarlık bürosuna müracaatları lüzumunu bildirmişler ve gelmiyenler hakkında cezai takibat yapılacağını ilâve etmişlerdir. Ertesi gün muhtarlık bürosuna müracaat edenler derhal C. H. P. ye üye kaydedilmişlerdir. Şurasını bilhassa tebarüz ettirmek isteriz ki bu civarın ekseriyetini teşkil eden Museviler olup muhtarın teklifini reddetmiyecekleri bedihidir...

Bizler de tabiî partileri saran bu faaliyetten uzak kalamadık. Belediye seçimi öne alınır alınmaz Demokrat Parti de hummalı bir faaliyet içine gömülmüştü. İlçelerde teşkiline muvaffak olabildiğimiz beş altı müteşebbis heyetle daima temas ve müzakerelerde bulunarak, kendilerini âzamî gayrete sevkedebilmek icabettiği kadar tamim ve tebliğler yaparak randmanı çoğaltmağa ara vermeden çalışıyorduk. Belediye âza ve milletvekili seçimleri arasında geçen bir iki aylık zaman için de Demokrat Parti teşkilâtı bütün ilçelere yayılmış, mukayyet âzalar ümid verecek kadar artmıştı.

Arkadaşlarımız bütün gayretlerini teşkilât işlerinde toplarken, ben de yazdığım acı makaleler, verdiğim dürüst ve cesur beyanatla vatandaşlarıma bir misal olmağa çalışarak onların da cesaretlerini kamçılayor, hükûmet ve iktidar partisinden gördüğümüz haksızlıkları umumî efkâr önünde açıklıyarak cüretlerini, biraz da olsa kırmağa çabalıyordum.

Evet, itiraf ederim ki bu faaliyet sıralarında bazı kabalıklar yapmıştım. Fakat bunlar cahilane ve terbiyesizce bir ihmalin neticesi değildi. Meselâ Demokrat Partinin İstanbul başkanı olunca memleketin idare âmirini, benden evvel teşekkül eden partilerin başkanlarını ziyaret, nezaket ve muaşeret adabı icabından bulunduğu halde kasden bundan imtina etmiş, tabiî hallerde hiç de lüzumu yokken zaten

acı olan üslubuma, belki de mutad hilâfına bir meraret eklemiştim. Lâkin bunu yapmak lâzımdı, göstereceğim en ufak bir cebanetin millette cesaretten eser bırakmıyacağını, mutad ziyaretleri yaparsam, kapılardan girer çıkarken, çıkarılacak resimlerimin muvzaa ve iltica delili olarak gazetelere verileceğini hissediyor, bilhassa müfettiş Tiridoğlunun nazarımda tahakkuk eden hüviyet ve zihniyeti bunu hakikaten çok varid gösteriyordu.

Hasılı biz de ürüyor, kuvvetleniyor, millete emniyet telkin edecek bir varlığa sahib olmasak ta hiç şübhesiz buna yaklaşıyorduk.

Sayın İnönünün yukarıya nakledilen nutku, ileride Türk Demokrasisinin tarihini yazacaklar ve Üniversite de Türk inkılâbı dersini okutacaklar için önemli bir vesika teşkil edeceği için biraz tahliline müsaadenizi dilerim:

Bu nutuk seçimin öne alınmasını icabettiren sebebleri şöyle izah ediyor:

«1 — Seçimi tabiî olarak 1947 için düşünüyorduk. Dış ve iç politika gerekleri memleket idaresini bir an evvel kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi. Çünkü dünyanın hali, geçen sene tahmin edebildiğimizden çok daha bulanık ve karanlık olarak uzun bir sürünceme yolunu tutmuştur. Ne gibi ihtimaller karşısında kalacağımızı bilmiyoruz. Gelecek sene bu ihtimalleri, temsil müddeti bitmiş bir meclisle karşılamak istemiyoruz. Bir senedenberi memleket içinde de büyük meclisin otoritesi üzerinde saygılı olmıyan tartışmalar olmuştur. İçeride ve dışarıda hiç bir politika, otoritesinden şübhe edilen bir meclisle yürütülemez...»

Bu esbabı mucibenin dünya vaziyetine taallûk eden kısmını hiç kimse varid görmemiş, bütün gazetelerde çıkan makale ve beyanat bunun aksini isbat eylemiş bulunduğu için bu noktada fazla durmağa ihtiyaç göremiyorum. Son savaşın başlangıcı olan 1939 dan seçim devresinin başına tesadüf eden 1943 tarihine kadar geçirdiğimiz buhranlı günlerle bu günün bulanık saatleri mukayese edilir ise bu mucib sebebin isabet derecesi daha iyi anlaşılır. Bilhassa bundan evvelki Meclis zamanında neticenin hiç değilse, üç sene daha geride bulunduğu fiilen tahakkuk etmiş bulunmasına rağmen böyle bir tedbirin ittihazına lüzum görülmemiş olması bu isabetsizliği daha çok meydana çıkarmaktadır.

Evet, itiraf ederim ki, seçime tekaddüm eden devredeki teşri kuvveti hakkında epeyce tartışmalar olmuş, belki de bu tartışmalar Büyük Meclisin otoritesine tesir edecek bir dereceyi bulmuştur. Nutukta ileri sürülen bu tacil sebebi karşısında, yazılarımın sonunda yapacağım mukayese, bu günkü Meclisin dünkünden fazla bir otoriteye sahib olup olmadığını gösterecektir.

Mecliste geçecek tartışmalar, fikir ve kanaatlerin mücadelesinden başka bir şey değildir. Ve Demokrasi vardır denilen bir memlekette bunun önüne geçildiği gün bu tatlı hayalden eser bile kalmaz. Dünya parlamentolarındaki yumruklu tokatlı tartışmalar her zaman görülegeldiği halde bunlardan hiç biri kendi otoritesinden şübhe etmiş değildir.

Hattâ bu tartışmalar tek partili sistemde de bir zarurettir. Cum-

huriyet Halk Partisi kendi mahrem toplantılarının müzakerelerinde de bu tartışmalardan çok ağırına sahne olduğunu inkâr edemezler. Bana kalırsa bu isticalde muârız partilerin taazzuvuna meydan vermemek kadar ve belki daha ziyade şikâyet edilen münakaşa ve tartışmaların, Halk Partisi gizli kurultaylarına sirayet etmesi de müessir olmuştur. Nitekim iktidar partisi lideri ayni nutukta partilerinin en çok sıkıntı çektiği hali izah ederken **Cumhuriyet Halk Partisi, asıl güçlüğe açıktan açığa karşısına geçen gazeteciler ve siyasetciler önünde uğramamıştır. Bizim, meclis ve parti içinde en çok sıkıntı çektiğimiz hal, meclis grupu ve parti içinde üye olup da partiyi kötülemeğe çalışmasıdır** itirafında bulunmaktan kendilerini alamamıştır.

Bu delâlet bana şu kanaati vermiş bulunmaktadır:

Tarih boyunca kapanan ağızlar ve gözler, dünyayı saran Demokrasi cereyanının füsunkâr tesiri altında açılmış, her yerde olduğu gibi bizde de baş gösteren hoşnutsuzluk artarak bir taraftan milletin güven ve memnunluk hislerini hırpalarken öte taraftan da Halk Partisinin müstahkem duvarları içine dalmış, hariçte partiler, dahilde her bakımdan korkular kendini göstererek iktidar partisini ürkütmüş, bu halin devamı karşısında bir taşla iki kuş vurmaktan başka kurtuluş çaresi kalmadığını gören hükûmet partisi seçimi tacil ve tecdit etmekle, memlekette beliren partiler yaşama ve çalışma kabiliyetini bulmadan üzerlerine çullanarak millet ve memleket değil, kendi âkibet ve saadetleri için başka partileri âkim bırakmak ve kendi fırkaları içinde tasfiye imkânı bularak şimdiye kadar yapılan fenalıkların bir âhenk içinde devamını mümkün kılmak olduğu meydandadır.

2 — Halkçıların lideri yine bu nutkunda ilk defa tatbik edilecek tek dereceli millet seçiminin tecrübe sahasında neler göstereceğini şimdiden tahmin kabil olamıyacağına işaret ettikten sonra **her halde yeni seçimin maksadı temin etmesi için mümkün olan hazırlıkların yapılacağını** vait buyuruyorlar. Bu yeni seçimin hakikî maksadı bilinmediği için bu hazırlıkların nasıl bir gayeye müteveccih olduğunu kat'î olarak tâyin hakikaten kabil değildir. Fakat yapılan seçim tecrübesinin verdiği kanaate göre, biraz evvel mahiyetini arzettiğim, iki taşla hiç olmazsa kuşlardan ikincisinin sahih olarak vurulduğu muhakkaktır.

3 — Sayın lider bundan sonra, tıpkı millet ve memleketin selâmetini korumak istiyenler gibi düşünerek **(Seçimin tek dereceli olması kadar ehemmiyetli olan nokta, vatandaşın serbest seçim yaptığına ve verdiği oyların muhterem ve masun tutulduğuna kanmış bulunmasıdır. İktidarda kalacak veya kalmıyacaksak bunu ancak vatandaş oylarının çokluğu ile kararlaşmış olduğuna inanmamız lâzımdır.)** buyuruyorlar. Tavuk karşısında kalmış tilki veya ciğerci sırığını görmüş kedi gibi ağız sulandıran bu tatlı kanaat karşısında sevinçle gülmemek, millî bir neş'e duymamak kabil olmuyor. Bu böyle olmakla beraber sözle iş arasında esaslı bir âhenk teessüs etmedikçe beşerî saadetin imkânsızlığını tecrübe ettikçe sukutu hayal içinde kıvranmamak elden gelmiyor. Bu parlak fikirlere, bu iyi ulvi sözlere rağmen, sayın liderin tahmin edemediği tecrübe gösterileri, serdedilen nazariyelerin tam aksini isbat etmiş bulunmaktadır. İleride hâdisenin tatbik sahasını deştiğim zaman bunun daha iyi kavranacağından eminim.

4 — Sayın İnönü, bu yüksek gayeyi tahakkuk ettirebilmek için

ne gibi tedbirler düşündüklerini anlatarak **eski kanuna göre seçilen belediye meclisleri büyük çoklukla Cumhuriyet Halk Partisi üyelerinden olduğu ve bu meclisler milletvekili seçimlerinde vazifeli bulunduğu için yapılacak genel seçimin, kendi partimizin eskiden seçilmiş üyelerinin elinde yapılmış olması ithamına düşmek istemedik. Milletvekili seçiminde, her tedbiri almış bulunmak için, belediye seçimlerinin daha önce seçime arzedilmiş olmasını iyi niyetimizin delili olarak kabul edileceğini ümid etmek hakkımızdır,** buyuruyorlar.

Bu ifşaata göre belediye seçimini öne alan kanunun en mühim hedefi, mebus intihabında millete daha fazla emniyet verici bir mahiyet vermek olduğunu anlıyoruz. Fakat bizim bildiğimize göre memleketi kaplıyan köy ve mahalle muhtarlarile ihtiyar heyetleri âzaları da, istisnasız, Halk Partisi mensublarından teşkil edilmiş değiller miydi?... Bunların halk ve millî irade üzerindeki tasarrufları belediye üyelerinin de üstünde bulunmuyor, hattâ belediye intihablarında da seçilen üyeler onların vazife telâkkilerile bir irtibat vücude getirmiyyor muydu?... Belediye seçimlerinin öne alınması, yapılacak genel seçimin, Halk Partisinin eskiden seçilmiş üyelerinin elinde yapılmış olduğu ithamına düşmemek için bir hazırlıktan ibaretse, belediye âzalarından ziyade bir isabet ve katiyetle bu ithama yol açması tabiî olan muhtar ve ihtiyar heyetleri hakkında neden böyle düşünülmemiş ve teminata ortadan başlanacak yerde temelinden, bu unsur ve elemanlarından başlanmıştır?

Kaldı ki belediye seçiminin milletvekili seçimine takdim edilmiş olmasile hiç bir şeyin değişmiyeceği ve değişmediği fiilen tahakkuk etmiş, bu günkü belediye seçimleri daha fazla çokluk ve bütünlükle belediye meclislerini Halk Partisi adaylarile tezyin etmiş ve genel seçim yine kendi partilerinin daha sadık üyeleri elinde yapılmıştır. İktidar partisi ve hükûmet şübhesiz bunu Demokrat Partinin seçime iştirâk etmemesile izah edemezler. Çünkü bu parti neticenin böyle olacağını evvelden kestirmiş ve böyle bir Demokrasi oyununda yer almak istemediği için de iştirâkten feragat eylemiştir. Nitekim Halk Partisi de bu seçime iştirâk eden Millî Kalkınma Partisinin halktan gördüğü teveccüh karşısında ezildikçe savlet ve tehdidini arttırarak bu zavallıları sindirdiği için öğle vaktine kadar bunlara tahammül eden bu parti galibiyetle yollarında yürürken birdenbire çekildikleri gibi daha sonra milletvekili seçiminde az çok muvaffakiyet kazanan Demokrat Parti de, genel meclis seçiminde Kalkınmacıların eserini takib ederek seçimi bıraktıkları için hiç bir yerden âza çıkarmamıştır.

Nutukta buyurulduğu gibi seçim sandıkları köylere kadar götürülmüştür. Fakat, buna rağmen, belediye seçimlerinde iştirâk nisbeti hakikatte yüzde otuzu geçmediği gibi genel seçimde de bu nisbetin yüzde sekseni bulması sandıkların seçmenlerin ayağına götürülmesinden fazla milletin Halk Partisine karşı infial ve inkisarını göstermeğe bir vasıta teşkil etmesinden ileri gelmiştir. Neticeye bakılınca bu tedbirin de halka kolaylık göstermekten ziyade, seçim merkezlerini dağıtarak Halk Partisi ve hükûmetinin kuvvet ve nüfuzu karşısında zaaf ihsas eden öteki partiler üzerinde tazyiki arttırmaktan başka bir maksada müstenit olmadığına insanın inanacağı geliyor.

Nutkun diğer bir kısmında partilerin seçimlere iştirâk etmemesi ve bunun neticeleri mutalâa ediliyor. Partileri ehemmiyetle alâka-

dar eden bu kısımda: (Şüphe etmek istemem ki, şimdiye kadar kurulmuş olan partiler seçime parti olarak gireceklerdir) denilerek bahse girilmekte ve şu dikkate değer mutalâalar ileri sürülmektedir:

1 — Bazı memleketlerde görülen seçimlere iştirâk etmemek taktiği, yabancı memleketlere karşı memleketin iç idaresini itham etmektir.

2 — Siyasî parti teşkil edip bizim idaremizi beğenmiyen vatandaşlarımızı topladıktan sonra onları oy sandığı başına gitmekten menetmek, vatandaşları meşru mücadele yolundan ayırmak demektir.

3 — Meşru mücadele yolundan ayrılan vatandaşlar, meşru olmayan yollara teşvik edilmiş olurlar.

Partilerimizi doğrudan doğruya ilgilendiren bu mutalâaları cevaplandırmak mühim değildir. Başka memleketlerde seçimlere iştirâk etmemenin ne gibi şart ve sebeplerden ileri geldiğini, hakikî maksadın ne olduğunu araştırmak ve münakaşa mevzuu yapmak bizi alâkadar et-

Seçimler hakkındaki D. P. nin girmeme kararına gelince: Beyannamede de belirtildiği gibi bu karar başlıca iki sebebe dayanmaktadır:

1 — Millî iradenin gereği gibi tecellisini engelleyen kanunî hükümler kaldırılmadan seçimlere gidilmiş olması:

2 — İkna edici başka sebep görülmediği halde, seçimlerin öne alınması ile güdülen maksadın partilerin teşkilâtlanması için kısa zaman dahi bırakılmak istenmemesi.

Parti beyannamesi okunursa şu cümlelerin sıralandığı görülür:

«Hakikat şudur ki, yazı, söz, toplanma ve cemiyet kurma gibi hürriyetler ile vatandaşın siyasî hakları yeter teminat altına alınmadan rey ve seçim serbestisinden bahsetmek müşkül olur. Nitekim 1945 Meclis açılış nutkunda da bu görüşteki hakikat sayın Cumhur Başkanı tarafından açıkça bildirilmiş bulunuyor.

Seçimlerde acele edilmek suretile kullanılan taktik meydandadır. Bu gibi emrivâkileri olduğu gibi kabul etmek partilerin müstakil hürriyetini zedeliyecek bir uysallık çığırına gitmek demek olur. Seçimler hususunda aldığımız kararın sebeplerini bir kere daha bu suretle ortaya koyduktan sonra kesin olarak ifade etmek isteriz ki, ittifaklarımızı ve dostluklarımızı muhafazada kendilerile tamamen bir olmakla beraber, iç politikamızı ve iç işlerimizi dış politikadan tamamen müstakil olarak yürütmek bu memleketin hayrına olan ve asla şaşmayan prensibimizdir. Seçimler hakkındaki kararımızın vatandaşlarımızı meşru mücadele yolundan ayırmak demek olacağı tarzındaki mütalâaya gelince: Esasen bu gibi tasavvurlarda bulunmak dahi Türk milletinin siyasî olgunluğundan şüphe etmek olur. Böyle bir hareketin partimize atfı asla kabil olmıyacağı hususunun umumî efkârca takdir olunacağından hiç şübhe etmiyoruz. Bizim kanaatimiz olur ki, kanunî ve idarî tedbirler alınmadan seçimler için gereken sair hazırlıklar yapılmadan ve karşı partilere teşkilâtlanma imkânı bırakılmadan acele seçimlere geçmek taktiği kullanmakla, eğer tabir caiz ise, vatandaşlar için seçim mücadele yollarını bizzat Halk Partisi zorlaştırmış bulunmaktadır. Nitekim önümüzdeki milletvekilliği seçimleri de yurddaşa meşru mücadele yollarını daha açık bulundurmak veya zorlaştırmak, ihtiyar edeceği haraket tarzı ile bu gün dahi Halk Partisinin elinde bulunmaktadır.

Bu münasebetle ifade etmek yerinde olur ki, partimiz daima meşru yollarda ve kanunî vasıtalarla mücadeleyi prensiplerinin en mukaddesi olarak tanınmaktadır. Bunun böyle olduğundan kimsenin şüphe etmeğe hakkı olamaz.

Nutukta Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayni şahısta bulunması keyfiyeti de münâkaşa edilmektedir. Mesele bu suretle ortaya konulunca yürütülen mütalealara karşı görüşlerimizi ifadeden fayda mülâhaza ediyoruz. Halk Partisi Genel Başkanı, bu meselede (Devlet başının parti başkanlığını muhafaza etmesi takdirinde onun vatandaşlara ve partilere karşı tarafsız surette adaletli bulunması gereken durumlarda hatâ etmesinden korkulabilir) diyerek yerinde bir endişeye işaret etmiş bulunuyorlar. (Ancak anayasamız devlet başı seçilmiş adamın vazifesi gerektiği zaman tarafsız ve adaletli olacağına inanmıştır.) demekle de devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birleşebileceği anayasamızla kabul edilmiş olduğu mütaleasında bulunuyorlar. Delil olarak ta devlet başı olan zatın milletvekillerile beraber seçildiğini ve onlarla beraber düştüğünü ileri sürüyorlar.

Halbuki bu delil ile anayasamızdan böyle bir mânâ çıkarmak müşküldür. Çünkü anayasamız, devlet başkanının sorumsuzluğu prensibini kabul etmiş bulunuyor. Bu prensibin tabii neticesi icra işlerinin Meclise karşı mesul Bakanlar tarafından yürütülmesidir. Halbuki devlet reisi, ayni zamanda parti başkanı kaldığı takdirde bu vaziyetin sorumsuzluğu prensibi ile telifi kabil olmayacak durumlara yol açmış olabilir. Partilerin taaddüdü halinde ise bu mahzur gözden uzak tutulmayacak bir ehemmiyet alır.

Hakikat odur ki, devlet reisi milletvekili olduğu halde Meclis müzakerelerine iştirak etmekten ve reyini kullanmaktan anayasa hükmile menedilmiş olmasının mânâsı en yüksek mevkii işgal eden ve devleti temsil eden zatın Meclis müzakereleri ve parti mücadeleleri içine girmesinden doğacak mahzurları önlemek olduğundan şübhe yoktur. Diğer taraftan gerek anayasanın, gerek başka kanunların devlet başkanına temin ettiği yüksek salâhiyet ve masuniyetlerin bir partiye mal edilmesi ihtimali parti mücadelelerinin eşit adaletli şartlar altında cereyan etmesi prensîbine aykırı düşer.

Kurultay açılış nutkunda partimizi ilgilendiren kısımlara karşı düşüncelerimizi ifade etmiş bulunuyoruz, Demokrat Parti nizamnamesi hükümleri dairesinde programında tesbit edilmiş olan prensiplerin tahakkukuna çalışmakla memlekete hizmet etme yolunda olduğuna kanidir. Bu yolda azimle yürüyecektir.

Demokrat Partinin seçime iştirak etmemesi bu siyasî mahzura muvazi olarak Halk Fırkası lehine bir avantaj da vücuda getirmiş oldu. Bu kararla meydan kendilerine bırakılmış, galebe ihtimali riyazi bir katiyetle çoğalmış bulunuyordu.

Sayın İnönü bu nutukta infialini meydana koyduğu kadar (ben ölünceye kadar Cumhuriyet Halk Partisinde kalacağım ve kabul ettiği müddetce de başkanı olarak onun siyesetine hizmet edeceğim) sözlerile de bir parti liderliği ile Devlet Başkanlığının kendilerinde birleşmesinden doğacak şahsî ve içtimaî mahzurlara kıymet vermemiş, hattâ bir sürü maiyetlerile vilâyet vilâyet dolaşarak kendi partileri-

nin siyasetine hadim ve başka partilere muzur propagandalarda bulunmağa başlamıştı...»

Sayın başkan, bu tarihî nutkun bir yerinde de **seçim teftiş heyetlerine, mümkün olan yerlerde, karşı partilerin iştirâk ettirilmesini iltizam ediyoruz. Atılan oyların muhterem ve masun bulunması için bütün dikkat ve gayretimizi harcayacağız.** Buyurduklarını görüyoruz. Hükûmetçe tanzim olunan tasarı encümenlerde bir çok tâdile uğradıktan sonra «siyasî partilerin temsilcileri oyların sandığa atılması ve açılıp tasnif edilmesi sırasında seçim kurul ve komisyonlarında hazır bulunmağa yetkilidirler. Bu maksatla seçim memurları mahallinde teşkilât olan yerlerde partililerin birer temsilcisini seçimde hazır bulunmak için yazı ile dâvet eder... Doğrudan doğruya adaylığını koyanlar isterlerse kendileri seçim kurul ve komisyonlarında bulunabildikleri gibi temsilcilerini de gönderebilirler» haline getirilmiştir. Parti ve Cumhuriyet başkanının bu nutuk parçasında **seçim teftiş heyetlerine, mümkün olan yerlerde, karşı partilerin iştirâk ettirilmesini istilzam ediyoruz** buyurdukları halde kanuniyet kesbeden maddenin münakaşasını faydalı bulmaktayım:

Sayın İnönünün fikirlerine göre seçim teftiş heyetlerine karşı partilerin iştirâk ettirilmesi terviç edilmiş bulunmaktadır. Burada iştirâk lâfzı mutlak olmasına göre karşı partilerin bütün seçim faaliyetinde müşterek olması kadar tabiî bir şey olamaz. Halbuki kanunun tahliline çalıştığım bu 35 inci maddesinde parti temsilcilerinin vazife ve salâhiyetleri gösterilmeden, evvelâ seçim komisyonlarında, sonra hem komisyon ve hem kurullarında hazır bulunmağa yetkileri kabul edilmekle iktifa edilmiş ve Cumhurreisinin Mümkün olabilen kaydı evvelâ yalnız komisyon olan yerlerle izah olunduktan sonra kurullara da teşmil edilmiş ve temsilcilerin dâveti keyfiyeti de yine ibtidaen komisyon mahallerinde teşkilâtı bulunan yerlere hasredilmişken, encümenlerde bir takım tadilâta uğradıktan sonra kurullar hududuna kadar genişletilmiş, bu kadar maddenin etrafında dolaşılmasına rağmen bu temsilcilerin ne yapacağı hiç bir yerde gösterilmemiştir. Bu mübhemiyetin fiiliyattaki tatbik şekline bakarak bu sükûtun mânasını ileride izah edeceğim.

Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayında bu arzu belirdikten bir kaç gün sonra Demokratların iştirâk etmedikleri belediye seçimleri almış yürümüş, o zamanlar İstanbulun parti müfettişi sıfatile kabına sığmıyan, ne yaptığını bilmiyen Alâeddin Tiridoğlu İstanbul gazetelerinin salâhiyetdar erkânını Basın Birliğinde toplıyarak iltifatlar ve belki de mebusluk vaidile bu gazetelerin, gelişi güzel, Halk Partisi icraatını desteklemek için iknaa çalışmış, bunlar için de, isimlerini burada tasrihten sakındığım, bir kaç ruzname ile Tanin, Vakıt, Son Dakika gibi bu partinin nimetdidelerinden başka kimseyi kandıramamış, hattâ bu tazyik üzerine gazete sahiblerinden biri müşarünileyhe biat etmemekle de kalmıyarak Halk Partisinden çekilmek suretile şükran borcunu ifa etmişti.

Fikrimce sayın Tiridoğlu bu hareketile velinimeti olan partiyi elinden geldiği kadar zedelemiş bulunuyordu. Bu destekleme muahede-

si, dahil olan gazete ve gazetecilerin fikir ve hüviyetini bütün çıplaklığile açıklıyarak o gazetelerde çıkan yazıların bir kanaat mahsulü olmaktan ziyade efendilerinden aldıkları ilham ve direktiflerin cebrî bir in'ikâsı olduğunu şübhe bırakmıyacak bir şekilde, meydana çıkarmış oldu. Bundan sonra da halk arasında güven ve inancı suya düşerek bu gazetelerin sürümünü kimsenin okumıyacağı dereceye indirdi. Bilmem bu muahededen sonra gazetelerinin şatış adedini kendilerinden sorsak doğruyu söyliyecek kadar samimî olabilirler mi?... Bildiğim bir hakikat varsa bu fırka ve siyaset üstadı bu düşüncesiz icraatile kendi partisini tamamen propagandadan mahrum etmiş, meydanı rakiblerine büsbütün boş bırakmış olmasıdır.

Bu ezici, üzücü ve sinir gerici günler arasında Mayısın sonuna varmıştık. Tam Haziran arifesinde parlak vaidler ve huzur verici nutuklarla meydana getirilen milletvekili seçim kanununun mecliste müzakeresine başlandı. İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın bir kaç sözile açılan bu tarihî celsede Hikmet Bayur ilk sözü almış, bu kanunun herkesin beklediği bir kanun olmasından dolayı sevindirici bir mahiyeti haiz olduğunu söyledikten sonra: **Yalnız, kanunda bazı maddeler vardır ki bu maddeler iktidar mevkiinde bulunan parti ve hükûmeti düşürmek imkânını vermiyecektir. Seçim yolile bir hükûmet devirmek imkânı verilmezse halk kütleleri başka yollara saparlar. Hükûmetin seçim kanunu ile devrilmesi imkânının verilmesi lâzımdır. Bunun için tekliflerde bulunacağım, kabul edib etmemek sizin elinizdedir,** hitabesile münakaşaya az çok ciddiyet rengi vermek istemişti.

Bundan sonra Adnan Menderes kürsüye geçti ve mensub olduğu Demokrat Partinin görüşünü şu kelimelerle anlatmağa çalıştı:

Bugüne kadar yürürlükte olan milletvekilleri seçimi kanunu ikinci meşrutiyet intihabı mebusan kanununun ehemmiyetsiz farklarla, bir devamı sayılacağı gibi bu kanunda yapılan tâdiller de dört sene evvel ve tek parti usulünün cari olduğu zamanlarda yapıldığı için mevcud seçim kanunu ihtiyaçları karşılamaktan uzak denilebilir. Halbuki yürürlükteki bu kanun ile onun yerine geçecek olan tasarı arasındaki tek esaslı fark da ikinci seçmenlere aid kelimelerin kaldırılarak yerine tek dereceli seçim esasına göre hükümler konulmuş olmasından ibarettir. Binaenaleyh bu günün çok partili sisteminin ihtiyaçlarını kavrıyan ve karşılıyan hükümleri ihtiva etmemektedir. Buna rağmen tasarıda yalnız tek dereceli seçim esasının kabul edilmiş olmasını dahi Demokrasiye doğru esaslı bir adım sayarak memnunluk duymaktayız.

Memleketimizde okuyup yazanlar nisbetinin henüz yüzde seksene ve yüzde doksana yükselmemiş olmasını, bizi daha uzun zaman Demokrasinin eşiğinde bekletmek için bahane kullanmak istiyenlerin samimiyetine asla inanmak istemeyiz. Demokrasi, okur yazarların sayısı ile ölçülseydi Almanya son on beş sene mutlakiyetin en karanlık yıllarını yaşamış olmaz, okur yazarların parmakla gösterilecek azlıkta olduğu 16 ncı asır İngilteresi de Demokrasi köklerini atmış bulunmazdı. İşte bu sebeblerdendir ki tek dereceli seçim esasının kabulünü biz halkımızın olgunluğuna karşı beslenen inanın bir zaferi olarak karşılıyoruz.

Tasarıda dikkati çeken bir yenilik de muhtelif partiler temsilcilerinin reylerin atılmasında ve tasnifinde hazır bulunabileceklerinin ka-

bul edilmiş olmasıdır. Bu hüküm muhalif partilerin mevzuatımızda da tanınmasını, yer almasını ve gözle görülür, elle tutulur bir hakikat olarak çok partili bir idareye girmiş olmamızı göstermesi itibarile sevindiricidir. Ancak belediye seçim kanununda kabul edilmiş olan bu hükümden beklenen faydanın tahakkuk etmiyeceğini son belediye seçimlerindeki tatbikata bakarak şimdiden söyliyebiliriz.

Ancak ve ancak muhalif partiler temsilcilerinin kurullarile seçim büro ve komisyonlarında âza sıfatile bulunmalarının, itiraz ve zabıt tutturma haklarına sahib olmalarının kabulü iledir ki kanunda muhalif partiler temsilcileri hakkındaki hüküm müeyyidelendirilmiş ve manâlandırılmış olur.

Gizliliğe ehemmiyet verilmiş olmaması tasarının dikkati çeken bir hususiyetidir. Reyini kullanırken yurtdaşın her türlü tesirden azâde olarak vicdanile baş başa kalması, reyin serbestliği bakımından mühim bir esastır. Bu gizlilik prensibinin de kâfi teminat altına alındığını görmüyoruz. Sandık başında hazırlanmış duran ve içinde kimlerin isimleri yazılı olduğu belli olan bir listeyi alıp sandığa atması veya bunu almak istememesi yurddaşın reyini kimlerin lehine kullandığını açıkça meydana koyan bir usuldür.

Bir de ihtiyar heyetleri ve muhtarlar meselesi var. Köylerde muhtarın tesiri belediye heyetlerinin çok üstündedir. Ve ihtiyar heyetlerile muhtarlar ise tek partili usul zamanında seçilmiş ve tamamen iktidar partisinin mensubudurlar. Binaenaleyh belediye seçimlerinin millet vekili seçiminden evvel yanilendirilmesini icabettiren görüş ve prensib ihtiyar heyetleri ve muhtar seçiminin de milletvekili seçiminden evvel yenilenmesini gereklendireceğinde şübhe yoktur. Muhtar seçimlerinin milletvekilleri seçiminden önce yenilenmiyeceği anlaşılmakta olduğuna göre prensip bir yerde tatbik ediliyor arzu olunmıyan yerde ihmal ediliyor demektir.

Kanun muhtar seçimlerinin hakikaten 1948 yılında yapılmasını âmir bulunsa dahi gerek belediye seçimlerinin tacili için ileri sürülen prensibe, gerekse bütün seçimlerin muayyen bir silsile dahilinde ve birbirini takiben yapılmasındaki zarurete uyularak muhtar seçimlerinin de tacili için bir kanun çıkarılamaz mı idi?...

Hepimiz mükemmel kanunların hiyleli tatbikatında zararlı neticeler vermiş olduğunu görmüş insanlar olarak tecrübeliyiz. En mühimmi kanunun tatbikinde hâkim olacak zihniyetle tatbik edecek ellerin liyakati derecesidir. Şayet belediye seçiminde hâkim olan zihniyet ve ruh bu kanunun tatbikinde ve milletvekillerinin seçimlerinde de hâkim olacaksa memleket namına bura esef!enmemek mümkün olmıyacaktır.

Bu kanunun çerçevesine giren bütün işler, aşağı yukarı sandık başı emniyetine taallûk etmektedir. Halbuki reylerin serbest verilmesi ve her türlü emniyet altında bulunması yolile millî iradenin yürümesi sağlanabilir. Yurtdaş sandık başına gelinceye kadar bekçinin, muhtarın, jandarma ve polisin, her sınıftan idare âmir ve memurun ve iktidar partisinin belediye seçim kurulu, seçim komisyonu âza ve reisi olarak otorite kullanan mensublarının derece derece elinden geçmektedir. Yurddaş günlük hayatında daimî surette bu tesirler altında yaşamaktadır. Binaenaleyh, sandık başına kadar seçmen yurddaşı takib eden va-

zifeli veya vazifesiz bu silsilenin ruh ve zihniyetine salim bir istikamet verebilmek lâzımdır. Son belediye seçimlerinde bir çok yerlerde rastlanan esef verici hâdiseler bu sözlerimize hak verdirecek mâna ve kuvvette olmuştur...

Adnan Menderes bu sözlerile Büyük Millet Meclisinden Demokrat Parti namına neler istemiştir?... O yalnız seçimlerde millet iradesinin kâmil surette tezahürü için muktazi şart ve teminatın tasarıda eksikliğinden başka neden şikâyet etmiştir?... İstediği bu teminat teşekkül etmiş ve edecek bütün partilerin hürriyetleri sınırını müsavi derecede tahdid edeceğine göre samimî insanlar için bundan daha iyi ne olabilir? Halk Partisinin hâkim ve istisnaî bir duruma sahib olmasını istiyecek kadar zümre imtiyazına ne gibi düşüncelerle kendisinde hak bulmaktadır?... Hükûmet partisi sayın başkanı da tarihe mal olan 12 Mayıs tarihli nutkunda **Vatandaşın serbest seçim yapıldığını ve verdiği oyların muhterem ve masun tutulduğuna kanmış bulunmasını** seçimin tek dereceli olması kadar mühim görünüyor ve bunu temin için bir sürü tedbirler bulduğunu müjdelemiyor mu?... **Serbest ve samimî bir seçim hedefimizdir** diye haykırmıyor mu idi?... Seçimin serbest ve oyların masun kalmasını istemekte fikirler birleştikten sonra bunu temin edecek müeyyidelerin biraz daha artması veya Halk Partisinin hatırına gelmiyen bir müeyyidenin bir başkası tarafından ileri sürülmesi —hakikaten samimiyet varsa— kızılacak, korkulacak bir şey mi idi?...

Demokrat Parti hatibinin mutad mülâyemetle söylediği bu sözler karşısında Halk Partisinin seçim şampiyonu sayın Cevdet Kerim İncedayının mukabelesini okuyunuz:

Türk milletinin daha ileri gitmesine aid bir mesele konuşulurken bu işlere Demokrat Parti âzaları bir kaç kundak sokarak gitmektedirler. Gözlerim onları arıyor, bulamıyorum, yokturlar. Bu kanun tasarısı ile biz Türk milletine Halk Partisinin yeni bir inkılâb hamlesini veriyoruz.

Belediye seçimlerini iftiharla, güvenle gördük. Muvaffak olundu. Muvaffak olmuş bu eseri küçültmek memlekete iyilik değil, en hafif tâbirle haksızlıktır. Böyle muhalefeti esefle karşılarım. Belediye seçimleri istedikleri gibi olmamış... Muhalifler hareketimizi takbih değil, takdir etmelidir. Nisbî temsil usulünü istiyorlar. Buna ne lüzum var?... Neden bunca zamandır tatbik edilen usulün doğru olmadığını söylüyorlar?... Kanun particilik gütmemektedir.

Biz sadece hasis emellere perde arkasından yürüyenlere karşı hassasız. Muhalefetin iki iftirası vardır. Türk milletine iftira ediyorlar. Türk milleti cihanı dolduran asırların kahramanlığını geçirmiş, sonsuz yıllarda tekâmül etmiş bir cemiyettir. Bunun bütün olgunluklarını, son yirmi senede, Halk Partisi realize etti. Halk Partisi memlekete hâkimiyet, istiklâl aşkını verirken bu iftirayı nasıl yapabilirler?... Bu emniyeti yaralamağa kimsenin hakkı yoktur. Yaralıyanlara ne denir?.. Bir zümrenin, ailenin ferdlerinin birbirine hâkim olmalarına meydan vermiyeceğiz. Başka türlü düşünenler hüsranlarını şimdiden bilsinler. Günah olur, yazık olur bu millete... Yalnız Türk milletinin bir şanssızlığı vardır: Bir türlü muhalefet partisi doğmuyor. Halbuki bu bir cemiyet için lâzımdır.

Ve en iyi tarzda bizim zamanımızda olabilir. Biz bir mektebiz. İktidara geçeyim diyenler bu cemiyetin bedduasını alır. Muhalefet yapacağız, iktidarı alacağız diye bu yolda hareket etmek, hiyaneti vataniyedir. Kanunda yeri olmasa bile kanunda, maddelerde yapılacak düzeltmelerden başka ne noksan var?.. Verilen her reyin memleket dışında bir mânası vardır. Eğer muhtar, bekçi gitmiş, reyinizi verin diye söylemişse bu bir hâta mıdır?... Demokrasiye giderken bu yolda mugalata yapılmasından yüreğim yanıyor. Şu dağdaki çoban bile anladı: Başımızın ucunda Rusya vardır.

Bir teşekkül işini bitirirken, eğer hududların şeref ve namusunu bekliyen bir orduya tâzim telgrafı çekerse buna mümanaat edilir mi?... Allah rahmet eylesin, adamla sonradan dost olduk. Venizelos yarım asır bu memlekete belâ olmağa çalıştı. Buna karşı cebhe alan, orduları idare eden İsmet Paşa bir gün geliyor, Venizelos'la mukayese ediliyor. Bu mudur muhalefet?.. Hakikî demokrasi yolunda bunlara biraz daha tahammül edilir. Cumhuriyetin beklediği muhalefet bu mudur rica ederim? Memlekette yüz bin liralık ihtilâs yapan kaç kişi vardır?... Bu hamiyet temizdir... Seçimde şuna buna fesad karıştırarak sandıklara gitmeyin diye propaganda yaparsa bu içtimaî bir ahlâksızlık değil midir?.. Günah değil mi?... Dünya kurulalıdanberi insanlık böyle bir buhran içerisine düşmemiştir. Muhalefetin insanlık yolunu tutması lâzımdır. Biz viedanı pâk insanlarız. Milletimizin hizmetine hâdim adamlarız. Türk milletinin istikbalini şunun bunun elinde rezil ve ziyan edemeyiz...

Menderesle İncedayının sözleri arasında, bilmem siz bir tedai rabıtası bulabiliyor musunuz?.. Hattâ kendi cümleleri arasında bile... Akıl ve ruh hastalıkları mütehassısları zihnî faaliyette normallik vasfını arayıp bulmak için fikirler arasındaki tedaii havatırın ahengini kıstas olarak kullanırlar. Tıpkı sayın İnönünün dediği gibi seçimin daha emin ve daha salim bir tarzda icrasını emniyet verici müeyyedelerle takviyeye çalışmakla tefahürler, hakaretler, kundakcılıklar, Venizeloslar, perde arkasında hasis emellerle yürümeler arasında hangi tedai rabıtası vardır?..

Bizim iki iftiramızdan bahseden yüreği yanık mebus, Türk milletinin sayısız meziyetlerini, kahramanlık ve fedakârlığını inkâr kimin haddidir ki muhalifler bu faziletkâr millete dil uzatabilsin?.. Bilhassa Demokrat Parti mensubları böyle bir camianın ferdi ve hâdimi olmakla fahrini ilân etmekten de derin bir haz duyacak kadar mensub olduğu Türk milletinin refah, huzur ve saadetini, hem de ivazsız, temin edebilmek mukabilinde canlarını bile esirgemiyecek ve bunu bir fedakârlık saymıyacak kadar kendi milletine bağlı insanlarla doludur.

Şurasını da bu demokrasi şampiyonunun başına kakmak mecburiyetindeyim ki bu millet istiklâl aşkını Halk Partisi sayesinde edinmiş değil, tâ ezeldenberi benliğinde saklamış olduğu için, bütün bir tarih boyunca, hem de kötü idarecilerin cehil dolu tegallübüne ehemmiyet vermeden istiklâli için boğuşa boğuşa asırlar yaşamış, Halk Partisi meydanda yokken bizi izmihlâle sürükliyen bütün beşeriyetin tazyikından yılmıyacak bir şahametle Sevr muahedesini yırtarak yerine huzurunda baş eğdirici koca bir istiklâl bayrağını dalgalandırmıştır.

Sayın İncedayı'nın bu iddiası anasını kendi çocuğu farzetmekten başka ne mâna ifade eder?..

Millete verdikleri iddia olunan hâkimiyet aşkı, iktidar partisinin dört duvarı içine sığınan bir oligarşi hâkimiyeti değilse millî hâkimiyetin değil; baskı eğemenliğinin aksülâmeli ile doğmuş olacaktır. Her millet olgunluğunu, gördüğü baskılarla elde etmiş olmasına göre muhterem hatibın yalnız bu noktada hakkını teslim zaruretindeyim. Uzun seneler süren baskı ve demagojiler sayesinde Halk Partisinin kazandığını sandığı kâzib bir emniyeti yaralıyarak hakikatin yurdda saltanatını temine çalışmak bütün vatandaşların hem hakkı, hem de vazifesidir. Çünkü bu vatan bugüne kadar iktidar partisinin değil, milletin kanile sulanmış olduğu gibi yine bu vatan Halk Partisi mensublarının değil, asîl ve büyük Türk milletinin vatanıdır...

Yüreği yanan hatibin hassasiyeti nereden geldiğini anlamıyacak kadar tecrübesi kıt olmıyan bu necib millet muhakeme kudretinden de uzaklaşmış değildir. Kendileri bu hassasiyeti, istedikleri kadar, ulvi maksadlarla izaha çalışsınlar, millet; onlardan da bizlerden de fazla bu hassasiyetin sebeb ve masdarını arayıp bulmuş ve bunun, mintarafillah idaresine memur oldukları, koca çiftliği elden kaçırma korkusunun tezahüründen başka birşey olmadığına iman etmiştir.

İncedayının, bir cemiyet için lüzumunu idrâk ve kabul ettiği muhalefetin, en iyi tarzda, kendi zamanlarında olabileceği iddiasının isabeti de o iyi tarza verilecek mânaya göre değişir. Bu muhalefet Rana Bey grupunun muhalefeti gibi birşey ise sayın Cevdet Kerim, şübhesiz haklıların en haklısıdır. Fakat yapılan haksızlıkları, yolsuzlukları korkmadan, yılmadan meydana atmak ise o zaman iş değişir. Ve zümrelerinin, hiç değilse, tahakkümü ortadan kalkmadan böyle bir muhalefet millete nasib olamaz.

Halk Partisi dışında iktidar mevkiini gaye edinen kimse varsa herhalde faziletli Demokratlar arasında değildir. Hele ben, Mecelle asrında yetişmiş bir mahlûk olduğum için vaktinden evvel isticalin mahrumiyetle itabdan başka bir fayda temin etmiyeceğine inananlardan olduğum için böyle bir acelenin memleket için de, millet için de, hattâ parti için de bir felâket olacağına iman etmiş bulunuyorum. Bu sebeble böyle bir emele sahib değil, vasıta olmak da aklımdan geçmez. Memleketi sevenlerin Cumhuriyet Halk Partisinden beklediği nimet, tahakkümden, mugalâtadan, sonu gelmiyen inattan biraz olsun feragatle parti icraatında bir parça olsun, millete huzur ve hayat imkânı verecekleri ayırmaktır. Biz şimdilik bunu yaptırmaktan başka onlardan birşey istemiyoruz. Bunu - biz olmasak ta - millet muhakkak yaptıracaktır. Bu nimet babaları uzağı görmiyecek kadar miyop değillerse, vakit geçirmeden bu yola girmelidirler. İşte o zaman, ve ancak o zaman kendilerini de partilerini de kurtarabilirler. İnatla gittikleri yolun sekametini ben anlatamadımsa, son seçimler millet nazarında kazandıklarını tevehhüm ettikleri güven ve inancın derecesini mutlak öğretmiş olacaktır.

Onlardan başka bir zümrenin, ailenin, ferdin tahakkümüne değil en meşru ve en faydalı irşadına bile tahammülleri olmadığını - mekteblerinde okumamakla beraber - biz de biliyor ve anlıyoruz.

Şurasını da onlar bilmiyorsa ben öğretmiş olayım ki demokrasinin çektiği sıkıntı, kanunlarımızın kötülüğünden ziyade bunları tedvin ve tatbik edenlerin zihniyetinden ileri gelmektedir. Kanun denilen şey, ne kadar mükemmel ve ne derece millet ihtiyacına tekabül ederse etsin, kendisine lâyık ve müstahak olduğu kudsiyet çok görülmiyerek, olduğu gibi, tatbik sahasına sokulmaz ve bu mukaddes varlığa sürüleeek el vicdanlarda titreme tevlid etmezse böyle bir kanunun bakkal kâğıdından farkı kalmaz. Hele bir parti kendi ekseriyetile ortaya attığı bir kanunu nef'ine göre ayarlıyarak istediği zaman tatbikına müsamaha eder, arzu ettiği vakit hükmünü iskat ederse böyle bir idarenin Demokrasiye yaklaşması şöyle dursun, oligarşinin, hattâ monarşı ve anarşinin de felâketlerini geride bırakır. Bu sebepledir ki bazı idare ve siyaseteilerimizin Halk Partisi erkânının zihniyetile uğraşaeak yerde kanunların tanzim şeklile meşgul olmaları bana bir dalâlet gibi geliyor. Misal mi istiyorsunu?.. İşte seçim kanunları... Bu kanunun teminatı, belki de kasten, noksan bırakılmakla beraber bu eksik müeyyidelerden hangi birinin tatbik edildiğine şehadet edebiliriz?...

Seçim sırasında sandıklara gitmeyin diye yapılan propagandayı günah ve ahlâksızlık mahiyetinde izaha çabalayan Sayın İncedeyı dünya kurulalıdan beri insanlığın böyle duruma düşmediğini iddia etmekle ömründe bir sahife bile tarih okumadığını isbattan başka bir şey yapmış değildir. Böyle bir propagandayı kimin yaptığını bilmemekle beraber bu hareketi -Çatalca belediye seçiminde olduğu gibi- çiftçi halkı, bekçi ve jandarma vasıtasile oylarını Halk Partisine vermeden tarlalarına göndermemekten, hele İstanbul milletvekilliği seçiminde kurullar arasında dolaşarak millet iradesini tebdil ve tahrife çalışmaktan çok hafif bir günah ve ahlâksızlık addederim. Sayın hatip, galiba belediye seçiminde yüzde otuzu bulmayan seçime iştirak nisbetinin ortaya attığı çok elim ve pek acı hakikatin tesellisini bununla elde etmeğe çalışmış olacaktır.

Gariptir ki Sayın İncedayı, sözlerine en batıl kanaatleri ifşa ile başlayarak belediye seçimlerini iftiharla, güvnle gördüğünü, muvaffak olmuş bir eseri küçültmek haksızlık olduğunu ve böyle bir muhalefeti esefle karşıladığını bile söylemekten çekinmemiştir. Böyle bir iddia kendi fırkalarının temin eylediği muvaffakiyet bakımından doğru olabilir. Fırka zihniyetinden ilham alan bir ölçü, belediye seçimi kanununu muvaffak olmuş bir eser olarak da gösterebilir. Milletin makûs iradesine rağmen tek parti idare ve tahakkümünü temin ve idameden başka hiç bir netice vermiyen intihap şeklindeki tâyinler meydanda durup dururken buna iktidar partisinin iftiharla, güvenle temasına hiç bir engel zaten musavver olamaz. Fakat kendilerini güven ve iftihara sevkeden bu seçimi memleket ve Demokrasi hesabına muvaffakiyetli görmek ve göstermek umdukları kadar kolay olamaz.

Cevded Kerim İneedayının İnönü—Venizelos mukayesesini hangi tedai ile bahse kattığını anlamak ta çok güçtür. Bu mukayesenin ne zaman ve ne suretle kimin tarafından yapıldığını bilmemekle beraber, son zamanlarda yalnız bizleri değil, dünyayı çevreleyen sakim bir zihniyete sahip olmadıkça bunu tenkid de doğru bir şey olamaz. Bir devlet adamının kanaat ve hareketindeki fazilet veya redaeti ölçmek için öne alınacak fiiller kendi milleti hesabına nazara alınmadıkça her zaman yanılmak

mukadderdir. Bir milletin başları düşmanların ölçüsü ile asılmakla da millî kıymetinden bir şey eksilmez ve belki artar. Kaldı ki Demokrat Parti, Hükûmet Partisinin şefini millete mal etmeğe çalışmakla da ona gösterebileceği samimiyet ve saygının en büyüğünü esirgemediğine ve şahıslarına onlardan fazla bağlılık gösterdiğine kanidir. İstikbal bunun değerini gösterdiği zaman bugün küfran kelimesile izahı edilmek istenen hareket tarzımızın değerini muhasımlarımızın hepsi anlamış olacaktır.... Bilmem ki politika dedikodularına bu kadar çürük taktikleri katmak en hafif mânâsile kendileri için ayıp olmaz mı?...

Muhalefetin mi, yoksa muvafakatin mi insanın yolunu şaşırttığını, Türk milleti istikbâlinin kimler elinde ziyan olduğunu atiye bırakarak, şimdilik, yalnız bu çirkin tartışmalardan sonra kifayeti müzakere takririle tasarının olduğu gibi kabul edilmiş olduğuna işaretle iktifa edeğecim.

Milletvekili seçimi tasarısı kanun şeklini aldıktan sonra genel kurulumuzdan bir tamim geldi. Bunda bazı direktifler veriliyor, Teşkilâtın noktai nazarını öğrendikten sonra yapılacak intihaba iştirak edip etmemek hususunda karar verilmek üzere merkeze dâvet ediliyordum.

Vakit geçirmeden bütün ilçe teşkilâtını il merkezinde toplayarak çok esaslı tedkiklere giriştik. Maddi kudretimizi, halkın istek ve temayülünü, hakkımızdaki muzaheretin dereeesile uğrayacağımız güçlüklerin nevi ve mahiyetlerini gözden geçirdik. Bütün arkadaşlar partinin kudretine ve bilhassa halkımızın güven ve hattâ tazyikine dayanarak iştirak kararını verdiler. Bunlar arasında —uğrayacağımız haksızlıklar doeayısile— tereddütden kurtulamıyan yalnız ben olmuştum.

Bu hazırlıktan sonra Haziran ortasında Ankaraya hareket ettim. Oradaki temaslarım hakikaten çok kıymetli olmuştu. Bu toplantı sayesinde partimizin iş başlarında bulunanlarla esaslı temaslarda bulunmak, onların hüviyet, zihniyet ve telâkkiıeri hakkında fikir edinmek fırsatını ele geçirmiş oldum.

Biz bu tüzüksüz kongrenin hazırlığında bulunurken iktidar partisi de hiç şüphesiz uyuşturma siyasetine sarılarak evvelâ Üniversiteye muhtariyet veren, sonra da basın kanununun 50 inci maddesini tadil eden iki tasarıyı kanun haline getirmiş ve Büyük Millet Meelisi 5 Ağustosda toplanmak üzere 7 inci devresine 15 Haziranda son vermiş bulunuyordu.

7 inei devrenin bu son oturumu üyeleri bol, sami'leri çok bir kalabalıkla yapıldı. Receb Peker, Nafi Atuf Kansu ve Saffet Arıkan tarafından hazırlanan bir takririn okunmasile faaliyet başlamıştı. Bu takrirde seçimin yenilenmesi isteniyordu.

Bunu müteakib Emin Sazak söz alarak Demokrat Partinin bu teklif hakkındaki görüşünü şu suretle izah ediyordu:

Tek dereceli seçim kanunu kabul edildikten sonra matbuatta gördüğümüz tecdidi intihabı mucib sebeblerden biri haricî vaziyetin kararsızlığıdır.

Tek dereceli intihab kanunu ve yenileme kararı ile Büyük Millet Meclisi kuvvetinin zaafa uğramış olacağı telâkkisine karşı milletin tam iradesile Büyük Millet Meclisi teşkil etmek. Bendeniz haricî vaziyetin

mucib sebeb gösterilmesine iştirâk edemiyorum. Türk milleti muhalif olsun, muvafık olsun hariei tehlike karşısında kayıtsız şartsız hükûmetle beraberdir. Bunu böyle telâkki etmemek, benim kanaatimce, bu millete hürmetsizlik olur.

Taze kuvvetle gelmek meselesine gelince, taze kuvvetle gelmek için teşekkül halinde olan partilerin taazzuvuna imkân bırakıp hiç olmazsa üç dört ay sonra intihabı yapmak suretile milletin iradesini güzelee ve fiilî teeellisile Meclisin tam mânasile arzu edilen bir kuvvette olması sağlanmalı idi. Bu da böyle olmadığına nazaran, yani yeniden tam mânasile milletin iradesile yeni ve kuvvetli bir meclis kurulmıyaeağına göre —çünkü partiier yenidir— buna başka bir endişenin saik olduğu gözükür. O da diğer partller gelişirse Halk Partisi zaafa düşer endişesidir.

İşte bu endişe vârid olabilir. 25 senelik iktidar mevkii, ne de olsa bir partiyi yıpratabilir. Bu çok görülmez. Fakat milletin hükûmetten ayrı düşünmek, ayrı görmek, beğenmemek temayülü çoğaldı ise, bu hiç kimseye Halk Partisinin şimdiye kadar yapmış olduğu icrataa göz yummak için bir sebeb teşkil etmez. Dünya öyle dev adımlarile ileri gitmiştir ki Halk Partisi bunu görmemektedir ve nihayet son zamanlarda alınan tedbirler, kararlar da milleti bu partiden soğutmuştur. Milletin bu partiden soğumasına sebeb nedir? Ben son defa olarak Halk Partisi lehine bazı maruzatta bulunaeağım. Ben Halk Partisi muvaffak olsun, diğer partller yüz sene muvaffak olamasın, razıyım. Yeter ki memleket işleri iyi yürüsün. Halkı cebren, sevmediği bir partiye yanaştırmağa çalışmasınlar.

Arkadaşlar, müsaade buyurursanız millet Halk Partisini neden sevmiyor, neden ondan soğuyor, bunu anlatacağım: Yerli Mallar Pazarı, kombinalar mekteb islerinin tutumu, orman işi, Tayyare Cemiyeti meselesi, memlekette halkın emniyette bulunmaması, ferdî teşebbüslere kıymet verilmemesi ve bu yüzden devlet teşebbüslerinin temelsiz ve küçük bir sarsıntı ile çökeeek bir halde bulunması...

Şimdi mekteb işlerini ele alalım. Bu memlekette tasavvur edermisiniz ki, mektebin lüzumuna akıl erdirmemiş bir kimse bulunsun. Fakat iş o hale gelmiştir ki, kimse mektebe taallûk edinee arzıhal edemez, etse de ne kaymakam dinler, ne vali dinler. Elinizi vicdanınıza koyun, Allah rızası için bunu gözümle gördüm. Mekteb bina ve projelerinin dahi kötü olduğu, öğretmenlere her yerde kendini doyuracak tarla verildiği halde, öğretmen hiç başından ayrılmıyacağından tabiî uzak kalacağını, bunların fakir olup devletçe yardım edilmesi lâzım geldiğini, bu sebeble bu işe ayrıca para verilmesi icabedeceğini defaatle arzetmiştim.

Diğer bir mesele: Pek çokları ve bilginler eğitmenlerin yetişme tarzını iyi bulmuyorlar. Benim istediğim bunun üzerinde bir tetkik yapılmasıdır. Hakikatı köylü biliyor, görüyor ki şehir mektebi ne ile yapılıyor. Köylere de bedava tuğla verelim, kiremit verelim, tahta verelim ne olur?... Ben diyorum ki tek bu yollara gidilsin de parti yüz sene payidar olsun. Bu memleketin menfaatine aykırı olan işleri düzeltsin de bugünkü iktidar partisi varsın yaşasın.

Orman işine geliyorum. Arkadaşlar dünyada her şey insanlar için hazırlanır, insanlar için yapılır. Ormanı muhafaza edeceğim diye tutu-

lan yanlış yolla ne orman muhafaza edilir, ne de keçi yaşar. Bu memleketin keçiden başka hayvan yaşamıyacağı yerlerinde kabilse keçi icadetmek lâzımdır. Bu işlere dikkat ederseniz millet de sizi sever. Orman işi deyip geçmeyin. Başınıza üç, beş milyon göçmen yaratır. (1)

Kombineler işi de yanlış başlamıştır. Hakikaten Ziraat Vekâleti çalışmıştır. Bu çalışmayı millete yardım suretile yapsa idi verim bunun üç misli fazla olurdu. Ben rica ediyorum, yanlış başlamış olan bu işin bari sonu iyi gelsin. Bizim Eskişehrin çalışkan çiftçileri vardır? Bunlardan ve dağdaki bekçilerden toplıyarak yeniden elli yüz köy kurulsun Bunlara bedava arazi verilsin, bedava hayvan verilsin, hiç olmazsa işin sonu böylece tatlıya bağlansın.

---

(1) Bu mesele orman muhafazası işi, keçi beslemek vazifesi değildir. Milletvekili seçimi dolayısile köylülerle yaptığım temasın bende tevlit ettiği ıztırabın asıl sebebini de ben izah edeyim:

Ormanlık mıntakalarında köylülerin biricik maişet vasıtası odunculuk ve kömürcülükten ibarettir. Buradaki halk istediği kadar çabalasın, başka iş tutup yaşıyamazlar. Toprak kırçak ve verimsizdir. Köyler en iptidaî sanat vasıtalarından mahrumdur. Bu köylerde, hükmü bütün istibdat ve meşrutiyet devirlerinde cari olan arazi ve orman kanunlarına göre kendilerine tahsis olunan baltalıklar veya eşhasa aid ormanlarda ağaç keserek pek âlâ yaşamakta idiler. Bu serbestî, memlekette orman denecek bir şey bırakmadığı için bu serbestinin memleket ve millet namına tahdidi mübrem bir ihtiyaç haline geldiğini kimse inkâr edemez. Bu sebeble de kat'iyatın ormanları öldürmiyecek esaslı ve fennî usullere bağlanması kadar haklı ve doğru bir şey bulunamazdı. Yapılan kanun, ormanları kurtarayım derken köylüleri öldürmüş, tatbik şekline göre de ormanları korumaktan ziyade bir odun kömürü inhisarı mahiyetine istihale eylemiş bulunmaktadır.

Her yerde köylülerin müşterek şikâyetinden doğan bir kanaatle diyebilirim ki bu günkü usul ve tatbikata göre ihtiyaç ve sanatı için ağaç kesecek köylü evvelâ orman idaresine baş vurmağa ve bu idarenin gönlü oluncaya kadar beklemeğe mecburdur. Hattâ bu intizar bazen mevsim ve ihtiyaç geçinceye kadar da devam edebilir. Müsaade lütfen sâdır olunca köylü baltasını alarak kendisine gösterilen yere gider. haremı, pulunu ve sairesini verdikten sonra katiyata başlar, günlerce ter döker çalışır ve sonra torluklara (kömür ocağı) götürür yakar, binlerce külfet ve meşakkatle bu odunlar kömür haline gelir ve asıl felâket de bundan sonra başlar:

Köylü kendinin yaptığı kömürleri kullanmak hakkına malik olmadığı gibi bunu bulduğu müşteriye de satamaz, hattâ köy dışına bile çıkaramaz. Bunları mutlaka devletin kurduğu işletme idaresine —ki bazen günlerce uzaktır— kendi vasıtasile götürüp teslim etmeğe mecburdur. Oralarda yalnız tozları değil, değme tekin ellemeleri de üzerinde tutmıyan 6 numaralı bir kalbur vardır, kömürler bu elekle elenir ve mevcudun en çok üçte ikisi bunun üstünde kalır? Köylünün kalbur altına geçenleri götürüp kendi ihtiyacında kullanmağa, kömürü olmıyanlara vermeğe, hattâ mukarrer bedelin onda birile de işletme idaresine satmağa hakkı yoktur. Mutlaka parasız idareye bırakmağa mecburdur Bu suretle dört kuruşa vermeğe mecbur olduğu kömürün kilosu üç kuruşa, hattâ yüz paraya kadar iner. Artık bu biçare halkın haftalar, bazan da aylarca işletme idaresine taşınarak parasını kurtarmağa çalışmaktan başka tutacak işi yoktur. Gider gelir, yine gider gelir, çabalar durur, nihayet kilo başı-

Donatım kurumu işi mühimdir. Bunun üzerinde de durum faydalı olmuyor.

Tayyare Cemiyeti lüzumsuz, zait ve zararlıdır. Tayyarenin dünyada en büyük bir silâh olduğu bir zamanda bunun bir cemiyetle iğreti olarak idaresi kadar gülünç bir şey olamaz. Eğer bunun başındaki arkadaş kıymetli bir adamsa getirin, onu vekil yapın... Bu iş büyük suiistimallere sebeb oluyor. Eğer bunu bilmiyeniniz varsa, zannetmem ki olsun, hepiniz bilirsiniz. Geçen sene bir şeye şahid oldum. Bir adamın 150000 liralık malını 10000 liraya valinin biri istimlâke kalmış.

Bunu duydum. Memlekette hak emniyeti sarsılırsa ve sarsılan yerler tâmir edilmezse bu derin vebal ve mesuliyetin altından kalkacak kimse tasavvur edemem. Emniyet mefhumu, hak mefhumu tamamen teslim edilmelidir.

Devlet idaresi halkın idaresine, ihtiyacına, işine bakmak demektir. Yerli Mallar Pazarı hakikaten devlet fabrikalarının da aleyhindedir. Çünkü diğer esnaf başka mallar satarak Yerli Mallar Pazarının müşterilerini kaybediyorlar. Bunu defatle toplantılarda arzettim. Devlet olarak bir bakkalın, bir esnafın hakkını yemeğe ve yaşama hakkını ihlale salâhiyetiniz yoktur. Her ferdin hayatını düşünmeğe mecburuz.

Arkadaşlar, büyük bir iktisadî buhran arifesindeyiz. Devlet teşkilâtı gelecek vaziyete kulak asmamaktadır. Bu önümüzdeki buhran belki beş yıl devam edebilir. Bu buhrana intibak için şimdiden bir çare

---

na dört kuruştan parası ihsan edilir. O köyünde çıplak, aç, kansız ve çelimsiz Hazreti Âdem devrini yaşar, hattâ bir kısmı —mugalatacıların kulakları çınlasın— otla, ağaç kabuğu ile geçinirken işletme idaresi kalbur altında kalan parasız kömürleri üstündekilerle karıştırır insafı daha azsa elekaltını hükûmete, üstünü de kendine mal eder ve sonra böyle üç kuruşa kendine malettiği kömürleri tam on dört kuruşa satar, aradaki farkın ne olduğunu Allah bilir. Zavallı köylü kestiği, taşıdığı, yaktığı, ömrünü verdiği bu odunlar mukabilinde böyle üç kuruş alırken hükûmet kilosuna on bir kuruş ilâve ederek satar. Satış hakkı da hükûmete ait olduğu için bu yok pahasına bir müsadere ve istimval, bütün mânasile bir inhisardır... Parasız müsadere edilen kalbur altı kömürlerin tabiî kayda tâbi olmamasına göre bunları büyük bir emniyetsizlikle görmekten insan kendini alamıyor.

Ertesi yıl iş, feci bir felâket halini almıştır. Köylü gene binlerce külfet, masraf ve zahmetle meydana getirdiği kömürleri bermutad işletme idaresine götürüp vermek ister, fakat bu idare geçen sene aldığı kömürlerin satılamadığını ileri sürerek bunları elden çıkarmadıkça alamıyacağını kat'î bir lisanla bildirir. Kömürler dağ başında aylar, belki de senelerce yağmur ve kar altında işe yaramaz hale gelir ve bu zavallı köylü ve ailesi sefaletin —hayvanlar için bile— müsamaha edilemiyecek ka'rı içinde inim inim inlerken, memleket halkı da kömürsüzlükten kış günlerini titremekle geçirmeğe çabalar... İşte orman kanununun köylü ve yurddaş nazarında ifade ettiği mâna bundan ibarettir

Son günlerde birbirini takib eden orman yangınlarının da bu kanunla rabıtası olması pek mümkündür. Bu böyle ise memleket ormanlarını ıslah ve siyanet için vazedildiği söylenen bu orman kanununun temin ettiği menfaat, bilmem bu yangınların tevlid evlediği zarar ve harabiyi telâfi edebilecek midir?...

bulmazsak, işimiz çok kötüdür? Şu sırada bile bir köyü soysak, sovana çevirsek elli lira çıkmıyor. Daha söylenecek çok şey var. Onları da artık oğluma tenbih ederim, o anlatır. Allah Türk milletine zeval vermesin. Var olsun, lâyık olduğu mertebeye çıksın. Siz de sağ olun, Allaha ısmarladık, arkadaşlar...

Bu beyanattan sonra mebuslardan bir kaçının takrir lehinde mutalâalar serdettiğini ve nihayet Adnan Menderes'le Emin Sazağın gıyabında reyler toplanarak Hikmet Bayur ve Fuad Köprülünün iki kırmızı oyuna mukabil diğer üyelerin kar gibi beyaz ekseriyetile Büyük Millet Meclisinin kendini dağıttığını görüyoruz...

Seçim tasarısının bu suretle kanun halini alması üzerine gazeteciler şahsî fikirlerimi öğrenmeğe ve bu şartlar altında intihaba iştirâk edip etmiyeceğimizi anlamağa gelmiş ve tarafımdan da his ve kanaatlerim şu sözlerle ifade edilmişti:

Muhalif partilerin taazzuvuna, miletin hakikî menfaatine uygun bir hareket tarzını takibe imkân bırakmayan bu istical karşısında ancak halkımızın bize beslediği itimad ve muhabbet bizi seçime iştirâke sevkedebilir. Fakat bu itimad ve sevgiyi izhar için zarurî olan hürriyet ve serbesti tahakkuk imkânını bulmadıkça, yapılacak her şey tek partili idare sistemini idameden başka bir netice veremez. Ve böyle bir intihapla millet iradesinin tezahürüne ve binnetice Demokrasinin inkişafına inanmak çok güç olur.

İtirafa mecburum ki, Halk Partisinin zihniyet ve hattâ hareketi, bu serbestinin temin edileceğine pek az ümid vermektedir. Her dakika kendini gösteren müdahaleler o kadar çoğalmaktadır ki, bunları açığa vurma zamanı gelince tazyikin bu dereceyi bulduğuna yapanlar da hayret edeceklerdir. Dünkü meclis müzakerelerinde salonu dolduran (Bak daha neler yapacağız), (icap ederse bundan on defa daha ağırını koyarız) gibi tehditler, istikbal hakkında neler düşünmek icap edeceğini anlatan birer müjdecidirler.

Tüzüğümüz, buradaki teşekkülüne ancak Belediye intihapları hakkında takdir salâhiyeti vermiş, umumî seçim için nasıl bir hareket tarzı ittihazı icap edeceğini Genel İdare Kuruluna bırakmıştır.

Her şeyden evvel şurasını bir kerre daha tekrar edeyim ki, Demokrasi, tahakküm düşmanlığından başka bir şey olmadığı için, partimiz içinde de, tek bir şahsın fikrine kıymet izafe etmek doğru olmaz. Bunun için şahsan söyliyeceğim her şeyi partimizin noktai nazarı farzetmeğe imkân yokdur. Bu sebeple partimiz mensupları arasında yakında toplantılar yapılarak hal ve vaziyetin icaplarını düşünecek, evvelâ memleket, sonra da parti için en hayırlı olacak hareket tarzını tayin ettikden sonra tatbikata geçilecektir.

Demokrasiye göre bir partiye intisab, o partinin akide ve nizamlarına hürmet şartile, vicdan ve tefekkür hürriyetinden mahrumiyeti istilzam etmez. Tabiî, benim de bu hususta şahsî bir mutalâam olacak ve olmalıdır. Fikrimce ilimizin muhtelif ilçelerinde henüz hiç bir teşkilatımız olmamakla beraber bugünkü şartlar altında iştirak edeceğimiz herhangi bir intihapta zuhur edecek mağlûbiyet ile partimizin kudret ve prestijini ölçmek kimsenin aklından geçmemelidir. Biz an-

cak halk için çalışıyor ve doğruya gittiğimiz müddetçe halkın bizimle beraber olduğuna iman etmiş bulunuyoruz. Bu imanın tahakkuku için de, her şeyden evvel intihabatın, hepimiz tarafından mevcudiyeti iddia olunan Demokrasi şartlarına uygun bir şekilde icrası kadar tabiî bir şey olamaz.

Muhasımlarımız da muvaffakiyet kudretimizi artık öğrenmiş olacakları için, bunun tahakkuk etmemesine var kuvvetlerile çalışıyor ve gayri tabiî emrivakiler ihdasile bunu önlemeğe çabalıyorlar. Kanaatime göre, bu şartlar altında bile intihaplara iştirâk etmemek için bir sebep yoktur. Fakat intihaplar sırasında da bir müdahale ve tahakküme yol açılırsa böyle bir komediye iştirakten feragat kadar da normal bir şey olamaz. Söyledim ya, bunlar benim şahsî düşüncelerimdir. Asıl karar birkaç gün içinde belli olacaktır.

Biz kongre hazırlığını yaparken Halk Partisi de İstanbul seçimini kendi menfaatleri bakımından düzenle idare etmek üzere mevcut teşkilatına ekli olarak Millet Vekillerinden Muhiddin Üstündağ, Yahya Kemal Beyatlı, Mekki Hikmet Gelenbeg. Dr. Kemal Cenap ile Ziya Karamürselin İstanbula gönderileceğini ve Parti müfettişi Alâeddin Tiritoğlunun Kütahya bölge müfettişliğine naklinin kararlaştırıldığı gazetelerde okunuyordu.

İktidar partisi bu mebusları İstanbula yollamakla Demokrat Parti İstanbul teşkilâtına yapacağı iyiliklerin en büyüğünü yapmış, fakat Tiritoğlunu buradan kaldırmakla da bunun acısını çıkarmıştı. Halk Partisinin bu işde noktai nazarı şu olabilirdi:

Bu mebuslardan Mekki Hikmet, Muhiddin Üstündağ ile Yahya Kemal İstanbulda birbiri arkasına inhilâl eden üç mebusluğun intihabında Halk Partisince namzet ilân edilmemesine, hattâ her defasında Hakkı Tarık Us'un gizliden gizliye desteklenmesine rağmen Milletvekili intihap olunmuşlardı. Bu netice onlar nazarında bu üç adayın milletçe sevildiğinin bir delili olarak kabul ediliyor, haklarındaki sempatinin umumî intihapda da partiye faydalı olduğu tasavvur ediliyordu. Halbu ki, hakikat hiçte böyle değildi. Bu üç aday İstanbulda sevildikleri için değil, son günlerde nedense dımağında mebusluktan başka bir düşünce kalmayan ve bunu temin için Demokrat Parti ile kahramanca döğüşen Hakkı Tarık'ı çevreliyen antipatiden ileri gelmiş bulunuyordu.

Millet de bunu lehine bir temayül temin etmek istiyenler için, ne yapıp yapıp Hakkı Tarık'ı Demokrat Partiye yazdırmaktan, hattâ bu partinin adayları içine sokturmaktan başka çare olamazdı. Ziya Karamürselin ise İstanbuldaki mevkii bil'irsü velistihkak Halk Partisinin gedikli mebusu olmaktan ibaret bulunuyordu. Bu haysiyetle de meclisdeki faaliyetini en hurda detaylarına kadar biliyordu. Kemal Cenap ise siyasî hayatı ve mebusluk kudreti memlekette en gizli kalmış bir doktordu. Burada intihabı kazanmak için bunların delâlet ve yardımına muhtaç olmak ta muazzam bir za'fın ilânından başka bir şey olamazdı. Fakat Tiritoğlunun Kütahyaya kaldırılması hakikaten Demokratlar aleyhine bir mânâ ifade etmekten hali kalmamıştı. Çünkü Demokratların işine bundan daha iyi gelir bir hasım müfettişi bulunamazdı.

Ankaraya harekete hazırlandığım günlerin birinde Son Postanın

muhabiri, iştirâk hususundaki kararımı yine sormuş, benden şu cevabı almıştı:

«Bu konuda karar, Ankarada yapılacak toplantıda verilecektir. Şahsî kanaatime gelince, bence muvaffakiyet ve ademi muvaffakiyet noktasından düşünülecek bir hâdise yoktur. Kendimizi millet malı olarak kabul ediyoruz. Bizi milletle, milleti bizimle birleştiren sebebler vardır. Bunun için de başarı ihtimalini şahsen çok yüksek görüyorum.» (Son Posta: 14 Haziran 946).

Yine o sıralarda çıkan gazetelerin bir kısmında Demokrat Partiden 20 milletvekili çıkarmak mukabilinde iki parti arasında bir anlaşmaya varıldığı şeklinde yeni bir muvazaa şayiası ortaya atılmış, malûmatımı soran Tasvir gazetesine de **Böyle bir şeyden haberim yok. Fakat kat'î olarak söyliyebilirim ki iktidarla böyle bir pazarlığa girişmektense Meclisde tek bir milletvekilimizin bulunmamasını tercih ederiz,** cevabı verilmişti.

16 Haziranda Ankaraya vâsıl olmuştum. İlk işim parti binasını bulmak, gidip genel idare kurulu ile hususî temasta bulunmak olmuştu. Öğleden önce partiye gelen diğer murahhasların büyük bir kısmile tanışmak imkânı hasıl oldu. Temayülün iştirâk lehimde olduğu hissediliyordu. Saat on beşte buluşmak kararile ayrıldık. Muayyen saat yaklaşırken delegeler çoğalıyordu. Nihayet binanın en büyük salonunda, güç sığan bir kalabalık birikti. Tahminen 70 kişi kadar vardık. Celse açıldı ve mutad merasimden sonra müzakere başladı.

Bu kurultay, hakikaten partinin değil, memleketin de iftihar edebileceği fedakâr, hamiyetli ve cesur insanlardan teşekkül etmiş bulunuyordu. Bu arkadaşlar geldikleri memleketlerin seçim vaziyetini, mukabil partinin hattı hareketini, halkın hissiyat ve temayülünü, görüş ve bilişlerini anlatıyor, milletin seçime iştirâk için yaptıkları tazyikin şiddetinde karar kılıyorlardı. Hemen her yerde ayni tazyik, her yerde ayni heyecan, her yerde ayni infialin mevcud olduğu anlaşılıyor, muayyen baskı programının tek elden tesbit edildiğini gösteren müşabehetler, üzerinde dikkat nazarını topluyordu.

Müzakerelerin ortalarında da iştirâk kararının verileceğini hissetmek kabildi. Ben zaten İstanbulda iken iktidar partisinin ne gibi tedbirlere baş vuracağını —sahte tutanaklara varıncaya kadar— öğrenmiş, belediye intihabında da bir kısmının tatbik şeklini tecrübe ile anlamış bulunduğum için her şeyden fazla bu kadar samimî, görüş ve anlayışı düzgün, cesur ve hamiyetli insanlarla beraber bulunmanın zevkile varlığımı dolduruyordum. Söylenen sözlerin mahiyeti bir münakaşadan fazla bir hasbihal tarzında görünüyor, herkes başka başka cümleler kullanıyor, fakat ayni kanaati bildiriyordu. Galiba bu koca heyet arasında tereddütten kendini kurtaramıyan da yine ben oluyordum.

Evet, ben de arkadaşlarım kadar biliyordum ki milletin Halk Partisine karşı infiali, bize tahmini güç bir güven ve sempati kazandırmıştı. Seçime girersek, bilhassa teşkilâtımız olan yerlerde, kahir ve boğucu bir muvaffakiyet partimiz için mukadderdi. Lâkin karşı taraf için bu varlıklı çiftliğin tasarrufunda devam, bilhassa hakikî hesab gününün gelmesi ihtimali bunlarda pervadan eser bırakmıyacak, tam bir anarşi mukabilinde de olsa mutlaka seçimi kazanmağa çabalıyacaklardı. İştirâk halinde halkın bizimle beraber olacağına emin bulu-

nuyor, fakat görecekleri tazyik karşısında medenî cesaretlerini kâfi derecede gösterebileceklerini şübheli buluyordum. Tahmin ettiğim şartlar altında seçimden hasıl olacak menfi netice halk için de, parti için de kudretsizlik ve beceriksizlik mânasını ifade edemez, Demokrat Partinin prestiji üzerinde müessir olamazdı Fakat o menfi netice milyonlarca halkın ezilip harab olmasına değermi idi?...

Öte tarafta iktidar partisinin cihan efkârı önünde oynamağa çabaladığı Demokrasi ve tek derece, çok partili seçim oyununda korktukları şeyin zahiri hal ile olsun, bu yaldızlı hapı yutturmak imkânından mahrum kalması olduğunu katiyetle tahmin ediyordum. Partinin belediye seçimlerine iştirâk etmemesinin onlarda görülen akisleri bunda hiç şübhe bırakmıyordu. Milletvekili intihabına da iştirâk etmezsek bu infial dalgaları köpürecek bu zorlama Demokrasi temayülünün boşluğu ve samimiyetsizliği, orangotonlarda bile şübhe bırakmıyacak bir hakikati mahza halini alacaktı. Acaba bunları tazyik ederek pervasızlıklarını biraz olsun tâdil edemez mi idik?... Bilhassa intihab kanunu Mecliste müzakere olunurken ve parti emniyet noksanını izah ederken böyle kat'î bir tehdit ile kanuna, hiç olmazsa komisyon ve kurullarda yazılacak tutanağa parti temsilcileri imza etmek hakkına maliktir veya tutulan zabıtlar temsilciler adedi kadar yazılarak heyetce imza edildikten sonra birer tanesi onlara verilir gibi ufacık bir fıkra konması teklif olunarak hiç değilse kötü niyetleri daha açık bir hale getirilemez mi idi?... Bilmiyorum...

Ayni fikirler yetmiş kadar insan ağızı ile tekrarlandıktan sonra seçime iştirâk tam bir ittifakla kararlaşmış oldu.

Bu kararın âmili her şeyden fazla seçime iştirâk etmelerini her vesile ile izhar ve hattâ teşkilâtı bunun için tazyik eden milletin arzusunu yerine getirmek olmuştur.

Millet böyle bir arzuda bulunurken halk iradesinin tahakkuk ve inkişafına hizmet için ortaya çıkan bir parti başka türlü yapamaz, yaparsa Demokrasi prensiplerine kendisi ihanet etmiş olurdu....

İştirâk kararı verildikten sonra bununla alâkadar dört komisyon teşkil edildi. Onlar da vazifelerini yaparak verdikleri rapor umumî heyetce münakaşa, tashih ve tasvib kılındıktan sonra bu fevkalâde toplantı sona ermiş oldu. Ve 19 Haziran tarihli İstanbul gazetelerinde şu beyanname neşredildi:

«Gerek belediye, gerek milletvekilliği seçimlerinin tacilindeki hakikî sebebler ve partimiz genel kurulunun bu husustaki karar ve görüşleri 8.5.946 tarihli tamimi ile bütün partili arkadaşlara ve dolayısile de umumî efkâra arzolunmuştur. O tamimde bildirilmiş olduğu gibi seçimlerin tacili kararı Halk Partisinin her ne bahasına olursa olsun memlekette ciddî bir muhalefete yer vermemek maksadile hareket ettiği kanaatini veriyordu. Filhakika her iki seçimin de öne alınmasında diğer partilerin teşekkülüne ve yayılmasına meydan ve zaman bırakmamak hiç şübhe yok ki başda gelen âmildi. Çünkü bütün resmî ve alenî vaidler hilâfına olarak seçimlerin tacil edilmiş olması ikna edici sebeblere isnad ettirilmemişti. Seçimlerden evvel Demokrasiye uymıyan bazı kanunlarda değişiklikler yapılacağı hakkındaki resmî ve alenî vaitlere rağmen de bu gibi kanunların bazılarında hiç değişiklik yapılmamış, bazılarında yapılan değişiklikler şeklî ve zahirî kalmıştır. Bu

suretle yurtdaşın rey serbestliği emniyet altına alınmadan seçimlere gidilmiş bulunuyor ki bunun mânası çok açıktır.

Partimizin iştirâk etmemiş olmasına rağmen bir taraftan iştirâk nisbetini yükseltmek, diğer taraftan Halk Partisi listelerine dahil olanlardan başka kimseye rey kazanılırmamak maksadile pek çok yerlerde seçimler üzerinde yapılan baskı ve müdahaleler ise halkımızın gözleri önünde cereyan etmiş bulunuyor. Bunlardan başka Halk Partisi gazetelerinin bilhassa son zamanlarda, ekseriya dolasık bir lisanla, partimiz aleyhine çok şiddetli bir neşriyat ve her türlü asıl ve esastan âri isnalara başlamış olmaları bazı Halk Partisi mensublarının ve bir çok milletvekili parti müfettişlerinin idare âmirlerini de beraber yürüterek partimize karşı yıkıcı bir faaliyete geçmiş olmaları ve idare cihazı ile idare âmirlerinin ve devlet memurlarının yer yer partimiz karşısında açıkça cebhe almış bulunmaları da dikkatten asla kaçmıyacak vakıalardır. Bütün bunlar gösteriyor ki Halk Partisi ciddî bir muhalefete hayat hakkı tanımamak azminindedir. Yukarıda belirtildiği gibi 945 yılı meclis açılış nutkunda yapılan vaitler tahakkuk etmemiş ve yurddaşta rey serbestiliği gereği gibi teminat altına alınmamıştır. İşte Halk Partisi milleti bu şartlar içinde ve yukarıda belirtilmiş olan maksatla milletvekilliği seçimine götürmüş bulunuyor.

Bu durumun arzettiği ciddiyet karşısında partimiz genel kurulu meseleyi teşkilât mümessillerinin iştirâkile tekrar gözden geçirmek lüzumunu duymuş ve 16.6.946 tarihinde Ankarada bu maksatla bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda umumî durumun gözden geçirilmesi neticesinde yukarıda belirtilmiş olan müşahadelerin tamamile yerinde olduğu neticesine varılmış ve bilhassa teşkilât mümessilleri tarafından belediye seçimlerinde halkın mâruz kaldığı müdahaleler ve kanuna aykırı hareketler üzerinde izahlarda bulunarak genel kurulun belediye seçimlerine iştirâk etmemek hususunda verdiği kararda isabetin halkımızca iyice anlaşıldığı ifade olunmuştur.

Gerek belediye seçimlerinin gösterdiği manzara, gerekse kısaca işaret olunan diğer müşahadelerin Halk Partisinin ve onu her suretle desteklemeğe azmetmiş görünen hükûmetin niyetlerini açıkca belirtmiş olduğu ve milletvekilliği seçimlerinde de yurddaşın rey serbestliğine gereken riayetin gösterilmiyeceği kanaati partimizin bu toplantısına hâkim olmuştur. Bütün bu menfi âmillere rağmen toplantıda partimizin milletvekilliği seçimlerine iştirâk etmesi kararına varılmıştır. Bilhassa belediye seçimlerinde beliren ve bilinen genel durum karşısında milletvekilliği seçimlerine iştirâk etmek kararının alınmasında dar ve bodgâm bir particilik zihniyeti değil, yalnız ve yalnız memleketin yüksek mentaatlerinin gösterdiği yolda yürümek ruh ve kaygısı hâkim olmuştur.

Gerçekten belediye seçimlerinin pek çok yerlerde reye iştirâk nisbetinin son derece zayıf olması milletvekilliği seçimlerinde ayni ihtimali belirten bir müşahade olmuş ve mahallî hizmetlerin ifasile vazifeli belediye heyetlerinin bile böyle zayıf bir iştirâk nisbetile kurulmuş olmaları esaslı mahzurlar arzederken milletvekilliği seçimlerinde de böyle bir netice ile karşılaşması ihtimaline yer vermemek memleketin yüksek menfaatlerine daha uygun görülmüştür.

Toplantıda hazır bulunan bütün âza daha teşekkülünün ilk devre-

sinde bulunan partimizin bu güç şartlar altında milletvekilliği seçimlerine iştirâk kararını vermekle ağır bir yük altına girmiş bulunduğu kanaatinde ittifak etmişler ve bunu bir fedakârlık olarak telâkki eylemişlerdir. Ayni zamanda bu kararı vermemek, seçim adı altında reylerini behemehal başkaları tarafından hazırlanan listelere vermek mecburiyetinden ilk defa kurtulmakta olan halkımızın reylini kullanmak ve millî iradeyi tam temsil edecek bir meclis kurmak hususunda duymakta olduğu arzu ve azme uygun olarak düşünmüşlerdir.

İşte bu gibi âmiller ve şartlarla seçimlere iştirâk ederken millet huzurunda hükûmetin ve alâkalı memurların bütün vazifelerin, kanunların emrettiği tarafsızlıktan ayrılmamalarını ve idare cihazının bütün partilerle olan münasebetlerinde eşitlik esasına daima sadık kalmasını istemenin bir hak olduğuna ve bu hakka dayanarak bir hakikatin açıklanması lüzumuna inanıyoruz. Gerek yurddaşın rey serbestliği aleyhinde, gerekse partimize karşı yapılan bütün hareketlerde gittikçe zevahirin muhafazasına dahi ehemmiyet verilmemek adaletsizliğine düşülmüş olmasında, büyük bir teessür ile arzedelim ki, devlet başkanımızın daha ziyade Halk Partisi başkanı sıfatile görülen büyük bir tesiri bulunduğuna hükmetmek zarureti vardır.

Hakikat şudur ki, seçimler arefesinde memleket içindeki seyahatlerinde yapılmış olan konuşmalardan, bilhassa yayınlanmamış olanları, bu seyahatlerin daha ziyade parti başkanı sıfatile yapılmış olduğunu anlatmaktadır. Binaenaleyh partimizin mâruz kaldığı şiddetli hareketler gösteriyor ki ne kadar iyi niyetle hareket edilirse edilsin devlet başkanının fiilen bir partinin başkanlığında bulunması ve bütün milletin malı olması icabeden devlet başkanlığı yüksek makamının bütün yüksek masuniyet ve salâhiyetlerile bir partinin tarafında yer alması diğer partileri gayet nâzik bir mevkide bulundurmakta ve partilerin eşit hak ve şartlar altında çalışabilmeleri prensibine aykırı durumlar yaratmaktadır. Esasen devlet başkanlığı ile parti başkanlığının bir zat üstünde yerleşmesi keyfiyetinin Anayasa ruh ve Demokrasinin hukuk esasları bakımından mahzurları 13.5.946 tarihli tamimde işaret olunmuştur. Hakikati açık olarak ifade etmenin bu nâzik durum karşısında ilk ve en mühim vazife olduğu yine toplantıda umumî tasvible karşılanmıştır. Memlekette yeni bir Demokratik nizam kurma yolunda adımlar atılırken ve bilhassa millet mukadderatının dört sene için bağlanacağı seçimler arefesinde genel olarak Demokrat Parti mülâhazalarını ve milletvekilliği seçimlerine girmek hususundaki kararını böylece mucib sebeblerile umumî efkâra arzetmekle vazifelerini yaptığına kani bulunmaktadır.

Milletvekili seçimine iştirâk parti ve memleket için artık bir emrivâki olmuş, muhasımlar kanun yollarından ayrılmamak şartile mutlaka galebenin temini bir zaruret halini almıştı.

İstanbul merkezine avdet eder etmez ilk işim il ve ilçe heyetlerini toplıyarak kongrede görüşülen, karar verilen şeylerden haberdar etmek, şahsî intibalarımı bildirmek oldu. Görüştük, konuştuk. Bütün faaliyetimizi bir aylık günlere sığdırarak teşkilâtımızı kabil olduğu kadar genişletebilmek için neler yapmak icabedeceğini de kararlaştırarak

tatbikata geçmek üzere dağıldık. Zaten belediye seçiminin tâcili anından itibaren en çok buna ehemmiyet verdiğimiz için hiç değilse bu işin yarısı ikmal edilmiş vaziyette idi.

Yalnız kaldığım bütün vakitleri bu seçimi muvaffakiyetle bitirmek için ne yapmak icap ettiğini arayıp bulmağa hasrediyordum. Gözüme batan şey, uğradığı baskılar yüzünden sinen halkın cesaretini takviye, sonra da Halk Partisinin hükûmetle biliştirak yapacağı şeyleri tatbike başlamadan haber alarak umumî efkâra bildirmek suretile kendilerini bir sürpriz karşısında bırakmamak ve yapılacak şeylerden günü gününe haberdar olduğumuzu anlatarak kanun yollarına çelmeğe çalışmak ve nihayet teşkilâtımızı tam kadrosile techiz ederek seçimlerin mürakabesine muktedir elemanlar vücude getirmekten başka bir şey olamazdı. Halkı mukabil tazyik altına almak ve kanunsuz yollarla oylarını kazanmak ta bir tedbir olsa da bunlar bizim değil, ancak onların yapacağı şeylerdi.

Düşündüm, halka cesaret vermek için herkesten evvel benim cesur olmamı lüzumlu bulduğum gibi Demokrasinin hakiki meziyetlerini, beşer haklarının mahiyet ve insanlıkla alâkasını, Demokrasi dışında kalan monarşi ve oligarşi gibi sistemlerin millete ne belâlâr getirdiğini ve getireceği hakkında her gün gazetelere makale vermekten başka amelî ve kanunî bir çare bulamadım. Muhasım tarafın seçim, hiyle programlarını günü gününe haber alıp bunları karşılayacak tedbirleri hazırlamak faaliyetimizin en kolay kısmını teşkil ediyordu. Çünkü halk ve devlet teşkilâtına dahil olanların bir çoğu, partiye dahil olmamakla beraber, memleket selâmetini Demokraside buldukları için mensup bulundukları idareden vâki olan mahrem tebligatı günü gününe yolunu bulup bize yetiştiriyor, hattâ Halk Partisinin mensubları arasında da bu memleket hizmetini esirgemiyenler görülüyordu. Bunların iğfal maksadile yapılıp yapılmadığını tâyin güç olsada yine mümkün görülüyordu. Teşkilâtımız ise mütemadi tenvir ve tamimlerle alıp yürümüş, dev adımlarile ilerliye ilerliye kendisine güvenilir bir mahiyete girmiş bulunuyordu.

Halkı tenvir ve Demokrasiye karşı muhabbet ve bağlılıklarını arttırarak seçim sırasında maruz kalacakları güçlükleri karşılayacak bir cesaretle techiz için DEMOKRASİ VE DEMOKRAT PARTİ UMDELERİ başlıklı bir makale silsilesi hazırlıyarak Tasvir gazetesine gönderdim (1)

Bu makaleler intişar ederken (MİLLETVEKİLLİĞİ SEÇİMLERİ MÜRAKABE TALİMATNAMESİ) ısmile kısa bir mukaddimeden sonra mürakâbe teşkilâtı, Vazife ve salâhiyet, ekiplerin vazifesi, müşahit ve mümessillerin vazifesi, oyların tasnifi, müfettişlerin vazifesi ve seçim suçları fasıllarını ihtiva eden bir broşür hazırlıyarak müteşebbis heyetlerin tasvibine arzettikten sonra binlerce nüsha bastırıldı ve her kurula yetecek ve seçimde vazife alanlara dağıtılacak kadar teşkilâta tevzi olunduğu gibi seçim günü yapılacak suçlar hakkında adlî takibat

---

(1) Tasvir gazetesinin 2, 3, 5, 9, 11, 16 Haziran tarihli nüshalarında intişar eden bu yazıları koca bir ömür dolduran tecrübelerin mahsulü olmakla beraber insanlık hakkı ve Demokrasi terbiyesi bakımından faydalı bulduğum için zeyil olarak bu yazılara eklenmiştir.

icrasını mümkün kılacak dilekçe ve zabıt varakaları da —değişecek yerler açık bırakılarak— hazırlanıp gönderildi. Bundan sonra vazife sahipleri ilçe ve bucak merkezlerinde toplanarak bu talimatnameyi bir ders gibi okumak suretile melekelerini arttırmağa başladılar. Halk Partisi böyle bir şey yapmadı, yapamazdı. Çünkü onların tatbik.. edecekleri hattı hareket böyle tevzi olunacak talimatnamelerin hududuna giremezdi.

Demokrat Partide bu baş döndürücü faaliyet devam ederken seçim ayına ayak basmış, temmuza girmiştik.

946 senesinin Temmuzu, Türkiyenin her tarafında hakikaten bir belâ ve bir âfet ayı olmuştu. Gazetelerin hepsi vatanın her yerinde vukubulan elîm ve yıldırıcı hâdiselerle doluyor, bunların hiç biri tekzib edilmemesine mukabil Demokrat Parti aleyhine, bir menbadan direktif alınmış gibi, eşit propagandalar, ayni isnadlar, muayyen çapta tazyikler tekerrür edip duruyordu. Kimi müfti camide kürsü ve menberlere çıkarak Demokratların nifaka çalıştıkları iddiasile bunlarla birleşecek halkın, kuvayı inzibatiyenin Çerkesleri gibi, sehpa başında hesab vereceklerini Allah namına söyliyerek bir şûriş ihdasına yelteniyor, kimi yerde valiler, kaymakamlar, bucak müdürleri yanlarına jandarma komutanlarını, zabıta âmirlerini, partileri başkanlarını alarak köylerde halkı tedhiş fırtınaları altında eziyor, hırpalıyor, devlet müesseselerinde çalışan memur ve işçilerden Demokrat Partiye iyi gözle baktığı zannedilenler derhal kapı dışarı edilerek, başka yerlere nakil veya mecburî izin verilerek tazyik olunuyor. Yazılan gizli tamimlerle Halk Partisine oy vermeleri sağlanıyor, esnaf belediye cezalarından, tüccar birliklerinden göreceği güçlüklerden, halk ekmek ve kömür alamamaktan, hasılı herkes yalancı Demokrasi belâsından sinerek bu memlekette doğduğuna nedamet edecek bir hale geliyordu. Artık bütün kanunlar Demokrat ruhlu insanları tâzib için bir vasıta mahiyetini almış, milletin bütün mukaddesatı yerlere serilmiş, işgal zamanlarında bile görülmedik baskıları iktidar partisi mensub olduğu millete reva görmekten çekinmez bir hale gelmiş bulunuyordu.

Hele İstanbulda... Burası münevverler mâşeri olduğu için maddî tazyikler, belediye hududu haricinde kalan ilçelerin köylerinde tatbik olunuyor, İstanbul içinde yapılan baskılar, isyan hududile ölçülerek ona göre ayarlanıyor, fakat yine Demokrasi ruhunu sarsamıyordu.

Demokrat Partinin seçime iştirâk beyannamesile sinirleri gerilen muhterem Tanin'in daha muhterem başyazarı ezberden bildiği demagoji ilmini bütün celadet ve inceliklerile tatbik ediyor

Bilhassa «Vakit gazetesinin ebedî mebus namzedi ile kardeş yazarı, erişemedikleri noksan varlıklarile, hükûmet partisinin elinde kalan, gördükleri ve görecekleri liyakatsiz nimetlerin füsünkâr vahimeleri karşısında sersemleyen doymaz hırslarile her gün bana çatmakla destekleme muahedesine sadakatlerini isbata yeltenirken, sürümlerinin azala azala sıfıra inmesine de ehemmiyet vermiyerek, belki de beni cevaba icbar suretile sürüm arttıracağı vehmine kapılarak donduracak kadar soğuk alaylarla milletin vicdanını çimdikliyor, fakat bunu yapmak için döktüğü terlerin kokusu ile tiksintiden başka bir tesir yapamıyordu.

Yine bu sıralarda Halk Partisinin İstanbul başkanlığına bir avu-

kat arkadaş getirildi. Bu arkadaş Baroda partisinin mümessilliği vazifesini senelerce görmüş, eski bir emekdar olmakla beraber bu işin başına geçse de tekmil kanunları hiçe saymaktan başka meziyyet gösteremiyen bir partinin başında, aldığı kanun ve hukuk terbiyesinin itiyadlarile böyle haksız ve kanunsuz yollarda muvaffakiyeti pek şüpheli görülüyordu.

Her gün ilçelerden gelen raporlar İstanbuldaki seçimi Halkcılar hesabına idareye memur edilen mebus eskilerinden oraya gelen, köylere gidenlerin neler yaptığını, köylüleri kapısı kapanmış yerlerde toplayarak halkı nasıl Demokratlar aleyhine kışkırttıklarını, ne gibi isnadlarda bulunduklarını, taraftar kazanmak için neler vâdettiklerini, hükûmet teşkilâtından nasıl müzaheret gördüklerini, hattâ yüz verenlere aşçı dükkânlarında yemek yedirmek için neler yaptıklarını bildiriyor, verdikleri ikram bonolarından da nümuneler gönderiyordu. En ziyade faaliyet ve tazyiklere de Çatalca, Silivri, Kartal, Şile, Beykoz ve Sarıyer kazalarının köylüleri maruz kalıyor, en fazla gayret te Üstündağ ile, Karamürselin, şehir içinde de Gelenbeg ve arkadaşlarının eserleri şeklinde göze batıyor, hepsinin üstünde de İstanbuldaki Mekyeflerini unutacak kadar partisine sadakat gösteren İneedayı'nın gayreti anlaşılıyordu.

Bunların köylerde dolaştıklarını haber alınca ben de vakit bulmağa çare arayarak peşlerini takip ediyor, halkla ve partililerle temasa geçerek bozulan imanları iade etmeğe, lüzumu kadar teseie uğraşıyor, hattâ bazan valinin iki sene evvel yapılarak tamire muhtaç hale gelmiş yollarla eskimiş mekteplerin küşad resmini yapmak bahanesile beni takip ettiğini görüyordum.

İstanbul, Haziran sonlarile Temmuz başlarken böyle bir hâle geldiği gibi bu vilâyet haricindeki illerde de bunun eşi, hattâ bunlardan fazla iftira ve tazyiklerin devam ettiğini okuduğumuz gazetelerle öğreniyorduk.

Ulus gazetesi de her nüshasında Demokrat Partiden istifalar iead ederek bu partinin güvenilir birşey olmadığını, memlekete işaaya çalışıyor, hele İstanbulun kulak tırmalayan Tanin'i, zâfımızı zihninde tasarladığı delillerle isbata uğraşıyor, fevkalâde mesaisinden dolayı Ulus muharrirliğine irtika eden çifte bacanaklardan biri de kendini Efendilerine beğendirmekle vakit geçiriyordu. Biz, onlar nazarında vatan haini, şeriat budalası, Rus ajanı, hasılı milletin vicdanını bulandıracak ne varsa o idik.

Onların hüeum taktiğini teşkil eden bu iftira ve tezyifler yanında bir de monoton müdafaa silâhları vardı. Bu Efendiler sıkıştıkları zaman memlekette olup biten ne kadar iyi sey varsa, müdafaa cidalinin sehametine kadar, millete hiç hisse ayırmadan kendi muvaffakiyetlerinden biri olarak milletin başına kakmaktan çekinmiyorlar. kemali debdebe ile yapılan fabrikalar, birer ihtikâr yuvası haline sokulduğu halde bunların baealarından çıkan dumanlarla memlekette Demokrasinin isbatına calışıyorlar. hattâ muhasımların bir atıfeti olarak harbe girmeyişimizi de Halk Partisinin alacak hesabına bir kâr olarak geçiriyorlardı.

Halbu ki, millet, hükûmet partisindeki iktidarın kendisine mi.

yoksa hısım akraba ile dostlardan vücuda gelen bir zümreye mi, fayda temin edebileceğini bir türlü tayin edemiyordu. Hükûmetimiz devlet teşkilâtına dahil eşhası muhasebeye davet salâhiyetini Meclisten almakla ferdleri istilâya başlayan seyyiatın hükûmet işlerinde rolü olanlara bile sirayet etmiş bulunduğunu itirafdan başka bir şey yapmış değildi. Fakat bu kanun çıkalı aylar geçtiği halde tatbike yanaşmak cesaretini bir türlü gösteremiyordu.

Evet, ben de çekinmeden itiraf edeyim ki, istiklâl harbile başlayan Cumhuriyet devrinde asırlara sığmayacak eserler vücuda getirdik. Bu kısa sayılır zaman içinde demiryollarımız uzamış, fabrika ve gemilerimiz artmış, şimdiden hayırlı olup olmadığı bilinmeyen, daha bir çok şeyler yapılmıştır. Bu bir hakikat olsa da bir memlekette hattâ milyonlarca fabrika bacasının yükselmesi veya kilometrelerle demiryolları döşenmesile o memlekette Demokrasinin vücudu mu isbat edilmiş olurdu?.. Bence ilk umumî harbde bulunmayan bir kaç iktisadî müessesenin son cihan savaşında meydana gelmiş olması Halk Partisi hesabına bir iftihar sebebi teşkil ettiği kadar ve lâakal o kadar beceriksizliğin de aşikâr bir tezahüründen başka bir şey olamazdı.

Filhakika birinci umumi harbde ne idik, ikincisinde ne olduk? Bunu vicdanımıza sorarsak biraz da kendimizi hicaba mecbur bir halde görürüz. Hakikaten ilk cidalde bu kadar gemilerimiz, şömendöferlerimiz yoktu. Bu kadar endüstri taslaklarına mâlik değildik. Fakat evrakı nakdiyemiz böyle milyonlara çıkmadığı gibi iştira kıymeti de yine böyle üç kuruşa inmemişti. O zamanlar denizler, aşağı yukarı İtilâf devletlerinin hakimiyet ve mürakabesi altına girmiş, bir abloka her tarafımızı sarmıştı. Nüfusumuz otuz milyonu da geçiyor, topraklarımız şimdikinin, şüphesiz iki mislini aşıyordu.

Ruslar, İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Elenler ve bir dereceye kadar da Amerikalılar'la harb halinde idik. Tâ Mısır hududundan Galiçya ve Kafkaslara kadar boğuşup duruyorduk.

Otuz milyonu geçen bir milleti ve üç milyonu geride bırakan bir orduyu beslemek kâfi gelmiyormuş gibi, Almanların da iaşesini az çok üzerimize almış bulunuyorduk. Vakıa o zaman da ihtikâr ve suiistimal almış yürümüş, vagon ticareti bugünün fazilet hocaları sayesinde azıtarak köpeklere barbunya balığından ziyafet çekecek, Miloviçlerin altına bankonotlardan çarşaf serecek kadar harb zenginleri, bir türedi saltanatı, memleketi kaplamıştı. Bu harbde ise dünyanın en zengin milletlerile birleşmiş, abloka yüzü görmemiş, nüfus ve topraklarımız yarıya inmiş olduğu halde, millet, o zamanki kadar olsun bir refah yüzü görebilmiş midir?...

Üzerimizden esen bir harb rüzgârının tesiri altında ne hale geldiğinizi insafla düşünür, o vakitle bu zaman arasındaki farkı mukayese edersek, idare partisinde dehâ derecesinde bir dirayet vücuduna inanmış görünmekle bilmem neyi isbat etmiş oluruz?.

Maalesef bugüne nazaran daha ideal sahibi görünen İttihad ve Terakki hükûmetinin bir topal İsmail Hakkısı ile bir Kara Kemalini mumla arasak bulamaz hâle geldik. İhtikâr, suiistimâl ve hırsızlıklarla mücadele için ne yaptıksa aksi neticeler verdi. Hele bu sahada kas-

yapayım derken çıkardığımız gözlerle Halk Partisi önünde bir ehram yapmak bile mümkün olacağına inanmak mevkiindeyiz.

Milletin zarurî ihtiyacından olmayan lüks ve fantezi eşyalar üzerinde bir kaç kuruş ihtikâr yapanlarla mahkemeler dolup boşalırken münakasalarda milyonlar kazanan ve kazandıranların haşmet ve dahâtını seyretmekten başka ne yapabildik?... İstanbul belediyesinin şehre yetmez varidatile halk tramvaylara yapışarak yaşamak imkânını aramağa çabalar, aylarca iki kayış tedarik edememek yüzünden şehir ahalisi alabildiği nevalelerle Yüksekkaldırım dağlarına tırmanır, içecek ve temizlenecek bir katra su bulamaz, muhteşem Yenicamiin açılan avlusu yanındaki meşhur Balıkpazarında çamurdan halk yürüyemez, karşılaşan arabalar birbirini geçemezken Taksim meydanlarında heykeller, taklar ve merdivenler, Unkapanı köprüsünün öte başında yangın yerini andıran ağaçsız bulvarlardan başka halka sükûn ve huzur verecek hangi eser vücude getirdik?

İş başındakilerin iş yapıyormuş gibi görünmelerini temin için yapılan bu gösteriş âbidelerini vücude getirmek, belediyeye her gün bir vergi verebilmek için halk inleyip dururken kendisinden alınan paralarla Halk Partisine kâşaneler yapılır, büyüklerimize isbatı sadakat için çiftlikler, arsalar hediye etmekle başka çeşit bir israf ve tebaşbusun ihtira beratını şehir meclislerinde tescil ettirmekten başka ne yapabildik?...

Her gün artan israf ve suiistimaller, milletin en iptidaî ihtiyacına kadar burun sokan inhısarlar, varlık vergisi gibi hatıra gelmez ve mantığa sığmaz vergiler altında vatandaşların ezilmesi yetmiyormuş gibi orman kanunu ile de milletin muavenete muhtaç kısmını inletip dururken öte tarafta hep bunlara rağmen, bilmem kaç ton altının göz ve muhakeme kamaştırıcı parlaklığına dayanarak akıl erdirilemiyen bir demagoji mantıkile enflasyon olmadığını isbata kalkmak kifayet etmiyormuş gibi milletin çekmekte olduğu bu tahammülsüz ıztırabı harbe girmemekle ödemiş olduğu zehabı batılı ile âlemi iknaa çalışmaktan ve bunu temcit pilâvı gibi aç milletin başına kakmaktan başka hangi mürüvveti gösterebildik?...

Haziran ayının kayde değer hâdiselerinden biri de Ulusun bir başmakalesine cevaben Adnan Menderesin 23 Haziran tarihli Vatan gazetesinde çıkan yazısı olmuştur. Bu cevabın içtimaî faydası ve ilmî kıymeti bakımından bu sayfalara naklini de memleketin Demokrasi tarihi hesabına lüzumlu bulmaktayım. Menderes bu yazısında:

«Vatandaşın söz, fikir ve vicdan hürriyeti, Demokrasinin temelini teşkil eder. Bir memlekette Demokrasi vardır diyebilmek için bu hürriyetlerin tehdit altında bulunabilmesi veya bulunabileceği korkusunun kalblerde olması, kanunda yazılı olanlar ne olursa olsun, o memlekette Demokrasinin yer bulmamış olmasının şaşmaz delilidir. Halbuki, bilhassa son zamanlarda, Halk Partisi adına ve hesabına Millet Meclisi kürsüsünde, gazete sütunlarında ve yahut da parti ve seçim propagandası olarak yurdun her köşesinde ve bucağında vatandaş hürriyetlerine karşı açık ve kapalı tehditlerle dolu uzun uzun sözler söylenmekte, sütunlar ve sütunlar dolusu yazılar yazılmaktadır.

Vatandaş hürriyetlerini bağlayan kanunların daha ağırlaştırılacağı, icabedince hürriyet ilâhinin üzerine şal örtüleceği, muhalif partilerin kapatılıp mensublarının perişan edileceği gibi tehditlerle vicdanlar daimi bir baskı ve ıztırab altında bulundurulmaktadır. O kadar ki resmî beyanatın hürriyet vâdeden cümlelerinin altında bile bu tehditlerin sivri ucunu hissetmemek mümkün değildir.

İşte bu sebebledir ki her şeyden önce Demokrat Partinin 18.6.946 tarihli beyannamesine Ulus gazetesinin başmakalesinde verilen cevabta, her nedense ürkütme ve korkutma edebiyatından vazgeçildiğini ve oldukça mutedil bir lisanla konuşulduğunu ilk defa olarak görmekle memleket namına duyduğumuz memnunluğu belirtmek istiyoruz. Gerçekten Ulusun bu yazısında mütad tehditlere rastlamak şöyle dursun, aksine olarak, teminat mahiyetinde sözler bile göze çarpmaktadır. Meselâ bu yazının bir yerinde (Memlekette Demokrasi çağı bir daha kapanmamak üzere açılmıştır.) denilmektedir. Gerçi Demokrasinin kurulduğu memleketlerde bu hususlarda teminat vermek veya teminat istemek kimsenin aklından geçmez. Böyle olmakla beraber biz Ulusun bu günkü başmakalesinde ve bilhassa yukarıda kaydeylediğimiz cümle ile bir zihniyet ilerlemesine şahid olduğumuzu ümid etmek istiyoruz.

Makalenin esasına gelince, bu yazının bir kısmı seçimlerin yenilenmesindeki sebeblerin izahına hasredilmiş bulunuyor. Yazının bu kısmında dünya ahvaline ve dış duruma aid tablo mümkün olduğu kadar koyu boyalarla karartılmaktadır. Gayret oradadır ki okuyanlar sanki bu bir iki ay içinde seçimler yenilenmezse, memleketin bir büyük ve siyah tehlike karşısında müdafaasız bırakılmış olacağı ve seçimler yenileneceği takdirde ise sanki bu tehlikelerin ya zayıflıyacağı, veya büsbütün ortadan kalkacağı tesiri altında bırakılmak isteniyor.

Memleketin iç durumunun veya dünya ahvalinin gül penbe olduğunu iddia etmeğe elbette yer yoktur. Ancak mütemadiyen dünya ahvalini ve dış durumu, maksada ve arzuya göre tasvir ve tefsir ederek iç işlerimizi bunun baskısı altında bulundurmak gayreti de umumî efkârın çok iyi anladığı eskimiş bir taktiktir. Hiç şübhe yok ki seçimlerin yenilenmesindeki hakiki sebebi söylememek için gösterilen bütün gayretlere rağmen, Halk Partisince seçimlerin büyük bir hızla yenilenmesine karar verilmiş olmasının, diğer partilerin gelişmesine imkân bırakmamak ve dünün hâkim olan bütün şartlarını da devam ettirmek, memlekette ciddî bir muhalefete yer vermemek maksadından ileri geldiğini artık herkes bilmektedir. Hele belediye seçimleri bu kanaati büsbütün teyid etmiş bulunmaktadır.

Milletvekili seçimlerinde ancak hükûmet ve devlet nüfuzunu kendi lehine harekete getirmekten vazgeçmesi ve vatandaş reyinin serbestliğine riayetkâr olduğunu göstermesi iledir ki bu menfi kanaati değiştirebilir.

Hakikatler ve seçimler münasebetile fiil ve hareket olarak bir kere daha herkesin gözü önüne serilecektir. Türk milletinin milletvekili seçimlerinde Halk Partisinin takib edeceği hareket tarzını bütün dikkatile takib edeceğinden şübhe yoktur. İktidar partisinin millet önünde vereceği böyle bir imtihandan muvaffak çıkabilmesi, memleket için cidden mesut bir hâdise olacaktır.

Makalenin diğer kısmı ise Devlet Başkanlığı ile parti başkanlığının

bir şahsiyette birleşmesi meselesine tahsis olunmuştur. Bu meselede makale sahibi Anayasamızla ve kanunlarımızla kayıtlıyız. Şu veya bu esasla kayıtlı değiliz diyor ve biraz aşağıda da şayet muhalifler Devlet Başkanlığı ile parti başkanlığının bir zat uhdesinde birleşmesini istemiyorlarsa Anayasada ve kanunlarımızda değişiklik istiyorlar demektir mütaleasını ilâve ediyor.

Bu sözlerile makale sahibi Anayasada Cumhuriyet Başkanlığı ile parti başkanlığının bir zatın uhdesinde bulunmasını emreden bir hükmün mevcud olduğunu iddia etmek mevkiinde bulunuyor. Halbuki Anayasada devlet başkanının parti başkanlığından ayrılmasını menedecek bir hüküm mevcud değildir. Ve bu hususta Anayasada hiç bir tâdile ihtiyaç yoktur. Aksine olarak Anayasamızca da kabul edilmiş bulunan sorumsuzluk prensibi devlet başkanlığı ile parti başkanlığının bir zatın uhdesinde birleşmemesini icabettirir. Çünkü Anayasaya göre Millet Meclisine karşı sorumsuz olan devlet başkanı parti başkanı sıfatile idare ve icra işlerini en hurda teferrüatına kadar elinde bulundurabilir. Bundan başka parti mücadelelerinin üstünde kalması icabeden devlet başkanlığı yüksek makamı, parti başkanlığı ile birleştiği halde zarurî olarak bu mücadelelerin içine katılmış olur ki bunun büyük mahzurları asla gözden uzak tutulamaz. Tek parti usulü terkedilir edilmez görülen vakıalar ve hakikatler bu fiilî durumun bir an evvel tashih edilmesinin zaruretini de belirtmiş bulunuyor.

Bir taraftan bu dâvada Anayasaya dayanılmıyacağı anlaşıldığı için olacak ki derhal başka bir mesnede müracaat etmek lüzumu duyuluyor. Ve devlet başkanlığı ile parti başkanlığının Atatürkün şahsında birleşmiş olduğu **ileri sürülüyor.**

Tek partili idarede Devlet Başkanının ayni zamanda parti başkanı olup olmamasının fiilî ve hakikî bir fark yaratmıyacağı izaha lüzum olmıyan bir hakikattir. Tek partili idare ile çok partili idare birbirinden o kadar başkadır ki bu ikisinin arasındaki fark akla, kara arasındaki fark kadar büyüktür.

Tek partili idareyi ciddî olarak terketmekle gayet mühim bir inkılâbın içine girmiş bulunduğumuzu bizzat Halk Partili iddia etmiyor mu?... O halde bu iki idarenin, her birinin kendine mahsus icablarını birbirine karıştırmakta devam etmekteki mâna ne olabilir?...

Sonra, tek parti idaresinin bizde bir fiilî durum olarak yaşadığını, yoksa başka partileri kurmanın kanunen ve hukuken menedilmiş olmadığını hatırlamak da icabeder.

1930 da Serbest Partinin kurulmasile devlet ve parti başkanlığının ayrılması meselesinin o zaman derhal ortaya çıktığını görüyoruz. O zaman Serbest Fırka reisi Fethi Beye yazdığı bir mektubda Atatürk Cumhuriyet Halk Partisinin başkanlığını fiilen yapmamakta olduğunu, ancak Devlet Başkanlığı vazifesinin hitamında fiilen partisinin başına geçeceğini, hiç bir tefsire mahal bırakmıyacak şekilde açıklıkla ifade etmiştir.

Fikrimizce parti başkanlığının Devlet Başkanlığından ayrılması Türk Demokrasisinin balle mecbur olduğu bir mesele olarak karşımızdadır. Devlet reisliği yüksek makamının, parti mücadeleleri içine sokulmıyarak bütün partilerin üstünde kalması ve hepsine karşı ayni adalet ve insaf duygularile ve kanunun emrettiği tam tarafsızlıkla ha-

reket edebilmesi ancak ve ancak bu meselenin halline bağlı bulunmaktadır.

Makaledeki şu sözler yukarıda belirtmek istediğimiz mülâhazaları ne kadar teyid ediyor: İnönü lüzum görürse parti başkanı sıfatile nasıl konuşulacağını da gösterebilir ve bu nutuk doğu nutuklarile kıyaslandığı vakit muhaliflerimiz aradaki farkı kavramak fırsatını bulurlar..»

25 Haziran tarihli Tasvirde de Cumhurbaşkanının bir gün evvel öğleden sonra iktidar partisine gelerek uzun müddet kaldığını ve bu toplantıda İstanbuldan gelen Cevdet Kerim Incedayının da bulunarak İstanbul bölgesindeki şahsiyetlerin kabiliyetleri hakkında malûmat getirdiği gibi partiyi tenvir eylediği açığa vurulmakta ve mumaileyhin 25 Haziranda İstanbula dönerek buradaki çalışmalarına devam edeceği bildirilmekte bulunuyordu.

ir.

26 Haziran tarihli gazetelerde de Balıkesirdeki Cumhuriyet Halk Partisinin köylerde âza yazabilmek için 60, 70 lira ücretle adamlar göndermekte ve hattâ muhtelif köylere ayrıca yüzer lira dağıtarak bunlarla âza kaydını sağlamak istediğini, halkın böyle sıkıntılı bir devrede yine kendilerinden vergi olarak toplanan paraların bu şekilde sarfedilmesini düşünerek bir kat daha müteessir vaziyette Demokrat Partiye meyletmekte olduğunu ve Demokrat Partinin merkez kazasile bir çok köylerindeki gelişmesi Cumhuriyet Halk Partisince endişe ile düşünüldüğünü işaa etmekte idi. (Tasvir: No. 449).

21 Temmuz seçim kampanyası:

Haziran bitmeğe yaklaşırken ilçeler teşkilâtımıza tâmimler yazılarak bucak ve ocakların da mütaleası alındıktan sonra her ilçe müteşebbis heyetince İstanbuldan çıkacak 23 milletvekili namzedi isimlerinin 3 Temmuza kadar il müteşebbis heyetine bildirilmesi tebliğ edilmiş ve bu intihabda gösterilecek adaylarda ne gibi vasıflar ve meziyetler aranması icabeyliyeceği de izah olunmuştu.

İki parti için de mevcudiyet meselesi şeklinde ortaya atılan 21 Temmuz seçiminin seçmen defterleri Temmuza ayak basıldığı gün ilân olunan yerlerde sallanıyor, memlekette mevcud partilerin faaliyeti baş döndürücü bir hal alarak her sahada gayret, beşer kuvvetine güç siğar bir mahiyet arzediyordu. Bilhassa İncedayı ile Üstündağın bir yerde duramıyarak köy köy dolaştıkları ve koğulmağa da ehemmiyet vermiyerek mensub oldukları partinin hüsnü nazarlarını arttırabilmek için herkesin elinden gelmiyen şeyleri bile yaptıklarını teşkilâtımızdan aldığımız malûmat ile öğreniyorduk.

Demokrat Parti Temmuzun ilk günü bastırdığı yüz binlerle ilk beyannamesini elindeki bütün vasıtalarla vilâyet halkına dağıtmağa baş-

lamakla seçim kampanyasını açmış, cidale resmen ve filen atılmış oldu. Bu beyanname şu suretle yazılmış bulunuyordu:

Vatandaş, hakimiyetinin başlayacağı günler yaklaşmıştır. Siyasî hayatta hak ve vazife ayni şeydir. Hakkını bilmekle vazifeni de yapmış olursun.

Seçim defterlerinin asılmasile memlekette hak ve hürriyet musaraasının başladığını unutma. İlk hakkın ve ilk vazifen seçim defterine ismini geçirmek olacaktır. Bu defter asılınca altı gün geçirmeden oturduğun yerin defterini ara, bul, ismini göremezsen derhal belediye şubesindeki seçim kurulma baş vur, itiraz hakkını kullan!.. Bunu yazı ile de sözle de yapabilirsin. Bu kurul, defterin askıdan indirildiği günden itibaren, iki gün içinde ya itirazını kabul ederek ismini deftere geçirmeğe, yahut reddederek kararını sana bildirmeğe mecburdur. Tebliğ kâğıdını imza ederken tarihini göstermeği unutma. İtirazın kabul olunmazsa koyduğun tarihten itibaren üç gün içinde oturduğun yerin asliye hukuk mahkemesine, böyle bir mahkeme yoksa yine o yerin sulh hukuk mahkemesine kurulun red kararile birlikte müracaat et, şikâyet ve itirazını tekrarla. Sana uzunca görünen bu merasimden yılma. Bunları yapmazsan uğrayacağın musibet çok daha ağır olabilir.

Vatandaş, ilân edilecek seçim günü en mühim vazifen bağlandığın seçim sandığını bulup intihap hakkını kullanmaktır. Siyasî ve içtimaî hakların bununla tahakkuk edecektir.

Böyle yapmazsan idare tarzından şikâyet hakkını - hiç değilse - dört sene kaybetmiş olursun. Tahakkümden, esaretten ve hiç değilse - dört sene kaybetmiş olursun. Tahakkümden, esaretten ve fena idareden şikâyet edecek yerde onun yerlesmesine mani olmak çok daha kolaydır. Reyini kullanmaktan feragat etmekle esarete tahammül vadetmiş olursun.

Vatandaş, seçim hakkını dilediğin gibi kullanmana karışmak hakkını kanun kimseye vermemiş, bilâkis bu gibi müdahaleleri ceza tehdidi altına koymuştur. Korkmak için hiç bir sebeb olmadığına inan. Hak, hürriyet ve vatan düşmanları bu cezadan bile korkmayacak kadar cür'et gösterirken sen kanun himayesindeki haklarını kullanmaktan korkarsan yalnız kendi insanlık şerefine değil, vatan ve milletin hakkına da tecavüz etmiş olursun.

Vatandaş, kanun diyor ki:

1 — Rey verildiği gün seçimin intizamına, tam bir serbestlikle yapılmasına mani olacak propaganda kimse yapamaz.

2 — Sahte isim, soyadı ve sıfat takınarak kimse oy veremez.

3 — Seçim hakkı olmadığı halde sandıklara rey pusulası atamaz.

4 — Hiç kimse ne bir sandıkta, ne de başka başka sandıklarda bir defadan fazla intihap hakkını kullanamaz.

5 — Hiç kimse kendisinden başkası nâmına sandıklara oy pusulası atamaz.

6 — Yazı bilmediğin için pusulanı yazdıracağın adam söylemediğin isimleri pusulana yazamaz.

7 — Hiç kimse kendini veya başka birini Milletvekili seçtirmek için seçmenleri azıcık olsun korkutamaz, teşvik için hiç bir menfaat temin ve hattâ vadedemez, rey vermek veya verdirmek için memuri-

yet vâdinde bulunamaz. Unutma ki, böyle vâd ve menfaatleri kabul eden de ceza görecektir.

8 — Kimse oy sandığını, seçime ait bütün evrakı, muayyen müddet zarfında duvar ilânlarını, seçim defterlerini, oy zarf ve pusulalarını alamaz, koparamaz, parçalıyamaz ve çalamaz.

9 — Hiç kimse zorlamak, memuriyetten mahrum etmek, bir şahsı ve ailesini veya servetini zarara uğratmak, ekmek ve gaz karnesi vermemek gibi tehditlerle kimseyi rey vermeğe veya vermemeğe icbar edemez.

10 — Hiç kimse yalan haberler yayarak, şu veya bu devletin ajanıdır, gibi iftirada bulunarak seçim sandıklarına fazla zarf atarak, hasılı her türlü hîle ve desiselere baş vurarak seçim işlerini bozamaz.

11 — Seçim işlerine mani olmak için hiç kimse seçim kurul ve komisyonlarına karşı zor ve şiddet kullanmağa teşebbüs edemez. Verecekleri emirlere riayetsizlikte bulunamaz...

Vatandaş, Bu saydığım fiiller - mahiyetine göre - üç yıla kadar hapisle beraber bin liraya kadar da ağır para cezasını istilzam eden birer suçtur. Gerek kendin ve gerek başkaları için böyle suçların yapıldığını öğrenirsen zabıtaya, dinletemezsen derhal en yakın savcıya ihbar ve şikâyette bulun. Bunu kendin yapamazsan vakit geçirmeden Demokrat Partinin mümessili ve müfettişlerine müracaat edebilirsin. O, yapılan müdahale ve tazyikler kendi lehine de olsa, elini sana uzatacak, haklarının siyaneti için senin yardımına koşacaktır.

Vatandaş, vâdlere, yem borularına inanma! Tecrübeden geçen, şeyleri tekrar denemeğe çalışmak abesle uğraşmaktır.

Vatandaş, kimi istersen reyini ona ver. Fakat bu kullanış tarzı başkasını değil, yalnız ve yalnız kendi vicdanını tatmin için olsun. Başkasının iğfaline inanarak benliğini esir haline getirirsen yalnız kendine değil, vatana da ihanet etmiş olursun.

Vatandaş, intihap işlerinde basiret sana düşen bir vazifedir. Verdiğin veya vereceğin oyu ihsas edecek gafletten mutlâka çekin. Tevehhüm ettiğini zararlar reyine sahip olmaktan ziyade bu basiretsizlikten gelebilir.

Vatandaş, Her hükûmet şekli ekseriyete dayanmadıkça tutunamaz. Reyinle istediğin, millet ve memlekete uygun gördüğün şekli tesis edecek bir çokluk teminine çalış.

Vatandaş, İntihap işlerinde senin de, vatan ve milletin de huzur ve istikbali, vazifeni anlayış tarzına bağlıdır. Hakikatle mugalatayı ayıramazsan esir oldun demektir.

Vatandaş, Demokrat Parti nazarında seçim, kendi kanaatlerine yol açmaktan ziyade, memlekette halk iradesinin tahakkukuna vasıta olmaktan başka bir kıymet ifade etmez. Demokrat Parti zorla kimseden kanaat toplamak için değil, sizlerin hak ve iradesini temin için mücadeleye atılmıştır. Haklarının korunması için Demokrat Partiye güvenebilirsin. O reyini aleyhinde kullansan bile senin müdafiin olacaktır.

Vatandaş, Demokrat Parti, aldatacak bir muvazaa mahsulü değil, memlekette hakikî ve geniş mânada bir Demokrasinin teessüs ve inkişafına hizmet eden bir teşekküldür. İki tarafın hareket tarzına bakarsan buna sen de inanmak zorunda kalırsın.

Vatandaş, Bütün hak ve hürriyetlerinin temeli intihap günü atıla-

caktır. O gün gelinciye kadar sana ve memlekete faydalı olacak bir kanaat getirmeğe çalış. Seçim günü her bahane ve maniayı çiğniyerek reyini kullan. Yalnız vereceğin rey ile kanaatin arasında tam bir âhenk ve muvazene husulüne dikkat et. Doğru yol nasibin olsun...

Temmuz ayının Demokrasi ve Demokrat Parti için hayırlı vakıalarından biri de Mareşal Fevzi Çakmak'ın milletvekilliği namzetliğini kabul ve müstakil aday olarak Demokrat Parti listesine dahil olmağa muvafakat etmeleri olmuştu. Bu haber halk üzerinde bir fali hayır müjdecisi, Halkcılar ve Halk Partisi üzerinde de hakikaten o kadar şaşırtıcı bir hâdise ve soğuk bir duş tesiri yaptı. Bunun dereeesini Başbakan Şükrü Saracoğlunun Mareşali beş defa ziyaret ettiği halde kandıramamış olduğunu gazetelerle itiraf etmesile de anlamak kabildir.

Sayın Mareşal, İstanbulun şerefini arttırdıkları zaman kendilerini yolda karşılamış, halkın candan gelen tezahürlerini gözümle görmüş, kulağımla işitmiştim. Bu bile halkın Halk Partisi hakkındaki sevgilerinin tam bir inikâsı halinde idi. Haydarpaşa istasyonunda her şeyden fazla göze çarpan şey resmî kıyafette bir belediye kavasının bile bulunmayışı, fîncancı katırlarını ürkütmemek için valinin istikbale gitmesi şöyle dursun, mümessil bile göndermiyecek kadar kendini protokol ile birlikte unutmuş olması idi. Memleketin bu biricik Mareşali tâ gençliğinden zorla tekaüde sevkedilinceye kadar bütün ömrünü memlekete, memleketin istiklâl ve selâmetine hasretmiş, bu günün bir çok büyükleri Millî Mücadeleye iştirâk için cesaret toplamağa çalışırken bu Mareşal Gaziyi tam ihtiyaç ânında takib etmiş, gaza mahallerinin her noktasında hayatını tehlikelere atarak bu günkü kahramanların hatâlarını tashih ede ede kazanılan zaferin en büyük hissedarlarından biri olmuş ve nihayet Cumhuriyet devrinde de Türk ordusunun başında bulunarak tekâmülüne çalışmış bir ihtiyar kumandan iken memlekette Demokrasi oyunu başlar başlamaz bir tarafa atılmış ve bir komutan yaveri, bir belediye çavuşu, bir vilâyet kâtibi ve bir polis memurunun bile safa geldiniz demesine mümanaatla icabedenlere hoş görünmeğe an cak bir vasıta haline gelmişti.

Evet, trendede, istasyonda da zabıta memurları dolu idi. Fakat bunlar istikbal için değil, başka vazife ile mükellef tutuldukları için başıbozuk kıyafetine sokulmuş, üniversitenin binlerce genç münevverleri arasına birer başıbozuk olarak karışmışlardı.

Mareşal, bunlara lâkayt, vicdanı her türlü takyidattan âzade ilimizin istediği yerlerini dolaşıyor, halkın sonsuz sevgileri karşısında göz yaşları dökülüyor, mahbesden kurtulmuş bir insan gibi hürriyetin bütün nektarlarını emiyordu.

Paşa mütevazı evinde her gün halkın ve gençliğin ziyaretlerini kabul ediyor, kapısının önündeki hendekte bekliyen sivil memurların kesafetine de ehemmiyet vermiyen vatandaşlarile hasbihal ediyordu...

Günler geçiyor, seçim yaklaşıyor, Halk Partisi artık gözden silinerek faaliyetini hükûmete, terketmiş görünüyordu.

Vakıa eski adliye vekili de, onun halefi de memleketin adalet teşkilâtını tamimler yazarak seçim mücadelelerinde tarafsızlığa dâvet

ediyor, fakat bir hafta geçmeden birden bire istifası böyle bir tamimin hoşa gitmediği zannını tevlit ediyordu.

İstanbul valisi artık postu Halk Partisinin merkezine sermiş, resmî işleri olduğu günlerde de vilâyet ve belediye dairesi bu partinin merkezi halini almış bulunuyordu. Tedbirler beraber alınıyor, mahrem emirler beraber veriliyor, bilhassa İncedayı yorgunluktan tirit halini almış, İstanbulda seçimi partisine kazandırmak için var kuvvetile muhali mümkün yapmağa çabalıyordu.

Artık bütün gazeteler aralarında bir koordinasyon vücude getirmiş gibi vatanın her tarafına yayılıyor, aldıkları kanunsuzluk ve şuriş haberlerini nüshalarına geçiriyor, bu suretle de Demokrasiye yardım edeyim derken milleti sindirerek kaş yapayım derken göz çıkarmışa dönüyordu.

Hal ve vaziyet müsamaha hududunu çoktan aşmış bulunuyor, onlar kadar şiddetli, fakat kanuna uyar hareketlerle bu işi karşılamak mübrem bir ihtiyaç halinde kendini gösteriyordu. Bizler de bunu yapmak için düşünüyor, tedbir arıyorduk. Görünüşe göre icra kuvvetinden medet ummak bir hayal olsa da sinmediğimizi anlatmak, elden gelenin yapılacağını ihsas ederek halkın parçalanmak istenen cesaretini sağlamak için bir şey yapmak icabediyordu. Bu düşünce ile 1 Temmuz tarihli gazetelerde valiye hitab eden şu açık mektubu neşrettim:

Sayın vali, seçim defterleri asılmakla memlekette intihab mücadelesi başlamış, millet hâkimiyetinin tezahürüne yol açılmış bulunuyor. 26 Mayıs seçiminin ne gibi şartlar altında akıp gittiğini, her şeyden evvel iktidar partisi lideri sıfatile Cumhurbaşkanının propaganda seyahatinde söyledikleri nutuklardan cüret alan seçim teşkilâtından, idare âmirlerinden köy muhtarlarına kadar neler yaptığını herkes bildiği için tekrarlamak ihtiyacından sizi de, kendimizi de müstağni bulmaktayım. Ancak bunu yapanların idare ve zabıta âmirleri olduğunu düşünür ve kendilerinin bu güne kadar memleketten gördüğü nimetlerin parti varidatından değil, bu yoksul milletin kesesinden ödendiğini hatırlarsanız bu nimetlerin şükran borcunun nasıl ödenebileceğini —hiç olmazsa— içinizden itiraf mecburiyetinde kalırsınız.

Sayın vali, memleketimizde kanunî bir varlık olan Demokrat Parti her şeyden evvel fiilen ileri bir Demokrasiye milleti kavuşturmak azmile cidale atılmış bulunuyor. Yüksek olduğu kadar da güç ideallerle ortaya çıkan bir partinin önüne serilecek güçlüklerden, hile ve tezyikler den kendini kurtarmak mecburiyetinde bulunmasına rağmen iktidar partisinin mevcudiyetini sağlamak için baş vuracağını şimdiden öğrendiğimiz en kötü hareketler karşısında bile kanundan ayrılmamak kendisi için bir zaruret olduğunu kavrarsınız. Teşkilâtımız bu cidalde, tepeden tırnağa kadar yalnız müdafaa halinde kalacak, ne millet efradına, ne de muhasım partilere karşı hiç bir taarruza geçmiyecektir. O, yalnız hak ve vazifesini bilen bir parti olmak itibarile vazife hislerinin tezahüründen başka kimseden bir şey istiyecek değildir.

Bilirsiniz ki kanun, millet iradesinin ifadesinden başka bir şey değildir. Ve kanunların hürmet ve riayet görmediği yerlerde adalet ve Demokrasi nefes alamaz. Milletvekilliği seçim kanunu, iktidar partisinin yaptığı olağanüstü toplantıda kararlaşmış, kendi vekilleri tarafın-

dan kabul edilmiş ve liderleri tarafından da red hakkı kullanılmıyarak neşir ve ilân kılınmış bulunmasına göre millet iradesi kadar ve belki daha fazla iktidar partisinin iradesine mâkes olan bu seçim kanununa fırka erkânının hususî emir ve şahsî arzuları fevkinde kıymet vermek, hürmet etmek mecburiyetinde bulunduğunuzu kabul edersiniz.

Sayın vali, bu seferki intihab belediye seçimleri gibi mahallî bir ehemmiyeti değil, memleketşumül bir mahiyeti haiz ve doğrudan doğruya devlet idaresini ele almak azminde bulunan millet iradesinin tecellisine en meşru bir vasıtadır. Her şeyden evvel de bunun teminini kendine gaye edinen Demokrat Parti, seçim sırasında yapılacak her çeşit desise ve tazyikleri milletin irade ve mukaddesatına indirilmiş bir darbe addettiği için en ufak müsamahayı da vatan ve vatandaşlara yapılmış en büyük bir ihanet sayacak ve bütün hak ve vazifelerini —kanun yollarından ayrılmamak şartile— kullanarak hiç değilse bu baskıları azaltmağa çabalıyacaktır. Demokrat Parti bu hakikati milletin gözü önüne sererken seçim işlerinde çalışacak bütün ödevlileri seçim kanunu hükümlerinin bilâ kaydü şart tatbikine dâvet eyler.

Muhterem vali, bu kanunun 36 numaradan başlıyan on maddesi intihab sırasında millet irade ve hürriyetinin tecellisine engel olacak hile ve tazyiklerden hangilerinin suç olduğunu göstermiş, yapanların ne gibi ceza göreceğini ve hattâ 40, 41, 42, 43 ve 44 üncü maddelerinde yazılı fiiller seçim idaresine memur olanlar tarafından yapıldığı takdirde o suçlara aid cezaların üçte birden yarısına kadar arttırılacağını bildirmektedir.

Sayın vali, siz de bilirsiniz ki kanunların ceza tehdidi altına koyduğu her fiil birer suçtur. Memleket zabıta kuvvetinin de ilk işi suçların vukuunu önlemek, ikaından sonra da failleri hakkında takibata başlamaktır. Bunun yapılmaması da âmirden, yani sizden başlıyarak polis ve jandarma efradına kadar vazifeyi suiistimalden kurtulsa da terahi cürmünü teşkil eder ki böyle bir müsamaha karşısında bunun faillerini bu iki mesuliyet silindirinden kimse kurtaramaz.

Muhterem vali, memurlar kanununun kabul ettiği memnuiyete rağmen iktidar partisinin içtimalarında bulunmağa devam ederek karar ve tedbirlere istediğiniz kadar iştirâk ediniz. Bu, sizinle mensub olduğunuz bakanlığın bileceği bir şeydir. Fakat seçimin devamı müddetince yapılacak suçları görmemezlikten, anlamamazlıktan gelemezsiniz. Zabıta ve adliye kuvvetlerinin yapmağa mecbur olduğu takibatı önliyemezsiniz. Bu, sizin hakkınız ve haddiniz değildir.

Demokrat Parti, her şeyden evvel seçim suçlarını mürakabe ve icabında âmme dâvasını tahrik edebilmek için muktazi tertibatı tamamen almış ve bu suretle de memlekete elinden geleni esirgememekle millî ve siyasî vazifelerinden birini daha yaptığına kanaat getirmiş bulunmaktadır. Millet ve partimizin sizden bir tek isteği vardır:

Seçim kurul ve komisyonları ve memleket zabıtası yapılan seçim suçlarını görmemezlikten gelse bile kendilerine yapılacak ihbar ve şikâyet karşısında kanunlarımızın tâyin ettiği adlî zabıta vazifesinin —hem de meşhut suçlar usulüne tevfikan— ifasından imtina etmemeleri vücubunun katiyet ve ehemmiyetle tebliğ buyurmanızdan ibarettir. Bunu istemek te hem milletin ferdî, hem de üzerine çok ağır bir yük

ve mesuliyet almış olan Demokrat Parti mümessillerinden biri olmak haysiyetile, hakkımızdır...»

Gariptir ki bir taraftan gazeteler bu açık mektubu neşrederken Tanin gazetesi de 2 Temmuz tarihli nüshasında İçişleri Bakanlığının şu tamimini ilân etmiş bulunuyordu:

«Yurdumuzda ilk defa olarak tatbik edilmekte olan tek dereceli milletvekili seçiminin her tarafta kanun çerçevesi içinde tam bir intizamla cereyanı kadar vatandaşın oylarını da tam bir serbesti ile istediğine verebilmesi ve buna da kimsenin engel olmaması hükûmetçe iltizam edilen hususlardandır.

Bu itibarla küçük büyük her hangi bir memurun memuriyeti nüfuzunu kullanmak suretile şu veya bu parti lehine gayretkeşlikte bulunmasına ve vatandaşların oylarını istedikleri gibi vermesine mâni olmasına mahal bırakılmamasını ve müteeasirleri hakkında da derhal kanunî muameleye tevessül olunmasını bütün arkadaşlarımdan ehemmiyetle rica ederim.»

Bu açık mektub ve tamim gazetelerde okunurken yine Temmuzun ikinci günü İstanbulun Cumhuriyet savcısına şu dilekçeyi gönderdim:

«Sayın savcı, Türk tarihinde millet iradesinin tezahürüne ilk defa yol açan bu intihabda halk, hattâ beşeriyetçe beklenen gayenin ancak bu iradeyi her türlü fesat ve baskılardan kurtarmak ve seçimin tam bir tarafsızlıkla icrasını sağlamakla elde edilebileceği mütearife haline almış bulunduğundan bir kaç misalini takdim ettiğim broşürde (1) bulacağınız hareket tarzını göz önüne alır ve belediye intihabının mahallî bir mahiyeti haiz olmasına mukabil milletvekili seçiminin memleketle beraber iktidar partisinin de hal ve istikbalini tâyin edeceğini düşünürseniz bu seferki seçimin ne gibi şartlar altında yapılacağını tahmin etmiş olursunuz.

Yarının belediyesile vazife ve maksadından uzaklaşan kuvvei icraiyenin kanun hükümlerini unutacak kadar arttırdığı gayretkeşlikler, iktidar partisinin elinde bulunan maddî tefevvuk vasıtalarile yaptığı, yapacağı ve yapmakta olduğu her çeşit baskılar karşısında millet iradesile vatandaş haklarını temininden başka hiç bir emeli olmıyan Demokrat Partinin ne kadar güçlüklerle musaraa mecburiyetinde kalacağını söylemeğe hacet göremem.

Sayın savcı, milletin arzusuna hürmeten atıldığımız bu intihab cidalinde güvenimiz aziz milletimizin hakkımızda beslediği sevgi ve güvençle memleket kuvvei adliyesinin hissî vazife ve zevki adaletinden başka bir şey değildir. Biz ve memleket sizlerin tarafsızlık ve kanuna itimad hissini telkin eden, meslekî necabetinize sığınarak milletin şeref ve haklarının himayesini sizlerden bekliyor, altı asrı geçen uzun seneler zarfında bu gün milletle birlikte adalet kuvvetinin de tarihî bir

---

(1) Belediye seçiminden sonra Demokrat parti genel kurulunca memleketin bazı taraflarında yapılan haksızlıkları kısaca toplıyan bir broşür neşredilmişti. Bunda İstanbul teşkilâtından da yollanmış çok mühim ve esaslı bir rapor olduğu halde bunun broşürde yer almamasına rağmen bir nüshasını dilekçeye bağlamıştım.

an yaşadığını hatırlatmağa bile hacet görmüyoruz. Nitekim eski adalet Bakanı da istifasından evvel sizlere yaptığı tamimle bu hakikate temas etmiş, seçim müeadelelerinde kanun ve tarafsızlığı emniyet altında bulundurmaktan başka bir şey istememiştir.

Sayın savcı, amme haklarile birlikte vatan ve milletin hal ve istikbalini ve halkın hürriyet ve serbestisini ihlâl edecek en ufak bir fesad ve müdahalenin en şenî einayetler fevkinde bir şümul ve ehemmiyet hasıl edeceği aşikâr bir hakikattir. Demokrat Parti bu millî eidalde karşılaşacağı tazyik ve taaddilerin dehşet ve azameti karşısında da faaliyetini kanun hükümlerile ayarlıyarak tamamen müdafaa vaziyetinde kalaeak ve mukabil çirkinliklerle memleket adalet ve zabıta kuvvetlerini yormaktan sakınarak yalnız kanunî ve meşru yollarla kendisile beraber milletin de haklarını emniyet altına almaktan başka bir şey yapmıyaeaktır. Tatbikını zarurî ve Demokrasi esaslarına uygun gördüğü bu prensip için tepeden tırnağa kadar teşkilâtını müdafaa zihniyetile teehiz eden partimiz, yapılan ve yapılacak olan bütün seçim suçlarını teshit ederek derhal —sübut delillerile birlikte— mereüne ihbar ve şikâyette bulunmak suretile memleketin adlî ve inzibatî kuvvetlerine elinden geldiği kadar yardım edecektir.

İktidar partisinin şehrimize gönderdiği müeadele kahramanlarının burada yaptığı ve yapacağı tazyik ve müdahalelerin mahiyetini günü gününe haber aldığımız gibi bu partinin, yardım ve oylarını kazanmak için, lüzum gördükleri adamlara dağıttığı ziyafet bonoları da elimizde bulunuyor. Halk ve milletin malı olması icabeden Millî Eğitim matbaası bu parti elinde işleyip duruyor, idare âmirleri bu parti riealile köy köy dolaşarak bir sürü tehditlerle başka partileri kendi taraflarına çekmeğe, düşünülen tedbirlere tatbik kabiliyeti vermeğe uğraşıyor, bilhassa İstanbulun vali ve belediye reis hikmeti vücudünü unutmuş görünnerek her gün parti merkezinde müşterek tedbirler kararlaştırıyor... Bunları vakti gelince bütün vesaikile açıklamak azminde bulunarak, şimdilik seçim kanunu ile milletin gözünü boyayan ve muhaliflerini bu kanunla takyit ve tazyik ederek kendini halka gayrı mesul gösteren bu partinin kararlaştırdığı hiylelerden yalnız ikisini —bir fikir edinmek için— hayret nazarınıza arzetmekle iktifa ediyorum:

Seçim pusulaları tasnif olunurken —zaten kendilerinden olan komisyon heyetinin elbirlik ve çabukluğu ile aleyhlerindeki pusulalara gizlice işaret koyarak o pusulaları hesaba kattırmamak çaresine bakaeaklarmış...

Mağlûbiyet hissettikleri sandık başında hâdiseler icadile başka parti mümessillerine suç isnad ederek sandık başlarından uzaklaştırdıktan sonra istedikleri gibi oynıyacaklarmış...

Bu iki misal iktidar partisinin kanuna hürmet hissile birlikte pervasızlığının da derecesini göstermeğe kifayet eder.

Sayın savcı, milletvekili seçiminin pazara tesadüf ettirilmiş olması adalet cihazının hareketsiz kalmasını icabettirecek kanunî bir sebeb teşkil etmez. Gün geçtikçe daha fazla artacak olan kanunsuz hareketlerin seçim günü kemale ereeeğini kabul etmemek için de hiç bir sebeb yoktur. Demokrat Parti, bütün teşkilâtile, kanun yollarından ayrılmadan, bu kabil hareketleri önlemeğe çalışacak, men'e muktedir olamadığı suçlar hakkında âmme dâvasının ikamesi çaresine bakacaktır. An-

cak bu faaliyetten millet lehine bir netice alınabilmesi, bilhassa seçim günü mikdarı artacak seçim suçlarının cezasız kalmasına meydan bırakmıyacak kadar vâsi bir teşkilâtın vücudünü zarurî kıldığı için işin mahiyet ve ehemmiyetile mütenasib meşhud suçlar teşkilâtının şimdiden ihzarile bunda yer alacak savcı ve yargıçların o gün bulunacakları mahallin nihayet bir hafta zarfında partimize bildirilmesi ve hattâ fayda görülürse bunun gazetelerle de ilânla bunu millet hakkı ve memleket selâmeti adına diler, aksi takdirde tatbik edilecek baskı ve tecavüzlerin hasıl edeceği aksülâmelin bütün mesuliyeti müsebbiblerine aid kalacağının arzile saygılarımı sunarım...»

4 Temmuz tarihli Vatan gazetesinde de, ilk defa olarak bir kadın vatandaşımızın, yüksek kimyager Saadet Denizin Başbakana yazılmış açık bir mektubunu okuduk. Bu mektub seçim şartları hakkında bir kadın ruhunun ıztırablarını anlatmak dolayısile buraya nakledilmiştir:

«Sayın Başbakan, Vatan ve Cumhuriyet gazetesinin 30 Haziran tarihli nüshalarında Ulusta neşredilen tebliğinizi okuyarak bir Türk kadını sıfatile iki türlü bahtiyarlık duydum:

Birincisi Başbakanımızın bir propaganda münasebetile de olsa, kendisini vatandaş önünde cevab vermeğe mecbur gördüğünü görmek hazzı,

İkincisi: İnsanlığın en mükemmel ve Türklüğün en asîl örneklerinden biri olan Mareşalimizin, müteaddit ricalara rağmen aranızda çalışmağı kabul etmeyişini yine sizden işitebilmek saadeti... ...

(Çok rica ederim, böyle bir şey yapmayınız, gücenirim) diyen Mareşali, bugün milletin çağırışına koşarken görünce anlamanız lâzım gelen büyük mânayı, müsaade ederseniz ben anlatayım: Kıymetli Mareşal size millet gücenir demek istemişti. Kelimenin mânevi mânasile, hakikaten büyük olduğunu herkese tekrar isbat eden bu âdil adam, bütün ömrü müddetince olduğu gibi bu gün de en fazla lüzumlu bir sırada millete yetişmekle ne büyük hayır işledi, hissedebiliyor musunuz? Onu her Türk hisseder ve Allah bilir...

Muhalif partilerle kıymet terazisine vurulacağınız sırada ağır basabilmek için en kıymetli varlıklarınız gibi, demek onu da bizden istemişsiniz. Fakat görüyorsunuz ki, dünyanın ezelî hak ve adalet nizamını hiçe saymak mümkün değil.

Şundan bizim gibi siz de bir an şüphe etmemelisiniz ki, en büyük başımız olan gözbebeğimiz İsmet İnönü'nün de, yalnız bu büyük Türk milleti için yaşamış, yaşayor ve yaşayacak olduğunu yeniden isbat edeceği gün, görmiyeceğiniz nisbette, yakındır. O hiç bir kuvvetin bizden alamıyacağı kadar bizimdir. Ve Atatürk gibi bizim olarak kalacaktır. Aramıza isterseniz en kalın perdeleri geriniz, onun bîtaraf başkanlığına milletin ne büyük ihtiyacı olduğunu muhakkak görecek ve bizden ne kadar uzaklaştırabilirlerse uzaklaştırsınlar, sesimizi mutlâka işitecektir.

Sayın Başbakan, Millet tarihî Halk Partisinin Atatürk'le beraber tarihe karıştığını görüyor. Saraçoğlu hükûmeti hiç bir sipere ihtiyaç görmeden, hiç bir kuvvete güvenmeden Türk milleti önündeki imtihanı yalnız kendi kıymetile, kendi desteğile ve şerefile kazanmağa çalışmalıdır.

Bu millet, büyük bir tarih boyunca nankör olmamıştır ve olamaz. Bazı sahalarda, lâyiki veçhile, gelişememiş olmasına rağmen öyle bir seziş kabiliyeti ve asaleti vardır ki, hiç bir millette bulunamaz. Allah da onunla beraber olmuş ve hakka uzanan ellerin neye uğradıklarını tarih bize göstermekte kusur etmemiştir.

Saracoğlu hükûmeti, diğer partilere nisbetle, müsait bir mevkie sahipdir. Bugüne kadar yaptığı işler, en veciz bir propagandası olmuştur. Ve olacaktır. Milletle tanışmağa diğer partilerin yolunu haksız ve sun'î surette kesmeyiniz. Memleketin onlara da ihtiyacı var. Tarihî isminizin lekelenmesini istemezseniz, Halk Partisinin küçük başlarının bütün memlekette yapmakta oldukları münasebetsizliklere artık müsaade etmeyiniz. Geçen seçimdeki beyinsizliklerin gelecekte de tekrar ettirilmemesini vatandaşlarınız sizden bekliyor.

Önüne çıkan her güçlüğü devirmiş olan kabiliyetli milletimiz bu defa da iradesini tecelli ettirecektir. Engeller ancak ahengi bozarlar ve memleket dâvasını güçleştirirler.

Sayın Saracoğlu, seçimlerde kaybederseniz bu sizin mutlâka kıymetsizliğinizi ifade etmez. Çörçil dünya zaferini kazandığı anda indirildi. Fakat İngiliz milletile beraber bütün dünya onu takdir etmekde devam ediyor. Ve Çörçil vazifesini şeref ve iftiharla hâlâ ifa ediyor. Esas gaye memlekete hizmet etmek olduğuna nazaran benim gibi, ev işlerile uğraşmaktan gayri vazifelere vakti olmayan bir kadın kadar pasif kalmağa mahkûm olsanız dahi yine istediğiniz nisbette ve elinizden geleceği kadar iyilik yapabilirsiniz.

Bu zeki millet, kendisi için çarpan kalbleri tanımakta güçlük çekmez. Onun kalbini kazanabilmek isterseniz, kalbinizi ona vermeli ve onun için yaşadığınıza kendiniz inanmalısınız. Millet samimî ve candan büyüklere susamıştır. Emin olun, işten evvel beklediği şey budur. Her güçlüğün ancak bütün milletin kuvvetile yenilebileceğini Atatürk, ölmeden evvel bize inandırmıştı. Altı yıllık buhran yılında her pürüzü vatandaşlarla açık açık konuşarak halletmeğe çalışsaydınız sizin için ne kolaylık, bizim için de ne büyük ferahlık olurdu. Karaborsa denilen karabelâ da memleketi böyle kavurmazdı. Karanlık günlerimizde sizi içimizde hissedemeyişimizin ne kadar ıztıraplı olduğunu siz de bilseydiniz, ölüm bahasına da olsa bu hareket tarzınızı değiştirirdiniz, zannediyorum.

Ne ise geçen geçmiştir artık. Bundan sonra milletinize en evvel ve âcil ödemeğe mecbur olduğunuz borç, seçimlerin son derece titiz bir dürüstlükle ve kanunlarınıza hürmet ederek yapılması için lâzım gelen tedbirlerin alınmasında en küçük bir ihmale dahi müsamaha göstermemenizdir.

Büyük milletimizin her sahada olduğu gibi Demokraside de bütün milletlere örnek olabileceğini dünyaya temiz olarak gösterebilmesi için hükûmetin dürüst kalmasına ihtiyaç var. Size şimdiye kadar en geniş müsamaha ve hüsnü niyet göstermekten çekinmemiş olan vatandaşlarınızdan bunu esirgemiyeceğinizi umuyorum.

Sayın Saraçoğlu, evlâdımdan kıymetli bildiğim yurdumun önüne geçilmez sevgisinden kuvvet alan acemi kalemim bir lâhza duraklamadan ilk defa ve hükûmetin en büyüğüne hitap ediyor. Şu dar vakitte farkında olmayarak, sizi kırmışsam hoş görülmesini olgunluğunuzdan

beklerken, pek küçük olsa da, memleketine hizmet ettiğine inanan vicdanımın müsterih olduğunu söylemek isterim.

Seçimlerde başarılar, memleket hizmetinde daima hayırlı olmanızı temenni eylerim, Sayın Başbakan....»

Ümitler içinde kıvranan bu hisli kadın, bu satılrarı Başbakana ithaf ederken Erzincan Milletvekili ve Halk Partisinin sayın propagandacısı, Antakyada dolaşarak Demokrat Parti programına şiddetli hücumlarda bulunuyor. **«İktidar mevkiini vermiyeceğiz, daima elimizde tutacağız. Bu bir seçim mücadelesi değildir. İnönü'nü, devirme mücadelesidir. Buna imkân vermiyeceğiz? Bize muhalif vaziyette olanlar dün iktidar mevkiinde yaptıkları milyonlarla iktidar mevkiine geçerek milyonlar ilâve etmek istiyorlar.»** diye bağırıyor, Çeşmede hükûmetle elele veren Antidemokrat mekteb çocukları Demokrat Partiye tarafdar görülenleri iğfale uğraşıyor, bizzat idare âmir ve memurları **bir haftaya kadar Demokrat Partiyi lağvedici bir kanun çıkarılıyor,** desisesile halkı yıldırmağa çabalıyor, yine 4 Temmuzda İstanbul Sıkı Yönetim Komutanlığı bir tebliğ neşrederek:

1 — Sıkı Yönetim Komutanlığının seçim propagandası karşısında durum ve tutumu, görülen lüzum üzerine aşağıda açıklanmıştır:

a) — Adaylar ve progapandacılar kanunen suç teşkil edecek harekette bulunmamak şartile kapalı yerlerde (tiyatro, sinema, gazino gibi) seçimle ilgili propagandalarını yapabilirler.

b) — Yollarla (bulvar, cadde, sokak gibi) meydanlarda ve camilerle avlılarında topluluk müvacehesinde her türlü propaganda yasaktır.

2 — Gerek yasak olan yerlerde propaganda yapanlar ve gerek kapalı yerlerde kanunen suç teşkil eden hareketlerde bulunanlar hakkında derhal kanunî takibat yapılacaktır...

Zahirde tarafsız bir lisanla yazılmış görünen bu tebligat hakikatte Halk Partisini takviye için yapılmışa benziyordu. Malî vaziyetimiz konferans salonlarını ihtiva edecek lokallerden bizi daha uzun müddet mahrum edecek bir fakr içinde bulundurmasına mukabil iktidar partisinin millet kesesinden, Belediye ve hususî idare varidatından her sene ihsan buyurulan yüz binlerce liralarla muazzam Halkevleri ve müsaid binaları vardı. Bunlar içinde pek âlâ propaganda yapabilirlerdi. Ypıyorlar, hattâ halkı Demokrat Parti aleyhine kışkırta bilmek için kulakları dolduruyorlardı. Şurasını da bir hakikat olarak itiraf edeyim ki, hükûmet partisinin seçim siyaset ve faaliyetinde halkı tenvir ile tarafdar kazanmaktan ziyade kendi partileri mensublarını bir takım **yalanlar ve isnadlarla tahrik eyledikten sonra seçim sırasında yapılacak** hileleri haklı ve meşru göstererek galebe temini için milletin iradesini **altüst edecek faaliyete sevketmek şeklinde tezahür ediyordu.**

Başka yerden de müsait bir salon tedariki bizim için kabil olamazdı. Nitekim üç dört gün için, hem de faaliyet saatı harieinde, bir sinema salonu kiralamak istediğimiz halde buna muvafakat cesaretini gösterecek bir tek hayır sahibi çıkmamıştı...

6 Temmuz tarihli gazetelerde de, evvelce neşrettiğim açık mektuba karşı İstanbul vâli ve belediye reisi Dr. Lütfi Kırdar tarafından verilen **şu cevab okunuyordu:**

«Demokrat Parti İstanbul İdare Kurulu Başkanı sayın Kenan Önerin birkaç gün evvel bana hitaben neşrettiği açık mektuba cevap verip vermiyeceğimi sormuştunuz. İsterseniz bu toplantıdan istifade ederek bir cevab vereyim:

Açık mektubu propaganda kısımlarından tecrid ve hulasa ederek şu üç noktayı ihtiva ettiğini görürüz:

1 — Belediye seçimlerinde idare ve zabıta amirleri tarafından neler yapıldığını herkesin bildiği mânidar bir tarzda söyleniyor. Fakat müblıem bırakılan bu (neler), madde zikrile tasrih edilmiyor, edilemeyor.

2 — Önümüzdeki milletvekili seçimlerinde kanunun tatbiki isteniyor, kanunun ceza maddelerinden bahsedilerek suç işleyenlerin mesuliyetten kurtulamıyacakları söyleniyor ve seçim kurul, komisyonlarile zabıta memurlarına vazifelerinin ifasını ihtar ve tebliğim isteniyor.

3 — İktidar partisinin içtimalarında bulunduğum ileri sürülüyor.

Sayın Başbakanın açık mektubunda söyledikleri, seçimlerde memurlara, kanun hükûmlerine riayet etmeleri için şimdiden ihtarda bulunmamı istemekten ibaret kalıyor. Ondan ötesi parti propaganda edebiyatıdır. Parti propagandası ile meşgul olmak benim vazifem değildir onun için mektubun yalnız resmî vazifemle ilgili olan kısımlarına cevap vereceğim:

1 — Belediye seçimleri, bütün İstanbul hemşerilerinin gözleri önünde tam bir serbestlik içinde cereyan etmiştir. Seçim kurul ve komisyonları, hükûmet memurları ve zabıta ve adliye takdire değer tam bir tarafsızlık göstermiştir.

Seçim günü ve seçimden sonra (İstanbul valiliğine, ve idarî adli makamlara yapılan, fakat hiç bir madde zikredilmemiş olan iki şikâyet haricinde) resmen ve madde zikrile hiç bir müracaat ve şikâyette bulunulmamış olması da bunların en büyük delilidir.

Nitekim Demokrat Parti Genel Merkezince Belediye seçimleri hakkında neşredilen broşürde de İstanbulda yolsuzluklar ve müdahaleler yapıldığına dair tek iddia ve tek kelime yoktur.

Sayın Başkandan İstanbul halkı muvacehesinde rica ediyorum, memurlarımızın seçime müdahale veya şikâyetleri örtbas ettiklerine dair bir tek madde varsa göstersinler.

Bu bahisde sözüm şudur: İstanbul valisi ve belediye reisi sıfatile katiyetle ilân ederim ki belediye seçimleri tamamile serbest ve müdahalesiz yapılmıştır.

2 — Muhterem Başkan Kenan Öner, memurlara şimdiden seçim kanununun tatbiki hakkında ihtar ve tebligatta bulunmamı istiyorlar. Kendileri kıymetli bir hukukçudur. Kanun hükümlerinin bir valinin ihtarından çok kuvvetli olduğunu elbette bilirler.

Seçim kanunu bütün ilgili memurlara tamim edilmiştir. Ayrıca İçişleri Bakanlığından aldığımız seçime ait bütün tamimlerde hükûmet teşkilâtına bildirilmiştir ve bildirilmektedir. Bu vaziyette, sanki memurlara kanuna aykırı olarak seçime müdahale etmelerini ihtar ve tebliğ etmişiz gibi, şimdi bundan vazgeçilmesi için ihtar ve tebliğlerde bulunmamızı istemek bir kanun adamının aklından bile geçmemeli idi.

Sayın başkan bilir ki (Beraati zimmet asıldır) ve (Tevehhüme itibar olunmaz.) Binaenaleyh İstanbul valiliği teşkilâtındaki memurların

kendilerine tebliğ edilen kanun emrine itaat edeceklerini kabul etmek lâzımdır. Seçimlerde kanun dışı suç işlenir olursa, onlar, muhterem Kenan Öner de, partiler de isteseler de, istemeseler de kanun dairesinde takip ve tecziye edileceklerdir. Şunu da ilâve edeyim ki memurlarımızın gürültü ve tazyikle yıldırılarak kanunî vazifelerini yapmağa engel olmak isteyenlere de müsaade etmiyeceğiz.

Bizler, vazifelerimizin ehemmiyetini müdrik, her işimizde ve hareketimizde kanunlara bağlı insanlarız. Vazifelerimizden biri de kanuna aykırı her hareketi, her suçu takip etmek olduğunu pek iyi biliriz.

Bununla beraber kendilerini memnun ve tatmin etmek için bütün partilere ve bütün sayın hemşerilere hitap ederek diyorum ki, milletvekili seçimlerinin gayri kanunî hiç bir müdahale ve tazyik olmadan tam bir serbestlik içinde cereyan edeceğine ve her hangi bir müdahale ve tazyik vukuu hakkında kanun ve usule uygun şekilde yapılacak bütün şikâyetlerin derhal nazarı dikkâte alınacağına emin olabilirler.

Sayın Kenan Öner bu beyanatımı bütün İstanbul memurlarına alenen yapılmış bir tebliğ ve tamim telâkki ederek müsterih olabilirler.

3 — İktidar partisinin gizli içtimalarında bulunduğuma gelince: Bu dedikodunun asılsızlığını son günlerde isbat etmiş olmama rağmen Demokrat Parti İstanbul İdare Kurulu Başkanının bunda ısrar etmesini doğru bulmuyorum.

Açık mektubun hedefi, Parti propagandası yapmak olduğu meydandadır. Serbest bir surette cereyan eden İstanbul belediye seçimlerinin mevhum müdahale ve tazyiklere misal gösterilmesinden de anlaşılıyor ki biz ne kadar kanuna riayet etsek dahi (neler yapıldı) diyebilmek için bir hazırlık vaziyeti ihdas edilmek isteniyor. Öyle olmasaydı sanki aksini iddia etmişim, yahut yapmışım gibi muhterem başkanın (Seçimin devamı müddetince yapılacak suçları görmemezlikten, anlamamazlıktan gelemezsiniz. Zabıta ve adliye kuvvetlerinin yapmağa mecbur oldukları takibatı önliyemezsiniz. Bu hakkınız değildir) gibi sözler söylemesine hiç bir lüzum yokta.

Teyide lüzum olmamakla beraber bir daha tekrar edeyim ki seçimlerde kanundan ayrılmayacağız ve kanun dışı hareketlere asla müsaade ve müsamaha etmiyeceğiz. Kanunsuzluklar olursa bunları yapanlar kim olursa olsun takip ve tecziye etmekten geri durmıyacağız. Başka türlü olmasına imkân yoktur. Aksini iddia etmek Türkiye Cumhuriyetinde kanun olmadığı gibi haksız ve yersiz bir iddiadan başka bir şey değildir.

Yazdığım açık mektubun okunmak zahmetine değeri kabul olunarak bir de cevap vermek lûtfunda bunlunmaları şayanı nazar ve şükrandı. Fakat belediye intihabının serbest ve müdahalesiz yapıldığına taalluk eden iddialarına cevap vermek hakkı benden ziyade, bütün hâdisatın birer şahidi olan millete ait olduğu için buna temas bana düşmez. Fakat tekziplerine rağmen mahiyeti bilinen Belediye seçimi ile başlayarak, hakikatın örtbas edilmesi zihniyetile hareket etmemiş olsalardı, her halde vaidleri daha emniyet verici bir hal alırdı. Evet, ben de itiraf ederim ki Demokrasinın temeli ve millet hâkimiyetinin esası olan intihap serbestinin çiğnendiği bir memlekette kanun yok demek-

tr. Nitekim koca bır milletin 18 milyonluk ferdleri de — vali ile beraber — bunu iddia ediyorlar.....

İstanbul Cumhuriyet Savcısına gönderdiğim 2 Temmuz tarihli dilekceye, altı gün bekledikten sonra 8 Temmuzda aldığım 946/35810 sayılı cevabda: **3005 sayılı meşhut suçlar muhakeme usulüne dair kanunun tatbiki dolayısile nöbetçi bırakılan mahkemelerin öteden beri kendilerine mahsus mahallerde tatil günlerinde de faaliyette bulunacağı** bildirilmekle iktifa ediliyordu, suale uymayan ve hiç bir fayda temin etmeyen bir buçuk satırlık bu sudan cevabın böyle altı günlük bir techhüre uğraması cevabın istizana ihtiyaç gösterdiğine — vehim derecesinde de olsa — bir delâlet vücuda getirdiği için memleketin kuvvei adliyesine istinaddan da zannedildiği kadar amelî bir fayda hasıl olamıyacağına zan tevlit ederek hatırı sayılır bir hayal sukutu uyandırmış bulunuyordu. Bir gün sonra tekrar Savcılığa bir dilekçe ile müracaatte bulunarak, yukarıki tezkerede tatil günleri faaliyette bulunacağı bildirilen meşhut suçlar nöbetçi mahkemelerinin kendilerine tahsis olunan mahaller malûmumuz olmadığı için bu hususun da lûtfü tavzihi ricasında bulundum. 10/7/946 tarihli ve 946/3580 sayılı cevapta nihayet bakla ağızdan cıkarılarak:

Gerek eyyamı âdiye, gerekse eyyamı tatiliyede meşhut suçlar kanununa giren suçların takib ve tatbiki için:

1 — Eyüb kazası dahilinde bulunanlar için, Eyübde sulh mahkemesi binasında,

2 — Eminönü, Fatih, Adalar ve Bakırköy kazaları hududu dahilinde bulunanlar için, Eminönünde yeni postahane binasının adliyeye tefrik edilen kısmında;

3 — Beyoğlu ve Beşiktaş kazaları hududu dahilinde bulunanlar için, Beyoğlu sulh mahkemeleri binasında;

4 — Sarıyer hududu dahilindeki işler için, Sarıyer sulh mahkemesi binasında;

5 — Üsküdar kazası hududu dahilindeki işler için Üsküdar adliye dairesinde;

6 — Beykoz kazası dahilindeki işler için, Beykoz sulh mahkemesi binasında;

7 — Kadıköy ve Kartal kazaları dahilindeki işler için, Kadıköy adliye dairesinde:

Bulunan Cumhuriyet Savcılarına müracaat edilegelmekte olduğundan malûmat husulü 9.7.946 gün ve 1414 sayılı dilekçenize cevaben bildirilir...»

Ciddî tutulacak bir mürakabenin meydana çıkacağı füller hakkında bu kadar mahdud bir teşkilât ile iş görmek kabıl olamıyacağı tabiî idi. Buna Eminönü, Fatih, Adalar ve Bakırköy gibi yerlerde mahkemeler olduğu halde böyle aralarında kilometrelerle deniz, demir ve tramvay yolları bulunan yerlerde olsun birer savcı ikame edilmemesi pek de hayırlı bir alâmet olamazdı. Buna rağmen alâkadar ilçe başkanlarımıza bunu da bildirmekten sarfı nazar edemedim.

Afişler emniyet edilir bir ressama tanzim ve ebosları tabettirilmek, beyannameler dağıtılmak, seçim başlamadan bütün teşkilât ile temas

ederek olan bitenleri vaktile öğrenmek, teşkilâtı seçime hazırlamak gibi bir çok esaslı ve yorucu çalışmalardan fazla adaylarımızın tesbitinde zahmet çekiyor, müşkilâta uğruyorduk. Zaten belediye intihabı tesri olununca bunun ehemmiyetini düşünmüş ve o vakitten itibaren buna çalışmağa başlamıştık. Milletvekili intihabı partinin ilk başaracağı en ciddî bir işti. Ve İstanbul halkı da, şübhesiz bütün Türkiyenin başı demekti. Böyle bir yerde aday beğendirmek o kadar kolay olmıyacağı gibi partinin meclis grupuna en ziyade buradan çıkacak milletvekilleri kuvvet verebileceklerdi. Burada kendimizi çok kuvvetli gördüğümüz için iktidar partisinin kanunsuz faaliyeti yüzünden partimiz müessislerinin seçim dışında bırakılması da mümkün olmasına göre bunlardan Celâl Bayar, Yusuf Kemal, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan bizim faaliyet sahamıza girmiş bulunuyordu. Fakat geri kalan 19 aday kimler olacaktı ve olmalı idi?...

Benim ve benimle müşterek maksad güden il idare kurulumuzun çokluğunda ihtiras olmadığı için en iyi bir liste ile millet huzuruna çıkmak ancak bizim zamanımızda mümkün olabilirdi. En yukarı kıymetlerden başlıyarak memleketin lüzumlu evlâdlarına müracaat ediyor, yalvarıyorduk. Bunlardan ancak beşte biri muvafakat edebiliyor, üst tarafı, muvaffak olamadıkları takdirde hükûmet ve iktidar partisinden görecekleri musibetleri düşünerek nezaketle itizar ediyordu. İstanbulda teşkilât ve manevî kudret bakımından bütün partiler üstünde bir iktidara sahib olduğumuz meydanda dururken bile, aday olmak için millette tehaşi bütün şiddetile devam ediyordu.

Bu hali gördükçe kendi dışlarında kalan şahsiyet sahibi ve kudretli insanları bile memleket hizmetinden mahrum bırakan bu garib iktidar partisinin yaptıkları fenalıktan adetâ iğreniyorduk.

Ekalliyetlerin hükûmet ve millet işlerine iştirâki de yalnız programlarımızda değil, ruh ve vicdanlarımızda da bağdaş kurmuş bir kanaat şeklinde oturuyordu. Bunda en ziyade - iyi bir vatandaş olmak kaydile - kendi din ve ırkdaşları arasında kıymet ve emniyet kazanmış olanların seçilmesine yol açmak için bir taraftan da bunlarla temas ediyorduk.

İdare kurulumuz, bilhassa ben, işçilerle küçük sanat sahiplerinin de meslekî himayelerini mümkün olduğu kadar temine çok ehemmiyet veriyorduk. Bunun için de bu işçi teşekküllerine birer tezkere yazarak merkez binasında müzakere ve istişareye yol açmak istiyordum. Bütün bu teşekküller - istatülerile - Halk Partisinin birer şubesi haline sokulmasına rağmen - küle yakın bir ekseriyetle, tarafdarımız oldukları ve iş bizlerden ziyade kendilerine faydalı olduğu halde işlerinden olacakları kanaatile bir türlü davetimize icabet edemiyor, edenler de aralarında uyuşamıyarak çekilip gidiyordu.

Biz, bütün kuvvetimizi, Halk Partisi gibi yukarıdan değil, aşağıdan aldığımız için ilçe teşkilâtımıza da tamimler yazarak kendi teşkilâtlarına dahil bucak ve ocaklar mensubile temas ettikden sonra İstanbuldan çıkacak Milletvekili adedi kadar namzed istiyorduk. Bir taraftan da intihab yaklaştıkça gerek doğrudan doğruya, gerek Genel Kurul vasıtasile müracaat edenlerin adedi yüzlerin hududuna girip çıkıyordu.

Bu buhranlı günlerde vakit buldukça il idare kurulumuzda toplanarak aday seçebilmek için ter döküp duruyorduk.

İlçelerden gelen aday namzedi listelerinde gizli bir ihtirasın izleri pek âlâ görünüyordu. Hemen hemen her ilçe başkanı aday gösterilmiş, daha doğrusu gösterilmiş bulunuyordu. Bu listeleri teşkilâta dahil üyeler o kadar istilâ etmişti ki, vilâyete bırakılan 23 Milletvekilinin üç misli de bu arkadaşları memnun ve tatmin edemezdi.

İftiharla söyleyebilirim ki, İstanbul teşkilâtı içinde münevver ve faziletli adamlar az değildi. Çoğu genç sayılan bu arkadaşlar arasında hakikaten memlekete iyi hizmet kabiliyetinde bulunanı pek âlâ muvaffakiyetle seçebilirdik. Fakat bu ilk seçimde istirkaplara yol açarak maksadı tehlikeye düşürmek doğru bir şey olmıyacağı gibi bu gençleri şimdiden ihtiras yoluna sürmek de bir iyilik olamazdı. Fazla olarak muarızlarımız gibi partimizi mebusluk menşei haline sokarak mensublarımızı kayırmak ve kurul başkanlarımızdan aday göstererek kendi teşkilâtımıza müfit olmaktan ziyade memleket için hayırlı iş beklenen insanlarla Büyük Meclisi doldurmak istiyor, hamiyet, hüsnüniyet ve fedakârlık hislerimizi lekelememek hodbinliğinden kendimizi alamıyorduk.

İlçelerden gelen namzed listelerinin il müteşebbis heyetinde tetkiki sırasında müşkülât kendini göstermişti. İlçe kurullarından milletvekili olmak istiyenlerin adedine göre, müretteb mıkdar kifayet etmiyeceğine göre, bunlardan bir kısmını listemize koyarak üst tarafının açıkta bırakılması seçim faaliyetinin samimiyetini kırmakla da kalmıyarak vücude getireceği kin ve istirkab, muvaffakiyet ihtimalini sıfıra indirecek başarısızlık bir netice halini alacaktı.

Bu sıralarda liderle genel ve idare kurulundan alınan telefonlar, kendi namzedliğimi koymak için tazyik ve ısrarda devam ediyordu. Halbu ki, ben daha partiye intisab ederken, para getiren işlerden katiyyen uzak kalmağı arkadaşım, Cevad beyle kararlaştırmış bulunuyorduk. Namzedliği kabul ettiğimiz takdirde insafsız muhasımlarımızın gayretimizi ihtirasa atfetmek için yapmaktan geri kalmadıkları propagandaları haklı gösterecek, yaptığımız ve yapacağımız bütün faaliyetin azametini kendi zaafımızla kendimiz isbat etmiş olacaktık. Hususile Milletvekilliğini gaye ittihaz ettikleri anlaşılan teşkilât başkanlarını bırakıp kendi namzedliğimi koymakla, bütün seçim faaliyetini, felce de uğratmış olacaktım. Bunun neticesi olarak da, iştirakimizle memlekette yapılacak bu ilk seçimde kurullarımıza dahil arkadaşlarımızdan kimsenin namzed gösterilmemesini çok esaslı bir prensib olarak ileri sürdüm.

İl müteeşbbis heyetinden Hüseyin Avni Sağıroğlundan başka kimse bu fikre muhalif görünmedi. Belki içimizde de bundan müteessir olan vardı. Fakat teessürlcrini göstermemek, kudretine sahib oldular. İçimizde yalnız Sağıroğlu bir türlü mahrumiyete yanaşmıyor, karısına söylemiş olduğundan, belki, seçim Demokrat Parti aleyhinde neticelense bile, feragat fedakârlığını göstermiyor, arkadaşların müşterek ısrarlarına rağmen bu fırsatı öldürmeğe bir türlü razı olamıyordu.

Günler ve haftalarca çalıştıkdan sonra bir liste tanzimine muvaffak olduk. Bu liste kemal ifade etmese de her halde mümkün olanların en iyisi idi. Bu listeye sıra numarası koyarak genel kurulumuzun

tasvibine arzettik. Numaralar üzerinde telefon temaslarını kesmiyerek münakaşa ve müzakerelerde bulunduk. Temmuzun 16 sında aday listemiz karşılıklı bir samimiyet içinde son şeklini almış ve bizler de derin bir nefes almak imkânını bulmuştuk.

İl merkez kurulunda bu çeşitli faaliyet devam ederken mümkün olduğu kadar sayın Cevdet Kerim İncedayıyı takib ederek Çatalca, Silivri gibi en ziyade iğfal ve tazyıka maruz kalan ilçelerdeki arkadaşlarla temas ve, kâh buralardaki köyleri dolaşarak teşkilâtımızın kudretini, gittiğimiz yolun isabet ve azametini anlatarak kendilerini azamî fedakârlığa davet ediyordum. Ben bu seçim mücadelesini yaparken muhasım partinin en kuvvetli unsurları da vilâyetin her tarafına yayılarak, idare cihazının yardımı ile, pervasızca halkı sıkıştırıyor, yaptıkları hududsuz tazyikin millet üzerinde yaptığı kötü tesirlerin mahiyetini kontrola da hacet görmeden baskı ve tedhişlerinde devam ediyor, yine hissetmeden hakkımızda yapılabilecek en verimli propagandaların en müessirini bizlerden esirgemiyordu.

Seçim günü, her gün biraz daha yaklaşıyor, intihab mücadeleleri had devrini buluyordu. Partilerin en kabiliyetli farzedilen elemanları Türkiyenin içine dalmış, iğfal ve mugalatalarla hakikatler boğaz boğaza gelmiş, bir birine saldırıp duruyordu. Gazetelerin de memlekete yaydığı muhabirler bütün facialarıi, olan bitenleri tekzib edilemez birer hakikat şeklinde dünya önünde açıklıyordu.

Bilhassa Adana, Aydın, Bursa, Hatay, Manisa ve Yozgat vilâyetlerinde pervasızca tatbik olunan tedhişlerden halkın sinecek yer ve belki de hudut haricine koşacak bir delik aradıkları da buralardan görülüyor, her yerde karşılıklı nutukların velvele ve akisleri hudutlarda duyuluyordu.

6 Temmuzda her tarafta seçim defterleri askıdan indirildikten iki gün sonra da Saracoğlunun sesi Ankara radyosundan dalgalar halinde fırlıyarak bu karşılıklı nutukların arasına bir parazit gibi giriyordu. Saracoğlu bu seçim nutkunda diyordu ki:

«Biz Türk çocukları bir medeniyet ve imparatorluk kurmuş adsız kahramanların, adsız çocuklarıyız. Hem ilâve edeyim, bu gün memleketimizde yabancıların ve komşularımızın toprağına dikilmiş bir tek göz yoktur. Ayni teminatın komşularımız tarafından da bize verileceğine inanmağa çalışıyoruz.» sözlerile başlıyarak yapılan işleri, kendisine de bir mefharet hissesi ayırarak, anlatıyor, yalnız vicdanlardan gelen oyları istiyoruz diye bağırıyor, Cumhuriyet Türkiyesinde yalnız kanun hâkim olduğunu ve olacağını seçimler dolayısile hatırlatmağı faydalı görüyor, **«Benim yerleştiğim bir yer vardır ki beni oradan yalnız ölüm ayırabilir, o da Cumhuriyet Halk Partisi neferliğidir»** sözlerile müjdeler veriyor, vicdanlar bulandırıyordu.

Aziz okuyucularım, hiç merak etmeyin, ben de sizler gibi göz oğuşturuyorum. Evet şimdiye kadar resmî ağızlardan çıkan lâkırdılarda hep ayni melodilerin not ve nağmelerini işitiyoruz. Evet parti ve devlet başkanı, **«Seçimin tek dereceli olması kadar ehemmiyetli olan nokta vatandaşın serbest seçim yaptığını, verdiği oyların muhterem ve ma-**

sun tutulduğuna kanmış bulunmasıdır. İktidarda kalacak veya kalmıyacaksak bunu ancak vatandaş oylarının çokluğu ile kararlaşmış olduğuna hepimizin inanması lâzımdır... İdare âmirlerinin, kanun dışında seçime karışmaları ihtimali yoktur. Kanuna karşı hareket idare âmirlerinin iktidarında değildir. Bizim için ise memleket çokluğunun oylarının meydana çıkması dâvanın temelidir.» diyor, hükûmet reisi, «Yalnız vicdanlardan gelen oyları istiyoruz, Cumhuriyet Türkiyesinde yalnız kanun hâkim olduğunu ve olacağını, seçimler dolayısile, hatırlatmağı faydalı buluyorum» itirafında bulunuyor, İçişleri Bakanı, «Seçimin kanun çerçevesi içinde tam bir intizamla cereyanı kadar vatandaşların oylarını da istediğine vermesi ve buna da kimsenin engel olmaması hükûmetçe iltizam edilen hususlardandır. Küçük büyük her hangi bir memurun memuriyeti nüfuzunu kullanmak suretile şu veya bu parti lehine gayretkeşlikte bulunmasına ve vatandaşların oylarını istedikleri gibi istedikleri kimselere vermesine mâni olmasına mahal bırakılmamasını, mütecasirleri hakkında da derhal kanunî muameleye tevessül olunmasını» bütün arkadaşlarına tavsiye ediyor, gelen giden Adalet Bakanları memleketin adalet cihazını bu gayeye tevcihe çabalıyor ve nihayet İstanbul vali ve belediye reisi de benim açık mektubuma verdiği cevabda «Bizler vazifemizin mahiyetini müdrik, her işimizde ve hareketimizde kanunlara bağlı insanlarız. Vazifelerimizden biri de kanuna aykırı her hareketi, her suçu takib etmek olduğunu pek iyi biliriz. Seçimlerde kanundan ayrılmıyacağız ve kanun dışı hareketlere asla müsaade ve müsamaha etmiyeceğiz. Kanunsuzluklar olursa bunları yapanlar kim olursa olsun takib ve tecziye etmekten geri durmıyacağız. Başka türlüsüne imkân yoktur.» vecizelerile hak ve adalete biat ettiğini ilân ediyor... Evet, bunlar hep oluyor, fakat bir sürü valilerin, kaymakamların, bucak müdürlerinin Halk Partisile el ve iş birliği yaparak memlekete yaydığı anarşi ve zulümlere muttasıl devam ediyor ve her gün gazeteleri dolduran vicdan sızlatıcı hâdiseler canlanırken hükûmet bunların önüne geçecek yerde bu yaldızlı haplarla milleti bir istihza mevzuu yapmaktan çekinmiyordu.

Yapılan bu hamiyet ve merhamet incitici hareketler imkân ve hakikat hududunu aşarak masal ve hayal sınırına girebilecek bir mahiyet aldığı için yapıldığı iddia edilen bu baskı ve fesatlara kolay kolay inanılmıyacağını ben de itiraf zorundayım. Fakat hükmünüzü vermeden Başbakanın bu nutkundan dört gün sonra, yani 12 Temmuz tarihinde Akagündüzün başmakale şeklinde Tasvirde çıkan şu telgrafını lütfen okuyunuz, bu telgraf Başbakana yazılmış bir açık mektubdur:

«Ankara vilâyeti içinde gezdiğim kazalar arasında Çubuk kaymakamı, Kızılcanın Bay Öztrakından hafiftir. Her ikisi de Polatlı kaymakam vekilinin yanında birer melek sayılır.

Polatlı kazası, bir görünmez politika yangını ile yürek dağlamaktadır. Kazada Halk Partili yok gibidir. Demokrat Parti pek çok yerlerde Halkçılardan şikâyetçi değildir. Karşılarına iktidar partisi yerine daima siz çıkıyorsunuz. Siz, yani seçim kuruluna ait 9 uncu maddeyi ve son nutkunuzu hiçe sayan, vazife ve itidallerine hâkim olamıyan, tek başına her emri veren idareciler olarak çıkıyorsunuz. Şikâyet etmiyorum, sadece o kadar sevdiğim size hayret ve teessürümü bildirmek azabına katlanıyorum. Düne kadar kaymakam vekilinin Demokrat Partiye

düşmanlığı ve Halk Partisine dostluğu, tarafdarlığı bir dosya doldura-cak kadar açık ve tevsik edilmişti. Bu günden itibaren bu düşmanlığın arttığını burada gözümle gördüm. Daima itidalle hareket ettiği için bir çok ağır ithamlara uğrayıp izzeti nefsi rencide edilen merhum Tando-ğan ölür ölmez bazı kaymakamlar merkeze çağrılmış ve çok şiddetli yeni emirler verilmiştir. Bu çağrılanlar öğle yemeklerini (Zevk lokan-tası) n da yemişler ve yeni emirleri alan Polatlı kaymakam vekili pek memnun ve mağrur görünmüştü.

Bilirim ki siz de benim gibi sözünü esirgemiyenleri seversiniz. Mem-leketteki seçimlerin fikir ve kalb rahatlığı içinde geçmesini istiyorsa-nız, ki istediğinize inanırım, halka hakaret ve tazyik eden böyle sera-zatlıklarla pervasızlıkların ve kanunsuzlukların şahsen önüne geçme-niz, zaruret ve müstaceliyet kesbetmiştir. Kaymakam vekili her saat köyleri dolaşıyor, Halk Partisinden başkalarına oy verenleri zorluyor, şayet verecek olanlar varsa, inanınız, masallardaki gibi (Yedi katır mı, yedi satır mı istersin) yollu sözler söylüyor. Memleketinden polis ve jandarma ile vatandaşları sürüyor. Sürülenlerden bir tanesi merhum Tandoğana iltica ederek kurtuldu. Ötekilerin ne olduğunu, hangisinin öldüğünü öğrenemedim. Zabıtları... Hem neye yarar ki seçimlere on gün kaldı. Kasabadaki iki yerli taksi partiniz tarafından yüksek üc-retle tutulup, kaymakam vekilinin emrine verilmiştir. Demokratların merkezden getirttikleri taksiler zabıta tarafından kaza dışına sürülü-yor, yahud jandarma komutanlığı marifetile alıkonuyor.

Bunu yazarken bir tanesini pencereden gördüm. Müracaat üzerine komutan (Yazı ile kaymakamdan kesin emir aldım) cevabını vermiştir. Ellerinde vesikaları olmasına rağmen hiç bir Demokrat kazadan çıka-mıyor. Yalnız Demokratlar için değil bağımsızlar için dahi ferman böy-ledir.

Bu gidişle tarafsız vatandaşlara bile, ecnebiler gibi ikamet ve sey-rüsefer vesikası, köyüne gitmek pasaportu vermeğe kalkışmak şayanı hayret değil mi, sayın Başbakan?... Bu gafletleri önlemenin en çabuk, en kolay yolu bu gibilere seçimlerden sonraya kadar izin verilip mer-kezde gözaltı olmasıdır.

Nitekim kendisini galiba padişah zanneden biri bankasında ve iki fabrikasında Demokrat sandıklarına izin vermemekte ve işçileri teh-dit etmektedir. Dürüst ve itidalli bir seçim mücadelesi istiyorsanız, pek iyi, pek âlâ, baş üstüne... Fakat bu güzel usül karşılıklı olmalıdır... He-le bağımsızlardan ne istiyorsunuz?... Demokratlar da, ben de haddimiz olmıyarak değil, haddimiz olarak parti mücadelesinin her çeşidini bi-liriz. Fakat her şeyin üstünde vatanın ve milletin sükûn ve emniyetini tutuyoruz.

Halk Partisinin başkanvekili olmak sıfatile yarın tarih sizi mesul edebilir. Bütün doğru ve yanlış olanların başı yalnız sizsiniz. Seçim mücadelelerini dürüst, serbest, kanunca ve kardeşce temini şerefi de sizindir. Seçim dalaşmalarında ben de bir gün yahut bu günlerde böyle size uğrarsam ne yapacağınızı öğrenmek istiyorum.

Eksilmez sevgi ve saygılarımı bir defa daha sunarım.»

Not: Vesikanın suretleri yanımdadır.

Halk Partisi, hükûmet ve seçim komisyon ve kurullarile daimî te-

mas halinde bulunduğu, daha doğrusu hepsi ayni şey olduğu için onlar kanunun nasıl tatbik edilmesi icabedeceğini evvelden biliyorlar, hattâ bu kurullardan vâki olan istizahlar hakkında alınan cevablar evvelâ Halk Partisi merkezine gönderilerek fikir ve niyetleri anlaşıldıktan sonra, kendi noktai nazarları imiş gibi bize bildiriyorlardı.

İl seçim kurulu, kanununun sarahatini ileri sürerek anlamak istediğim şeyleri ne kadar bedihi gösterirse göstersin, kanunda içtihada terkolunmuş hükümler de bulunuyordu. Meselâ seçim kanununda parti temsilcilerinin kurul ve komisyonlarda bulunmağa yetkili olduklarından bahsedilmekle beraber bunların tutanakları imza edip etmiyecekleri hakkında müsbet veya menfi bir hüküm olmadığı gibi mazeretleri vukuunda başkalarile tebdile müsaade edilip edilmiyeceği de gösterilmiş değildi. Bunlar tarafından yapılacak itirazların mutlaka defterlere yazılıp yazılmıyacağını da bilmiyorduk. Fazla olarak sandık başlarında seçmenlerin aday isimlerini yazması için kâğıt bulundurulması tecviz edildiği halde buralara partilerin matbu listelerini koymağa müsaade edilip edilmiyeceği, basılan parti listelerine mensub olduğu parti isminin yazılması hüviyeti izhar mânasında alınıp alınmıyacağını da kestiremiyorduk. Halbuki bunlar taayyün etmedikçe komisyonların telâkkisine uymıyan her hangi bir hareket, tasnif sırasında oyların iptalini istilzam edeceğine göre en ufak bir basiretsizliğin elîm neticeler vermesi muhakkak bulunuyordu. Bunları anlamak için yazılan dilekçelere aldığım cevablarda şu suretle izahatta bulunuluyordu:

1 — Seçim komisyonlarında bulundurulacak siyasî parti temsilcilerinden maada yedeklerin isimleri komisyon başkanlarına bildirilmesi suretile değiştirilmesi mümkün görülmektedir.

2 — Temsilciler seçim kurul ve komisyonlarında müşahit olarak bulundukları ve tutanakları imzalamağa yetkileri olduğuna dair bir hüküm mevcud olmadığı cihetle komisyonca tutulması gereken tutanakları imza etmelerine imkân yoktur.

3 — Her türlü şikâyetleri dinlemeğe ve kabule kanunla memur edilmiş olan seçim kurul ve komisyonlarının bu konudaki şifahî dilekleri kabul etmemeleri vârit olmamakla beraber böyle bir halin vukuu takdirinde şifahî dileğin yazılı olarak komisyon veya kurul başkanlarına verilmesi suretile şikâyetin tutanağa intikal ettirilmesi ve dileklerin de birlikte gönderilmesinin sağlanması mümkün olduğundan işin münakaşaya dökülmesine ve seçim düzeninin bozulmasına meydan verilmemesi lâzımdır.

4 — Kanunun maksadı seçimin tesir altında kalmamasını temindir. Bu sebeble sandık başında ancak boş kâğıt bulundurulabilir. Seçim bürosu partilerin matbu listelerini sandık başında dağıtmazlar. Sandık dışında herkese kanunun tecviz ettiği şekilde liste dağıtabilirler.

5 — Oy pusulalarının üzerlerinde adayların mensub olduğu partilerin adları gösterilebilir. Ancak seçmenin hüviyetini her hangi bir suretle belirtecek imza, mühür ve işaret konulmaz.

Yapılacak hukukî münakaşaların kurullar zaten yeri olamazdı. Yalnız bu tefsir bize mukabil tarafın ne yolda hareket edeceğini göstermek itibarile ona göre tedbir almak imkânını verdiği gibi listelerimizin de ona göre basılmasını temin eylemiş oldu.

Onlar çalışıyor, biz de çalışıyorduk. İktidar partisinin, daha doğrusu hükûmetin baskısı altında halk bize rabıtasını göstermekten korksa da herkes muvaffakiyetimizi temine gönülden uğraşıyor, memurlar, müstahdemler, serbest meslek sahibleri, işçiler, hasılı her sınıf vatandaş, hiçbir yardımdan geri kalmamak için adeta müsabakaya girmişe benziyor ve bu hareketlerile, hakikaten milletin arzu ve ihtiyacına cevab verdiğimizi anlıyarak bunun, yalnız bunun için zevk ve fahir duyuyorduk. Bu yardım seçimin son günlerine doğru o kadar artmıştı ki Halk Partisi merkezinde, vilâyet, belediye ve seçim kurullarında olup bitenler takarrür ederken bize bildiriliyor, bu suretle muktazi ve mukabil tedbirlerin vaktile alınması temin ediliyordu. Meselâ bir gün, Demokrat Parti temsilcilerinin fazla tezahürat yaptığı bahanesile emniyet müdürlüğü ve Örfi İdare kanalile sandık başlarından uzaklaştırılarak istedikleri gibi oynamak fırsatının elde edileceği emniyet şube müdür ve muavinlerile en kıymetli komiser ve memurlara, Halk Partisinin kazanmasını temine yarıyacak, direktifler verilerek kazalara dağıtıldığı, köylerde Demokrat Partinin oy kâğıtları köylünün elinden alınarak yerine Halk Partisinin listesini attırmak için hususî memurlar gönderildiği; başka bir gün Demokrat Partiye tarafdar işçilerin pazar günü çalıştırılarak seçime iştirâklerine meydan verilmiyeceği, her sandık başında üç sivil ve bir kaç resmî memur bulundurularak bunların Halk Partisine lehine yardım edecekleri Halk Partisi mensublarının bir kısmına silâh tevzi edildiği, intihaba iştirâk etmiyenler namına sandıklara Halk Partisi listelerinin atılacağı; diğer bir gün kaymakaların —hepsi bir arada olmamak şartile— teker teker vilâyete celbolunarak kendilerine oy tasnif kâğıtlarının nasıl kesilip muhayyel oyların eklenmesi usulünün talim edildiği, Üsküdar, Eminönü ve Beykoz kaymakamlıklarının bunu doğru bulmıyarak bir arada düşündükten sonra itiraza karar verdiklerini, Bebek ile Beylerbeyinde dağıtılmağa başlanan listelerimizin toplanması için sivil memurlar yollandığını, muhaberatımız Halk Partisine bildirildikten ve oradan cevab alındıktan sonra resmî bir cevab mahiyetinde bize bildirildiğini, başkaları tarafından bize yapıldığı gibi, içimizden birinin de olan bitenden onları haberdar ettiğini; Başka bir gün de telefonlarımızın daimî bir kontrol altında bulundurulduğunu, seçim günü için sandıklar civarında birer telefon temin ve santrale de sivil memurlar ikamesile partilerin muvaffakiyet dereceleri öğrenilerek ona göre tedbirler alınacağını, Halk Partisi namına bir çok otomobiller angaje edildiği gibi bize tahsis edildiği anlaşılacak otomobillerin yedek parçaları aşırtılarak hareketten iskat edileceğini, Recep Pekerle Cevdet Kerim İncedayının her gün vilâyete gelerek iki üç saat vali, ile ve temas halinde bulunduğu muavinleri, mektupcu ve polis müdürünün iştirakile yapılan toplantıda takarrur eden şeylerle seçim kurul ve komisyonunda tutulacak zabıtaların tedbili için yeniden buralara matbu zabıtlar yollandığını bildiriyor, seçim günü de sabehleyin, sarfiyatı mürakâbeye tâbi olmamak ve tarafdar kazanmak için, kendilerine 30 : 50 bin lira verilerek bütün kazalara dağıtılan fırka mensuplarının ismi bildirildikten sonra da verilen son parulanın (Her şey sandık başlarında bitecek, mümkün olmazsa kurullara mutlaka Halk Partisinin muvaffakiyet ve galibiyetini temin eden tutanaklarla gelinecek-

tir.) Olduğunu ihbar ederek bizleri ikaz ile vazifesine son verilmiş bulunuyordu.

Bu haberlerden başka mühim ve resmi sayılır vesika getirenler de eksik değildi. Bir gün bana inanan arkadaşlardan biri telefonla nezdime birini göndereceğinden bahsile yazıhanede bulunup bulunmıyacağımı sordu, birkaç saat daha kalacağımı bildirdim. Yarım saat geçmeden bana (Hocam) diye hitap eden bir genç odama girdi. Kendisinin talebem ve Boluya tâbi Akcakoca kaymakamı Fuad Arna olduğunu, orada yapılan taaddi ve zulümler tahammül hududunu aştığı için istifa ederek tek başına İstanbula geldiğini bildirdikten sonra orada olan bitenleri anlattı. Kendisinin nasıl tazyikler altında kaldığını ve halkın neler çektiğini hakikaten heyecanlı bir eda ile hikâye ediyor, ben de masal gibi dinliyordum. Elinde, söylediklerini teyid eden vesika da bulunduğunu, fakat iktidar Partisi ve hükümet nazarında zararlı sayıldığı için hayatını bile tehlikede gördüğünü, nezaret altında bulunduğunu tahmin ettiği için de, kaptırılmak ihtimâline karşı, yanında taşımıyarak kendisini takdim eden arkadaşımın yanında bıraktığını ve bana vereceği bir pusula ile gidip alabileceğimi söyledi ve tekrar görüşmek vâdile benden ayrıldı.

O akşam giderek bu kıymetli vesikayı aldım. Bu vesika içiçe iki mavi zarfa sokulmuş, Bolu valisinden kendisine gönderilmiş, (Gizlidir) işaretile 72 numarayı taşıyan 25/6/946 tarihli resmî bir tezkere idi.

Bu vesikanın uydurulmuş bir şey olmadığını teyit etmek için fotoğrafisini aşağıya naklediyorum.

T . C
Bolu Valiliği
Mektupculuk Kalemi

Gizlidir.

Sayı
72

Bay Fuat Arna.

Akçakoca kaymakamı

Bolu İli Millet Vekilleri seçiminde Parti teşkilatiyle ve Parti Müfettişiyle tam bir iş birliği halinde çalışmak üzre Elâzığ Millet Vekili İhsan Yalçının memur edildiği C.H.P. Genel sekreterliğinden bildirilmektedir.

Mumaileyhe gereken yardım ve kolaylıkların gösterilmesini ve kendisiyle el ve iş birliği edilmesini rica ederim.

25/6/946

Vali
Rollas

Demek Elâzığ Milletvekili İhsan Yalçın Parti teşkilâtı ve müfettişi ile, kaymakam Fuad Arna da İhsan Yalçınla iş ve el birliği yapacaklar, bu müşterek faaliyetten de Cumhuriyet Halk Partisinin mebbusları doğacaktır. Bolu vilâyetinin istisnai vaziyeti gittikçe şöhret bulan ve iktidar partisi hesabına oldukça kötü bir propaganda teşkil eden Ankara cinayeti dâvasını görmekten ibaret olmasına göre seçim bakımından başka vilâyetlerle hiç bir fark arzetmiyordu. Böyle olunca da Boluya yapılan bu tebligattan başka yerlerin mahrum bırakılması için hiç bir sebeb bulunamazdı. Nitekim orada da vukuunu Fuad Arnadan öğrendiğim hâdisatın buradakilerin aynı olması memleket şumûl bir metodun, merkezi bir direktifle tatbik edildiğine hiç şübhe bırakmıyordu. İstanbula böyle bir tebliğ yapılmamışsa bu hâl burada kanunun hürmete lâyık görülmesinden ziyade iktidar partisinin en sahibi salâhiyet unsurlarının burada toplanmasından, Ankara ile İstanbul arasında, hattâ vâlinin evinde telefon tertibatı bulunmasından ileri geldiğine yemin bile edebilirim.

Bu vesika bana hiçte yeni bir şey öğretmiş değildi. Ancak her hakikatin inkâr ve tekzibi mutad olan bir memlekette böyle bir kâğıdın elde bulunması pek de kıymetsiz bir şey farzedilemezdi.

Bundan başka İstanbuldaki Devlet Müesseselerindeki memurların Halk Partisince isim ve adreslerinin alındığını da haber alıyor, hattâ memur ve ailelerini bu Parti lehine rey vermeğe teşvik ve tazyık eden vesikalar da ele geçiriyorduk.

Bunlardan en gülünç ve en acıklı, hattâ yapanların ruhî kıymetini gösteren birini tercih ederek fotoğrafisini aşağıya dercediyorum: (Sayfa: 90, 91..)

Bu vesika yalnız Türk ceza kanununun veya seçim kanununun hükümlerine göre iki katlı bir suç teşkil etmek itibarile değil, zengin bir müessesenin en yüksek maaş alan müdürünün bile millet iradesini baltalamak için ne elîm ve ne kadar sakîm emellere vasıta olduğunu, kendi memurlarının maaşlarını tehlikede göstererek onlar üzerinde nasıl tazyikte bulunduğunu göstermek itibarile ayrı bir ehemmiyet arzettiği gibi demagoji ihtisasının nerelere kadar çıktığını ve iğfal üslûbunun daha neler arzettiğini gösterdiği için de üzerinde önemle durulacak bir mahiyet aldığını hatırlatmağa hacet göremem. Zavallı müdür, bunu da yaptığı halde müessesenin devam ve baskısını temin edememiş, işinin başında ve ekmeğinin cebinde kalması yine büyük bir tehlikeye girmiş bulunuyordu. Bilmem ki, elden ne gelir ağlamaktan başka bu hale...

Her şey gelip geçiyor, yalnız seçim günü bir türlü gelemiyordu. Bütün vatanı kaplıyan tazyık ve anarşi, artık tahammül hududunu aşmış asabı en kuvvetli mahlûkların bile hazmedemiyeceği bir dereceyi bulmuştu. Hele hukuk terbiyesi almış, ömrünü kanunların ulviyyetine iman ederek geçirmiş bir insan için çıldırmamak ta kabil olamazdı. Bu hâdiselerin içinde yaşadıkça insan ve insanlıktan tiksiniyor, hayalimin bir insan şeklinde karşıma çıkacağını bildiğim için de artık aynaya bakamıyordum.

Mensub olduğum parti, tarihin görmediği bu kadar şâmil merhametsizlikler önünde fikrimi sorsa tereddütsüz (Artık yeter, iştirâkten vazgeçelim) diyecektim. Patlamak zemanı gelmiş, baklayı ağızdan çıkarmak vakti, belki de, geçmiş bulunuyordu. Bu acı teessür ve mer-

SÜMERBANK
YERLİ MALLAR PAZARLARI MÜESSESESİ
İSTANBUL

Tel.: SÜMERYERLİ - İstanbul

TELEFON:
U. Müdür : 22871
Müdür : 12862
» Muavini : 21136
» : 22816
U. M. Kontrolörü : 22871
Top. Mağ. Kısmı : 24150
Perakende Mağ. Kısmı : 20617
Transit Anbarı : 20950
SANTRAL : 24316

Servis: Müdüriyet - 1

No.

İstanbul, 8 - 7 - 946

Özü:

Şahsî Ve Gizlidir.

Bey Tarık Angın
Sümerbank
Yerli Mallar Pazarları Mües.
Satış Baş Memuru
K E R T - ÜSKÜDAR

İç Bakanlığınca yayınlanan tebliğ gereğince yurdun her tarafında 21/7/946 gününde Millet Vekili seçimi yapılacaktır.

1 - Bir yurddaşlık ödevi olmak itibarile Müessese mensuplarının, seçim hakkına malik aile fertleri ile birlikde bulundukları mıntıkaların seçimine iştirak etmeleri mutlaka lazı dır. Bu ödevi bütün arkadaşlara anlatmanızı ve seçime girmelerini sağlamanızı rica ederim.

2 - Seçim tam bir fikir hüriyeti ile yapılmalı ve vicdani kanaata göre hareket edilmelidir. Ancak son zamanlarda teşekkül eden Partilerin propağanda maksadile öne sürdükleri bir sürü asılsız iddialar, bilhassa az tahsilli vatandaşları şaşırtmış ve kararsız bir hale getirmiştir. Şeflerinize bu noktada bir vazife teveccüh ettiği fikrindeyim, o da ne yapacağını kestiremiyenlere yol göstermek onları aydınlatmak suretile Vatan ve Millet için faydalı olacak şekilde oylarını kullanmalrını sağlamakdır. Bu vazifeyi yaparken düşünülecek noktalar şunlardır:

1 - Halk Partisi memleket işlerinde tecrübe görmüş kusur ve meziyetleri belirmiş bir Partidir. Memleketin henüz ne iç nede dış durumu tehlikeden kurtulmamış olduğuna göre bu seçimde sevk ve idare bakımından şimdiye kadar muvaffakiyeti görülmüş olan bu Partinin tercihi lazımdır.

2 - Yeni Partilerin vaitleri parlak olmakla beraber bunları tahakkuk ettirmek imkanları fiilen mevcut değildir. Yani işi

hametler, bu derin kin ve infiallere varlığımı teslim ederek zamanın Başbakanı Saraçoğluna şu açık mektubu yazdım ve İstanbul gazetelerinin 14 Temmuz tarihli nüshalarında neşreyledim:

Sayın Başbakan,

«Senelerce Adalet Bakanlığını elinde tutan bir şahsiyet olmak haysiyetile bilirsiniz ki, kanun denilen nesne, millî iradenin tezahür şeklinden başka bir şey değildir. Hükûmet tarzı Demokratik mahiyetinden ne kadar uzaklaşırsa uzaklaşsın, herhangi bir kanunun bütün hükümlerile tatbik sahası bulamadığı bir memlekette huzur, sükûn ve emniyet aramak boş bir vehimden ileri gidemez. Yine bilmeniz lâzımdır ki, kanun denilen şey, bir hızbın tahakkümü, diğerlerinin de esa-

SÜMERBANK
YERLİ MALLAR PAZARLARI MÜESSESESİ
İSTANBUL

Tel : SÜMERYERLİ - İstanbul

TELEFON :
U. Müdür : [illegible]
Müdür : [illegible]
» Muavini : [illegible]
» » : [illegible]
U. M. Kontrolörü : [illegible]
Top. Mağ. Kısmı : [illegible]
Perakende Mağ. Kısmı : [illegible]
Transit Anbarı : [illegible]
SANTRAL : [illegible]

Sayı : ....
No. : ....

- 2 -

Öz : ....

yürütecek olan asıl kuvvet eleman oldu-ğu halde bu Partilerde halen türedi ve muhteris zümresi yer almış bulunmakda-dır. Bu gibi insanlara memleketin aki-beti terk edilemez ve hepimiz verecegi-miz oy ile bu mes'uliyete iştirak etmek-de oldugumuzu bilmeliyiz.

3 - Bilhassa Müessesemizin bakâ ve devamı, hepimizin iş ve güçümüzün başında ve ekme-ğimizi muhafaza edebilmemiz, Halk Parti-sinin Devletçi anlayışını müdafaa etmekle mümkün olmaktır. Bu noktayı bütün ar-kadaşların bütün önemi ile kavramış ol-ması lazımdır. Demokrat veya diğer Par-tilerden her hangi birisinin seçimi ka-zanması akabinde Müessese mutlaka tasfi-ye edilecek ve işimizi kaybetmiş olaca-ğız. Binaenaleyh bu seçimin bizim için manası bu bakımdan çok büyüktür. Millet, ferdi olarak kendi ekmeğimizi korumak için reyimizi Halk Partisine vermeğe mec-buruz.

Personelimiz ve bunların aile fertleri ve bunların eş ve dostları seçim içinde mutlaka Halk Partisini desteklemelidir-ler.

Mağazaların iş saatı dışında bu esaslara göre memurlarınızı aydınlatmanızı ve seçimde iktidar Partisine azamî yardımın yapılmasını bilhassa rica edi-yor ve size mutlaka başarılması lazım gelen bir iş gibi bu hizmeti tevdi ediyorum. Bunun mahremiyetine itina göstermenizi ve Müesseseyi sebebsiz dedikodulara maruz bırakmamak için okuduktan sonra imha etmenizi ve personelle, kendi vicdanı kanaatınızmış gibi konuşarak gerek-li telkinleri yapmanızı kemalı dikkat nazarınıza koram

Saygılarımla
MÜESSESE MÜDÜRÜ

retini temin için ortaya atılır şeyler değildir. Bütün millet efradının bundan istifade hakkı tanınmadıkça böyle bir devlete Demokrat demek şöyle dursun, mutlakiyet vasfı bile izafe edilemez. Bütün tarih boyunca görülmiyen bir hükûmet şeklinin ihtira beratı ancak iktidar partisinin eline teslim edilmiş olur.

Unutmamanız icap eder ki, çok partili bir hükûmet tesisi bahanesile teşkiline müsamaha edilen fırkalara taazzuv imkânı vermemek için elçabukluğu ile yaptığınız Millevekili seçimine aid kanunda intihabın serbestisine ve millî iradenin tezahürüne yardım eder gibi görünen teminatın kifayetsizliği bazı Milletvekilleri tarafından iddia edildiği halde iktidar partisi buna da kulak asmayarak bililtizam müeyyedelerde bıraktığı noksanlarla kendisi için açık bulundurduğu tahak-

küm kapısı ile bermutad milletin hakları üzerinde dilediği gibi tasarruf imkânını da hazırlamış bulunmakta, zavallı millet de bu kadarcık teminatı bile bir nimet telâkki eylediği halde tatbik edilmemesinden de bihakkin endişe etmektedir.

Sayın Başvekil, seçim kanunu sukut ve infisalıa mahkûm olan tek parti zihniyet ve tegallübünün son kanunudur. Bu itibarla milletten ziyade iktidar partisinin makesi iradesi addedilmekle hatâ edilmiş olmaz. Böyle olunca da milletin bu fırkadan kendi malî olan kanunun tatbikı semahat ve müsamahasında bulunmasını beklemesi ve istemesi kadar da tabiî bir şey gösterilemez.

Hakikat bundan ibaret olduğu halde bu iktidar ve tahakküm partisi memleketin her yerinde kendi kanununun hükümlerini ayaklar altında ezerek intihapda zorla bir ekseriyet temin etmek ve bu suretle de kendisinin millî iradeye istinaden iktidar mevkiine geçtiğini isbat ederek memleketle beraber cihan efkârını iğfal eylemek için memleket değil, beşeriyetin bütün mukaddesatını çiğnemekte mahzur görmemiş, belediyelerden, hususî idarelerden, belki de tahsisatı mestureden aldığı milyonlarla kendi mensublarını memleketin köy, kasaba ve şehirlerine yayarak gizli tertibat ve emirlerle halkın reyini kâh atıfetler ve kâh tehditlerle satın almak ve gayesine erişmek için milleti birbirine düşman ederek kanunların menettiği bütün fiillere başvurmaktan çekinmemek cüretini göstermiş bulunmaktadır.

Seçim büro ve komisyonlarının iktidar partisi mensublarından teşkil edilmesi kendi tegallübünü temine yeterken buna da kanaat etmiyen bu parti her yerde idare âmiri, zabıta ve emniyet memurlarile köy köy dolaşmakta, millete kapısını kapattığı odalarda müzakeratta bulunarak seçimin nâmus ve istemini ihlâl edecek ne kadar tedbir varsa arayıb bulmakta ve hattâ başarı temini için her vâsıtaya müracaatın caiz olacağını milletin bir kısmına telkinler yaparak memleketi ikiliğe ve belki de milleti şurişe sevketmekte en ufak bir ihtiyatı bile çok görmektedir.

Vatanın her tarafında pervasızca yapılan bu tedhişten bizler kadar sizlerin de haberdar olduğunuzu kabul etmemek için ortada bir sebeb yoktur. Anarşiye doğru yürüyen bu hareketler karşısında yapabildiğiniz atifet; yalnız ve yalnız kendi seçim propagandanız, Adalet ve İçişleri Bakanlarının beyanatı ve İstanbul vâlisinin, yazdığım açık mektuba verdiği cevabdan ibaret bulunuyor. Ve bunların hepsinde seçimin bitaraflığı, millet iradesinin serbestîsi, emniyet altında bulunduğu ve bulunacağı vaadinden ileri gitmiyen sözlerle memlekette gün geçtikçe bir tahakküm kaynağı halini alan iktidar partisinin ekmeğine yağ sürmekten başka bir şey yapılmıyor.

Sayın Başbakan, sizin ve kabine arkadaşlarınızın ümid veren sözlerile yapılan tazyikler arasındaki tezat artık bütün vuzuhile milletin gözü önünde belirmiş bulunmaktadır. Yapılan bu baskıların şekli ve sayıları hatırlanmıyacak kadar çoğalmış bulunduğu için kabinenizi gülünç bir inkâr mevkiine sokmamak arzusile vesikalarını yanımda taşıdığım hâdiseleri size sormakla hafızanızda bir tenbih ve intibah husulüne hizmete çalışacağım:

1 — İntihab işlerinde Genel Başkan Vekili olduğunuz iktidar partisine bir tegallüp temin etmek için uzun mazili koca bir devletin ida-

re cihazını C. H. P. Genel Sekreterliğinin gayri mes'ul emellerine terketmediniz mi?...

2 — Vâlilere ve onlar vasıtasile kaymakam ve bucak müdürlerine tebliğat yaptırarak parti teşkilât ve müfettişlerile tam bir el ve iş birliği yapılmasının ve bu hususta gereken yardım ve kolaylıkların gösterilmesini bildirmediniz mi?

3 — Partiniz müfettiş ve başkanlarını idare ve zabıta âmirlerile birlikte köy köy dolaştırılarak millete kapısı kapanan ve kendinize tahakküm ve tahrik vâsıtası ittihaz edilen oda ve ocaklarınızda tehditle milletin bir kısmını korkutarak veya ziyafet bonolarile bir kısmını taltif buyurarak galebenizi tahakkuk mevkiinde görebilmek için (Herşey yapılacak, tehditler en yüksek hadde çıkarılacak ve her ne bahasına olursa olsun mutlâka muvaffakiyet temin edilecektir) parolasını kendilerine vermek suretile memleketi şurişe ve halkı birbirine boğdurmağa sevk ve teşvik etmediniz mi?...

4 — İyi kötü elden gelen her şeyi yaparak, icabında inam ve ihsanlarda bulunarak, lüzum görüldüğü zaman mâsum millet çocuklarına suçlar isnad ederek halkı partinize bağlamağa çalışmadınız mı?.

5 — Seçim sandıkları başına dikeceğiniz komisyonların yalnız partinize bağlı olanlardan teşkili ile de iktifa etmiyerek maaşlarile sizlere bağlı memur ve itma edilmiş parti yârânından terkibine yol açmak suretile bunların sandık başlarında seçmenleri mutlâka partinize oy vermeğe sevk ve memur etmediniz mi?..

6 — Partinize mensub mebuslar, parti müfettişleri, idare âmirleri, jandarma ve zabıta teşkilâtı gibi bütün idare cihazının iştirakile tatbik edilecek gayri insanî usulleri ihzarda bir mahzur görmediniz mi?...

7 — Ele geçirebildiğiniz ayak takımı ile pazarlığa girişerek bunları seçmenler üzerinde bir tedhiş vasıtası halinde kullanmağa karar vermediniz mi?..

8 — Seçim kurul ve komisyonlarına yapılacak intihabdan evvel hakikat hilâfına iktidar partisinin tefevvuk ve ekseriyetini gösterir şekilde zabıtlar hazırlatarak muvaffak olmadığınız sandıklarda tutulacak hakikî zabıtları, kurullarda tasnif işi yapıldığı sırada bu uydurma tutanakların hakikîlerile tebdilini usul olarak kabul etmediniz mi?

9 — Yine sandık başlarında vak'alar ihdas ve başka parti mümessillerine uydurulmuş suçlar isnad ettikten sonra sandıklar ve adaylar üzerinde istenildiği gibi oynamak imkânını temin buyurmadınız mı?

10 — Devlet ve malî müessesata tamimler göndererek memur ve müstahdemlerini adresile beraber öğrenmek zahmetine neden katlandınız?

Velhasıl gayri mes'ul parti ricalinin kanuna, insafa ve hattâ aklı selime uymayan emir ve icraatı karşısında bunlara tahammül edemiyen bazı idare âmirlerini istifaya icbar ve bazılarını da başka yere nakil suretile sefalete mahkûm etmediniz mi?...

Sayın Başvekil, yine unutmamanız icap eder ki seçimi tâcil ve tecdit için ileri sürdüğünüz sebebler arasında gittikçe kararan haricî semanın meydana çıkardığı ihtimâller karşısında gazetelerin hücumu ile prestiji kalmayan bir meclis tarafından devlet işlerinin idaresini doğru

görmediğinizi de söylemiştiniz. Geçen günler zarfında bu karartıda bir fark hasıl olmadığı gibi bütün icraatınızla da hükûmet kadar da bir prestije değil, en ufak bir otoritenin de kalmadığı ve her gün artan kanunsuz hareketlerle milletin itimad ve emniyet hislerinden uzaklaştırıldığını kabul edecek mevkide bulunuyorsunuz. Tekrar ediyorum ki beyanatınızla memurlarınızın harekâtı arasında bir âhenk kalmamış, millet bu tezadı ya sözlerinizle kendilerini iğfal ettiğinize, yahut memurlarınıza söz geçiremediğinize inanmaktan başka telif çaresi bulamamıştır. Bu iki sebebden hangisi mevcut olursa olsun, tezadın her gün artması, bunlar refedilecek yerde hiç bir kudretin gösterilmemesi karşısında millet ve memleketin selâmeti için size düşen vazife, mevkiinizi terketmekten başka br şey olamıyacağını sizin de düşüneceğinize emin olmak istiyoruz. Partinizin gittikçe koyulaşan tazyik ve istibdadı önünde millet, tûfan halini alan bir infialin tesiri altındadır. Gösterilen müsamaha ve tarafgirlikler ile millet arasında ikilik yaratmış, kanlı bıçaklı ve tek taraflı hadiseler gün geçtikce çoğalmıştır. Partinizin memlekete yaydığı oligarşiye hükûmetin iştirâki yüzünden çok vahim vakıaların arifesine kadar sürüklenmiş bulunuyoruz. Memlekete hediye ettiğiniz bu akıbet karşısında çok düşünmenizi ve milleti anarşiden kurtarmak için - bir fedakârlık da olsa - mesuliyeti başkasına devretmenizi hamiyetinizden diler ve bu acı sözlerin bir Partici zihniyetile değil, vatan ve vatandaşlık kaygısile söylendiğinin kabulü semahatinde bulunmanızı temenni eylerim.

O gün Halk Partisi seçim kahramanı Cevdet Kerim İncedayının büyük bir deha ile ihtıra buyurdukları yeni bir propaganda etrafa yayılmağa başlayarak Demokrat Partının bu sefer de muhtekirler parasi le kurulduğunu iddia eden sözleri kulaktan kulağa dolaşıyor, yukarıki açık mektubu neşreden gazeteler de Demokrat Parti genel İdare Kurulunun teşkilâtına yaptığı şu tamimi neşredıyordu:

1— İktidar Partisi mensuplarının ve yardımcılarının her ne pahasına olursa olsun, seçimleri mutlaka kazanmak için her çareye baş vurdukları muhtelif yerlerden gelen haberlerden anlaşılmaktadır. Bir çok yerlerde idare âmirleri halkı tehdit ederek, hattâ döverek C. H. P. lehine kanunsuz yollarda çalışacak kadar işi ileri götürmüşlerdir. Bu hususta İçişleri Bakanlığı nezdinde yapılan muhtelif teşebbüslerden şimdiye kadar hiç bir müsbet netice alınmamıştır. Seçim gününe kadar ve bilhassa o gün bu tazyikin çok daha artacağı tahmin olunabilir.

2— Her türlü maddı ve manevî tazyik ve tehdit karşısında vicdanlarının emrile maksadlarına erişmiye çalışan Partimiz mensuplarını yanlış yollara sevketmek için daha akla gelmedik başka çarelere de baş vurmaları imkân dahilindedir. Öğrendiğimize göre seçimden bir iki gün evvel telgraflarla, imzasız mektuplarla ve daha her türlü vasıtalarla Demokrat Partinin kendi kendisini feshettiği veya lâğvolunduğu, Demokrat Parti mensuplarının tevkif edildiği şeklinde haberler de işaa olunacaktır.

3— Zamanın kısalığı yüzünden ancak muayyen ve malûm bölgelerde kurulabilen, fakat kurulduğu yerlerde halktan aldığı kuvvetle genişliyen Demokrat Partinin kendisini lagvetmesi veya hükûmet tarafından lagvolunması asla tasavvur edilemez. Partimiz kendi prensipleri dahilinde vatanî vazifesini kat'iyetle ifaya devam edecektir.

4— Seçim günü bazı yerlerde Cumhuriyet Halk Partisi listelerinin başına bir iki Demokrat Parti mensubunun isminin yazılması ve böylelikle Demokrat Partiye rey vermek istiyen vatandaşlara (İşte bu da Demokrat Partinin listesidir). Diye uzatılması ve bu suretle Demokrat Parti için reyleri dağıtıp C. H. P. den mutlaka çıkarılmak istenen millet vekilleri üzerinde rey toplamaları, dolaşan şayialar arasındadır. Demokrat Partiye rey verecek vatandaşların Demokrat Parti listelerini başından sonuna kadar okumaları ve yahud inandıkları birine okutmaları, reylerini ona göre kullanmaları ve reylerin dağılmaması için listelerdeki isimler üzerine har hengi bir değişiklik yapmamaları gerekir.

5— Demokrat Parti mensupları her türlü tazyika ve manevralara karşı azamî derecede müteyakkız olmaları. kanunsuz hareketlere karşı kanun dahilinde, sükûnet fakat metanetle millî haklarını aramaları, tutulan asîl yoldan kendilerini ayırabilecek her hangi bir propaganda ve tahrike asla kapılmamalıdır.

6— Millî iradenin tam tecellisi için dikkat, basiret esasdır. Bu tamimin bütün Parti mensuplarına şifahen veya tahriren süratle bildirilmesini, okutulmasını, izah edilmesini ehemmiyetle rica ederim.

Hal elîm, vaziyet kötü, mücadele çetindi. Bu kadar ciddî bir mevzu üzerinde edebiyat yapmak münasip olmasa da Urfalı Aziz Özbayın gazetelerde intişar eden ve olan bitenlerle tam bir âhenk teşkil eden şu manzumesini buraya nakletmekten kendimi alamadım:

Artık nidasını boğsam diyip kudur,
Ey hırsı câh hakkı ve kanunu çiğne dur,
Farzet vurunca sen, uyananlar dönüp uyur,
Cebrin, tegallübün ve bütün kudretinle vur...

Vur halka, (sus da vârını reyinle ver) diye,
Vur en temiz alınlara (dîvâneler) diye;
Vur (tâcü devlet uğruna) vurmak zafer diye,
Vur ey sefîl (hizmetim olmaz heder) diye.

Fetheyledin bu mülkü gürûhunla han gibi,
Kırbaçladın yiğitleri, bir kahraman gibi,
Toprak elinden ağladı âhır zaman gibi...
Yok düşmenin cihanda senin iştahan gibi

Nîmetlerin mukabili vurmakdır etme âr,
Hırsın obur, serinde inad iptilâsı var,
Sen durma ruh-i millete, zencîri kahrı sar,
Sıkdıkça bir kemer, beli boğmaz, fakat kopar..

Şâdol, verildi emrine mevki, nişan senin,
Ürperse kahkahanla revâ âsuman senin,
Kuvvetlisin yazık, fakat olmaz vatan senin,
Millet çıkardı karşına bin kahraman senin...

Zulmün geciktirir mi bu yurdun sabâhını;
Hak doğmadan keser mi bu halk âh-u- vâhını?
Târîhimiz unutmıyacaktır günâhını;
Kim taşlamış senin gibi - hâşâ - ilâhını! (1)

Lâkin bu halkı artık usandırdığın yeter,
Vicdânı, hissi, aklı utandırdığın yeter,
Ahvale uyduğun, bizi kandırdığın yeter,
Aktörlerinle Makbet'i andırdığın yeter...

13 Temmuzda Mareşalin İstanbulu şereflendirdiği görüldü. Halk arasında tam bir hürriyetle dolaşıyor, gazeteciler kendilerine müracaat ettikçe durmadan milleti, Demokrasi prensiplerini anlatarak tenvirden usanmıyordu...

15 tarihli Ulusda Saracoğlunun açık mektubuma verdiği cevabı gördük. Bu cevab şöyle verilmişti:

Her vatandaş bu yazıların baştan aşağı haksız ve yersiz iddia ve tecavüzlerden başka bir şey olmadığını farkeder. Beni müteessir eden nokta, her memleket dâvasında olduğu gibi, bu seçim faaliyetleri sırasında dahi, canla başla vazifelerini gören haysiyetli ve feragatli devlet memurlarına karşı reva görülen isnadiardır. Bu yazılar taşkın bir propaganda olmakla dahi güç izah edilebilir. Bahsedilen ve adeta bekleniyormuş gibi görünen şûrişe gelince, seçim serbestliği adına azamî müsamaha ile hareket ettiğimizi biliyorum. Fakat her hangi bir tahrikin hazırlıyabileceği ve meydana getireceği şurişi azamî hassasiyetle karşılıyacağımıza hiç kimsenin şübhesi olmamalıdır...

Garibdir ki bu cevab Ulusda yayınlandığı sırada her tarafta şikâyet mitingleri yapılıyor, gazetelerde, bahsetmek zaruretinde kaldığım şûrişi hazırlıyan ihtiras dalgaları göze batacak hale geliyordu.

Başbakanın bu beyanatı hiç te sorduğum 10 sualin cevabı değildi. alışılan inkârlardan, artık gık dediğimiz tekziblerden biri olmaktan başka bir kıymet ifade etmiyordu. İddiamın en resmî delilini ortaya atarak hakikati cihan önünde canlandırmak ıztırarında kaldığım için bugün de teessür içindeyim. Bu hareket tenkide lâyık görülse de bunun da mes'uliyeti, her şeyde olduğu gibi, beni bu yola sevkedenlere aid kalması kadar doğru bir şey olamazdı. Bu resmî delil de yukarılarda fotoğrafisini gördüğünüz akçakoca kaymakamına, Bolu valisinin yolladığı tezkere idi. Bu fotoğrafilerin birer kopyasını bağlıyarak gazetelere verdiğim şu cevabı yazdım. 16 Temmuz 946 tarihli gazetelerde intişar eden bu cevab şöyle yazılmıştı. (2)

«Sayın Başbakan,

Açık mektubuma verdiğiniz cevabın hülâsasını şimdi gazetelerde

---

(1) Burada «İlâh»tan kastedilen, Anayasamız ve oradaki Demokratik ruhtur.

(2) Bu cevab gönderdiğim gazetelerde tam neşredilmiyerek yazı müdürlerinin görüşüne göre her gazetede ayrı parçalar intişar etmiş bulunduğu için bunları müsveddesile karşılaştırarak burada tevhide lüzum gördüm.

Dünkü kıt'anın birinci mısraı aşağıdaki şekilde okunacak:

«Artık yeter!» nidâsını boğsam diyip kudur,

okudum. Yazılarını mukabelesiz bırakmak pek âlâ kabilken cevab vermek tenezzülünde bulunmanızı da Demokrasi namına bir gelişme addettiğim için teşekkürü kendime bir borç bilirim.

Yazımın baştan aşağı, haksız, yersiz iddia ve tecavüzden başka bir şey olmadığını söyliyebilmek için ya memleket gazetelerinin destekleme muahedesi haricinde kalanlarını dolduran vakalardan haberdar olmadığınızı, yahud hak ve hakikatin partiniz lûgatinde mânası değiştiğini kabul etmekten başka çare bulamıyorum.

Ben de itiraf edeyim ki devlet memurlarımızın hiç değilse bir kısmı haysiyet ve feragat sahibi insanlardır. İcraatınız karşısında hissettiğim infialin çoğu da bundan ileri geliyor.

Bu faziletkâr insanları da baskınıza âlet itithaz etmeğe çalışmak, vasıta olmıyanları sefalet ve yoksulluğa mahkûm etmekle milletin elinde kalan bu lüzumlu unsurları da harab ettiğinizi bildiğim için azap içinde kıvranıyorum.

Devlet işleri, seçimlerde kanun hükümlerini mütehakkim ayaklar altında ezdirerek hükûmet partisinin galebesini, millet aleyhindeki tegallübünü teminden ibaret olmadığı için bir kaç gün sonra bitecek bu haileden sonra iktidar partisinin bozmağa uğraştığı bu zavallı memurlarla geri kalan işleri doğru yapmakta başarı gösterebileceğinizi hiç ummuyorum.

Yazı ve sözlerimin taşkın propaganda fevkında bir kasde makrun olduğunu ihsas eden iddianızı da hiç yerinde bulmadım. Uzun zamandanberi vatanı istilâ eden kanunsuzluklar, hiç birinizin yapamıyacağı propagandaları milletin gözü önüne serip dururken bir de benim bunlara bir şey ilâve etmeğe hacet gördüğümü zannetmenizin kuru bir vehim veya mutad demagojiler hududunu aşamıyacağım anlamağa, diaryet ve fatanetinizin müsait olduğunu bilenlerdenim.

Seçim serbestisi adına azamî müsamaha ile hareket edildiğini iddiadan vazgeçemediğinizi gördükçe, bu iddia, tek taraflı bir müsamahanın sonu gelmiyen azameti düşünülerek ileri atılmıyorsa, en aşikâr hakikatleri tekzib edecek kadar tezahür eden cüret karşısında millete ağlamaktan başka bir şey kalmaz.

Memlekette şûriş vukuunu bekliyecek kadar vicdan ve hamiyet hislerinden mahrum sayılmadığımı sizin de bilmenize göre, maksadımı tahlil buyururken böyle ifadede bulunacak yerde hareketinizden sezdiğin şûrişe gelince cümlesini kullanmış olsaydınız şübhesiz daha faziletkârane bir jest olabilirdi. Evet ben de biliyorum ki iktidar partisinin muhalifleri tarafından yapılacak en ufak bir mukabeleyi de hadden aşmış bir ihtilâl mahiyetinde görüp göstererek ve seçimde partinizin mağlûbiyetini devlet veya rejim aleyhinde bir tahrik telâkki ederek, nerede olursa olsun, azamî bir hassasiyetle bunları karşılamak kudret ve kuvvetine malik bulunuyorsunuz. Yalnız anlıyamadığım bir şey varsa, şûriş tevlid edecek tazyik ve tahakkümleri azaltacak yerde, vukuundan sonra, bunları hassasiyetle karşılamak azmile tefahürünüzdür.

Memleket hiç bir ferd veya zümrenin malikânesi değil, milletin asırlardanberi ecdat kanile sulanmış müşterek vatanıdır. Böyle olduğu için de yurd üzerinde keyfemayeşa tasarruf hakkını kimsede, hattâ kendinizde bile göremezsiniz.

Mesbuk iddialarımın hiç biri haksız değildir. İradesini eline almak

isteyen milletin bir ferdi olmak haysiyetile, hizip ihtirasını idame için yapılagelen baskı ve tedhişler haklı görülmedikçe şikâyetlerimin haksızlığını ileri süremezsiniz.. Yersiz de değildir. Çünkü yapılan bu kanunsuz hareketler, vatanın her yerini doldurmuş bulunuyor... İddialarımı taarruz mahiyetinde görenler bulunsa bile bunlar faile değil, fiile muzaf olduğu ve koca bir devlet teşkilâtına tecavüz Donkişotlukdan ileri gitmiyeceği için yazılarımı böyle telâkki etmekle de hatâ etmiş bulunuyorsunuz... Bunlar yalan da değildir. Böyle olduğuna hakikaten kaniseniz, müphem ve umumî muğalatalarla maskelemeğe çalışacak yerde hâdisatın yalnız onnnu çevreliyen sorularımın her birini ayrı ayrı reddederek tevehhüm buyurduğunuz kötü niyetimi millete anlatmak sizin için daha faydalı olmaz mı idi? Temas ettiğim vakiaların sıhhati gazete sütunlarını dolduran ve bir türlü tekzip veya men edilmiyen hâdiselerin teyide kifayet etmediğini anladığım için va'deylediğim vesikalardan yalnız birini efkârı umumiyeye arzederek; iddianın mı, yoksa müdafaa ve cevabın mı haklı olduğunun takdirini onlara bırakıyorum.

Sayın Başbakan, Milleti, Halk Partisi idare edecekse kabine ve hükûmetin mânası kalmıyacağı için devlet işlerini o partiye devrederek çekilmek, bu suretle büdçede bir tasarruf imkânını hazırlamak yine size düşen bir vazifedir.

İntihap gibi millet ve hükûmetin mukadderatını tayin edecek en esaslı bir hakkın, oligarşi ruhunu yaşatmak için, mükellef kıldığınız parti teşkilâtı ve parti müfettişi ile tam bir iş ve elbirliği yaparak memlekette Demokrasinin büsbütün imhasına idare âmirlerinin taslitini haklı gösterecek hukuk nazariyesini İsviçredeki tahsiliniz sırasında hangi hocadan işittiğinizi merak ediyorum... Benim bildiğme göre bunları caiz ve haklı gören bir hükûmetin intihapda kazanacağı oyların çokluğu ile millet iradesine istinaden iktidar mevkiinde kaldığı değil, memlekette millet haklarına saldıran bir hükûmetin vücudunü isbattan başka birşey yapılmış olmaz.

Sayın Saraçoğlu, Görüyorsunuz ki, yaptığınız her şeyle milletin itimad ve emniyetini büsbütün elinizden kaçırmış, bunun neticesi olarak da memlekette hükûmet otoritesi nâmına birşey bırakmamış bulunuyorsunuz. Vicdanınızla başbaşa kalarak âkibeti düşününüz. Bunun mesuliyetini omuzlarınızda taşıyacak kadar yer bulamıyacağınızı kolaylıkla anlarsınız.»

Bu teyide cevab veren olmamıştı. Yalnız Bakanlıklarca bir kulpu bulunup hakkımda ceza dâvası açabilmenin yolu arandığını haber aldım. Yazdığım ikinci açık mektubda görülen «Ben de itiraf edeyim ki, devlet memurlarımızın hiç değilse bir kısmı haysiyet ve feragat sahibi insanlardır. İcraatınız karşısında hissettiğim infialin çoğu da bundan ileri geliyor. Bu faziletkâr insanları da baskılara âlet ittihaz etmeğe çalışmak, vasıta olmayanları harap etmekle milletin elinde kalan bu lüzumlu insanları da hırpaladığınızı bildiğim için azap içindeyim.» cümleleri üzerinde birçok durulduktan sonra da dâva imkânı bulunamayınca, Bakanların, bilhassa Bayındırlık Bakanlığının tazyikile yazılan bir protesto memurlarla malî müessesat müstahdemlerine imza ettirilmek için dolaştırıldığını, daktilo bayanların bile imzadan istinkâf ettikleri bu protestonun yalnız iradesi az birkaç umum müdür-

ie birkaç memura imza ettirilebildiğini öğrenmiştim. Bunu da aynen aşağıya geçiriyorum:

Bayındırlık Vekâletinden:

«Demokrat Partinin İstanbul Başkanı Kenan Öner nâmındaki şahıs, bir demecinde (Devlet memurlarının bir kısmı hiç değilse haysiyet ve feragat sahibidirler) diyerek, Türk devlet memurlarını alenen tahkir etmiştir. Türk devlet memurlarının hayatı daima haysiyet ve feragatın canlı bir nümunesi olmuştur. Uzak ve yakın tarihimiz ve milletimizin bize olan bugünkü güveni bunun en büyük şahididir. Biz Türk memurları dün ve bugün olduğu gibi yarın da ödevimizi aynı hassasiyet ve feragat düşüncesile yerine getirmekten hiç bir zaman vazgeçmiyeceğiz. Büyük milletimiz haysiyet ve feragat hususunda Türk memurlarını hiç bir zaman Kenan Önerle bir tutmamıştır. Ve tutmıyacaktır. Hiç değilse, Türk memurlarının hepsinin İstanbul Demokrat Parti Başkanı Kenan Öner'den daha hassasiyetli ve feragatli olduğunu millet huzurunda ilân ederiz.»

Bir sürü hassas ve feragatli memur imzası.

Düşünün ki, Ulusun kahraman yazıcısı bile 16 Temmuz tarihli nüshasında ilk açık mektubumu mevzu alarak «Açık Tahrik» başlığı ile mutad teveccühlerini tekrarladığı halde bu acayip protestoyu gazetesine geçirmekten utanmış, ancak bir havadis şeklinde kısaca bundan bahsedebilmiştir...

Artık partinin hazırlığı bitmişti, diyebilirim. Teşkilâtımız seçim gününü tam bir emniyetle bekliyor, milyonları bulan listelerimiz, seçim kurulunun bildirdiği tarzda bastırılmış, ödevli arkadaşlarımızın yiyecekleri temin edilerek vaktinde kendilerine yetiştirilebilmesi için icabeden vâsıtalar tedarik olunmuş, seçimde yapacakları işin mahiyetine göre, kol bağları hazırlanmış, yalnız afişlerimizi yapıştıracaklar ortadan kaybolduğu, belki de ayartıldığı, için bunlar biraz gecikmişti.

17 Temmuz sabahı bütün kurullarımızdan «Hazırız» müjdesi alındı. Ve derhal kendileri için ayrılan oy pusulalarile kol bağları bir mutemetle gönderildi. O günkü gazeteler de listemizi ilân etmek suretile bu yardımı da esirgemediler.

Listemiz alfabe sırasile âtideki zevattan terekküb ediyordu:

1 — Abdürrahman Münib Berkan, Prof. Avukat.
2 — Adnan Adıvar. Eski İçişleri Bakanı, Dr. (Müstakil)
3 — Ahmed Kemal Silivrili. Çiftçi.
4 — Ahilya Moshos. Avukat.
5 — Bürhan Cahid Morkaya. Köroğlu gazetesi sahibi.
6 — Celâl Bayar. Eski Başvekil.
7 — Cihad Baban. Tasvir gazetesi sahiblerinden (Müstakil)
8 — Enis Akaygen. Eski büyük elçilerden.
9 — Fevzi Çakmak, Mareşal. (Müstakil)
10 — Faruk Nafiz. Çamlıbel. Öğretmen ve şair.
11 — Fuad Hulûsi Demirelli. Yargıtay ticaret dairesi başkanı.
12 — Fuad Köprülü. Kars Milletvekili, Prof.
13 — Nüzhet Gökdoğan (Bayan) Fen Fakültesinde profesör.
14 — Kirkor Keşişyan. Dr. Bakteriyoloğ.
15 — Osman Nuri Köni. Yargıtay üyelerinden.
16 — Refik Koraltan. İçel Milletvekili.

17 — Salamon Adato. Avukat.
18 — Salih Keçeci. Manifatura ve kumaşçılar birliği başkanı.
19 — Senihi Yürüten. Motörlü kara vasıtaları cemiyeti eski başkanı.
20 — Vasil Konos. Dr. Asabî hastalıklar mütehassısı.
21 — Yusuf Kemal Tengirşenk. Prof. Eski Adalet ve Hariciye Bakanı.
22 — Yusuf Salmona. Tüccar.
23 — Zeki Sporel. Sporcu ve tüccar.

Bu liste ile beraber şu kısa beyannameyi de matbuata vermiştik:

Sayın İstanbul halkına;

«İlimiz Milletvekilliği için partimizce lâyık görülen adayların isim ve hüviyetlerini bildiriyoruz: Bu adaylar itimadınıza mazhar olabilirse göstereceğiniz güvenle hakkın zaferini temin etmiş olacaksınız. Emin olduğumuz bu itimadın şükranını şimdiden arzeylerim...»

Bizden bir gün sonra da Cumhuriyet Halk Partisi kendi adaylarını ilân etmişti. Tertip ettiği İstanbul listesine göre: Kâzım Karabekir, Refet Bele, Yahya Kemal Beyatlı, Ahmed Şükrü Esmer, Mekki Hikmet Gelenbeg, Ferid Hamal, Ziya Karamürsel, Şükrü Ali Ögel, Ali Rana Tarhan, Muhiddin Üstündağ, Hüseyin Cahid Yalçın, Receb Peker, Avram Galanti, Nakiye Elgün, Hamdullah Subhi Tanrıöver, Berç Türker, Bican Bağcıoğlu, Süreyya Birol, Safiye Hüseyin Elbi, Kalodi Laskari, Dr. Kukulis, Cemil Cahid Toydemir, Halil Hilmi Uyguner'in milletvekilliğine tayini tasdiki âliye iktran etmiş bulunuyor ve bu liste ileride kurulacak kabinenin hüviyetini az çok açıklıyordu.

Gazeteler iktidar partisinin bütün yurtdaki adaylarını da ilân etmiş bulunduğu için bunlar üzerinde de az çok tetkika imkân bulmuş ve şöyle bir neticeye varmıştım:

Türkiyede çıkacak 442 milletvekilinden 283 adedi eski mebuslardan, 93 tanesi memur —belediye reisi— Halkevi başkanından, 55 adedi Halk Partisinin idare kurulu başkanlarından, 5 i yine ayni kurul üyelerinden ve 6 tanesi de destekleme muahedesine imza koyan gazetecilerden seçilmişti. Buna göre iktidar partisinin eski mebuslarından 103 adedi —fazla boşboğaz olduğu için— tasfiyeye uğramış, bunların yerine 93 memur —ki bunların da seçim musaraasında yararlığı görülenler olması pek muhtemeldir—, 60 parti kurulları erkânı ve 6 da gazeteci sokulmuş olduğu tezahür eder. Bu rakamlar üzerinde biraz durulursa hasım partinin aday tâyininde her şeyden evvel kendilerine gösterilen sadakatin derecesi kıstas olarak kullanılmış, bundan sonra parti başkan ve âzalarının taltifi düşünülmüş ve destekleme muahedesini imzalarile tezyin eden lûtufdide gazetecilere bu sadakatlerinin mükâfatı dağıtılmanın da unutulmamış olduğuna imân etmemek kabil olamaz.

Listelerin yayınlandığı gün Cumhuriyet Halk Partisi Başkanının radyo vasıtasile neşrettiği âtideki propaganda beyannamesi de gazetelerde okunuyordu:

Kadın ve erkek vatandaşlarım,

Bir kaç güne kadar milletvekilleri seçiminin, aziz vatanınızı idare edecekleri tâyin etmek için kesin kararınızı vereceksiniz. Türlü tenkidlerin ortaya döküldüğü bu zamanda, hoşa gitmiyecek olayların üs-

tüne kendimi çıkararak, sevinç duygularile seçimi bekliyorum. Yeni seçimin bütün vatandaşların iştirâkile tek dereceli olarak yapılması milletimiz için büyük muvaffakiyettir. Bu merhale, bizim aziz dileğimizdi. Bu bizim uzun senelerdenberi sebatla üzerinde yürüdüğümüz programın neticesidir.

1938 sonbaharında Cumhurbaşkanı oldum. 1939 ilkbaharında Çekoslovakya ve Arnavutluk işgale uğradı. Bu suretle başlıyan İkinci Cihan Buhranı bitmeden 945 baharında silâhların bırakılmasile beraber memlekette Demokrasinin bütün icablarının gerçekleştiğini ilân ettik. Harb esnasında, gerek parti konuşmalarında, gerek meclis kürsülerinde geniş tartışmalar, memleketin nâzik zamanlarda bile açık konuşmağa dayanmasına çalıştık. Şimdi, 1946 da, tek dereceli seçim yapıyoruz. Ve parti tartışmaları içinde, memleketin kudretini düşünerek, kendi sorumunu bilerek vatandaşın kararını vermesini istiyoruz. Türk halk idaresinde bu yeni ve ileri merhalenin açılması, hepimizi sevindirecek bir terakki sayılsa yeri vardır.

Şimdi şahsıma ve başkanı bulunduğum Cumhuriyet Halk Partisine karşı olan tenkidleri tahlil etmek isterim.

Görüyorum ki bana karşı ileri sürülen başlıca kusur, Cumhuriyet başkanı iken parti başkanlığını muhafaza etmemdir. Ben bu meseleyi, parti kurultayında apaçık inceledim. Bu bir Anayasa meselesidir.

Bizim Anayasamız devlette bütün kudretleri Büyük Millet Meclisinde toplamıştır. Devlet başı olan Cumhurbaşkanının memleket idaresinde yüksek menfaat ve müvazene icabettirdiği zaman kullana bileceği hiç bir kudreti yoktur. Yalnız Cumhurbaşkanı tabiatile, çokluk partisinin lideri olacağı tasavvur edildiği için bu sıfatla manevî nüfuzu, müvazene ve âhengi müvazene edebileceği düşünülmüştür. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu, onun meclis çalışmalarında vazifesini yapması için kayıtsız olması demek değildir. Bir partinin memleket içinde sorumlu hareketleri olursa, kanun karşısında buna cevab verecek adamlar vardır. Nihayet, Cumhurbaşkanı, sorumsuz vaziyetini kötüye kullanmak isterse bunun hesabını soracak meclis hazırdır.

Hülâsa, bizim Anayasamıza göre, devlet başkanının bir vazife ifa edebilmesi, onun mecliste bir çokluğa dayanmasına bağlıdır. Ve böyle olunca partisile seçime gittiği vakit, onu kazanmağa çalışması her vatandaş gibi onun da tabiî haklarındandır.

Bütün bu mülâhazalarla beraber, bir adamın Cumhurbaşkanı olunca, siyasî partilerle ilgisini kesmesi müdafaa olunabilir bir tezdir. Bu tezi tutmak için, onun icabı olan tedbirleri düşünmek lâzımdır. Cumhurbaşkanı, milletvekillerinden ayrı ve başka seçimle gelmeli, hükûmet ve Büyük Meclise karşı, tâyin edilmiş bazı salâhiyetleri olmalıdır. Benim parti başkanı kalmamaklığımı istiyenler, eğer böyle bir Anayasa dâvası ortaya atmış olsalar, hukukca anlaşılır bir tez tutmuş olurlar.

Bir partinin lideri değil, içinden birini veya bir partinin yardımı ile seçilen müstakil şekilde bir milletvekilini Cumhurbaşkanlığına getirmek, devlet basını, büyük meclis karşısında ettiği yeminden başka bir tesire bağlamak değildir. Türkiyede devlet basını, kanuni veya manevi hiç bir nüfuzu olmaksızın bir siyasî partinin tesiri altında bulunduran tertip, çok mahzurlu neticeler verir, zaman bunu gösterecektir. Açık bir suretle bellidir ki, dâva doğrudan doğruya benim devlet ba-

şında kalıp kalmamaklığım meselesidir. Böyle bir meseleyi seçim zamanında vatandaşlarımın apaçık konuşmaları tâbii haklarıdır. Her seçim devrinde, vatandaşlar oylarını verirken, Cumhurbaşkanlığına kimi göstereceklerini de düşünmeğe mecburdur. Onun için seçimde benim şahsım üzerinde konuşmalardan kırılmak veya örselenmek hiç hatırıma gelmiyor. Karşımda bulunanlara yakışdıramadığım hem beni ister görünmek, hem başkanı olduğum Partinin kazanmamasını istemektedir. Partim seçimi kaybettiği vakit veyahut Partim çokluğu kazanıpta ben milletvekili seçilmediğim zaman Cumhurbaşkanlığından çekilmemin tâbii bir şey olduğunu bütün vatandaşlarımın bilmesi lâzımdır. Bu sözlerimle benden kurtulmak isteyen vatandaşlarıma açık yolu göstermiş oluyorum. Birçok yerlerde yapılan propagandalar gibi İnönü başımızda kalacak ve Halk Partisi çekilecek telkinlerinin aldatıcı şekli meydandadır.

Sayın İnönü bu mütalâaları yürüttükden sonra köy mektepleri, toprak kanunu, orman dâvası, hayat pahalılığı çiftcilerin korunması, suiistimâller ve dış politika konularına temas ediyor ve nihayet iç politikayı izah ederek:

Uzun emeklerle vardığımız bugünkü iç politika hayatımızı ayaklanmalara ve sarsıntılara mahâl vermeden yerleştirmek hedefimizdir. Seçim devrinin, şahsımıza ve Partimize reva görülen taşkınlıklarından, ve tertiplerinden hiç bir kırgınlık duymıyacağım. Seçim bittikten sonra sinirlerin yatışacağına, fırtınalı suların durularak halk idaresinin verimli çalışmasına büyük bir haz geleceğine kuvvetli ümidim var buyurduktan sonra;

Seçimi idare edecek memurlarımız kanunların hükümlerini her vatandaş ve her Parti hakkında gözlerini kırpmadan tatbik için cesur ve kendilerine güvenilir olacaklardır. Hür vatandaşların serbest oylarının meydana çıkması, kanunî ve vicdanî borcumuzdur. Milletin rızasile tâyin olunmıyan iktidar mevkiinin hiçbir kıymeti ve hiç bir meşru tarafı yoktur.

Bunun gibi milletin rızası meydana çıktıkdan sonra, bunu kıymetten düşürmek için yapılacak propagandanın ve gösterilecek maddi veya manevi mukavemetin de hiç bir ehemmiyeti olmıyacaktır. Göstermeğe çalışıyorum ve yorulmadan tekrar ediyorum ki, dâvanın esası seçimde milletin serbest iradesinin meydana çıktığına milletin kendisinin inanmasıdır.

Kadın ve erkek aziz vatandaşlarım, bana ve başkanlık ettiğim şerefli Partiye oy vermenizi istemek için kendimde cesaret buluyorum. Bize oy verirseniz, memleketin iç ve dış politikasında doğru yolları bulabileceğimize ve memleketin ilerlemesinde ve yükselmesinde sizi memnun edecek başarılar elde edebileceğimize güveniyoruz. Karar sizindir...

Bu nutkun seçim serbestisi hakkındaki teminatı, söz ve vaitlerle filiyat arasında tezadı arttırmaktan ve eskileri tekrardan başka bir mâna ifade etmiş değildir. Şu farkla ki ilk nutuk seçim kanununun par tice düşünüldüğü sırada söylenmesine mukabil bu son propaganda nut ku, memlekette tazyik ve tedhişler arta arta kemâle geldikten sonra ileri atılmış olmasıdır.

Dahili siyaset hakkındaki cümleler de üzerlerinde saatlerce duru lacak mevzular olduğu gibi meydana en kirli hakikatlerin çıkmasından sonra da hâlâ seçimin ismet ve teminatından bahsedilmekte mahzur görülmezken bu kısma ait vaitlerin ne dereceye kadar millet ve memlekete itimat telkin edeceği de düşünülmeğe değer bir mahiyet arzetmektedir.

Bence bu nutkun en şayanı dikkat noktası Parti ve hükûmet başkanlığının bir zâtta içtimaında hukukî ve millî bir mahzurun mevcut olmadığına taâlluk eden kısmıdır. Bu mülâhazanın hakikaten memleket saadet ve selâmetine tesiri çok büyük olduğundan Demokrat Partinin bu hususta ne düşündüğünü ve şahsi noktai nazarımın ne olduğunu iyice kavrayabilmek için Adnan Menderesin 23/Haziran tarihli Vatanda, benim de Yeni Sabahta cıkan birbirini tamamlayıcı makalelerimizi birarada mütealâa buyurmanızı rica edeceğim. Yalnız bu bahse son vermeden, Başvekilin de, Halk Partisi liderinin de bu seçim ve propaganda nutuklarını radyo ile neşir buyurdukları ve bir devlet müessesesini kendi Partilerinin hususî menfaatinde kullandıkları halde Demokrat Partinin aynı hakka malik olmak için yaptığı müracaatların reddedilmiş odluğunu da açıklıyarak hükûmet ve iktidar Partisi tarafından üstünlük temini için hiçbir fırsatın öldürülmediğine aşikâr ve kat'i bir delil daha ileri sürmekten feragat edemiyeceğim.

Bu hâdiselerden sonra memleketin her tarafında iki taraflı propaganda faaliyetinin büsbütütn arttığını, İstanbulda da muhtarlar tarafından halka basmalar, şekerler, zeytinyağları ve sabunlar dağıtılmak suretile halkın iğfaline çalışıldığını, hattâ bunların bir kısmı verilirken bazı yerlerde makbuz defterine imza atacağız diyerek seçim defterinin imzalattırıldığını, halkın çoğunu bu in'ammü ihsanları kabûle tenezzül etmiyerek baslarına fırlattığını teşkilâtımızdan öğreniyor, gazetelrde okuyorduk.

16/7/946 tarihinde de çok acele işaretile emniyet müdürlüğünün damgalı kâğıdına yazılarak vilâyetten gönderilen 264 sayılı tezkerede:

1— Seçim maksadile köylere kadar gidip muzur propaganda yapanlar hakkında iç işleri bakanlığından alınan 4/7/946 tarihli ve 36957 sayılı tel yazılarının örneği aynen aşağı çıkarılmıştır. Ona göre gereğinin yapılmasını önemle rica ederim.

2— Emniyet Ş.1 K.1 19946 sayı ile malûmaten sıkı yönetim komutanlığına arzedilmiş ve gereği için ilçelere ve il jandarma alay komutanlığına, Partilere yazılmıştır.

Vali
Dr. Lûtfi Kırdlr

Mevzubahs surette ise aynen şunlar yazılmış bulunuyordu:

Şu son günlerde köylere kadar yayılan birçok kimselerin seçim propagandası yaptıkları görülmekte ve bunlar arasında ulu orta konuşarak Parti aleyhdarlığı zannile rejim aleyhinde de pervasızca sözler söyleyenler bulunduğu işitilmektedir. Herhangi bir Partiye intisap iddiasile propagandacılar arasında muzur eşhasın karışmış bulun-

ması kuvvetle melhuz bulunduğundan bundan böyle mahalli muhtelif Parti teşekküllerini de haberdar etmek suretile köylere seçim propagandası vesilesile dolaşarak söz söyliyecek olan kimselerden karakollara kadar tekmil idare ve inzibat kademelerimizden hüviyetleri hakkında vesika göstermiyenler için şüpheli şahıs muamelesi yapılması tamimen tebliğ olunur.

Emniyet 36957 sayılıdır.

Genel müfettişlik ve valiliklere yazılmıştır.

İçişleri Bakanı :
Hilmi Uran

Muhalif Partilerin, bilhassa Demokrat Parti müntesiplerinin propagandalarını önlemek maksadile yazıldığı muhakkak olan bu yazıya bu şekli verebilmek için kimbilir zihinler nekadar yorulmuştur. İçişleri Bakanı tamimini yaparken her gün mahiyeti değişen rejimin ne olduğunu da bildirmek lütfunda bulunsaydı halka daha iyi bir yol göstermşi olmaz mıydı?.. Bu yazının bizlere öğrettiği birşey varsa o da seçimi Halk Partisine kazandırmak için Anayasanın 78 inci maddesinin de bir tarafa atılmasında mahzur görülmemiş olmasıdır.

Bu tamim yapılmadan köyleri bulunan ilçe kurullamızdan alına gelen tezkerelerde bu acip emrin fiilen tatbikına girişildiği bu vesile ile Demokrat Parti ilçe ve bucak taşkilâtının köylerdeki ocaklarla teması kesildiği zaten haber verilmiş bulunuyordu. İçişleri Bakanının tebligatına göre bu tedbir ve takyitlerin bir işitme üzerine alındığı itiraf olunmasına nazaran dedikodu mahiyetini aşmıyan muhayyel hâdiseler üzerine bu 78 inci madde hilafına seyahat serbestisinin bir kat daha tahdidindeki hukuk ve kanun fikrinin ne dereceye kadar selâmet ifade ettiğini düşünmeğe bile lüzum yoktu. Bu rivayet sahih de olsa rejim aleyhinde söz söylemek bir suç olduğu halde bunu işleyenler hakkında takibat yapılacak yerde böyle bir ölüm dirim mücadelesinde Partileri kendisine düşen vazifeyi ifadan mahrum edecek usullerin ihdası da şayanı nazardı. Esasen birçok köylerde Demokrat Partiye mensup olanlar aleyhine hatıra gelmez suçlar isnad olunarak memleket zâbıta ve adliyesi de iktidar Partisinin galebesini temine vasıta olup duruyordu. Bittabi Halk Partisi mensubları eşhası marufe ve mutebereden oldukları için de bu gibi takyidlerden istisna ediliyordu. Hattâ köylerin bazılarında da muayyen günden evvel oyların toplanmağa başladığından da haberdar oluyorduk.

19 Temmuz tarihli Vatan gazetesiinde Ahmed Emin Yalman, Halk Partisini idare edenlere hitaben şu açık mektubu yazmıştı:

Sayın vatandaşlar,

Türk milletinin, bu arada bilhassa sizin ağır bir imtihan geçirmenize iki gün kaldı. Karşınızda iki ihtimâl var: Ya mesud ve ahenkli bir gelişme devrine kavuşmak veya dipsiz bir siyasî ihtiras uçurumuna yuvarlanmak...

Türk milletindeki akıncı ruhun yeniden uyanması, umumî hayatta güven ve huzurun hakim olması, milletimizin insanlığın huzurunda itibar kazanması, hakkı olan büyük mevkiine yeniden yükselmesi için

biricik şart, milletin iradesini serbestce belirtmek imkânına sahip olmasıdır.

İktidar mevkiine uzun müddet inhisar şeklinde hakim kalmanın yarattığı, itiyatlar, sizi yanlış görüşlere sevkediyor. Diyorsunuz ki: Bu makamın ehli ancak biziz, bizden başkasının iktidar mevkiine geçmesi memleket için felâket olur...

Bu düşüneede kendi bakımınızdan samimiyet te bulunduğunu kabul ederim. Fakat şunu teslim ediniz ki, kimse kendisi hakkındaki hükümlerde bitaraf sayılamaz. Kerameti kendilerinden menkul şeylılere insanlar itibar etmezlr. Bırakınız da bu makama sizin ehli olup olmadığınız hakkındaki hükmü millet serbestce versin. Mülk ve söz sahibi odur.

Zaten varlıkları şahıslarla kaim olan milletler hiçbir zaman istikrar ve güvene kavuşmazlar. Unutmayınız ki, ittihatcılar (Bu milletin varlığı bizimle kaimdir, memleket ölecekse bizim elimizde ölsün) zihniyetile iktidar mevkiine sarılırken ve hata üzerine hata işlerken, sonradan istiklâl mücadelesini idare eden insanlar birer köşede yaşıyorlardı. İttihatcıların kuruntularının doğru olmadığını zaman göstermiş, inhisar şeklindeki iktidar mevkiinden uzaklaşmaları memleket için hiç te felâket olmamıştır. Bir milletin mukadderatını şahıslarla kaim görmek; iktidar mevkii hastalığına mahsus mutad ihtirasdan biridir.

Milletin serbestee vereceği reyc saygı göstermiyerek ve büyük ve neeip bir milletin iradesi karşısında şahsan küçülmeği bilmiyerek tazyikle, tehditle, menfaat vâdile, mazbatalara sahtekârlık karıştırmak suretile iktidar mevkiine gasbetmeğe kalkışırsanız bu memleketi en büyük felâketlere sürüklemenin mesuliyeti, günahı ve muhakkak ukubet ve cezalar sizin üzerinizde toplanacaktır. Bütün bir milletin istiskali karşısında gasbedilmiş iktidar mevkii sizi çok rahatsız edeeektir. Orada duranıyaeaksınız, iş göremiyeceksiniz. Bu şekilde iktidar muhafaza etseniz bile zorla susturulacak ve ölçüsüz nimet tevzi edecek mevkide bulunmıyacağınız için kendi tarafdarlarınız sizi terkedeeek, partinize mensub diye seçilen milletvekillerinin bir çoğu milletin iradesine uyarak size muhalif olacaklardır. Hakkı tazyik ile elinden alınan halk güeenmiş vaziyettc kalaeaktır. Memlekette samimî ve candan bir işbirliği havası kurulamıyaeaktır. İhtiraslar alıp yürüyeeek, rejim düşmanları ve sınıf mücadelesi tarafdarları halkın hoşnudsuzluğu içinde geniş bir çalışma sahası bulunaeaktır. Haricî itibarınız düşecektir. Müttefiklerin ve dostlarımızın karşısında bir sığıntı mevkiinde kalaeağız, fenalığımızı istiyenlere geniş fırsatlar vermiş olacağız.

Bütün bunlar nazarî ihtimaller, kuruntular değildir. Her açık göz tarafından görülebilen muhakkak neticelerdir. Kendinize aid şahsî ölçüleriniz ne olursa olsun, iktidar mevkiinin sizin tarafınızdan zorla zaptedilmesinden bu memlekete hayır gelmez, ancak felâket gelir.

Hem neden bozguna uğrıyacağınızı iptidadan kabul ederek tazyik, rüşvet ve hile yollarına sapıyorsunuz? Böylece aczinizi kendi ağzınızla bütün dünyaya ve bütün vatandaşlara ilân etmiş olmuyor musunuz?... İzzeti nefsiniz böyle bir hareket karşısında eza duymuyor mu?... Vicdanınızda hassasiyet kalmadı mı?...
Milletin size gönül hoşluğu ile rey vereceğine hiç mi ümidiniz yok?... Ü-

mitsizliği belli etmeği ve millete aid hükûmet makinesini ve emniyet teşkilâtını körletip şahsî ihtiraslara âlet diye kullanmağı küçüklük saymıyor musunuz?

Memleket hesabına endişeleriniz varsa müsterih olunuz. Merdee cereyan eden açık ve nâmuslu bir seçimde siz ekseriyet kazanırsanız her vatandaş, bu karara saygı gösterecek, destek olacak, yeni esaslar dairesinde faaliyet göstermeniz için size imkân verecektir. Memlekette nâmuslu bir mürakabe partisi kurulması, bu imkânın en esaslı teminatı olacaktır. Seçimlerin dürüstlükle kazanılıp kazanılmadığını her vatandaş muhitinde göreceği alâmetlere göre kolayca sezer. Hakikati lehte ve aleyhte tevil edenlerin iddialarına kimse aldırmaz.

Eğer Demokrat Parti ekseriyet kazanırsa keyfî bir yola gidemiyecektir. Muhalif bir parti sıfatile karşılarında bulunacaksınız. Gazetelerin çoğu ve bu arada biz yeni iktidar mevkiine yardakçılık etmiyeceğiz, tenkid ve mürakabe bakımından muhalif partinin vazifesini tamamlamağı iş edineceğiz. Milletin zararına olarak şahısların sivrilmesine ve birer dev halini alıp kendi kerametlerine inanır bir hale gelmelerine ve yeni baştan halkın başını yemelerine meydan bırakmıyacağız. Dev ölçüsünde şahısların nüfuzundan milletler fevkalâde buhran günlerinde istifade edebilir. Fakat bu nüfuz, normal zamanlar için bir felâket kaynağıdır. Muhtaç olduğumuz idare, her vazife sahibini meziyete ve hizmete göre seçsin, namerde muhtaç olmayacak şekilde geçindiren, mesuliyetinin hududu içinde kendisine tam salâhiyet veren dürüst ve mürakabeli bir ihtisas mekanizmasıdır.

Umumî hayatın devamlılığı bakımından şu teminat ta vardır ki, Halk Partisi nâmuslu bir seçimde ekalliyette kalsa bile müddeti dört yıl olan devlet başkanlığı devam edecektir. Eğer bu seçimde Halk Partisinin iktidar muhiti, dürüst davranır ve memleket sevgisini şahsî ihtirasın üstünde tuttğunu isbat ederse İsmet İnönü'nün yeniden devlet başkanı seçilmesi ihtimali kuvvetlidir. Çünkü bazı hastalıklar nasıl bünyeyi kuvvetlendirip muafiyet temin eder ise, devlet başkanlığı esnasında parti başkanlığını tecrübe etmiş ve zararını apaçık görmüş bir vatandaşa bu vazifeyi vermek millete çok cazip gelebilir. Bu suretle memleketteki siyasî ahenk sağlama bağlanmış ve İnönüne uzun ve şerefli hayatı bütün milletin sevgi ve itimadı içinde tamamlamak fırsatı verilmiş olur. Bu tarzda bir fırsat, zorla gasbedilmiş bir iktidar mevkiinin sıkıntıları ve vicdan azapları ile mukayese kabul etmiyecek kadar caziptir. Seçim münasebetile İsmet İnönü bir parti adamı gibi konuşuyor. Memleketin partiden çok evvel geldiğini ve tarihî şahsiyeti itibarile kendisinin parti adamından ziyade, memleket adamı olduğunu anlayacağı bir gün elbette gelecektir.

Bu satırları pürüzsüz bir memleket sevgisinin ilhamile yazıyorum. İktidar mevkiinde şu veya bu partinin ve şu veya bu şahsın bulunması bence tamamile müsavidir. Yeter ki, milletin iradesi yerine gelsin, herkes hakkına razı olsun ve iş başındaki parti Anayasaya, kanunlara, dürüst prensiplere sadık kalabilsin. Her iki tarafta ayni derecede sevdiğim dostlar vardır.

Sayın vatandaşlar, en son basiret dakikası geçmek üzeredir. Yarın bu memleket ihtiras uçurumlarına sürünebilir. Bunun ağır mesuliyeti üzerinizde olmaktan çekininiz, korkunuz. Zavallı devlet memurlarını da geçim imkânı ile vicdanları arasında çarpışma mevkiine düşür-

meyiniz. Tazyik yolunda sonuna kadar devam ederseniz, bütün halkla beraber âlet diye kullandığınız memurların da ahını almış olursunuz. Çünkü ne olursa olsun, yarın onlara keyfi nimet tevzi edecek ve kanunun takibine karşı onları himaye edecek bir tegallüp mevkiinde bulunamıyacaksınız.

Seçim mücadelesinin son emri olarak bütün memurlara halkın iradesine hürmet etmek, tazyikde bulunmamak, mazbatalarda hiyle ve sahtekârlık karıştırmamak emrini veriniz. O zaman mazinin kötü taraflarını merdce tasfiye etmiş olursunuz. İyi tarafları lehinize kaydedilir. Seçimin neticesi ne olursa olsun, vicdanınız müsterih olur, milli iradenin serbestçe belirtilmesi sayesinde milletin nihayet saadete ve huzura kavuştuğunu görür, sevinirsiniz...

Yine Vatanın ayni günkü nüshasında intişar eden Çilenk köyü muhtarı Muhtar Erpamir'in şu mektubunu da lütfen okuyunuz:

Şu dakikada günlerimiz keşmekeş içinde geçiyor. Halkımız vehim ve telâştan başını kaldıramıyor. Buna rağmen ben haz içindeyim. Evlatlarımız ve torunlarımızın yarınki halini gözümle görür gibi oluyorum. Bunlar diyecceklerdir ki: (Biz bütün saadet ve hürriyet içindeyiz. Fakat babalarımız ve ecdlerimiz bize bugünü göstermek için çok zor çekmişlerdir. Haklarımızı müşküllerle çarpışa çarpışa kurtarmışlardır. Politikacıların tazyiklerinden tehditlerinden yılmamışlar, uğraşmışlar, kahır çekmişler, fakat bunların neticesi olarak hak ve hürriyet nimetlerini bizim için kazanmışlardır.). Yarınki nesillerin bizden esirgemiyeceği bu takdir ve şükran, bugünkü neslin zahmetlerinin en tatlı mükâfatıdır.

Gönül isterdi ki, bugünkü seçim halkın kendi isteğine bırakılsın, Anayasanın her şeyden üstün tuttuğu halkın hakimiyeti bugünkü Demokrasi hayatının alemi olsun. Halbu ki, 9. 7. 946 tarihli gazetelerdeki İzmir vak'ası ve Bursamızda bir çok yerlerde tazyikın fazlalaşması, hepimizde endişeler uyandırmıştır. Seçim serbestisini tehlikede sanıyoruz. Seçimlerin zevksiz, kusurlu Demokrasi prensiplerine mugayir, tam mânasile tahakküm altında ve ezici bir hava içinde yapılacağını şimdiden görür gibi oluyoruz. Biz bu hali görmek istemezdik. Eski zamanlardaki seçim şekillerine girmek istemez idik.

Biz öyle bir seçim isterdik ki, devlet başkanı buna bîtaraf kalsın, bütün milletin bugünkü acılarına ortak olsun, baskıya uğrayan, dayak yiyen, yaralanan velhasıl aman diyen her vatandaşa elini uzatsın, onun ıztırabını beraberce duysun, nüfuzunu milleti tazyikten kurtarmak için kullansın...

Atamızın kurmuş olduğu Halk Partisine biz gönülden bağlı idik. Fakat bu parti son zamanlarda ocak bucak derken illere kadar iyi idare edilemedi. Ve haklarımız ve dileklerimiz dinlenmedi. Aksisi ile karşılaştık. Harb içinde ve hâlâ iktisadî ve geçim işleri kabiliyetli ellere verilmedi. İyi tekliflere ve fikirlere kulak veren olmadı. Ocak bucak ve sair parti seçimleri, halkın isteğile yapılmadı. Partide iş yapacak arkadaşlar küstürüldü. Herşey naehil ellerde kaldı. İşlere hep şahsî ihtiraslar karıştı. Köy muhtarlarından tutup valilere kadar tazyik sistemi devam etti. İş yapanların devam ve hevesi kırıldı. Kendilerini üstün ve

imtiyazlı bir mevkide görmek körlüğünün cezasını Halk Partisi bugün çekmektedir. Seçim dolayısile bugünlerde yurdda yapılmakta olan ezici tazyik, partiye bağlı olanları da soğutup birer birer ayrılma zorunda bırakmaktadır. Bazıları da çekilmemekle beraber başka partilere kalben bağlanmaktadır.

İşte bu keşmekeş devam ederken köylere yayılan Halk Partisi propagandacıları, devlet başkanımız İsmet İnönü'nü öne sürerek partiden ayrılmamalarını vatandaşlara ihtar ediyorlar. Yalnız onun şahsiyetinden istifade ederek seçimin kendi lehlerine çıkmasını bekliyorlar. Bu yanlış gidiş, memlekette zorla ikilik yaratacak bir yoldur.

Şunu da zikretmek isterim ki, Halk Partisinin iktidardaki hükûmeti Halk Partisinden soğutacak ne varsa yapmışlardır. Bugün Demokrat Partiyi hangi şahıs kurmuş olsaydı, halk oraya temayül gösterecekti. Halk için şahıslar ikinci derecede kalmıştır.

Madem ki, Demokrasiye doğru gitmeğe niyet ettik ve bu da memleket selâmet ve saadeti içindir, memleketin birliğini toplu halde yaşatacak yegâne yol başımızda bulunan ve bulunmasını da her zaman arzu ettiğimiz milletin gözbebeği İsmet İnönü'nün bîtaraf kalıp Türk milletine açılan feyiz ve necat yolunun nurlu bir ziyası kalmasıdır. O nurdan da yalnız bir partinin değil, bütün Türk milletinin istifade etmesini gönülden isterdik. Eğer İsmet İnönü Halk Partisinden çıkmıyacağı ve bütün milletin malı olmıyacağı bir yemin ise işte bütün Türk milleti bu yeminin kefaretini ruhile, canile ve mukaddes bildiği her şeyi ile öder. Bir baba hiç bir zaman kendi ruhundan doğmuş olan evlâtlarını birbirinden ayıramaz.

Bu samimî sözlerim halkın düşünüşünü ifade etmektedir. İstediğiniz olursa bu öyle bir varlık olacak ki, bu sevinçten yalnız memleket ve milleti sevmiyenler hariç kalacaktır...

Bir de Cumhuriyet Halk Partisi Galata merkez ocağı üyelerinden Hüsnü Atılganın ayni günkü gazetelerde çıkan şu mektubunu okumak zahmetini ihtiyar buyurunuz:

Cumhuriyetimizi kuran Atatürkün Türk inkılâbını ve Türk eğemenliğini yaşatmak ve korumak gayesile meydana getirdiği Cumhuriyet Halk Partisine Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir prensibine sadık kaldığı müddetce, ayni zamanda evvelce olduğu gibi (Halkcı, halktan ve halk için) kurduğunu hatırladıkça candan bağlı olarak güvenle çalıştım.

Bu müddet zarfında her sahada rast geldiğim, eski derebeyi zihniyetini taşıyan zorba kimselerle, mevki ve dereceleri ne olursa olsun, mücadele etmekten asla çekinmedim. Bir defasında buna sayın İnönü de şahit olmuş ve harekâtımı takdir etmiştir.

Cumhurbaşkanımızın siyasî olğunluğundan şüphe etmeği, Türk milletine vermiş olduğu son sözü de yerine getirmesi üzerine Türk milletinin mukadderatını tayin ve idare edecek millet vekillerini serbestce seçmek hakkını kazanması ve böylece yurdumuzda ilk defa olarak tam manâsile fikir hürriyetinin tanınması, her vatandaş gibi beni de çok sevindirmişti.

Ne yazık ki bu yüksek anlayışa zıt olarak, birçok il ve ilçelerimiz-

de, seçim propagandası diye Cumhuriyet rejimine hiç te yakışmıyan acı olayların bir türlü önüne geçilmeden devam edişi hür yaşamağa azmetmiş milletimizin medenî haklarına alenen tecavüz edildiğini açıklamaktadır.

Dost ve düşman karşısında Türkün siyasî kavrayışını küçük düşüren ve hepimizi muazzep eden bu durumu bir Partili sıfatile vicdan ve kanaatime denk bulamadığım için C. H. P. den ayrılıyorum.

Demokrasi hiç şüphe yok ki, medeni dünyada, medeni olarak yaşamak istiyen milletlerin en mukaddes ülküsü ve hürriyetin temel direğidir. Onsuz yaşamak esaret olur. Demokrasi milleti sevmek ve saymakla eşittir. Her vatandaşın hakkına hürmet etmek, Demokrasinin başlıca vasfıdır.

Ben de ancak bu hakları tanıyan ve bu uğurda çalışan yurddaşlarımla işbirliği yapacağım. Uhdeme düşecek vazifeyi başarıncaya kadar çalışmağı büyük bir şeref ve milli bir ödev bilirim...

İşte memlekette herkes; köy muhtarından en mütefekkirine, kadından erkeğine, çocuğundan büyüğüne kadar böyle görüyor, böyle düşünüyor, fakat ihtirasın, hoş görünmenin ezici ve ezdirici tesiri altında en aşikâr hakikatleri bir türlü kabul etmiyen sayın Cumhuriyet Halk Partisi ve onun zihaşmet erkânı bile bile nura karşı göz yummak inadında ısrar ediyorlardı.

19 Temmuz sabahı uyanır uyanmaz Sıkı Yönetim komutanlığının şu tebliği karşısında kaldık:

1— Millet vekili seçim günü olan 21 Temmuz 946 Pazar sabahından akşam saat yirmiye kadar Sıkı yönetim bölgesinde hiç bir gazino lokanta, kahve kır kahvesi, dükkân ve hiçbir yer âlkollü içki satamaz ve kimseye veremez.

2— O gün hiçbir Vatandaş sarhoş olarak evinden dışarı çıkamaz ve sokaklarda dolaşamaz.

3— Seçimi bahane ederek hiçbir kimse şehir, kasaba ve köylerin asayişini bozmağa yeltenemez. Bütün vatandaşların kanuna aykırı en küçük bir hareketten ve konmuş yasakları bozmaktan şiddetle sakınmaları lüzumu beyan olunur.

Sıkı yönetim komutanı: Asım Tınaztepe

Aynı tarihli Sonsaat gazetesinin Taşı gediğine fıkrasında da şu satırlar görüldü:

Maç başladı,

Bütün hükûmet teşkilâtı palayı sıyırmış saldırıyor. Kaymakamlar boksör, jandarmalar pehlivan kesildi...

Neye şaştınız?.. Bizde maçlar kavgalı, gürültülü olmaz mı?

Aynı gün Partilerin afişleri sokaklarda, köşe başlarında dalgalanıyor, bizim de oy pusulalarımızın aslı arkadaşlarımız, santeleri de muhasımlarımız tarafından her vasıta ile dağılıyor ve bunlar Halk Partisi mensupları tarafından paralı, parasız toplandıkca yenileri teşkilâta gönderiliyordu.* Bu listelerden ne kadarı sahadan kaldırıldığını

anlatabilmek için bunların tam 1.500.000 adet basıldığını söylemek zannederim kifâyet eder.

Bizim afişlerimiz, Dur işaretini gösteren bir el ile «Yeter söz milletindir» ibaresini ihtiva eden bir levha; yine üzerinde yukarı kalkmış bir ayağın altında ufak bir insan resmi ile «Vatandaş, hakkını çiğnetmek istemezsen reyini Demokrat Partiye ver» ibaresini taşıyan ikinci bir levha ve yine üzerinde bir elinde on ikiye bir kalayı gösteren saat, dğer elile de dört parmağını kapayarak (1) rakkamını işaret eden bir kafa ile seçim sandığına oy atmak üzere bulunan bir vatandaşı gösteren hakikaten san'atkârane yapılmış bir tablo ile «Bir dakikalık cesaretinle milleti kurtarabilirsin» cümlesini taşıyan üç afişimiz vardı. Cumhuriyet Halk Partisi de Atatürkle İnönünün yanyana çerçevelenmiş fotoğrafilerini taşıyan, bir de, ucuza mâletmek için, ayni resmin can sıkıcı bir karikatürü mahiyetini arzeden iki çeşit afişe malik bulunuyor; her vesile ile pişirdikleri tatsız ve yavan makarnaya biraz olsun lezzet vermek için peynir gibi kullandıkları bu iki yüksek şahısdan aşındırıla aşındırıla biteceğine, ellerinde birşey kalmayacağına da ehemmiyet vermiyerek iki fırka başkanından başka iltica edecek başka birşey bulamıyor, öldü öleli ruhunu üzmekten başka birşey yapmadıkları bu hakikî Atatürkün şefaatinden meded umuyorlardı.

O güne kadar reva görülen bunca eza ve cefaya rağmen artık ortada Halk Partisi namına birşey kalmamış, millet karşısında bütün kudret ve dehşeti ile mütehakkim bir hükûmet belirmiş bulunuyordu.

20 Temmuzda Vilâyete yazdığım şu dilekçe ile resmî mücadelenin küşat resmi yapılmış oldu;

Seçimlerde millet iradesinin tezahürünü önlemek için iktidar Partisi ile müşetereken tedbirlerin tatbikine şimdiden girişildiğini teyit eden hâdiseler görülmeğe başlamıştır. Ezcümle Üsküdar ileçe teşkilâtına mensup arkadaşlarımız, kanuni bir sebep olmadığı halde milleti tedhiş için yakalanıp zorla halk önünden geçirilerek polis karakollarından nezaret altına alınmakta olduğu gibi memleketteki bütün fabrika işçilerinin ve bu meyanda devlet demir yolları ve inhisarları gibi resmî müesseselerde çalışan içcilerden, Halk Partisine lüzumu kadar merbut olmadıkları anlaşılanların tatile tesadüf etmesine rağmen - seçim günü cebren fabrikalarda çalıştırılarak reyini istimale imkân bırakılmıyacağı, fakat bu tahakküm fırkasına mutavaat edeceklerin çalışma mükellefiyetinden vâreste tutulacağı tahakkuk eylediği gibi hastahane, Yoksullarevi gibi yerlerde bulunan şahıslar için de mevkileri ilân olunan sandıkları haricinde hususî sandıklar gönderilerek Halk Partisi lehine reylerin toplanmasına gayret edileceği haber alınmıştır. Bu tedbirlerin ittihazı günü haberimiz olmasına ve bunların da Halk Partisi genel sekreterliğince vilâyetlere yazılan tamim muktazasından olduğu aşikâr bulunmasına göre bu müracaatten müsbet bir netice çıkmıyacağına emin bulunmakla beraber bu yazımızın arşivinizde bulunmasını hayırlı ve faydalı bulduğumu için kayfiyeti nazarı ıttılaınıza arzeder, istediğiniz gibi harekette serbest bulunduğunuzu bu vesile ile tekrarlarım.

Bu mahşer gününün arife gecesinde partinin 16 ilçe merkezine 50 otomobil dağıtılmış, bunlardan dördü de il idare kuruluna ayrılmıştı.

Partimizin, seçimde vazife alan arkadaşlara verdiği son parola da şu olmuştu:

Centilmen olun, milletin haklarına hürmet ve serbestliğini siyanet edin. Gözlerinizi dört açın. Tuttuğunuz adalet ve millet yolunda şaşırmadan yürüyün. Allah muininiz olsun...

21 Temmuz sabahı benim ve ailem efradının oylarını merbut olduğumuz Suadiye sandığına attıktan, biraz da oradaki mürakabe teşkilâtımızı gözden geçirdikten sonra parti merkez binasına geldim. Halk Partisi ve hükûmeti gibi bizim de sandık başlarında temin edilmiş telefonlarımız vardı. Derhal ilçeler teşkilâtımızla temas ettim. Arkadaşların vazife halinde olduğunu ve hesaba göre 32.000 Demokratın sandıklara dağılarak mürakabeye başladıklarını öğrendim. Bundan sonra da durmadan telefon konuşmaları gidip gelmeğe başladı. Her saat başında arkadaşların mahsusatını soruyor, tasavvur edilmez bir gelişme ile galibiyet yolunda yürümekte olduğumuz haber veriliyor, sorulan sualler cevablandırılıyordu.

Oynanmakta olan seçim oyunlarının mahiyetini arkadaşlar bildirdikçe, bir taraftan da kalemi ele alarak mercilerinin durmadan dikkat nazarlarını, daima dilekçe ile, celbediyordum. 21 Temmuz günü zarfında parti namına şu yazılar yazılmıştı.

No. 1

«İktidar partisinin tehdit ve tazyik ile muvaffakiyet kazanamadığı sandıklarda yapılacak tasnif tutanaklarının mensub oldukları kurullarca tevhiden tasnifi sırasında bu parti lehine değiştirilmesini temin edecek müsait bir zemin hazırlamak üzere ikinci ve üçüncü derecede yapılacak tasnifin, büroların çalışmıyacağı bahane gösterilerek ferdaya talik edileceği öğrenilmektedir.

Kanunda bu hakkı kurula veya vilâyet ve belediyeye veren bir sarahat olmamasına göre suikasd ile yapıldığı muhakkak görülen bu yolsuzluğun önüne geçilmesi vücubunu ihtar maksadile yazdığım bu protestonun da arşivinizde hıfzını dilerim.»

No. 2

İstanbul seçim kurulu başkanlığına:

«Bazı maksad ve vasıtalarla kazalara gönderilmiş olan Hakkı Tarık Us Adalara, Sular müdürü Ziya Bakırköyüne, Hamdi Rasim bütün Beşiktaşa, İmar Bankası müdürü Celâl Beykoza, Nemlizade Mithad Beyoğluna, Hasan Kopar Eminönüne, Ahmed Kara Eyübe, Halil Hilmi Uyguner Kadıköyüne, Hamdi Rasim Sarıyere, Ziya Karamürsel atalcaya, Muhiddin Üstündağ Silivriye, parti şeflerinden ikisi de Yalova ve Şileye muvasalat ve uhdelerine tevdi buyurulan işe başlamış ve bunlardan Celâlin Üsküdara, Hakkı Tarık Usun da Kartala harekete müheyya bulundukları öğrenilmiştir. Husulü malûmat zımnında takdim edilen bu ârizanın da arşivinizde muhafazası rica olunur.»

No. 3

İstanbul valisine dilekçe, İçişleri Bakanlığına tel ve bir sureti Demokrat Parti genel başkanlığına:

«İstanbulda bin türlü tedhişiere rağmen yapılan seçimin sandık

başlarındaki tasnifi neticesinde yüzde doksana yaklaşan kahir bir ekseriyete mukabil, Halk Partisinin yüzde üç derecesinde bir oy alabildiği ve bu suretle millet iradesinin tezahür eylediği kat'i şekilde anlaşılmıştır. İktidar partisinin bu sukutu hayalini tazmin için şimdiden seçim komisyonlarına boş zabıt varakaları üzerine imzalar alınmakta olduğu gibi kanunen il ve ilçe merkezlerinde yapılacak tasnifin derhal yapılması muktazi olduğu, belediye seçimlerinde bile bu yolda hareket edildiği halde bu zabıtlar üzerinde oynamak fırsatını temin için kaymakamlara kurulların dağılmış olduğundan ve kendisinin komisyonlarca yapılan zabıtları almağa salâhiyeti bulunmadığından bahisle bu tutanakların komisyon başkanları nezdinde geceyi geçireceği anlaşılmakta ve valiye vâki olan müracaat da is'af edilmiş gibi görünerek bu kanunsuz hareketin himaye edilmekte olduğu tebeyyün eylemektedir. Kanunun bu noktasının olsun tatbiki cihetine gidilerek her türlü suiistimale müsait fırsatlarla seçim ismetinin büsbütün ihlâline meydan verilmemesini seçmenler namına diler ve cevabınızı beklerim.»

İçişleri Bakanlığından şimdiye kadar bir cevab alınamamakla beraber vilâyet ve seçim kurulundan şu suretle mukabele görülmüştür:

No. 1

Demokrat Parti İstanbul il idare kurulu başkanlığına (No. 281 tarih: 21 Temmuz 946).

«21.7.946 günü saat 23,30 da alınan ayni gün ve 1421 sayı ile dilekçeniz incelendi:

İktidar partisi ile müştereken ittihaz edilmiş hiçbir tedbir olmadığını kesin olarak beyandan sonra iddialarınıza teker teker karşılık veriyorum.

1 — Üsküdarda Demokrat Parti mensublarının kanunî hiçbir sebeb olmadığı halde tedhiş maksadile halk önünden geçirilerek karakola götürülüp nezaret altına alındığı yolundaki mübhem ve umumî iddianız yersizdir. Kimin hangi gün ve saatte hangi karakola götürüldüğüne dair isim ve vak'a tasrih edildiği taktirde tedkik ve tahkik ettirilerek gereken malûmat verilebilir.

İstanbul sıkı yönetim bölgesi içindedir .Bu itibarla sık sık silâh aramaları yapılmakta ve üzerinde silâh çıkanlar karakollara celbedilerek haklarında tutulan tahkik kâğıtları Cumhuriyet savcılığına verilmektedir. Ve bu da kanun icabıdır.

2— Bütün fabrikalar ve ezcümle Devlet Demiryolları ve Tekel fabrikalarındaki işçilerden Cumhuriyet Halk Partisine mensup olmadıkları anlaşılanların pazar olmasına rağmen cebren çalıştırılarak oy vermelerine imkân bırakılmadığı, fakat tahakküm Partisine mutavaat edeceklerin bu çalışmadan istisna edildiği yolundaki iddia garip görülmüştür. Şöyle ki:

a) Dilekçenizi aldığım zaman henüz seçim başlamamıştı. Bu itibarla bazı vatandaşların oy kullanmak hakkından mahrum edildiği yolundaki peşin iddia tamamen mesnetsizdir.

b) Fevkalâde günlerin doğurduğu zaruretle öteden beri koordinasyon kararile pazar günleri çalışan özel müesseselerle bazı resmî fabrika ve iş yerleri vardır. Bugün saat 9 da yapılan tahkikat neticesinde devlet denizyolları ve tekel fabrikalarında hiçbiri çalışmadığı, devlet demiryolları depolarında ise mutad veçhile amelenin yüzde beşini geç-

memek üzere atölyelerde işçi bulundurulduğu ve yazınızda işaret olunan şekilde işçiler arasında parti mensubu tefriki yapılmadığı da öğrenilmiştir. Esasen iki saatlik bir öğle tatili bulunmasına ve seçim sandıklarının kapanmasından evvel iş yerlerinin paydos yapmasına göre bugün çalışanların dahi oylarını kullanma imkânına sahip oldukları meydandadır.

c) Resmî hiçbir fabrika ve iş yerinde amelenin siyasî Partilere mensubiyeti hakkında bir tedkik ve kontrol yapılmadığına göre bunların siyasî temayüllerinin peşinden sezilerek C. H. P. sine tarafdar olanların çalıştırılmaması, diğerlerinin cebren işde tutulması da tabiatile mevzuubahis olamaz. İşe çağırılan amelelerin behemehal icabeti için zor kullanılmadığı da gözönüne alınırsa bu konuda bir yolsuzluk vehmetmek yersizdir.

3— Hapishane, hastahane ve yoksullar evi gibi yerlerde bulunan şahıslar için ilân olunan sandıklardan başka özel sandık gönderilerek C. H. P. lehine oy toplanacağına dair alınan haber de asılsızdır.

Hastahanelerde bulunan hastalar ikametgâhlarındaki defterlere yazılmıştır. Ancak bunlardan daimî olarak yatıp kalkan personel, hastahanelerin bulunduğu mahalle ve sokaklar üzerine deftere yazılmışlar ve civardaki seçim bürosu içine alınmışlardır.

Hülâsa: Kanunî şekilde seçim kurullarınca ayrılmış seçim sahaları haricinde ve ilâve suretile hiçbir yere hiçbir sandık gönderilmemiş ve hiçbir parti lehine oy atılmasını sağlıyacak tarafgirane bir harekette bulunulmamıştır.

Düşkünler evindeki seçimi takip etmek üzere ilden gönderdiğim bir arkadaşın verdiği rapordan da bu sandık başına Partinizin ve iki bağımsız adayın temsilcileri bulunduğu ve seçimin tam bir serbestlikle cereyan ettiği ve kanuna aykırı bir hareket görülmediği yolunda bu temsilcilerin müttefik olduğunu anladım.

4— Vukuu iddia edilen hareketlerin C. H. P. genel sekreterliğince illere yapılan bir tâmimin muktazası olduğuna dair ileri sürülen fikri de yerinde bulmadım. Ne bugün, ne de bugüne kadar C. H. P. genel sekreterliğinden seçim konusunda ilimize hiçbir tamim ve yazı gelmemiştir. Şerefli bir insan sıfatile bu iddianızı isbat etmenizi rica ederim.

Verilen haberlerin seçim asâbiyeti içinde değil, soğuk kanlılıkla mütalâa edilmesini ve madde tayin edilerek dermeyan edeceğiniz bütün müracaatleri tam bir tarafsızlıkla incelemeğe ve gereken tedbirleri almağa hazır olduğumu beyan ederim, saygılarımla.

Vali: Dr. Lûtfi Kırdar

No. 2

Demokrat Parti İstanbul il idare kurulu başkanlığına (No. 282 tarih: 21/7/946

21/7/946 gün ve 1422 numaralı dilekçeniz karşılığıdır:

Yazınızda muayyen maksatlar için ilçelere gönderildiği bildirilen şahıslarla seçim kurulunun hiçbir ilgisi yoktur.

Yaptırılan inceleme bunların mensup oldukları Cumhuriyet Halk Partisi tarafından seçim seyrini takibe memur edildikleri ve ellerinde Parti tarafından verilmiş vesikaların bulunduğu anlaşılmıştır.. Bilgi edinilmesini rica ederim.

Vali: Dr. Lûtfi Kırdar

No. 3

Demokrat Parti il idare kurulu Başkanlığına (No. 284, tarih: 21/7/946)

21 Temmuz 946 gün ve 1421 sayılı yazınıza karşılıktır:

Tesnif ve seçim kurullarınca düzenlenecek tevhit tutanakları tamamen kanun hükümlerine uygun bir şekilde yapılacaktır.

Bunun hilâfında ve tasnifin geri bırakılmasına dair verilmiş bri emir ve alınmış bir karar yoktur. Bilgi edinilmesini rica ederim.

Vali: Dr. Lûtfi Kırdar

Sayın Vali emin olabilirler ki bütün dilekçelerimiz, adalet ve seçim serbestisi namına birşey elde etmek için değil, alınan bütün tedbirlerin tatbikinden evvel bize haber verildiğini ihsas ederek, biraz olsun, ihtiyatkâr olmalarını temin maksadile yazılmıştı. Yoksa İstanbul seçimlerinin kimler tarafından nasıl bir zihniyetle idare edildiğini bildiğimiz için sayın Vali isteseler de seçim üzerinde müessir olamıyacaklarını biliyorduk. Seçim bittikden sonra da Halk Partisince yapılmıyan şikâyetlerin nasıl mukabele gördüğünü ve göreceğini de anlamış bulunduğumuz için böyle bir seçimin en buhranlı dakikalarında bütün işleri bırakarak vaka tayini suretile tekitte bulunmak imkânsız ve faydasız olacağı gibi herşey yapılarak seçim istenildiği gibi bitirildikten sonra neticesiz işlerle uğraşmak ta vakit öldürmekten başka bir fayda temin edemezdi. Bizlerde de öldürülecek hiç vakit kalmamıştı.

Sayın vali, (1) numaralı cevabında, fabrikalarda çalışan ameleden partimize tarafdar olanların seçimlere iştirâk ettirilmiyeceği hakkındaki iş'arım, bir çok fabrikalardan bizzat müracaat eden işçilerin yardım istemelerine istinad etmiş bulunuyordu. Seçimin hâd dakikalarında hal ve istikbal sigalarile uğraşacak değildim. Zaten bu dilekçeyi yazdığım vakit seçim yapılıp bitmiş olsaydı böyle bir şey yazmağa, emsali gibi, lüzum görmezdim. Evet bu iddialarım filiyatla da temamen teeyyüt etmiş bulunmaktadır:

Vilâyette mevcut iş yerleri deniz veya demir yolları ve Tekel fabrikalarından ibaret bulunmadığı için bunlarda yapılan herhangi bir muamele kıyas tarikile bunlar haricinde kalan fabrikalarda da böyle olmuştur, demek hakkını kimseye veremez. Evet, bu işçilerden iktidar partisine oy vermiyeceklerin sandık başlarına gitmemesi için de ne mümkünse yapılmıştır. Bilhassa koordinasyon kararına tebaan mesai saati haricinde çalışacak işçinin mutlâka Demokrat Partiye taraftar olanlardan seçilmesi imkânını selbeder bir usul bulunmadıkça dermeyan edilen yüzde beşin de bunlardan ayrılmaması için bir sebep te gösterilemez.

Resmî fabrika ve iş yerlerinde amelenin siyasî partilere mensubiyeti hakkında bir tetkik ve kontrol yapılmadığına ve bunların siyasî temayüllerinin sezilmesi imkânı olmadığına taalluk eden iddia da filiyatla tekzip olunan bir mevzudur. Yalnız hükûmet memurlarının değil, devlet müessesatında, hattâ hususî yerlerde çalışanlardan Demokrat Partiye taraftar görülenlerin istifaya icbar olunmak veya işlerine nihayet verilmek suretile bugün de açlığa mahkûm edilegeldiği mütevatir bir mahiyet arzetmektedir.

Bermutad bu iddiamın da kabulü bir madde tayinine ihtiyaç gösteriyorsa, bu arada Yerli Mallar Pazarı Üsküdar şefinin, Boluda Akçakoca kaymakamının, Düzcede, ismini bilmediğim kaymakamın başlarına gelen belâların sebebi ne olduğu lütfen tedkik buyurularak neticeyi umumî efkâra arzetmek suretile hükûmet ve Halk Partisi hakkında çalkanan rivayetlerden üçünün olsun, ortadan kaldırılması iktidar partisine yapılacak hizmetlerin en büyüğü olur.

Halk Partisi Genel Sekreterliğince İstanbul vilayetine bir tebliğat yapılmadığı iddiasına gelince:

Bolu gibi İstanbula nazaran daha az ehemmiyet arzeden bir vilâyete böyle bir tebliğatın vukuu sabit olduktan sonra İstanbulda yapılmadığını kabul o kadar kolay olamaz. Hakikaten böyle olmuşsa bu hal üç suretle izah olunabilir:

1 — İstanbula İncedayı veya Peker'in başkanlığında ilimiz Milletvekillerinden altısı seçimleri Halk Partisi lehine yürütmek için buraya gönderilmiştir. İstikbalin bir Başvekili ile bir Bakanı altı muavinile İstanbulda bulunduktan sonra başka yerlerde yapılan bir tamimin ilimize teşmili gibi, büyük ihtiyatsızlık ifade eden, bir hareketin doğru addedilmemesi bunda müessir olabilir.

2 — Sayın Dr. Kırdar hakikaten dediği gibi seçimlerde halk iradesine hürmetkâr davranmış ise mezarını da bu hizmetile kendi kazmış demektir. Ruhlarına fatiha zemanının geldiği meydana çıkıncaya kadar böyle bir iddiayı kabul çok safiyane bir hareket olur.

3 — Sayın valimiz, meslektaşları kadar burada iktidar partisinin hoşuna gidecek faaliyette bulunmamış veya bulunamamış ise şehrimiz halkı buna da şu manaları vermekte mazurdur:

a) Sayın valimiz pek âlâ bilir ki, burası Çemişkezek veya Çapakcur olmadığı için yapılacak tazyik ve tedhişlere İstanbul halkının tahammül derecesi oralarla ölçülemez.

b) Buralarda yapılan sahtekârlık, bir iki istisna ile, en ziyade ilçe kurullarında yapılmıştır. Kaymakamlar da Halk Partisinin oralara gönderdiği nâzım heyetin emrinde çalışmış, kaymakamlık odasının kapısına, mahremiyeti temin için, jandarmalar ikame olunduktan sonra bu heyet âzaları ile bilhassa İncedayı teması daima muhafaza etmiş olduğu için sayın Valinin meydana çıkmamak basiretini göstermesine müsait bir vaziyet hâsıl olmuş ve hükûmetle Halk Partisinin millet iradesini sâlip icraatına yalnız göz yummakla yardım eylemiştir. Buna rağmen İstanbulda İktidar Partisinden ancak beş millet vekili çıkmasından, kendileri için, doğacak kötü akibetlerin tesirinden henüz hariçde kaldıklarını kendileri de kabul edemezler.

Sayın Vali, (2) numaralı cevabında bize haber verilen eşhasın Halk Partisi tarafından kazalara gönderilmiş olduğunu itiraf etmekle, istihbarımızın sıhhatini kabul etmiş bulundukları için şükrana lâyıktır. Zaten bu kerim zevatın aldıkları vazifenin hükûmetce tevcihine nakden ve maddeten imkân olmayacağına göre, bunun dedikleri gibi olmasile de iddiamızın kizbi tahakkuk etmiş farzolunamaz.

(3) numaralı cevapta tevhit tutanaklarının tamamen kanun hükümlerine uygun yapılacağına ve tasnifin geri bırakılmasına mütâallık verilmiş bir emir ve karar bulunmadığına ait vaitler de filiyat ile aksi tahakkuk etmiş bir kaziyedir. Seçim kurullarının dağılarak tas-

nif zabıtlarının bir gece komisyonlar başkanlarının evlerinde misafir edildiğini bilmiyen bir vatandaş olmadığı gibi. Halk Partısini memnun edebilir netice alınabilmek için kurul ve komisyonlarca - İncedayı tarafından emredildiği gibi - elden gelen işbirliğinin esirgenmediği ve bir günde intacı icap eden seçimin üç günlük bir tereddüt devresi geçirdiği de âlemin malûmudur. Vali beyin bundan hakikaten haberleri olmadığı kabul edilse de bu hakikat tarafımızdan bildirildikten sonra olsun, tekzip edilecek yerde, kaymakam ve kurul başkanlarına en ufak bir tebliğde bulunarak vazifeye dâvet ettiği sabit oluncaya kadar bu iddiayı da, diğerleri gibi, ihtiyat kaydile telâkki etmemize göz yumacaklarını ümit edebiliriz...

21 Temmuz günü Demokrat Parti il idare kurulu merkezinin, faaliyet itibarile, harp zamanında başkumandanlık kurmay başkanlığından hiçbir farkı yoktu. Bizler de onun gibi teşekküllerimiz ile teması muhafaza ederek vaziyeti dakikası dakikasına takib ediyor,tecavüz karşımızdaki Partide olduğu için müdafaa plânımızın tatbikine çabalıyor, yeni vaziyetler karşısında icap eden tedbirleri düşünüyor, bildiriyor, kâh neşeli, kâh üzücü haberlerle bazan seviniyor, bazan sıkılıyorduk. Otomobillerimiz bucak ve ocaklar arasında adeta mekik dokuyor, gazete muhabirlerinin çok faydalı ikaz ve yardımlarile muvaffakiyetimizi sağlıyorduk .

Saat on beşe varmış, vakit geçdikce iştirak ve galebe nisbeti artmış durmuştu. Bu sıralarda Belediye hududu cıvarındaki ilçe kurullarımızın birinden bir telefon geldi. Bazı hususatın halli için dâvet ediliyorduk. Bu güne kadar âdeta eşit bir hayat geçirdiğimiz eskı arkadaşım Cevat Abdürrahimi alarak merkeze tahsis edilen otomobillerden birile icabet ettik. Bize intizar halinde bulunan arkadaşlarla görüşerek vaziyeti islâhdan sonra Halk Partisinin o ilçeye ayırdığı 14 Zâtten birinin gelip gelmediğini sorduk. Araştırıp şimdi bucaklardan birine hareket ettiğini bildirdiler. Derhal o bucağa doğru yol almağa başladık. Yaklaşırken avdet halinde bir otomobil ile karşılaştık. Arkasından takip ederek önünü kestik, dağ başında otomobillerden atlıyarak kendisine vaziyetin icap ettirdiği kadar sert bir ahlâk dersi verdikten sonra merkezimize doğru hareket ettik.

İl idare kurulumuza vardığımız zaman saat on yediyi bulmuş, bu mahşer gününü temsil eden oyun perdelerinden birinin daha kapanmasına ancak iki saat kadar kalmıştı. İlk işimiz nöbetci arkadaştan malûmat almak oldu. yelkovanlar yürüdükce muvaffakiyet derecesinin arttığını anlayarak sevindik . İlçelerdeki teşkilâtımızla yaptığımız temaslar da bu kanaati teyid ediyor, galebe nisbetinin yüzde doksanı bulduğu anlaşılıyordu. İktidar partisinin seçim mahremiyetini temine yanaşmaması yüzünden kimin kime reyini verdiği anlaşılıyordu. Bizim bildiğimiz kadar onlar da şüphesiz hakikati öğrenmişler, müşahit ve mensuplarının renkleri sarardıkca sararmış, seçimden ümid kalmıyan Millî Kalkınmacılar da bizim cephemizi almışlardı.

Rey atma merasimi hiç de itimad edecek bir ciddiyet ve samimiyete kavuşamıyor, fakat tahmin ettiğimiz dereceyi de bulmadığı anlaşılıyordu. Bununla beraber vazifedar arkadaşlarımızın isyankâr şikâyetleri çoğaldıkça çoğalıyor, seçmenler gördükleri bozuk işler karşısında şiddetle mukabele arzusunu ızhardan geri kalmıyor, bu yoldaki

müracaatlar çıkabilecek hâdiseleri yaklaştırdığı için bunların önüne geçmek vazifesi de mevcud güçlüklere ekleniyordu.

Seçmenlerin oy atma merasimi sona yaklaşırken Halk Partisinin biraz insaf hududuna yaklaştığı seziliyordu. Fakat bu müsamahanın samimiyetini değil, olsa olsa bütün hilekârane maharetin iş kurullara intikal ederken veya orada tasnif yapılırken - evvelden haber aldığımız gibi - gösterileceğini bize anlatıyordu.

Heyecan ve ızdırap içinde biz ve halk (11) saat cehennemî bir hayat yaşadıktan sonra saat 19 u çalabildi ve bu çalışla da seçime son verilerek hailenin ikinci perdesi kapanmış oldu.

Millet, sandıklara oy atma külfetinden saat 19 da kurtulmakla beraber evvelden beri teşkilâtımızdan aldığımız haberlerle birçok seçmenlerin defterlere geçirilmediğini, hattâ vilâyette bu deftere sokulmağa lâyık görülmiyen bütün bir mahalle halkının da bulunduğunu çoktan öğrendiğimiz gibi bazı sandıklarda miaddan evvel seçime son verildiğini, bazı köylerde de seçimin vaktinden evvel yapılıp intaç edildiğini biliyorduk.

Bucak kurullarımız, hudutları dahilindeki sandıklardan gelen malûmatı birleştirerek kat'i neticeyi tesbite çalışırken il ve ilçe kurullarımız da hakikati öğrenmek için kıvranıyor, bir taraftan da seçim kurullarının tasnif tutanaklarını yaparken hazır bulunmak için vaki olacak daveti bekliyerek sabırsızlanıyordu.

Gece saat 22 de aldığımız malûmata göre Fatih gibi bazı ilçe seçim kurullarında tasnif başlamış, Beyoğlu gibi bazı yerlerde de bililtizam kurullar dağılarak kaymakamların evrakı almak mesuliyetini kabul etmiyor gözükerek - evvelden öğrendiğimiz ve valiye de bildirdiğimiz gibi - evrakın komisyon başkanlarının evlerinde saklanması yolunun açıldığı anlaşılıyordu. Bize yazdığı cevapta bunun aksini iddia eden vali, vaki olan müracaatimize rağmen de bu desiseyi önlemiyor, önliyemiyor ve her hile pervasızca yapılıp duruyordu. Bu hakikate rağmen de telefonla şikâyet ve müracaatimiz bermutad tekzip olunarak tasnife devam edileceği tekid ediliyordu.

Muamelâttaki bu elîm tezebzüb dolayısile ne olacağını tahmin kabil olamadığı için seçim kurullarında vazife alan arkadaşlarımız gece yarısı olduğu halde aç ve biilâç dâvete intizaren ilçe ve il kurullamızda bekleşip duruyorlardı.

Vali ve maiyeti neticeden emin bulundukları için vilâyet konağında bir ziyafet tertip edilmiş, sıkı yönetim komutanı, Halk Partisi erkânı, polis müdürü, vilâyet ve belediye muavinleri bu ziyafete dâvet edilmiş, bekleşiyorlar, vakitler geçtiği halde öğrendikleri neticeler karşısında sofraya oturacak iştihayı kendilerinde bulamıyorlar, bilhassa İncedayı kurullara dalıp çıkarak terden ıslanan ve karışan saçlarile, vicdan ve kalbleri gibi perişanlık arzeden çehrelerile durmadan oradan oraya gidip geliyorlardı.

Tasnife başlıyan kurullar da işlerinin onda birini yapmadan dağılarak valinin vaid ve teahhütlerini istisnasız bir bütün halinde yalanlamışlardı. Artık Halk Partisi için, hakiki tutanakları Parti başkanları, muhtarlar imamlar ve hattâ bucak müdürleri nezdinde, evvelden dağıtılan boş cedvellere, istenildiği gibi nakletmekten, bizler için de belirecek neticeyi hakkın himayesine bırakıp biraz olsun uyumaktan

başka yapılacak bir iş kalmamıştı. 22 Temmuzun saat üç buçuğunda her teşekkül, lokalinde birer nöbetci bırakarak dağılmışlar, fakat bir dakika uyumadan sabaha kavuştukları gibi kurul temsilcileri arasında güneş doğduğu halde hâlâ dâvet bekliyenler görülmüştü.

Yeni Türkiye gazetesinin 22 Temmuz tarihli nüshasında Çankaya da tasnifin bitmiş ve neticenin şu suretle tezahür etmiş olduğunu bildirmişti:

DEMOKRAT PARTİ:

Oy Adedi	Aday isimleri
11713	Fevzi Çakmak
11041	Fuad Köprülü
11131	Emin Sazak
11045	Rüşdü Elbeşe
10580	Aziz Avunduk
10837	Said Başak
10884	Fehmi Bağcı
10535	Ramiz Erel
10766	Muhlis Bayram
10306	Mustafa Yalım
10815	Şevki Dağdelen
10257	Fuad Seyhun
10990	Muhlis Ete
11165	Samed Ağaoğlu
10543	Hayri Yunt
10134	İbrahim Basmaz
9889	Şükrü Tuğcu

HALK PARTİSİ:

Oy Adedi	Aday isimleri
8816	İsmet İnönü
8067	Avni Refik Beyhan
7950	General Naci Tınaz
7841	İhsan Etci
7826	Muammer Eriş
7705	Arif Çubukçu
7692	Naki Cevad Acarman
7562	Raşid Börekci
7559	Rüşdü Ugur
7499	İbrahim Rauf Arsal
7481	Mümtaz Ökmen
7410	Hilmi Atlıoğlu
7388	Fakihe Ökmen
7250	Mebrure Aksolay
6617	Falih Rıfkı Atay

Halk Partisinin merkezi haşmet ve satveti olan Çankayadaki seçimde Demokratlar listesinden en az muvaffak olan Şükrü Tugcunun 9889 oy almasına mukabil Halkcılar listesinden en çok oy alan İsmet İnönünün 8816 rey almış bulunmasına göre Hal kPartisi Başkanının Demokratların en az oy alanından 1073 rey noksan kazandığı ve bilhassa sayın İnönünün, milleti arkasından yürüteceği zehabile yanında taşıdığı Falih Rıfkının bütün adayların hepsinden aşağı düşerek bu itimadı kendi varlığı ile baltaladığı meydanda duruken üzerinde saatlerce durulması gereken bu konuya rağmen Ulus gazetesinde her tarafta Halk Partisi namzetlerinin kazandığı ilân edilerek bu konuya temas edilmemesi de hakikaten dikkate şayandır.

22 Temmuz tarihli gazetelerde sayın Mareşalin şu beyanı da millete iblâğ olunuyordu:

«Milletin, aldığım haberlere göre, hürriyet ve hak mefhumunu kavramış olduğunu büyük bir zevkle hissediyorum. Her taraftan, yapılan cebir ve tazyikleri haber alıyorum. Fakat bunlar milletin hak yolundaki mücadelesinden vatandaşları ayıramaz. Bu cebir ve tazyikler ne olursa olsun, ne derece yapılırsa yapılsın millet bu haklarını er veya geç meşru ve kanunî yollarla almak imkânını bulacaktır. Yeter ki milletin içindeki bu arzu bugünkü ölçüsüz derecede olsun, mücadele belki

daha ciddileşir. Çok daha meşru olmıyan yollarla halka tazyikler yapılabilir. Fakat buna cüret edenler bu millete hesab verecektir. Ben bu milletle beraber İstiklâl Mücadelesi yapmış insanım. Milletin varlık ve istiklâl azmine engel olanların daima hüsrana uğradıklarını gördüm.»

Gazetelerin bu fırsattan istifade ile ziyaret lutfunda bulunarak benden de malûmat almak istediklerini, Yeni Türkiye gazetesinin 22 Temmuz tarihli neşriyatından anıyorum. Bu beyanat sıcağı sıcağına bende hasıl olan intibaın bir tablosu olduğuna göre bunu da dercetmeği faydalı sanıyorum:

«Dün sabaha kadar teşkilâtımızla yapılan temastan hemen her ilçede sandık başlarında yapılan tasnife göre milletin %85 nisbetinde bize muzahir olduğuna kanaat getirmiş bulunuyoruz. Alacağımız malûmat çoğaldıkça bu nisbetin daha çok artacağına eminiz. Ancak iktidar partisi ile tam el birliği yapan hükûmet, intihabda bu parti kazandığı halde seçimlerdeki tasnif zabıtlarının ilçelerde tekrar tasnifi için, daha gelmeden evvel, C. H. P. sine galebeyı sağlıyacak şekilde tahrif edildikten sonra sevkedilmesi tekarrür etmiş olduğunu günlerce önceden haber almış bulunuyoruz. Ve zabıt varakalarının, parti temsilcilerinin imzalamasına imkân vermiyecek emrivâkilerin kanun yapılırken temin edilmiş olmasından tevellüd eden kolaylıkla bu zabıtların tahrif edileceğinden de emin idik.

Seçim komisyonlarında tavzif edilen arkadaşlarımızın zabıtların bir sureti alındıktan ve bunları bazan polislere, bazan komisyon başkanlarına, hattâ bazı kere de Halk Partisi müşahitlerine ve hepsinin de halka imza ettirildikten sonra elimize geçirdiğimizden haberdar olmıyan hükûmet ve iktidar partisi kasden birleştirme tasnifine devam etmiyerek mümkün olan tahrifatı yapabilmek için bu zabıt ve seçim evrakını komisyon başkanlarının nezdinde sabaha kadar bırakarak hakikat hilâfına yaptıkları tutanaklarla ilçe kurullarında ikinci bir tasnif yapmağa başlamışlardır. Bu safhada arkadaşlarımızdan alınan malûmata göre orada tasnife esas tutulanlarla bizimkiler arasında çok esaslı farklar görülmekte, hattâ Mareşal Fevzi Çakmak'ın da reyi Kadıköy seçim kurulunda eksiltilerek bu suretle ele geçen mikdarın Receb Pekere zam edildiği anlaşılmaktadır. Teşkilâtımıza yapılan tamimde bu kabil hallere tesadüf edilir edilmez bir dilekçe ile durum protesto edildikten sonra çekilmeleri bildirilmiş ve vilâyete de bu kabil hareketlerden sureti katiyede tevakki imkânının temini yazılmış bulunmaktadır. İlçelerden almakta bulunduğumuz haberler kurullardan çekilen temsilcilerimizin saatler geçtikçe çoğaldığını ve buralarda diğer parti mümessillerile müstakil aday müşahidlerinin bu acayip tasnif işinde hazır bulunmakta olduğunu göstermektedir. Maahaza alınmış ve alınacak tedbirlerden de amelî bir fayda temin olunacağından hiç de ümidvar değilim.

Hülâsa olarak şunu söyliyebiliriz ki %85 derecesinde bize verilen oylar ikinci tasnif sonunda komisyon ve kurulların gösterecekleri dirayet nisbetinde azalacaktır. Böyle de olsa alınacak her hangi bir netice iktidar partisinin içine düştüğü âkibeti millet nazarında düzeltmekten ziyade fenalaştıracağı muhakkaktır.

Biz aldığımız neticeyi halkımızın partimize karşı gösterdiği muhabbet ve inancın bir mâkesi halinde gördüğümüz için bu hileler seçimin ismetine ne kadar tesir etmiş olursa olsun, seçmenlerin hepsine partimiz ve milletimiz namına teşekkürü bir borç biliriz.»

Temmuzun 22 si de gelip gece hulûl ettiği halde henüz tasniflerin neticesi alınmamış, vilâyet ve fırkaca mütemadiyen Ankara ile temasa geçilerek tartışma ve pazarlığa girişildiği mensubları tarafından teyid edilen şayialar halinde İstanbulu sarmıştı. Bura halkını teşkil eden bir milyona yakın vatandaş kimlere rey verdiğini tabiî biliyor, Demokrat Parti namzetlerinin hakikaten kâhir bir ekseriyetle seçimi kazandığına imân etmiş bulunuyordu. Sandık başlarındaki arkadaşlarımız her bölgede yapılan tasnif neticesini komisyonlar nuzurunda, bulunanlar bir çoğu da gazetelerle ilân edilmiş olduğu için bu hakikat az çok resmî mahiyet arzetmiş oluyordu.

Hükûmetle parti ve bura ile Ankara arasında saatler ve günler süren her çeşit muhaberatın ne neticeye varacağı bilinmiyor, fakat tecavüz ve taaddi tahammül edilmez, hazmolunmaz dereceyi aşarsa memlekette korkunç hâdiselerin vukuu da vali kadar bizlere de muhtemel görünüyor ve zavallı İncedayı aylardanberı çektiği belâ yetmiyormuş gibi, yine kurullardan kurula, oralardan vilâyete gelip giderek fırkasının muvaffakiyetini, mebuslarının adedini arttırmağa çabaladığı hissediliyor, görülüyor ve anlaşılıyordu.

22 Temmuz da bittiği halde neticeyi anlamak yine kabil olamamıştı. Memlekette mevcud 800 sandığa atılan lâakal dörder yüz pusuladan minhayselmecmu 360.000 pusulanın tasnifi komisyonlarca bir iki saat zarfında ikmal olunduğu halde bu tasniflere taallûk eden 800 zabıt varakasının 16 seçim kurulunda, böyle günler geçmesine rağmen, bitirilememesi hiç de tabiî görünmüyor, hayırlı bir mâna ifade etmiyordu. Evet, vilâyetle İçişleri Bakanlığı ve Halk Partisinin buradaki heyeti ile umumî merkezi arasında durmadan muhaberat işlıyor, pazarlığın devam ettiği herkesce biliniyordu. Hattâ bunu yanlış haber alan gazeteler pazarlığın iki parti arasında yapıldığını zannederek partiye baş vuruyor, benden pazarlıkla Meclisi dolduracak yerde bir tek Milletvekili çıkarmamağı tercih ederiz cevabını alıyordu.

23 Temmuz da gelip çattı. Hâlâ netice bütün halkın meçhulü bulunuyordu. O günkü gazetelerde Mareşalin valiye yazdığı şu protesto mektubunun bir sureti okunuyordu:

Sandık başındaki tasnif zabıtlarının sonradan asılsız olarak yaptırılan tutanaklarla tebdil edileceğini haber almıştım. Şimdi öğrendiğime göre Kadıköy çevresinde tutulan zabıtların ilçede tevhiden tasnifleri sırasında halkımızın samimî bir itimad ve muhabbeti neticesi bana verdiği reylerin Receb Peker'e devredildiği anlaşılmış bulunmaktadır.

Millet iradesile istihzayı andıran bu muamelenin tevlit edeceği akibetler hakkında nazarı dikkatinizi celbetmekle beraber, hukukî mahiyeti sizce de malûm olan kurulların bu gibi hususata teşvik edilecek yerde bunların önlenmesini ve seçimin ismetine dokunulmamasını bir vatandaş ve aday sıfatile diler ve neticenin derhal bildirilmesini isterim.

23 tarihli Son Posta gazetesinde Demokrat Parti listesindeki aday-

lardan Mareşal, Celâl Bayar, Yusuf Kemal, Adnan Adıvar, Refik Koraltan, Fuat Hulusi, Bürhan Cahid, Faruk Nafiz, Cihat Baban, Abdürrahman Münip ve Zeki Sporel'in seçildiği bildiriliyordu. Bu gazetenin ifşaatına daha sonra yedi Demokrat daha inzimam etmiş ise de bunu bir hatâ addetmekten ziyade bir gün evvel takarrür eden 12 halkçı mebusun yedisinden sarfı nazar mecburiyetinde kalındığının delili addetmek daha muvafık olur.

Bu meddü cezrin sebebini Son Saatin şu açıklamasından da anlamak kabildir. Bu gazete diyor ki:

Demokrat Parti mümessillerinin tasnif heyetlerinden çekilmeleri üzerine C. H. P. azalarından müteşekkil seçim kurulları daha müsait bir hava içinde çalışmağa başlamışlardır. Fakat gerek Mareşalin valiye gönderdiği mektup, gerek Demokrat Parti il başkanının İçişleri Bakanlığına yolladığı protesto, bu mahfillerde hissedilebilir bir endişe yaratmıştır.

Çıkarılan bir şayiaya göre C. H. P. adaylarından kazanmış gösterilen bazı Milletvekilleri Mareşal Fevzi Çakmağın beyanatı üzerine liste harici bırakılmışlar ve yerine Demokrat Partili veya müstakil adaylar ikame etmişlerdir. Halk Partisinden kadro harici bırakılan namzetler General Refet Bele, Yahya Kemal, Ferit Hamal, Muhiddin Üstündağ, Safiye Hüseyin ve Halil Hilmidir.

Yine ayni günkü Son Saatte Antâkya ile İzmirden, İnönü'ne şu telgrafların çekildiği bildiriliyordu:

«Dünkü seçimler, kanunu hiçe sayan keyfî emirler ve C. H. P. nin dikte ettiği usullerle yapılmıştır. Halkın gözleri önünde şehirde ve bilhassa ilçelerde idarenin hudutsuz ve merhametsiz baskısı altında millet hakları payimâl edilmiştir. Buna rağmen partiniz yüzde yetmişi aşan bir ekseriyetle seçilince, bu def'a tasnif tutanaklarının değiştirilmesi gibi iğrenç bir tedbire başvurulmuştur. Bunu temin için valinin evvelce olan anlaşmıya aykırı olmıyarak temsilcilerimizin ancak tasnif sonuna kadar bulunabilecekleri ve komisyonda nihai tutanak yapılırken dışarı çıkarılmaları lüzumu tam saat 19 da emredilmiştir. Tarihimizde bir misline daha rastlayamadığımız bu büyük haksızlık karşısında yüz binlerce yurtdaş bu kanun dışı hareketlerin doğurduğu hayâl sukutunun ıztırabile meyusdur. Durum dakikadan dakikaya ağırlaşmakta ve üzerinde durmamızı gerektirir mahiyet almaktadır. Bu sebeple umumî tasnif neticelerinin ilânından evvel keyfiyeti inceleterek haksızlığın düzeltilmesini ve yurtdaş izzeti nefsinin kurtarılmasını rica ederim. Aksi taktirde doğması melhuz neticelerden sadece hükûmetin sorumlu olacağını arzederim, saygılarımla.»

Demokrat Parti İzmir Başkanı: Ekrem Hayri Üstündağ

Millet vekilleri seçim işlerine girdiğimiz günden başlıyarak iktidar partisine mensup birçok vatandaşların ve bu arada hükûmet teşkilâtında yer almış memur ve âmirlerinden birçoklarının ve siyasetle uğraşmaları kanunen men edilmiş bulunan jandarma subay ve erlerile gümrük muhafaza subay ve erlerinin adeta mezalim şeklini alan tazyik, tehdit, süngü ve dipçikle döğme ve yaralama fiilleri biz Hataylıları kalbimizden yaraladı.

kanunların ve Türk inkilâbının en büyük eseri Anayasamızın insanlık şeref ve haysiyetini, vatandaşların tabiî haklarını kullanmasını teminat altında tutan hükümlerine inanarak ve ona güvenerek dâvet edildiğimiz seçimlerde haklarımızı kullanmak bir suçmu idi?.. Hayatımızda durum ve yer yer idare âmirlerinin söylediği sözlerde şu parola görülüyordu: «Her ne bahasına olursa olsun seçimi iktidar partisi lehine kazanmak..»

Şimdi şerefi, tarihi, sayısız hizmeti olan vatandaş hak ve hürriyetlerinin tamamen masuniyeti altında tutacak bir makamın şerefli bir mümessili bulunan siz büyüğümüzden soruyoruz: Dövülen, sövülen, hapsedilen, dipcik ve süngü ile yaralanarak mukaddes haklarımız olan oylarımızı kullanırken, sandık başında resmî teşekküle mensub adamlar tarafından milletin gözü önünde kovulduk. Ve böylece en tabiî haklarımız ayaklar altına alındı. Bütün bu tazyik, şiddet ve kanunsuz fiil ve hareketlerin delilleri, mağdurları hayattadır ve eldedir. Bunların imhasına meydan vermemek ve tamamen bitaraf, hiç bir nüfuza boyun eğmiyen şahsiyetlerden müteşekkil bir Tahkiki Mezalim komisyonunun hemen teşkiline delâlet buyurulmasını, hâlâ devam eden göz yaşlarımızın ve kanayan kalblerimizin sızılarının böylece dindirilmesine müsaade edilmesini, şerefli mazinize ve hâlâ sarsılmıyan milletseverliğinize güvenerek yalvarıyoruz...

Antakya Demokrat Parti başkanı ve temsilcileri

Memleketin her köşesi bu hiyanet ve ihanetlerle dolar, kime müracaat edilse ses çıkarılmaz, cebren ve kahren Halk Partisinin namzetleri milletvekili haline sokulurken bu partinin iğfal bayrağı olan Ulusun malûm başyazarı kendine ayırdığı sütununda diyordu ki:

Oğulları sınırda olanlara ordunun dağılacağı, ormanlık bölgelerde oturanlara bütün ormanlarının tekrar kendilerine bağışlanacağı söyleniyordu. Büyük paralar harcanmıştır. Bu para muhaliflere kendi taraflarını tutan zenginlerin verebilecekleri mikdar ile ölçülemez. Meşru kaynaklardan muhaliflere maletmeği düşünmeyiniz. Ajanlar vasıtasile dağılmıştır. Fakat bu gizli tahrikcilerin de tek parolası halkı C. H. P. aleyhine oy verdirmekten ibaretti. Çünkü memlekett e millî birliğe dayanır hakikî bir iktidar ve otorite ancak o zaman kalmıyacaktı. Bu korkulu rüya kanun kuvvetlerinin yıkılmaksızın işlemesile C. H. P. mensublarının geceli gündüzlü çalışmalarile İnönüye millet itimadının ışığı altında halkta sağ duyunun hâkim kalmasile bu günlük pekiştirilmiştir. Henüz tam netice alınmamakla beraber her tarafta C.H.P. yeni Mecliste büyük çoğunluğu kazandığı için artık söyliyebiliriz: Bu umumî, tertipli ve kasıtlı harekete memleketi şaşırtıp da C. H. P. azlıkta kalsaydı büyük felâketlere uğrardık. Kapılarak, sürüklenerek yaptıklarımızdan çok çabuk pişman olurduk ve Türkiyenin huzur, nizam ve güvenlik içinde geçen bu günlerini arardık...

Millete sad hezar geçmiş olsun... Hamakat ve redaatimizle meğer nerelere gidecekmişiz?... Bereket versin, bu hamiyet akkömülâtörlerinin ve etraflarına üşüşen böceklerin ikazları sayesinde nelerden, ne felâketlerden kurtulmuşuz da haberimiz yok...

Millet, memleketin her tarafında kan kusarken, fazilet ve vatanseverliği kendinden menkul dâhî ve edibi zamın Marmara kulüplerinde

Venedik geceleri tertib ettiği zaman midesine doldurduğu alkollü içkllerin tesiri altında vicdanına uygun bir hayali de sahneye koymak ihtiyacını mı duydu dersiniz?...

Hele harcadığımız paraların tabiî ve namuskârane kaynaklardan değil de ajanlardan dağıldığı iddisı, bana kendi hüviyetinden de beklenmiyecek kadar bir küstahlık gibi geldi. Biz para dağıtmadık. Memleketin selâmetini, Allahın bu millete taslit ettiği bu felâket partisinin elinden kurtarmakta bulan Türk hamiyetlilerinin teberrularile bugüne kadar yaşadık. Sarfettiğimiz paralar içine, değil ajanların, hattâ belediyelerin, hususî idarelerin, tahsisatı mesturelerin de bir zerresi girmiş değildir. Ve bütün bir seçim, Demokrat Partiye, Halk Fırkasının bir tek seçim gününde halka dağıtmak üzere mutemedlerine ihsan buyurduğu paranın tam otuzda birine mal olmuştur. Bu şeytan kadar ve onun gibi zeki yazar bu iddiasında biraz olsun semimî ise —ki hayatında bir gün olmamıştır— kendi partisinin kıstasile ölçtüğü, mukayese ettiği için böyle görmüş, böyle düşünmüş olduğunu kabulden başka çare gösterilemez. Bu adam zaten yazdıklarının, söylediklerinin hangisine kendi inanarak yazmış ve söylemiştir ki...

23 Temmuz tarihli Yeni Sabahta Mareşalin yeni bir beyannamesi çıkmıştı. Bunda da deniliyordu ki:

Seçimlerde Demokratların muvaffakiyetleri her tarafta halkın coşkun tezahüratile ilân edilirken birdenbire işin makûs bir seyir almasını teessürle karşıladım. Gerek sandık başlarındaki şahsî mümessillerim, gerekse yakın arkadaş ve dostlarım tarafından bana gönderilen telgrflarla da teyid edildiğine göre yüzde yetmiş ile yüzde seksen beş derecesinde kazanmış olan Demokratların birdenbire âdeta hiç bir rey kazanmamış gibi gösterilmeleri halkın kemali hürriyetle verdikleri reylere hiç kıymet verilmediğini ifade etmektedir. Bu da hepimizin beklediğimiz Demokrasi cereyanına büyük bir darbe olmuştur.

Bittabî halk hakkını arıyacak nihayet bütün engelleri bertaraf ederek memlekette ancak kanunun hâkim olduğunu isbat edecektir.

Bu seçim, kanunî bir seçim olmaktan çıkmış demektir. Her halde daha ziyade halkın fikir ve arzularına muvafık ve daha Demokratik seçimlerin yapılması cümlemizin arzu ve temennisidir.

Benim Demokrat Parti ile her hangi bir alâkam yoktur. Onlar beni listelerine dahil etmiş bulunuyorlardı. Bunu memnuniyetle kabul ettim. Benim kazanabilmem için Demokrat Parti adaylarının kazanmasının iktiza edeceği pek tabiîdir. Seçime fesad karıştırılmakta olduğunu haber alınca bunu vali nezdinde protesto ettim. Bana biraz evvel vali (Siz mebus olacaksınız) diye telefon etti. Valinin bu cevabından teessür duydum. Ne demek istediğini anlıyamadım. Beni milletvekilliğine namzet gösteren vali değil, halk ve gençliktir. Ben onların dâveti üzerine bu vazifeyi kabul etmiş bulunuyorum. Her hangi bir hile yapılmış ve seçimlere fesad karıştırılmış ise bunun kanunî yollardan hesabını sormak halka ve gençliğe tçrettüb eder.

Dünkü seçimlerde halkın ekseriyetle kimin lehinde reyini kullandıklarını herkes biliyor. Bunun aksini gösteren bir netice karşısında halkın hesab sormasını tabiî bir hak olarak karşılamak iktiza eder. Seçimler, umumiyetle sükûnetle geçmiş, fakat hile yapılmışsa bunun

sonradan yapılmış olduğunu zannediyorum. Ben seçim esnasında vaziyetin daima Demokrat Parti lehine inkişaf ettiğini haber alıyordum.

Bu meclise çok mühim bir vazife terettüb edecektir. Eğer meclisin gayrı meşru kurulduğuna kanaat hasıl olursa derhal o meclisin kendi kendini feshederek yeni bir meclisin kurulmasını sağlaması icab edecektir.

Halk, bu defa gerçek bir olgunlukla hürriyet ve Demokrasi yolunda azimkâr bir tavırla hareket etmektedir. Ergeç memlekette Demokrasinin galebe edeceğini şübhesiz görmekteyim...

Yine ayni gazete seçim günü akşamında seçim kurullarının acayip şekilde ortadan kayboluşu ve tasnifin geceden yapılmayıp ferdaya bırakılması bütün İstanbul halkı tarafından heyecanla ve asabiyetle karşılanmış, hele dün sabah başlanan tasnifde bazı yolsuzluklara başvurulduğu şayialarının çıkması büsbütün havayı bulandırmış olduğuna işaret ettikten sonra, valiye göndermek ıztırarında kaldığım dilekçe şeklindeki şu protestoyu yayınlamıştır:

İktidar partisi ile biliştirâk verilmiş olan kararlardan biri de bu partinin mağlûbiyeti halinde sandık başlarında tutulan tasnif zabıtlarının asılsız tutanaklarla tebdili keyfiyetinden ibaret olduğunu günlerdenberi biliyoruz. Ve hattâ dün gece telefonla bunu temin için de verdiğiniz emirleri vesaika istinaden zamanı gelince cihan efkârına bildireceğim.

Seçim kanunu, hattâ belediye intihablarında bile tasnifin bir günde bitirilmesini âmir olduğu ve kurula bu husustaki endişemizin bildirilmesi üzerine aldığımız resmî cevabda bu şayianın aslı olmadığı ve tasnif işinin zamanında bitirileceği bildirilmişken akşama doğru komisyonlara parti ve vilâyetin yaptığı temaslar neticesinde Demokrat Partinin kahir bir ekseriyetle millet iradesine mazhar olduğu anlaşılınca bu seçimi idare edenlerin şaşkınlıkları daha ziyade artarak birbirini tutmıyan mütenakız kararlarla kâh tasnifin gece yapılacağı, kâh ferdaya tâlik edileceği ve vilâyette muhterem efendilerimizin ihzar buyurulan seçim ziyafetinin devamı müddetince ve hattâ gece yarısından iki saat sonraya kadar partimizce salâhiyettar kılınan arkadaşlar aç bekletilmiş, neticede de tahrifata müsaid bir zaman hazırlamak üzere bu tutanaklar C. H. P. nin birer emin memuru olan komisyon reislerinin nezdinde bırakılarak bunlar üzerinde istenildiği kadar oynamak imkânı elde edilmiştir. Hakikatin bundan ibaret olduğu teşkilâtımızdan aldığımız resmî ve müteaddit haberlerle tahakkuk etmiş ve hattâ Kadıköy ilçe merkezinde yapılan tasnif sırasında da iş daha fazla nefrete şayan bir hale getirilerek Mareşal Fevzi Çakmak'a aid olan oylar Receb Peker'e naklolunmak suretile müşarünileyhin haysiyet ve izzeti nefsile oynamaktan da bir mahzur görülmemiştir.

Tasniflerin neticesi kâh orada bulunan halk, kâh komisyon reislerinin imzalarile tevsik kılınan, müşahidlerimizin tuttukları zabıtlarla tesbit edilmiş olmasına göre tatbik kılınan şu beyin kemirici muamelenin hükûmet ve partisine hiç bir amelî fayda temin etmemesine mukabil seçim ve ceza kanunlarımızın hududuna giren ve mühim cezaları istilzam eden bu pervasız hareketlerin müsebbiblerini çok geçmeden

nâdim kılacak bir vaziyet ihdas etmiş bulunduğunu da hatırlatmağı bir insanlık borcu bilirim.

Bu şartlar altında oynanan haileye iştirake partimizin prensib ve perestiji müsaade etmiyeceğine de bir kere daha dikkat nazarınızı kati bir lisanla çekmekle beraber bu kabil çirkinlikler ve kanunsuzluklar bir an evvel menedilmediği takdirde hükûmet ve iktidar partisinin fiillerini protesto etmiş olmak için kurullarda bulunan temsilcilerimizi derhal vazifelerini terke dâvet edeceğimizi ve tahminimiz gibi isyana kadar varması ihtimal haricinde olmıyan bu çirkin ve pervasız vaziyetten doğacak her çeşit mes'uliyetleri halkın hak ve iradelerile istihzaya kadar varan bu işlerin müsebbiblerine terketmiş bulunduğumuzu bildirmekle de vatanî bir vazife muktazasını yapmış bulunduğumuzu ehemmiyet, ciddiyet ve saygılarla bildiririm.

Bu yazının da gönderilmesine rağmen ehemmiyet veren bulunmamış ve işlerde hiçbir değişiklik olmadığı için de mümessillerimiz kurullardan çekilerek oralarda yapılır gibi görünen tasnifler Halk Partisi ile müstakil aday müşahitlerinin huzurile ikmal edilmiştir.

Yine 23 Temmuzda seçimi yakından ilgilendiren gazete havadislerinden birini daha vermekle bu günün şeametini bitirmiş oluyorum:

Pazar günkü intihapta, halkın sel halini alarak reylerini hemen hemen ittifakla Demokrat Parti lehine kullanması ve seçimin en olgun ve en yüksek siyasi terbiyesi olan, yıllarca tecrübeleri bulunan milletlere parmak ısırtacak bir intizam ve vekar içinde yapılmış bulunması, herkesi ne kadar sevindirmiş ise oy tasnifinin, gecikmesi ve bazı ilçelerden kaymakamların fazla bir gayretkeşlik hummasına tutularak tasnif sırasında Demokrat Parti adaylarına verilen reylerin Halk Partisine devrine göz yummaları haberinin şuyuu halkı o derece üzmüş ve sinirlendirmişti.

Sabahın erken saatinden itibaren halk, telefonla gazete idarehanelerine müracaatla tasnifin neticesini öğrenmeğe uğraşmışlar gazeteciler de durup dinlenmeden soranlara henüz anlaşılmadı demek mecburiyetinde kalıyorlardı.

Görünen göze nasıl kılavuz istemezse, pazar günü sandık başlarında bulunanlarca da Demokrat Partinin ezici bir ekseriyetle Partiyi kazandığı malûm olduğu için tasnif ışinin böyle gecikmesi ve bazı sandıklarda çıkan oyların, mazbata değiştirmek suretile, tamamen makus bir kılığa sokulmuş olduğu haberleri, şehrin neşeli havasını bir anda bozmuş ve saatler geçtikce artan asabi bir fırtınanın esmesine sebep olmuştur.

Bir aralık valinin uçakla Ankaraya gittiği haberi şayi olmuş, daha sonra da Mareşal Fevzi Çakmağın seçim kurulu başkanlığına müracaat ederek millet iradesinin ismetine hürmet edilmesini istediği haberi duyulmuştu. Valinin Ankaraya azimeti teeyyüd etmemekle beraber Mareşale aid olanı tahakkuk eylemişti.

Sayın valimiz Dr. Lûtfi Kırdar Yeni Sabahın sahib ve başyazarının pazar seçimleri hakkında sorduğu bir suale büyük bir dürüstlükle:

— Seçimde Demokrat Partinin kazanmış olmasını kuvvetle muhtemel görüyorum.

cevabını vermişti.

Pazar günkü seçimleri takib etmiş olan Amerikan basın ataşesi Yeni Sabah matbaasına kadar gelmek zahmetini ihtiyar ederek:

— İntihabı yakından takip ettim. Türk milletinin gösterdiği siyasi terbiye ve olgunluğa hayran oldum. Demiştir.

23 Temmuz günü ortaya atılan bu hakikatlerden bana en acayip görüneni şunlar olmuştu:

1 — Vilâyet seçim kuruluna bu işde düşen vazife 16 ilçeden gelen ikinci derecedeki tasnif tutunaklarını son bir tasniften geçirmekten başka bir şey değildi. Bu da en miskin bir faaliyetle hiç şübhesiz iki, haydi üç saatten bitirilecek kadar bir mahiyeti haiz bulunuyordu. Böyle olduğu ve aradan birçok saatler geçtiği halde neticenin alınamaması;

2 — Valinin bir gün evvel Mareşalle yaptığı telefonla muhabere- mebus olacaksınız) şeklinde kehanette bulunması;

3 — Yine sayın Lûtfi Kırdarın gazetelere (Seçimde Demokrat Partinin kazanmış olmasını çok muhtemel görüyorum) demesi;

Bunlardan anlıyoruz ki vilâyet seçim kurulunda tasnif bittiği halde netice bir türlü alınamıyor, saatlerce Ankara ile vilâyet arasında devam eden muhaberelerin sonu bekleniyordu. Tasnif tamam olmadan adaylardan birine (Sen mebus olacaksın) demek, yahut gazetelere (Seçimde Demokrat Partinin kazanması çok muhtemel olduğunu söylemek kehanetin de üstüne çıkan bir kerametin hududuna girerdi.

Bu ifşaattan anlıyoruz ki, tasnif neticelenmiş, fakat ilân Halk Partisinin kaç aday çıkarması temin edilirse ses çıkarmıyacağının anlaşılmasına tâlik edilmiştir.

Kırdarın Cevdet Kerim İncedayı ile boğuşur ve Ankara ile muhavere ve muhaberede bulunurken çektiği sıkıntı ve döktüğü ter nazarı merhamete alınırsa bu kadarcık olsun bir fazilet önünde eğilmemek ve kendisine acımamak kabil olamaz. Velev ki bu, temini ile mükellef olduğu asayişin tehlikeli bir hal alması mukabilinde olsun...

Seçim Temmuzun 23 ünü takib eden gecenin 3,15 inde sona ermiş ve 24 Temmuzda aralarında uyuşularak ilân edilebilmişti. Fakat kendi mümessillerimizden aldığımız malûmata, bilhassa bağımsız namzetler müşahitlerinin kati kanaatlerine göre sandık başlarında tutulan zabıtların kurullardaki Tornosol boyasına girip çıktıktan sonra şu rengi aldığı anlaşılmıştır.

D. P.		C. H. P.	
Oy adedi	**Aday ismi**	**Oy adedi**	**Aday ismi**
194701	Mareşal Fevzi Çakmak	169982	General Kâzım K. Bekir
186554	Celâl Bayar	157390	Refet Bele
186601	Yusuf Kemal	142748	Yahya Kemal
183813	Fuad Köprülü	146078	Ahmed Şükrü Esmer
183462	Adnan Adıvar	146497	Mekki Hikmet
180431	Fuad Hulûsi	144402	Ferid Hamal
191653	Refik Koraltan	141233	Ziya Karamürsel
181875	Enis Akaygen	139261	Şükrü Ali Ögel
173533	Osman Nuri Köni	147111	Ali Rana Tarhan
171480	Bürhan Cahit	141207	Muhiddin Üstündağ
160672	Yusuf Salmona	168009	Hüseyin Cahit

DEMOKRAT		HALKÇI	
174972	Faruk Nafiz	168552	Receb Peker
177940	Cihad Baban	137707	Avram Galanti
174312	Abdürrahman Münib	134066	Nakiye Egün
167259	Dr. Vasil Konos	180486	Hamdullah Subhi
159878	Ahilya Moshos	135913	Berç Türker
167253	Zeki Sporel	138710	Bican Bağcıoğlu
163370	Bayan Nüzhet	133796	Süreyya Birol
169865	Salamon Adato	133610	Safiye Hüseyin
173837	Ahmed Kemal	128664	Dr. Kukulis
159078	Dr. Agop Keşişyan	135468	Kalodi Laskari
168620	Senihi Yürüten	166577	Ge. Cemil Cahid
160159	Salih Keçeci	136145	Halil Hilmi Uyguner

Tasnife esas tutulan sahte tutanaklara görc iki Parti adaylarının aldıkları oy sırasile neticesi:

194701 Mareşal Fevzi Çakmak
191653 Refik Koraltan
186901 Yusuf Kemal
186554 Celâl Bayar
183813 Fuad Köprülü
183462 Adnan Adıvar
181875 Enis Akaygen
180486 Hamdullah Subhi (C. H. P.)
180431 Fuad Hulusi
177940 Cihad Baban
174972 Faruk Nafiz
174312 Abdürrahman Münib
173837 Ahmed Kemal Silivrili
173533 Osman Nuri Köni
169982 Gn. Kâzım Karabekir (C. H. P.)
171480 Bürhan Cahid
169865 Salamon Adato
168620 Senihi Yürüten
168552 Receb Peker (C. H. P.)
168009 Hüseyin Cahid (C. H. P.)
167259 Dr. Vasil Konos
167253 Zeki Sporel
166577 Gn. Cemil Cahid (C. H. P.)
163370 Bayan Nüzhet Gökdoğan
160159 Salih Keçeci
159878 Ahilya Moshos
159708 Dr. Agop Keşişyan
147390 Gn. Refet Bele (C. H. P.)
147111 Ali Rana Tarhan (C. H. P.)
146497 Mekki Hikmet (C. H. P.)
146070 Ahmed Şükrü Esmer (C. H. P.)
144402 Ferid Hamal (C. H. P.)
142748 Yahya Kemal (C. H. P.)
141233 Ziya Karamürsel (C. H. P.)
141207 Muhiddin Üstündağ (C. H. P.)
139261 Şükrü Ali Ögel (C. H. P.)

138710 Bican Bağcıoğlu (C. H. P.)
137707 Avram Galanti (C. H. P.)
136145 Halil Hilmi (C. H. P.)
135913 Berç Türker (C. H. P.)
135468 Kalodi Laskari (C. H. P.)
134066 Nakiye Egün (C. H. P.)
133796 Süreyya Birol (C. H. P.)
133610 Safiye Hüseyin (C. H. P.)
128664 Dr. Kukulis (C. H. P.)

D. P. ve C. H. P. adaylarının ilçelerde hakikaten ne kadar oy aldıklarını ve bunlardan ne kadarının birinden alınarak diğerine verildiğini bir bakışta görmek isterseniz bundan sonraki kısımlarda yer alan cetveli lûtfen okuyunuz...

DEMOKRAT PARTİ ADAYLARI:

Adaylar	Mareşal Fevzi Çakmak			CELÂL BAYAR		
Oy miktarı	Doğrusu	Tasnif	Tahrif	D.	T.	Tah.
Adalar	3363	3363	00	3234	3234	00
Beykoz	7391	7391	00	7286	7286	00
Beyoğlu	64918	57109	7809	6311	54828	8283
Beşiktaş	14691	7292	7399	14311	6997	7314
Bakırköy	6874	6874	00	6588	6588	00
Çatalca	8995	8995	00	8951	8951	00
Eminönü	27065	24792	2273	26243	22322	3921
Eyüb	4515	4515	00	4306	4306	00
Fatih	41775	34235	7540	40626	33539	7087
Kadıköy	18147	16195	1952	17523	15020	2503
Kartal	3951	3171	780	7920	3071	849
Silivri	3932	3932	00	3604	3604	00
Sarıyer	6301	4488	1813	6243	4293	1950
Şile	2077	2077	00	2063	2063	00
Üsküdar	8204	8204	00	8026	8026	00
Yalova	2200	2200	00	2199	2199	00
Yekûn	224399	194833	29366	218234	186327	31307

HALK PARTİSİ ADAYLARI:

Adaylar	Kâzım Karabekir			Gn. Refet Bele		
Oy miktarı	Doğrusu	Tasnif	Eklenen	Doğrusu	Tasnif	Eklenen
Adalar	3699	3699	00	3555	3555	00
Beykoz	3567	3567	00	3542	3542	00
Beyoğlu	13865	22233	8368	13046	20943	7897
Beşiktaş	5785	11343	5558	5226	10528	5302
Bakırköy	5052	5052	00	4975	4975	00
Çatalca	5880	5880	00	5860	5860	00
Eminönü	13387	21855	8468	11792	17745	5953
Eyüb	6365	6365	00	6324	6324	00
Fatih	18227	34884	16657	18150	22146	3996

Kadıköy	7962	14804	6842	7892	12039	4147
Kartal	3061	3952	891	3036	3838	802
Silivri	5321	5321	00	5190	5190	00
Saryer	3936	5839	1903	3774	5581	1807
Şile	5365	4365	00	4355	4355	00
Üsküdar	15845	15845	00	15702	15702	00
Yalova	5008	5008	00	4983	4983	00
Yekûn	121325	170012	48687	117402	147306	29904

DEMOKRAT PARTİ ADAYLARI

Yusuf Kemal Tengirşenk			Fuad Köprülü			Adnan Adıvar		
Doğru	Tasnif	Tahrif	Doğru	Tasnif	Tah.	D.	T.	Tah.
3187	3187	00	3161	3161	00	3233	3233	00
7166	7166	00	7252	7252	00	7168	7168	00
62284	54548	7736	62842	54362	8480	62728	54626	8102
13997	6917	7080	14188	7994	6194	14334	7405	6929
6378	6378	00	6450	6450	00	6564	6564	00
8975	8975	00	8973	8973	00	8971	8971	00
24613	21140	3473	25311	20880	4431	25165	21143	4022
4376	4376	00	4396	4396	00	4401	4401	00
40180	33180	7000	40621	33387	7234	40040	33449	6591
17085	14047	3038	17075	13029	4046	17705	12698	5007
3894	2922	972	3890	3017	873	3920	3057	863
3602	3602	00	3602	3604	00	3602	3602	00
6061	4101	1960	6146	4246	1900	6211	4211	1968
2051	2051	00	2061	2061	00	2057	2057	00
7985	7985	00	8036	8036	00	8053	8053	00
2145	2145	00	2151	2151	00	2150	2150	00
213979	182720	31259	216157	182999	33158	216302	182820	33482

HALK PARTİSİ ADAYLARI:

Yahya Kemal			Ahmed Şükrü Esmer			Mekki Hikmet		
Doğru	Tasnif	Eklenen	Doğru	Tasnif	Ek	Doğ.	Tas.	Ek
3509	3509	00	3550	3550	00	3557	3537	00
3365	3365	00	3524	3524	00	3419	3419	00
13306	20990	7684	13027	21022	7995	12114	20667	8553
5258	10385	5127	5224	10689	5465	5127	9900	4773
4943	4943	00	4974	4974	00	4897	4897	00
5871	5871	00	5866	5877	00	5840	5840	00
11694	17441	5747	11523	17257	5734	11402	17311	5909
6412	6412	00	6310	6310	00	6302	6302	00
18005	20111	2106	18196	23118	4922	18622	23841	5219
7395	10083	2688	7524	10100	2576	7137	11308	4171
3026	3838	812	3028	3845	817	3014	3703	689
5195	5195	00	5195	5196	00	5193	5193	00
3756	5637	1881	3734	5653	1919	3723	5690	1967

3356	4356	00	4354	4354	00	4340	4340	00
15680	15680	00	15626	15626	00	15580	15580	00
5008	5008	00	4986	4986	00	4969	4969	00
116779	142824	26045	116642	146070	29428	115216	146497	31281

DEMOKRAT PARTİ ADAYLARI:

Osman Nuri Köni			Yusuf Salmona			Faruk Nafiz		
Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.
3062	3062	00	2977	2977	00	3032	3032	00
7054	7054	00	6930	6930	00	7094	7094	00
61014	52664	8350	59989	51393	8596	61260	52806	8454
13411	7525	5886	12842	7180	5662	13630	7558	6072
6313	6313	00	6174	6174	00	6366	6366	00
8951	8951	00	8931	8931	00	8970	8970	00
24012	19054	4958	23510	17822	5688	24132	19014	5118
4228	4228	00	4284	4284	00	4359	4359	00
40620	32495	8125	40526	32047	8479	40600	32753	7847
16390	9756	6634	15132	8764	6371	16045	12582	3463
3849	2818	1031	3806	2787	1019	3861	2841	1020
3597	3597	00	3591	3591	00	3601	3601	00
5830	4025	1805	5754	3934	1820	5980	4086	1903
2042	2042	00	2038	2038	00	2048	2048	00
7805	7805	00	7548	7548	00	7727	7727	00
2124	2124	00	2105	2105	00	2135	2135	00
210302	173513	36789	206137	168502	37635	210849	176972	33877

HALK PARTİSİ ADAYLARI:

Ail Rana Tarhan			Muhiddin Üstündağ			Hüseyin Cahid		
Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.
3478	3478	00	3517	3517	00	3468	3468	00
3360	3360	00	3334	3334	00	3560	3560	00
12753	20565	7812	12525	20692	8167	13130	21147	8017
5221	10244	5023	4930	9820	4890	5222	11056	5834
4890	4890	00	4844	4844	00	4847	4847	00
5851	5851	00	5833	5833	00	5860	5860	00
11343	18118	6775	10865	17374	6509	11412	20587	00
6307	6307	00	6303	6303	00	6398	6398	00
17546	22863	5317	17500	23576	6076	17420	38840	21420
6938	12015	5077	6532	6994	462	6984	12563	5579
3012	3683	671	2987	3617	630	3032	3761	759
5192	5192	00	5186	5186	00	5195	5195	00
3741	5634	1893	3678	5496	1818	3750	5709	1959
4354	4354	00	4325	4325	00	4354	4354	00
15613	15613	00	15480	15480	00	15656	15656	00
4944	4944	00	4816	4816	00	4981	4981	00
114543	147111	32568	112655	141207	28552	115269	167682	52713

			Refik Koraltan			Enis Akaygen		
Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.
2984	2984	00	3198	3198	00	3140	3140	00
7235	7235	00	7292	7292	00	7159	7159	00
61651	53465	8186	62485	53465	9020	62316	53705	8611
13659	7548	6111	14451	7861	6590	13874	7375	6499
6399	6399	00	6497	6497	00	6420	6420	00
8951	8951	00	8974	8974	00	8963	8963	00
25174	19460	5714	24260	20317	3943	24785	19492	5293
4356	4357	00	4277	4277	00	4347	4347	00
39250	32654	6596	40562	33153	7409	40125	32913	7212
16629	14038	2591	16990	13517	3473	16842	13373	3469
3865	2864	1001	3911	2842	1069	3896	2977	919
3601	3601	00	3601	3601	00	3596	3596	00
5972	3832	2140	6165	4087	2078	6074	4071	2003
2042	2042	00	2053	2053	00	2041	2041	00
7877	7877	00	7998	7998	00	8129	8129	00
2124	2124	00	2131	2131	00	2145	2145	00
211770	179431	32339	214845	181263	33582	213852	198846	34006

HALK PARTİSİ ADAYLARI:

Ferid Hamal			Ziya Karamürsel			Şükrü Ali Özel		
Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.
3504	3504	00	3557	3557	00	3531	3531	00
3309	3309	00	3441	3441	00	3322	3322	00
11974	19777	7803	12055	19926	7871	12033	19604	7571
4655	9714	5059	4858					
4759	4759	00	4747	4747	00	4756	4756	00
5836	5836	00	5838	5838	00	5837	5837	00
10662	15498	4836	10801	16447	5646	10622	15503	4881
6275	6275	00	7265	5265	00	6262	6262	00
17516	24468	6952	17162	24596	7434	17220	24520	7300
6255	12169	5914	6354	6984	630	6264	6997	733
2968	3596	628	2988	3632	644	2994	3628	634
5187	5187	00	5187	5187	00	5190	5190	00
3732	5588	1856	3658	5510	1852	3622	5548	1926
4327	4327	00	4324	4324	00	4321	4321	00
15452	15452	00	15480	15480	00	15421	15421	00
4957	00	4948	4948	00	4543	4943	00	4957
111354	144402	33048	112672	142233	29561	111032	139261	28229

Demokrat Parti adayları

Cihad Baban			Abdurrahmman Münip			Vasil Konos		
Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah
2841	2841	00	3073	3073	00	2978	2978	00
7048	7048	00	7087	7087	00	6906	6906	00

60604	52251	8353	62367	43048	19419	59705	51279	8426
13637	7578	6059	13580	7520	6060	12799	7132	5667
6242	6242	00	6336	6336	00	6099	6099	00
8970	8970	00	8905	8905	00	8941	8941	00
24713	21151	3562	23323	18842	4481	23911	16802	7109
5175	5175	00	4350	4350	00	4263	4263	00
41527	34016	7511	40062	32561	7501	40426	31379	9047
16705	12509	4196	16335	14062	2273	14753	8563	6190
3899	2943	956	3860	2851	1009	3885	2773	1112
3687	3687	00	3603	3603	00	3590	3590	00
5888	4071	1817	4940	4005	935	5677	3901	1776
2055	2055	00	2041	2041	00	2036	2036	00
7971	7971	00	7934	7934	00	7515	7515	00
2474	2474	00	2124	2124	00	2102	2102	00
213436	180982	32354	209920	168342	41578	205586	166259	393227

Halk Partisi adayları

	Recep Peker			Avram Galanti			Nakiye Elgün	
Doğ.	Tas.	Ek.	Doğ.	Tas.	Ek.	Doğ.	Tas.	Ek.
3506	3506	00	3618	3618	00	3420	3420	00
3558	3558	00	3158	3158	00	3343	3343	00
12800	20898	8098	11914	19703	7789	13928	19812	5884
4962	10607	5645	4335	9548	5213	4744	9516	4772
5848	5848	00	5825	5825	00	5305	5805	00
12017	20639	8622	10507	15031	4524	10830	15142	4312
6311	6311	00	6148	6148	00	6259	6259	00
17626	39562	21936	17686	24349	6663	17485	20241	2756
7062	13217	6155	6143	6896	753	6311	6891	580
3017	3770	753	2957	3532	575	2975	3579	604
5184	5184	00	5177	5177	00	5184	5184	00
3787	5678	1891	3633	5403	1770	3602	5422	1820
4348	4348	00	4316	4316	00	4317	4317	00
15552	15552	00	15356	15356	00	15434	15434	00
4977	4977	00	4929	4929	00	4943	4943	00
110555	163655	53100	105702	132989	27287	107580	129308	20728

Demokrat Parti adayları

Adaylar	Bürhan Cahit	Morkaya		Ahilya Moshos		
Oy mıkdarı	Doğru	Tasnif	Tah.	Doğru	Tasnif	Tah.
Adalar	2988	2988	00	2984	2984	00
Beykoz	7060	7060	00	6882	6882	00
Beyoğlu	60729	52157	8572	60076	51151	8925
Beşiktaş	13377	7496	5881	12921	7135	5786
Bakırköy	6294	6294	00	5876	5876	00
Çatalca	8953	8953	00	8927	8927	00
Eminönü	23526	18785	4741	21995	17229	4766
Eyyüp	4353	4353	00	4260 ilçe	25884 4260	00

Fatih	40500	32424	8076	40216 il	31810	14332
Kadıköy	15808	9480	6328	14846	7635	7211
Kartal	3873	2867	1006	3791	2778	1013
Silivri	3600	3600	00	3589	3589	00
Sarıyer	5869	3988	1881	5696	3930	1766
Şile	2052	2052	00	2036	2036	00
Üsküdar	7730	7730	00	7530	7530	00
Yalova	2133	2133	00	2102	2102	00
Yekûn	208845	172360	36485	203727	159928	43799

Halk Partisi adayları:

Adaylar	Hamdullah Suphi			Berç Türker		
Oy mıkdarı	Doğru	Tasnif	Ek	Doğru	Tasnif	Ek
Adalar	3482	3482	00	3483	3483	00
Beykoz	3555	3555	00	3325	3325	00
Beyoğlu	13132	21358	8226	12943	20257	7314
Beşiktaş	5342	10500	5158	4815	9329	4514
Bakırköy	4961	4961	00	4805	4805	00
Çatalca	5875	5875	00	5856	5856	00
Eminönü	12686	20701	8015	9567	15421	5854
Eyyüp	6292	6292	00	6274	6274	00
Fatih	18827	38215	19388	17222	21417	4195
Kadıköy	7438	12829	5391	6541	6909	368
Kartal	3026	3768	742	2984	3591	607
Silivri	5198	5198	00	5187	5187	00
Sarıyer	3764	5624	1860	3773	5337	1564
Şile	4341	4341	00	4328	4328	00
Üsküdar	15674	15674	00	15445	15445	00
Yalova	4981	4981	00	4949	4949	00
Yekûn	118574	167354	48780	111497	135913	24416

DEMOKRAT PARTİ ADAYLARI:

Zeki Sporel			Nüzhet Gökdoğan			Salamon Adato		
Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.
2995	2995	00	3015	3015	00	2916	2916	00
7054	7054	00	6967	6967	00	6885	6885	00
60789	51374	9415	61022	52373	8649	59816	51147	8669
12683	7050	5633	13249	7115	6134	12746	7931	4815
6238	6238	00	6265	6265	00	5908	5908	00
8945	8945	00	8891	8891	00	8930	8930	00
23515	17420	6095	23393	17965	5428	21510	16979	4531
4286	4286	00	4308	4308	00	4251	4251	00
40132	31951	8181	29226	24856ilçe	4370	39418	30875	8543
				32239 il				
14925	7904	7021	15714	8776	6938	14688	8396	6292
3802	2795	1007	3830	2814	1016	3791	2635	1156
2598	2598	00	3595	3595	00	3589	3589	00
6060	3892	2168	6001	3915	2086	5765	3832	1933

2038	2038	00	2036	2036	00	2035	2035	00
7598	7598	00	7663	7663	00	7455	745	00
2115	2115	00	2115	2115	00	2102	2102	00
205773	166253	39520	197290	162669	34621	201805	165866	35939

HALK PARTİSİ ADAYLARI:

Bican Bağcıoğlu			Süreyya Birol			Safiye Hüseyin Elbi		
Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.
3471	3471	00	3441	3411	00	3441	3441	00
3320	3320	00	3264	3264	00	3255	3255	00
11899	19675	7776	12060	19647	7587	11800	19591	7791
4628	9531	4903	4536	9358	4822	4550	9377	4827
4740	4740	00	4741	4741	00	4728	4728	00
5844	5844	00	4741	4741	00	4728	4728	00
10572	15394	4822	10650	15253	4603	10315	15315	5072
6258	6258	00	6256	6256	00	6253	6253	00
17425	24575	7150	17286	20257	2971	17001	2001	3057
6055	7003	948	6120	6829	709	6044	6904	860
2956	3567	611	2966	3568	602	2965	3565	588
5186	5186	00	5186	5186	00	5184	5184	00
3604	5484	1880	3579	5460	1881	3565	5439	1874
4326	4326	00	4310	4310	00	4311	4311	00
15397	15397	00	15389	15389	00	15347	15347	00
4939	4939	00	4939	4939	00	4938	4938	00
110620	138710	28090	109464	132639	23175	108425	132494	24069

DEMOKRAT PARTİ:

Ahmed Kemal Silivrili			Kirkor Keşişyan			Senihi Yürüten		
Doğ	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Tah.
2977	2977	00	2941	2941	00	3039	3039	00
6886	6886	00	6864	6864	00	6721	6721	00
60064	52084	7980	59552	51315	8237	60148	52272	7876
13197	7224	5973	12311	6956	5355	13254	7349	5905
6266	6266	00	5908	5908	00	6262	6262	00
8877	8877	00	8919	8919	00	8968	8968	00
23690	18166	5524	23612	16875	6737	23756	18067	5689
4306	4306	00	4334	4334	00	4308	4308	00
40501	31956	8545	38604	30915 il 29915 ilçe	7689	40425	31803	8622
15536	12389	3147	14613	7009	7654	15500	8563	6937
3877	2611	1266	3788	2659	1129	3834	2800	1034
3593	3593	00	3591	3591	00	3594	3594	00
5861	3900	1961	5707	3865	1842	5838	3963	1875
2038	2038	00	2035	2035	00	2036	2036	00
7664	7664	00	7499	7499	00	7659	7659	00
2116	2116	00	2108	2108	00	2106	2106	00
207449	173053	34396	202386	163793	38593	207448	169510	37938

HALK PARTİSİ:

Kalodi Laskari			Dr. Ku kulis			Cemil Cahid Toydemir		
Doğ	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Ek.	Doğ.	Tas.	Ek.
3380	3380	00	3478	3478	00	3504	3504	00
3242	3242	00	3196	3196	00	3550	3550	00
11750	19549	7799	11901	19416	7515	12375	20814	8439
4578	8937	4359	4539	8543	4004	5130	10206	5076
4685	4685	00	4727	4727	00	4916	4916	00
5821	5821	00	5825	5825	00	5850	5850	00
10110	14840	4730	10412	14614	4202	11444	19683	8239
6201	6201	00	6216	6216	00	6267	6267	00
17207	21002	3795	17526	20966	3440	17412	40239	22827
5902	9250	3348	5844	6896	1052	6876	12227	5349
2945	3507	562	2953	3505	552	3000	3640	640
5177	5177	00	5177	5177	00	5192	5192	00
3565	5327	1762	3581	5547	1966	3769	5632	1863
4304	4304	00	4308	4308	00	4341	4341	00
15327	15327	00	13533	13533	00	15554	15554	00
4919	4919	00	4917	4917	00	4962	4962	00
109113	135468	26355	108133	130864	22731	114144	166577	52433

DEMOKRAT PARTİ: Salih Keçeci			HALK PARTİSİ: Halil Hilmi Uyguner		
Doğ.	Tas.	Tah.	Doğ.	Tas.	Ek.
2977	2977	00	3464	3464	00
6936	6936	00	3302	3302	00
60127	51376	8751	11897	19700	7803
13034	7168	5866	4752	9454	4702
6250	6250	00	4766	4766	00
8838	8838	00	5833	5833	00
23665	17821	5844	11028	15224	4196
4316	4316	00	6152	6152	00
	30926 il		17222	22438	5216
39420		8494			
	20926 ilçe				
15436	9480	5956	6402	6917	515
3813	2758	1055	2976	3587	611
3596	3596	00	5190	5190	00
5798	3916	1882	3652	5389	1737
2043	2043	00	4330	4330	00
7641	7641	00	15452	15452	00
2106	2106	00	4947	4947	00
205996	168148	37848	111365	136145	24780

ESERDENDEN MÜESSİRE:

Hâdiseler, bu cetvellerin sarih ifadelerile bir arada mutlaka olursa şöyle bir mülahazada bulunulabilir:.

1 — Adalar, Beykoz, Bakırköy, Çatalca, Silivri, Şile, Üsküdar ve Yalova ilçelerine ait tutanaklardan seçim kurullarında tasnife esas ittihaz edilenlerle temsilcilerimiz tarafından merkezimize gönderilenler arasında fark görülmemektedir. Hattâ bunlardan Beykoz, Bakırköy, Çatalca, Eyüb, Şile ve Üsküdar kazalarına ati zabıtlara nazaran Demokrat Partinin kazandığı anlaşılmasına rağmen de bir sahtekârlık görülmüyor. Bununla o kazalardaki memur ve fırka adamlarının o kadar pervasızca hareket etmediklerini istidlal kabildir.

2 — Beyoğlu, Beşiktaş, Emiönü, Fatih, Kadıköy, Kartal ve Sarıyer ilçelerinde yapıldığı anlaşılan tahrifat neticesinde 806325 oy Demokrat Partiden alınarak Halk Partisi adaylarına peşkeş çekildiği halde Halkçılardan ancak 5 mebus çıkarılabilmiştir. Halbuki bu beş namzede ihsan buyurulan reylerin mecmuu 219804 olduğu nazara alınırsa, aşırılan oylardan 58621 oyun kendilerinde kaldığı ve her şeyin göze alınmasına göre de bakiye ile bir kaç millet vekili daha çıkarmağa kadir oldukları da meyadandadır. Böyle iken —neden ise— bu yola gidememişler, yalnız İstanbul milletvekili seçimindeki şeref kırıcı mağlubiyeti tardedebilmek için bu 586521 mağsub oyları —adaylarına verdikleri ehemmiyetle mütenasipi şekilde— serpiştirmekle iktifa eylemişlerdir.

3 — Hulâsa cedvelinin tetkikinden de anlaşılacağı veçhile mağsup oyların tevzi şekline göre çok hisse, mutlaka mebus çıkarılmak istedikleri 5 adaya ayrılmış (52433 : 38714), üst tarafı da —ki Rana Tarhan başta ve Nakiye Elgün sonda olmak üzere— kendi nazarlarındaki kıymetlerine göre, serpiştirilmekle iktifa olunmuştur. Halk Partisi adayları bu cedvele bakarak kendilerinin partileri nezdindeki kıymete vukuf hasıl etmiş olabilirler.

4 — Demokratlar listesindeki adaylar üzerinde oynanırken de kendi noktai nazarlarına göre verdikleri kıymet hâkim olarak onlar üzerinde gasbu garet teksif edilerek kıyıldıkca kıyılmış, yine böyle olduğu halde Fuad Köprülüden 35122, Yusuf Kemalden 31759, Celâl Bayardan 27912, Refik Koraltandan 26663 ve hattâ partilerden ziyade milletin mali olan Mareşal Fevzi Çakmaktan da 29365 oy aşırılmaktan çekinilmemiştir.

5 — Mazbataların tahrifine Yusuf Salmonadan 16412 oyla rekoru Fatih ilçesindeki seçim elemanları ve organları kırmış, ve diğer kazalar içinde buna yaklaşabilmek sadakat ve fedâkârlıkrlığını ancak Beyoğlu gösterebilmiştir. Bu iki kazada nüfusun tekâsüf nisbeti hepsinden fazla olmakla beraber Eminönü, Beşiktaş ve Üsküdar halkının miktarı nazara alınırsa Fatihle Beyoğlu seçim teşkilâtının üstün vasfını kabul zarureti kendiliğinden meydana çıkar. Nitekim bütün ilçelerimizin idare âmirleri arasında hepsinden evvel bu iki kaza âmir ve memurlarının mazharı takdir olacaklarını tahmin etmekle de hâtâ edilmiş olmaz. Bu katagoriye Çatalca ve Kartal ilçelerini de idhal mümkündür.

6 — Sahtekârlık gibi kanunen ve ahlâkan mezmum bir yola girdikten sonra aylardan beri kâbus gibi memlekete çöken ve gazeteleri dolduran baskı ve tedhişlerin sebebini anlamak hahikaten güçtür. Bu da olsa olsa iktidar partisince millet tarafından kendileri hakkında beslediği itimadsızlığın tahmindeki isabetsizliğin neticesi olabilir. Filhakika bu hatâ , kendilerine iptida yalnız tazyik ve işkencenin millet ira-

desi üzerinde tesirsiz kaldığını gösterince postu elden bırakmamak için sahtekârlık yoluna pervasızca girmekten de çekinilmemiştir.

7 — Bütün resmî ağızların vaitlerine rağmen vatan baştan başa tam iki ay, bir düşman istilâsına uğramış gibi, inleyip durmuş, gösterilen şiddetle âdetâ Demokrasinin mezarı kazılmış ve muazzam ve mehur Cumhuriyet Halk Partisi ilelebet telâfi edemiyeceği tarzda milletin itimadını parçalıyarak idareyi gasben ele elmakla Demokrasiden evvel kendini kazdığı mezara gömmüştür.

8 — Tomturaklı ilân ve tefahürlere rağmen ne millet iradesini izhara yarayacak bir seçim yapılmış, ne de Büyük Millet Meclisi evvelkinden daha fazla bir otorite veya prestijle cihan huzuruna çıkabilmiştir. Mutad hilâfına, Meclis ve hükûmet teşekkül edeli ve devlet reisi intihap olunalı aylar geçtiği halde, daha ziyade Faşizm zihniyetine sahip olan, Arjantinden başka hiç bir resmî teşekkülün vaziyeti tebrike şayan görmemesi de bunun en kat'î bir delilidir.

9 —Son seçim zahiren tek dereceli farzolunsa bile hakikatte hiç böyle olmamış, çifte dereceli intihap en kötü şekilde tatbik olunmuştur. Filhakika seçimin içinde yüzdüğü âfetlere bakılırsa milletin kendisinden umulmıyacak kadar cesur bir olgunluk göstererek, her şeye rağmen, iradesini kullandığı halde bu iradenin mahsulü olan hakiki, seçim, Halk Partisi ile hükûmetinin tasvibine arzolunmuş ve oraca münâsip ve muvafık görülen adaylar, milletvekili olabilmek saadet veya felâketine erişmiştir. Şu neticeye göre intihapta halkın iradesi yerine hükûmet ve iktidar partisinin arzu ve emelleri hâkim olmuş ve bu hâkimiyetin tesiri altında bu günün Büyük Millet Meclisi doğmuştur.

10 — Memokrat Parti bu seçimde hakkını alamamakla beraber mücadeleden tam bir muvaffakiyetle çıkmış ve mukabil taraf bütün manâsile hurduhaş olmuştur. İntihabın mânâ ve şumulü, her halde, Meclisde fazla unsur bulundurmaktan çok önebli olduğu halde karşı taraf ve onun hukûmetinde bunu sezen bile olmamıştır. Demokrat Partinin bu günkü teşkilâtı ve âdetâ cenin halile bir ekseriyet temin edecek mevkide bulunduğu hiç zannetmiyorum. Senelerden beri ıztırap ve yoksulluk içinde kıvranan, esir halinde yaşamaktan başka kendisinde hiç bir hak tanımayan milletin, Halk Partisi bir muvaffakiyet kaydolunmasa bile buna erişmek için yürüdüğü yolun hasıl ettiği tiksinme ve itimadsızlık kendisi için bir felâket doğurabilirdi. Henüz bir yaşına bile girmiyen ve doğduğu günden beri maruz kaldığı tazyik ve iftiralar yüzünden bir türlü tekâmül edemiyen bu çocuğun tahammülü fevkına çıkan saldırmalarla esaslı bir şekilde programını ıslâha hattâ tatbika vakit bulamadığı düşünülürse, teşkil edeceği hükûmetle devlet ve millet işlerini dilediği gibi görmesine zaten imkân bulunamazdı. Halk Partisi ve onun hükûmeti milletin asabını bozan, tahammülünü aşan işler ortalığı kasıp kavuracak yerde milletin iradesini desteklemiş, hattâ Demokrat Partinin iktidar mevkiine geçmesine yardım etmiş olsaydı, hükûmete karşı halkın bütün varlığında hissettiği igbirarın şiddetinde doğan Demokratlar hakkındaki itimad ve mühabbetinin —dün için— hakiki mahiyetini öğretebilirdi. Fakat bu parti ele geçirdiği çiftliği bir an elden bırakırsa sudan çıkmış balık gibi derhal bozulup kokacağını bildiği için bu makul yola gidecek yerde milleti da-

ha fazla aleyhine kışkırtacak kötülüklerle bir daha eline geçiremiyeceği bu fırsatı da öldürmüş oldu.

Memleket idaresini ele almak isteyenler veya filen ellerinde bulunduranlar her şeyden evvel şu hakikati daima göz önünde bulundurmalıdır ki, bu gün milleti kavrayan inkilâp ruhu, ne tanzimatı hayriyelerin, ne Midhat Paşaların, ne de yanına bir geyik yavrusu alarak Resne dağlarında dolaşanların, hattâ vücudunu bugün daha çok özlediğimiz Atatürklerin inkilâbile kıyas edileeek vasfı müştereki haiz görünmüyor. O zamanlar, dağ başındaki bir mağaranın veya şehir içindeki dört duvarın içine sığınan mahdud insanlara hitap eden zahiri emeller yerine bugün en hüera ve en iptidaî köyünden Başkendine kadar 18 milyonluk bir halkın emel ve arzusu bağdaş kurarak tazyik ve tedhişlere rağmen bunu yapanların gözleri önünde bakan bir kurtuluş ve yükseliş azminin elinde bulunuyor. Bu kadar reyini serbest kullanaeak, istediğini sccçecek kadar cesaret vc azim gösteren ve hakikaten seçim müeadelesinde dünyanın her hangi bir milltil boy ölçüşcek bir varlık gösteren ibr milletin kendine mal ettiği maşeri bi riman karşısında bulunuyoruz. Halk kendi lisanının artık halk lisanı olduğunu biliyor. Kendi maddî ve manevî varlığile başına çıkardığı insanlardan biraz da kendi huzur ve saadetinin temini arzusunu görmek istiyor. Böyle bir imanı nyolu da, bilhassa bu seçim dolayısile, yapılan hile ve vahşet yolu olamaz.

Bir milleti idare edenlerden halkın beklediği şey, yangına körükle gitmek değil, onu söndürecek ve kendisine oh! dedirtecek bir huzurun tesissidir. Ben, tutulan yolda bunu ümit ettirecek bir müjde sesi işitmiyor ve böyle mesud bir imkân görmüyorum.

İntizarla geçen Temmuzun 23 üncü günü Tasvire yeni bir beyanatta bulunmak lüzumunu hissettim. 24 Temmuz tarihli nüshasında çıkan bu sözlcrimle şu mülâhazaları yürütmüştüm:

«Belediye âzası seçiminde hükûmet ve iktidar partisinin tatbik ettiği hattı harekete ve ve Milletvekili seçiminin emniyet altında bulundurulması yolunda mesbuk taleplerin, tutulacak zabıtlara parti temsilcilerinin imza etmeleri hakkındaki temenniyata kadar, reddedilmesi gibi ihsas edilen kasıtlara bakarak Milletvekili seçiminin ne elim şartlar altında yapılacağını hissetmiş bulunuyorduk. Bu kanaatimize rağmen millet iradesini felee uğratmamak için seçime iştirâk kararını vermek ıztırarında kaldık.

Efkârı umumiyeye arzettiğlm vesika ile de tahakkuk eylediği gibi hükûmet, iktidar partisine devredilmiş ve memleketin her tarafında halk ezici bir tazyikin mütemadî tesirleri altında bırakıldığı gibi, kâh atiyeler, kâh tehditlerle bu parti lehine oy kazanmak için memleket cehennemî bir azap içinde aylarca inletildikten sonra seçimler yapılmağa başlamıştır. İstanbulda yapılan bu seçim, hükûmet ve Halk Partisinin tam bir mürakabesi altında geçtiği için safahatı da dakikası dakikasına takip edildiğinden haberdar bulunuyorduk. Akşam üstü netice billurlaşmağa başlayınca, evvelden karar verdikleri veçhile, son tedbirleri olan komisyon zabıtlarını tahrif çaresini temine başladılar. Ve bunun için kazalardaki tasnifi ferdaya talik ederek doğru zabıtları komisyon başkanlarının evinde bir gece misafir ettikten sonra evvelden tevzi ettikleri boş ve matbu kâğıtları istedikleri gibl doldurarak yerlerine ikame ettikten sonra ertesl günü birleştirme tasnlfine baş-

ladılar. Şurasını da itiraf zaruretindeyim ki, komisyonlar içinde verilen emirlere riayet edenler kadar olmasa bile, bundan uzak kalarak vicdan ve hamiyetlerinin beyaz rengini kirletmiyenler de bulunmuştur.

Bu ikinci tasnif sırasında tashihler ve tağyirler meydana çıkınca böyle bir hailede rol almak bizim için yapılır bir şey olmadığını düşünerek vilâyeti vazifesine davet ettikten sonra, kurullardaki parti mümessillerimize derhal oradan çekilmelerini bildirdik.

Haber aldığımıza göre iktidar partisi ve hükûmet, gördüğü tazyikler karşısında biraz aklını başına toplayarak ifrattan çekinmeğe başlamış, Ancak Halk Partisi adaylarından Receb Peker, Cemil Cahid, Kâzım Karabekir ve Hüseyin Cahid ile Hamdullah Subhinin kazanmış gösterilmesi temin olunabilirse, bunu da şükranla kabul edeceklerі anlaşılmakta bulunmuştur. Eğer bu haber doğru ise İstanbul vilayetinde yapılan tazyikler ve taltifler Cumhuriyet Halk Partisinin şahsiyeti maneviyesine izafe edilmemiş, kullanılan bütün hiylelerle beraber bu dört beş şahsın muvaffakiyetine sarfedilerek halkın iradesi tasavvur edilemez tazyikler altında inletilmiştir.

Bu çirkin hareketlerle Cumhuriyet Halk Partisinin ne gibi aksülameller halkettiğini şimdiden kestirmek mümkün değildir. Ancak bu ezici tedhiş ve tazyiklere rağmen muhterem halkımızın kendi iradesini kullanmakta gösterdiği cesurane serbesti, kendileri için şükrana değer bir mahiyet arzettiği gibi, en medenî bir millete yakışır bir olgunluğun da zahir delilidir. Kaza ve vilayette yapılan hiyleli tasniflerin neticesi ne olursa olsun, muhterem milletimizin hakkımızda gösterdiği itimadı sarsacak değildir. Bu sözlerimi kendilerine teşekkürle bitirmeği en mesud ve en şerefli bir vazife bilirim.»

Gazeteler, bu beyanname ile birlikte seçim neticesini de ilân etmiş bulunuyorlardı. Bu şartlar altında Demokrat Parti listesine dahil 23 adaydan 18 inin Milletvekili seçilebilmesi parti kadar, ve belki de daha fazla İstanbul halkı için de şüphesiz kahir bir muvaffakiyetti. Bu netice Demokrat Partiye 5 Milletvekili kaybettirmiş olmakla beraber bu o kadar mühimsenir bir mâna ifade etmekten çok uzak bulunuyordu. Bütün yurtdaki seçimlerin ayni metodla yapılması Demokrat Partiyi mühim elemanlardan mahrum bırakmış olsa da aylarca süren mücadele Halk Partisinin istiare ettiği Demokrat maskesini düşürerek hakikî çehrenin milletçe anlaşılmasına yardım etmiş olmasına göre bu neticeyi herhalde bir iki yüz Milletvekili kazanmaktan çok daha fazla, müstakbel mücadelelerde, tam bir muvaffakiyet teminine yol açar mahiyette anlamamak kabil değildir.

Bence işin en can alacak noktası, nasıl seçildiklerini bizlerden fazla bilen ve bilmesi icabeden bu beş fuzulî Milletvekilinin hakikaten milletin itimadına mazhar olduklarına inanmış görünerek, bu vazifeyi kabul edip etmiyecekleri idi. Kendilerine mebusluktan şerefli yolu göstererek ikaz etmiş olmak için atideki açık mektubu yazarak gazetelere gönderdim:

«Memleketin her tarafında milletvekili intihabının ne gibi şartlar altında yapıldığını bu seçimi idare edenlerin ya arasında veya civarında bulunmanız itibarile millet kadar sizlerin de bilmesi zarurî olduğuna kanaat etmiş bulunmaktayım. Bütün devlet teşkilâtı iktidar partisinin emrine terkedildikten sonra el birliği ile millet üzerinde yapılan

ve her biri kanunlar huzurunda titretici bir suç teşkil eden hatıra gelmez baskı, tehdit ve tedhişlerle millet hak ve iradesinin ne hale getirildiğini ve bunlara rağmen sizlere nefretini arttırarak seçim serbestisini kendi azim ve iradesile kullanabilmek cesaretini gösterecek kadar olgunluğunu isbat eden bu zihaşmet ve fazilet milletin oy pusulası şeklinde yüzlerinize fırlattığı kin ve nefreti önlemek için seçim zabıtlarının doğrusunu eğrisile tebdil ederek milletin viedanından çalınan oylarla millet vekâleti şerefini nasıl temin edebildiğinizi biraz düşününüz. Bu şartlara ve elîm olduğu kadar fecî ve gayrı kanunî âmillere dayanarak kazanmış göründüğünüz ekseriyetle milleti temsil iddiası mevzuu bahsolup olmıyacağını da viedanınıza sorunuz. Şerefiniz böyle zulüm ve sahtekârlıkla mecliste bir sandalye gasbedecek kadar küçülmemişse sizlere düşen vazifeyi idrâk ve ifa buyurarak derhal istifanızı bildiriniz. Ancak bu tarzı hareketinizle şerefinizi muhafaza etmiş olacağınız gibi böyle mütevali tegallüp ve tahakkümlerin tevlit edeceği —nerelere kadar gideceği bilinmiyen— aksülâmelden şahsınızı ve partinizi siyanet ediniz. Bu, elinize geçen son fırsattır. İstifade yolunu bilmez ve ısrarda inad ederseniz doğuracağı âkibetlerin mesuliyeti tahammül edemiyeceğiniz kadar ağır olacaktır. Sizleri şeref ve fazilet yoluna dâvet ediyorum.»

Bu açık mektub yerine 25 Temmuz tarihli gazetelerin hepsinde sıkıyönetim komutanı Korgeneral Asım Tınaztepenin şu tebliği okundu:

«Millet iradesinin tam bir serbestlikle tecellisini güçleştirir endişesile İstanbul gazetelerinde seçime tekaddüm eden günlerde yapılmış olan çeşitli ağır neşriyata karşı hiç bir tedbire baş vurulmamıştır. Fakat seçim büyük bir sükûnet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğundan, halkımızın artık karşılıklı sevgi ve saygı hisleri içinde yaşamaları ve her hangi bir tahrike mâruz bırakılmamaları icabeder.

Bu böyle iken bazı gazetelerin bilhassa seçim sonuçları hakkında vatandaşları şübheye düşürücü ve bu yüzden memleketin huzurunu sarsıcı neşriyatın devam ettiği görülmektedir. Sıkıyönetim bölgesinde bu gibi tahriklerin devamına müsaade edilmiyeceği ve bu kabil yazılara karşı Sıkıyönetim komutanlığının harekete geçeceği tebliğ olunur.»

Ayni günkü gazetelerde de, garip bir telepati mahsulü gibi görünen, Halk Partisi başkanının şu beyannamesini neşretmiş bulunuyordu:

Vatandaşlarıma,

«Yeni seçim sona ermiştir. Türk milleti kadın ve erkek seçmenlerin büyük nisbette iştirâkile milletvekillerini seçmiştir. Yeni Büyük Millet Meclisinin muhtelif partilerden ve bağımsızlardan kurulmuş olması vatanımız için büyük muvaffakiyettir. Milletimizi yürekten tebrik ederim. Şimdi Türkiyenin millî hayatında yeni bir devre giriyoruz. Her şeyden evvel seçim zamanının sinirli sözlerini karşılıklı bağışlıyarak ve unutarak vatanda huzur, çalışma devrinin açılması ilk vazifedir. Büyük Meclisdeki çalışmalarda ise karşılıklı saygı içinde olarak fikir ayrılıklarını vatan için yapıcı bir şekilde ayarlamak gelecek vazifemiz olacaktır. İktidar ve karşı partilerini büyük Mecliste, belediyelerde ve basın âleminde bir arada verimli olarak çalışabilmelerinin milletçe imtihanının muvaffakiyetle verilmesi bu günkü ve gelecek nesiller için çok fe-

yizli olacaktır. Vatandaşlarımın arasında dostluğun bozulmaması için bütün dikkatimizi kullanacağız. Yeni Büyük Millet Meclisinin aziz memlekete ve milletimize kıymetli hizmetler başarmasını dilerim.»

İsmet İnönü

Bu beyannamenin Halk Partisi lideri veya Devlet Başkanı sıfatile mi, yazıldığını ve Devlet Reisi olmak haysiyetile yazılmış ise hükûmet başkanının imzasını taşıyıp taşımadığını bilmiyorum. Fakat ayni emelden ilham aldığı anlaşılan sayın İsmet İnönü ile Asım Tınaztepenin beyannameleri beraber okunursa, seçim boyunca yapılan kanunsuzluklara temasa bile tahammül edilmediğini kolayca anlamak mümkün olur.

Sıkı yönetimin son kararile İstanbulun fuzulî beş Milletvekiline yazdığım açık mektubun İstanbul gazetelerile neşri imkânı kalmadığı için birer sureti de İzmirdeki İzmir ve Adanadaki Demokrat gazetelerile hem kendilerine, hem de umumî efkâra iblağ kılınmış idi...

İçinde yüzdüğümüz acibe bu kadar da değildi. Meselâ adaylarımız arasında görülen Dr. Konos partice tanılan bir şahsiyet olmamasına rağmen mensup olduğu cemaatin arzusu ve kendisinin isteği ile namzet gösterilmiş, hattâ İlânat Şirketi müdürü Hofer ve sairenin delâletile muvafakati alınarak resmini bile partiye göndermişti. Buna rağmen bir Rumca gazetede kendisinin haberi olmadan aday gösterildiğinden şikâyetle kabul edemiyeceğini bir arkadaş tarafından haber almıştık. Bu haber mutad veçhile parti aleyhine bir zaaf delili olarak Tanin sahifelerinde de yer bulduğu halde seçim neticesini beklemeği tensip etmiştik. Bu acip ruhlu aday, Halk Partisinin tasvibile listemizden silinmiyerek Milletvekili seçilince ilk işim kendisini telefonla arayıp bulmak ve ne yapacağını sormak oldu. Bu sual karşısında sendeleyen bu mebusun tereddüdünü izale ederek istifasını temine muvaffak olabilmiştik.

Temmuzun 26 sında da İstanbul vali ve belediye reisi sayın Dr. Lutfi Kırdar imzasile mektubî kaleminin 4324 sayısını taşıyan şu tezkere alındı:

22/7/946 gün ve 1425 sayılı yazınız karşılığıdır:

21/7/946 tarihli yazımda da tebarüz ettirdiğim veçhile iktidar partisile seçim konusunda alınmış bir karar ve ittihaz edilmiş bir tedbir bulunmadığını tekrar açıkladıktan sonra seçim asabiyeti içinde alınmış haberlere dayanan ve esaslıca tedkik edilmeden ileri sürülen iddialarınızı birer birer cevaplandırıyorum.

1 — Tarafımdan hiç bir ilgili şahsa ne yazı ve sözle ve ne de telefonla mevzuata aykırı hiç bir emir verilmemiştir. Tasnif tutanaklarının asılsızlarla değiştirilmesine dair verildiği iddia olunan vesikalara dayanılarak cihan efkârına bildirileceği telefon emri ve iddiası da doğru değildir.

2 — Bilindiği gibi tasnif işine sandıkların kapatılmasını müteakip başlanmış, partiniz müşahitlerinin huzurile bu iş fasılasız şekilde başarılmıştır.

İlçeler seçim kurullarının yapacakları iş, yazınızda bildirildiği gibi bir tasnif değil, seçim bürolarından gelen tutanaklardaki rakkamları birleştirmekten ibarettir.

Seçim bürolarında mühürlü zarflar içinde ilçelere gelen tutanaklar, kurullar toplanınca, tesellüm alınmağa ve akabinde de tevhid mu-

amelesine başlanmıştır. Tutanakların tahrifi için seçim komisyonları başkanlarına imkân bırakıldığı iddiası da temamen yersizdir.

Seçim işlerine fesad karıştırmanın mesuliyet ve âkibetini müdrik olanların böyle bir harekete geçeceğini düşünmek bile mümkün değildir.

3 — Kadıköy ilçesinde Mareşal Fevzi Çakmağa aid oyların Receb Peker oyuna geçirildiği iddiasına gelince: Seçim sonuçları alınınca Mareşalin Kadıköy ilçesinde ve bütün il çevresinde en fazla oy aldığının meydana çıkması bu iddianın da bir hakikate dayanmadığını bildiren çok canlı bir hâdisedir.

4 — Partiniz temsilcilerinin sandık başlarında tuttukları notları kanunî şekilde yapılmış tutanaklara tercih fikrine iştirâk tabiî kabil olamazdı.

Seçimin umumî seyri üzerinde evvelden beri menfî bir kanaate sahip olan ve bunu gazetelerle yayan İl İdare Kurulunuzun, bu tesir altında neticeyi beklemeden bir iki sandık üzerinde rakkam ihtilâfını vesile ittihaz ederek temsilcilerini çekmek isteyişini de acele bir hareket olarak vasıflandırmak yerinde olur.

5 — Kanunların koyduğu kayıtlar altında tam bir serbestlikle yapılıp bitirilen bir seçim için bir isyan tahmin etmek ve bu ciheti resmî bir makama yazılan yazıda (çirkin ve pervasız) kelimelerile ifade etmeği çok yersiz ve yakışıksız buldum.

İlde uykusunu terkederek geceli gündüzlü çalışan memurların yediği yemeğin de seçim işlerine karıştırılmasına kadar ileri giden çok asabi bir düşünüşün tahtı tesirinde yazılan bu yazıya artık bugün il teşkilâtını tam bir bîtaraflıkla vazifelerini yaptıklarını fiilen ortaya koyan neticeden sonra cevap vermeği düşündüm.

Bu yazının tahririnde kullanılacak ölçünün mahiyeti hakkında ne müzakereler, ne tereddütler geçirildiğini, evvelâ şiddetli bir lisan kullanılmak istenildiği halde, bundan vazgeçilerek kurul heyetinin her biri birer kalem tecrübesinde bulunduktan sonra bu çirkin vazifenin zavallı meslekdaşım, Hukuk Müşavirine tahmil edildiğini de daha bu tezkereyi almadan evvel öğrenmiş bulunuyordum. Mütad veçhile her hakikati tekzipten başka ellerinde çare bırakmayan seçim kurulu başkanının çocuk oyuncağı mahiyetini aşmayan delâlet kırıntılarile 22/7/946 tarihli yazılarımı da tekzip etmesinden tabiî bir şey olamazdı.

Halbu ki, vali, seçim günlerinde yazdığım bütün dilekçelerde bahis mevzuunu teşkil eden hâdiselerin birer hakikat olduğunu kalben tasdik ediyor, hattâ bunların ifade ettiği kat'iyet karşısında yılarak daha ileri gidemiyordu. O kadar ki, alınan tedbirlerin tatbikinden evvel bunları kendisine bildirişim muhitinde şüpheler tevlit etmiş, hattâ odasında Duofon tertibi vücude getirdiğimi mümkün görerek dıvarları bile aratmıştı.

Herşey olup bittikten ve filiyat, bütün iddia ve mugalatalardan fazla hakikati gösterdikten sonra yazılan bu vilâyet tezkeresinin neye gönderildiğini şimdi de anlamış değilim? Bu sebeble yeri kalmayan bu yazıya cevap vermeği de yersiz ve faydasız bulmuştum. Fakat kendilerince serdolunan iddialara şu broşürde yer verdiğim için vicdan bulandırıcı bir tesirin önüne geçmek üzere biraz olsun üzerinde durmağı zarurî buldum:

İktidar partisi ile seçim konusunda alınmış bir karar ve ittihaz olunmuş bir tedbir bulunmadığı iddiasını tekrarlayan ilk satırlar, halin lisanile tekzip edilip durmaktadır.

Bu böyle ise, seçim kampanyası açıldığı günden itibaren günlerinin uzun saatlerini ne yapmak için Halk Partisi merkezinde geçirdiklerini ve seçimin devamı müddetince Receb Peker'le İncedayının her gün iki üç saat vilâyet dairesinde bulunduklarını izah kendileri için çok güçleşir. Bundan başka seçimi Halk Partisi lehine idare etmek için ilçelere tevzi olunan emniyet şube müdür ve muavinleri ile köylülerin elinden Demokratlar pusulasını alarak yerine Halkçıların listesini attırmak için köylere dağılan hususî memurların, halk üzerindeki baskıların birer merkezi halini alan kaymakamlarla, bucak müdürlerinin kimden aldıkları direktifle bu işleri yaptığını anlamak da o kadar kolay olamaz. Bunların, valinin haberi olmadan, şunun bunun emrile çalıştıkları iddia edilse bile, her gün gazeteleri dolduran yüzlerce hâdisatı anlamamazlıktan gelerek bu çok çirkin hareketlere göz yummuş olmak ta zannettikleri kadar vazife hissile kabili telif olamaz.

Hattâ, bildiğime göre, senelerce semtine uğramadıkları şehir dışı kazalarında, seçim devresi içinde halk ile teması eksiltmedikleri için bunlardan haberim yoktu da diyemezler. Fazla olarak kaymakamların, bir araya getirilmek ihtiyatı da unutulmadan, teker teker vilâyete celbedilerek, ellerine vesika vermemek için, bir çok direktiflerin sözle kendilerine tebliğ edildiğini ve bu temaslarda muavinlerle mektupçu ve polis müdürünün de hazır bulunduğunu bildiğimiz gibi, tutanakların tebdili meselesini doğru bulmayan Üsküdar, Eminönü ve Beykoz kaymakamlarının 16 Temmuzda itiraza karar verdiklerini öğrenmiş bulunuyoruz. Hattâ yazdığımız bütün dilekçelerin vilâyetçe evvelâ Halk Partisine gönderilerek noktai nazarlarının resmî bir cevap şeklinde bize bildirildiğinden eminiz. Bu yola bir kerre girdikten sonra inkâr kadar tabiî bir şey olmamasına ve zaten memleketimizde tekzip olunan şey'in hakikatler olduğu malûm bulunmasına göre, yeni inkârlar karşısında kalacağımı bile bile şu satırları yazmaktan kendimi alamıyorum.

Numara altında yazılan fıkralara gelince:

1 — Vilâyetçe mevzuata aykırı hiç bir şekilde kimseye emir verilmediğine taalluk eden iddiayı galiba yukarıdaki satırlarla cerhetmiştim. Tutanakların değiştirilmiş olması da Türkiyede ikamet eden 18 milyon vatandaşın üzerinde ittifak ettikleri bir konu olmasına göre kendilerinin emir, hattâ malûmatı lâhik olmadan bu işlerin yapıldığı iddia olunmakla hakikatler değişmiş olamaz.

2 — İlçelerde seçim kurullarının yapacakları iş, yazımda bildirildiği gibi, bir tasnif değil de bürolardan gelen tutanakları birleştirmek farzedilse bile bu gibi kelime oyunlarile hakikatler değişemez. Hele bilindiği gibi, tasnif işine sandıkların kapatılmasını müteakip başlanarak fasılasız devam edildiği iddiası da seçimde göze batan garibelerin mükemmellerinden biridir.

Tezkerede bunu takip eden fıkra delâletile bu tasnifin ifade ettiği mânâ münhasıran sandık başlarında toplanan seçim komisyonları zabıtlarına taalluk ediyorsa, bizim de bu hususta serdedilmiş bir itirazımız yoktur. Fakat ilçelerde teşkil olunan kurullarca yapılması icap eden, bize göre tasnif ve vilâyete göre rakkamları birleştirme mahiye-

ti verilen muamelâta teşmil edilirse o zaman iş değişir. Ve ilk mektep çocuklarının bile inanamıyacağı böyle bir tecahül de her şeyden evvel devlet otoritesine yakışmaz. Tasnif, sandikalara oy atmanın hitamından her adayın aldığı reyler tahakkuk edinceye kadar yapılacak muamelelerin sonuna kadar devam edecek faaliyeti içine alan devredir.

Sandık başlarında yapılacak sayımı bir neticeye bağlamak, tasnif demek olduğu gibi seçim komisyonlarınca yazılacak tutanaklrın ilçe kurullarında birleştirilmesi de tasnifin devamından başka bir şey değildir. Nitekim belediye intihaplarında bile, bu görüş tarzı kabul edilmiş, sandık başlarındaki tasniften sonra işlere ara verilmeden, komisyon tutanakları kurullarda birleştirilerek tasnif ikmal ve intaç olunmuştur. Bu itibarla valinin tasnifi yalnız komisyonlarda yapılacak muameleye tahsis ederek kurullardaki işleri tasnifin dışına çıkarmakla kurulların tevhiden yapacağı sayımlara ara verilmesini caiz göstermek için ileri sürdüğü mütalâa hiç bir zeman doğru ve mâkul farzedilemez. Sayın valinin dediği gibi, seçim işlerine fesad karıştırmanın mes'uliyet ve âkibetini müdrik olanların böyle bir harekete geçeceğini düşünmek bile imkânsız olacağına ben de inanırım.

Fakat, hâdisat, böyle kanunsuz fiillerin itabı bile istilzam etmediğini teyid eder durur, kanun müeyyidelerinin ortadan kalkmasında bir mahzur görülmezse, böyle bir noktai nazarın imkân sahasından tahakkuk safhasına giremiyeceğini de şüphesiz addedenlerdenim.

3 — Mareşale aid oyların Peker'e kamanço edildiğine dair olan hakikat te kendisinin bütün il çevresinde en fazla rey almış bulunmasile cerholunamaz. Bu aktarma yapılmamış olsaydı, şüphesiz aldıkları oy mıkdarı şimdikinden tam 29365 fazla olacaktı. Bu fıkrayı yazmadan, sayın vali bunu olsun düşünebileceğimizi hatırlamak lûtfunda bulunsalardı, hiç olmazsa böyle bir iddiada bulunabilmek ihtiyatsızlığından kendilerini kurtarmış olurlardı.

4 — Parti temsilcilerinin sandık başlarında tuttukları notları kanunî şekilde yapılmış tutanaklara tercih fikrine yalnız valimizin değil, hükûmetle Halk Partisi erkânının da iştirâk etmiyeceklerini, tahmin o kadar güç olmaz. Zaten bu müdafaayı serdederek bütün hakikatleri gizlemek imkânını elde etmek içindir ki, seçim kanunu yapılırken bile bu müdafaa gözönünde tutulmuş, bunu önlemek için komisyon tutanaklarına parti temsilcilerinin imza koyabilmeleri esbabının temini Demokrat Milletvekilleri tarafından istenildiği halde Millet Meclisinde buna ehemmiyet veren bile bulunmamış olduğunu hepimiz hatırlıyabiliriz.

En ehemmiyetsiz adlî hâdiselerde bile tutulacak zabıtların vak'a mahallerinde bulunanların imzasile tevsiki mütad olan bir dünyada böyle devlet ve milletin hal ve istikbali, vatandaşların en esaslı hakları ile alâkadar vakıalarda imza ve tevsikin önüne geçilmesi ne kadar hüsnü niyetle izah edilir, şeylerden değilse, Cumhur ve Parti Başkanının müşterek sıfatla Halk Partisi kurultayında söylediği meşhur ve tarihî nutukda parti temsilcilerini seçim komisyon ve kurullarında iştirâk ettireceğiz vadindeki iştirâk kelimesinin ifade ettiği mânâ ile tatbik edilen usul karşılaştırılırsa ortada iddia edilebilecek hüsnü niyetin eseri kalmaz?.

İstinad ettiğimiz deliller sayın valimizin iddia ve tahmin ettikleri

gibi, temsilcilerimizin sandık başlarında tuttukları notlar değil, hattâ komisyon ve kurulların - ne şekilde yapıldığını hepimizin bildiği - tutankları fevkinde bir kıymet ifade eden hakikî zabıt varakalarıdır.. Bunların 700 ü idare kurullarımızda tarihe mal edildiği gibi bir kaçı Büyük Millet Meclisi riyasetine yazılan itiraz ve şikâyetname ile birlikte gönderilmiştir.

Görülüyor ki, istinad ettiğimiz vesikalar valimizin tağlit ettikleri gibi temsilcilerimizin yalnız başına sandık başlarında tuttukları notlar değil, bazılarının bütün parti ve bağımsız adaylar temsilcileri, bazılarının komisyonlar heyeti ve bir kısmının da yine sandık başlarına me-

Tasnif tutanağı

Şehli Köyü [illegible] mebusu millet vekili seçim sandığı 21-7-946 pazar günü saat on ikide açılarak bu [illegible] [illegible] alınan aşağıda C.H.P. ve Demokrat partinin adaylarının kazandığı reyler ve isimleri, rey adetleri aşağıda gösterilmiş ve selahiyetli Başkan, Azalar tarafından imza edilmiştir.

C.H.P. adayı

Adı ve soyadı	Kazandığı rey adedi	Demokrat parti adayının Adı ve soyadı	Kazandığı rey adedi
Gl. Kâzım Karabekir	on yedi dir	Mareşal Fevzi Çakmak	yüz elli dörtdür
Gl. Refet Bele	on yedidir	Celal Bayar	yüz elli dörtdür
Yahya Kemal Beyatlı	on yedidir	Yusuf Kemal Tengirşenk	yüz elli dört dür
Ahmet Şükrü [illegible]	on yedi dir	Fuat Köprülü	yüz elli dört dür
Mekki Hikmet Gelenbeği	on yedi dir	Adnan Adıvar	yüz elli dört dür
Fazıl Hamal	on yedidir	Fuat Hulusi Demirelli	yüz elli dörtdür
Ziya Karamursal	on yedidir	Refik Koraltan	yüz elli dört dür
Şükrü Ali Ögel	on yedi dir	Enis Akaygen	yüz elli dört dür
Ali Rana Tarhan	on yedi dir	Osman Nuri Köni	yüz elli dörtdür
Muhittin Üstündağ	on yedi dir	Yusuf Salman	yüz elli dörtdür
Hüseyin Cahit Yalçın	on yedi dir	Faruk Nafiz Çamlıbel	yüz elli dörtdür
Recep Peker	on yedi dir	Cihad Baban	yüz elli dörtdür
Avram Galanti Bodrumlu	on yedi dir	Abdurrahman Münip Berkem	yüz elli dörtdür
Nakiye Elgün	on yedidir	Vasil Kaza	yüz elli dörtdür
[illegible]	on yedi dir	Burhan Cahit Morkaya	yüz elli dört dür
Berç Türker	on yedi dir	Atalya Mızrakar	yüz elli dörtdür
Bican Barcıoğlu	on yedi dir	Zeki Baral	yüz elli dört dür
Süreyya Birol	on yedi dir	Bayan Nüzhet Gökdoğan	yüz elli dörtdür
Safiye Hüseyin Elbi	on yedi dir	Salamon Adato	yüz elli dört dür
Kalâdi Laskari	on yedi dir	Ahmet Kemal Silivrili	yüz elli dört dür
Dr. Kukulis	on yedi dir	Kirkor Kuşyan	yüz elli dört dür
Gl. Cemil Cahit Toydemir	on yedi dir	Şenih Yürütücü	yüz elli dört dür
H. Hilmi Uygurer	on yedi dir	Salih Keçeci	yüz elli dörtdür

Yukarıda adları ve soy adları yazılı C.H.P. millet vekilleri on yedi ve Demokrat parti millet vekilleri adaylarında yüz elli dörder rey kazandıkları tesbit edilmiştir. 21.7.946

Şehli Köyü muhtarı Mustafa [illegible] — Şehli Demokrat parti müteşebbis heyeti Başkanı — C.H.P. [illegible] Başkanı Mustafa [illegible] Kartal — Kartal Şehli 15 inci sandık Komisyon başkanı [illegible] [illegible]

üye Fethi [illegible] — üye [illegible] — üye [illegible] Kantan

Kartal ilçesi (Sandık № 15) Şehli Köyü

D.P. : 154
H.P. : 17

Milletvekilleri seçimi oy sandığının
mühürlenmesi tutanağı

Kartal İlcesi Pendik Bucağı 15 sayılı Milletvekili seçimi oy sandığı 21-7-946 pazar günü saat sekiz de Komisyon başkan ve üyeleri hazır olduğu halde 4918 sayılı Milletvekilleri seçimi Kanununun 23 üncü maddesi gereğince sandığın boş olduğu hazır bulunanlara gösterilip dört tarafı sicimle bağlanmış ve düğüm yerleri Komisyon mührü ile mühürlenmiş ve başka başka anahtarlarla açılır iki kilidi kilitlenmiş ve ondan sonra oy atılmağa başlanmış olduğunu bildiren işbu tutanak düzenlenerek imza edildi.

Seçim Komisyonu Başkanı — Üye — Üye — Üye — Üye

mur edilen polisler tarafından da imza ve tevsik kılınmış hakikî zabıt varakalarıdır.

Bu vesikalar şu noktadan da şayanı nazardır ki, köylerde bile oylar şahıs üzerine değil, umumiyetle parti listeleri üzerine verilmiştir. Tedkik ettiğimiz mümasil vesikalarda da bu hakikat göze çarpmaktadır.

Şu halde İstanbul seçimlerinde umumiyetle ya Halk Partisinin veya Demokrat Partinin ekseriyet kazanmaları zarurî iken, Demokratlardan 18, Halkçılardan da 5 namzedin kazanmış görünmesindeki hikmet ve mânâ bütün iddiaları teyid edecek mahiyettedir.

5 — Kanunların koyduğu kayitler altında tam bir serbestlikle yapılıp biten bir seçim için isyan tahmin etmek ve bu ciheti resmî bir makama yazılan yazıda (çirkin ve pervasız) kelimelerile ifade etmeği çok yersiz ve yakışıksız bulan valinin bu iddiası da, seçimler hakikaten tam bir serbestî içinde yapılmış olsaydı şüphesiz bir hakikat ifade ederdi. Fakat, bu serbestî ve kanunî kayıtlar ortadan kalktıktan sonra (çirkin ve pervasız) vasıfları yerinde kullanılmış olmaz mı?...

Şurası da muhakkaktır ki, seçim günü partinin il idare kurulunu dolduran, Ankara ile İstanbul arasında saatler ve günlerce uzayan muhavereler yüzünden âsabı tanbura teli gibi gerilen şikâyetçilerin infial ve inkisarına bir an lâkayt kalmış olsaydım işte o zaman muh-

Milletvekillerl seçimi oy alma işinin sona erdiğini bildiren tutanak

Kartal İlcesi Pendik — Bucağı (15) sayılı seçim sandığında 21-7-946 Pazar günü saat onüç de oyların alınması sona ermiş bulunduğu cihetle seçim defterleri incelenerek bu defterlerde yazılı olanların adları karşısındaki imza ve işaretlere göre Yüz yetmiş bir kişinin oyunu kullandığı anlaşılmış bulunduğunu bildiren bu tutanak düzenlenerek imza edildi.

Seçim Komisyonu
Başkanı — Üye — Üye — Üye — Üye

terem valimiz kokusu ta burnumun dibine gelen isyanın tahmin derecesinde kalıp kalmadığını daha iyi anlamış olurlardı.

Sayın vali seçimden sonra aldığı geniş nefesle bu hakikati bir hayal farzetse bile, intihap neticesinde Halkçılardan yalnız beşinin mebus ilânında bu isyan korkusunun büyük bir payı olduğuna kalblerinden inanmış olduklarına bugün de iman etmiş bulunmaktayım.

Muhterem Dr. Lütfi Kırdar, ilde uykusunu terkederek geceli, gündüzlü çalışan memurların yediği yemeği seçim işlerine karıştırmamızda da bir asabiyetin izlerini görmektedir. Böyle idare olunan bir seçim karşısında asabiyete düşmemek, millet iradesinin tezahürüne imkân bırakmayan engelleri kaldıramamaktan mütevellit millî bir mes'uliyetin altında inleyen bir insan için kabil olmasa da, ben dilekçemde bunu bir sinir buhranının neticesi olarak değil, bir hakikatin ifadesi suretinde yazmıştım.

Seçim dolayısile uykusunu terkeden memurlar, kanun ve millî iradeye hürmet şartile, yemeğe değil, en şahane ziyafete de lâyık olduklarını kabul etmiyecek kadar insafsız değilim. Fakat bu uykusuzluk günlerce devam ettiği halde, memurların yalnız bir günlük yemek ihtiyacı düşünülerek beride kalan günlerin nazara alınmaması ne kadar mürüvvetsizlik ise bu ziyafette Halk Partisinin sayılı iki rüknü ile askerî makamların da davetli bulunmalarına göre, bu hâdisenin

tabiî bir hal olmaktan ziyade tahmin olunan galebenin tes'idi kasdile vukua geldiği zannında bugün de israr ediyorum. Neticenin aksi çıkmasından tevellüt eden iştihasızlığın birçok masraflara mal olan bu şadimani sofrasında oturarak kimsenin nevaleden hisselerini alamamaları da bu hakikati bir kerre daha teyid etmektedir.

İl teşkilâtının tam bir bîtaraflıkla vazifelerini yaptıklarının fiilen ortaya çıktığı iddiasının takdirini de tarih sahifelerine bırakmaktayım. Bu böyle olmakla beraber İstanbul valisinin meslekdaşları kadar taşkınlık göstermiyerek 23 Milletvekilinin tamamen Halk Partisinden çıkarılması hakkındaki tazyiki %77,26 nisbetinde tahfife muvaffak olmalarından dolayı da şahsım ve milletim adına kendilerine teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbulda yapılan Milletvekili seçimi - oy adedine bakılmamak şartile - yüzde 77,26 nisbetinde millet iradesinin tecellisine mani olamamış ve sebebi ne olursa olsun, Demokrat Parti bütün yurdda çıkardığı Milletvekillerinin yüzde yirmisini İstanbuldan kazanmış olmakla beraber tutulan yol, partimizin müdafaa ettiği Demokrasi ile telif kabul eder birşey olmadığı için kanunî yollara müracaatle işin ıslahına çalışmak bir hukuk adamının vazife ve ihtisası hududuna girmiş bulunuyordu.

Yazılacak itiraz lâyıhasına esas tutulmak üzere ilçe müteşebbis heyetlerine vakit geçirilmeden teşkilâtımızla temasa geçilerek onların da seçim hakkındaki malûmatı alındıktan sonra neticenin bir raporla bildirilmesini ve bunları teyid eden vesikaların gönderilmesini yazdım. Ve cevap alıncıya kadar ortaya çıkan vaziyet hakkında genel merkezimizle teması faydalı buldum.

Ağustosun birinde İstanbula döndüğüm zaman kartonlar dolduran vesika ve raporları muntazır bularak tetkika koyuldum. Umumî efkârı biraz daha tenvir etmiş olmak için bunlardan laalettayin birini bu sahifelere geçirdikten sonra başka bir safhaya geçeceğim:

Demokrat Parti Eminönü müteşebbis heyetinin 24. 7. 946 tarihli ve 120 sayılı tezkeresile gönderilen ve partimiz temsilcisi sıfatile ayni ilçenin seçim kurulunda bulunan arkadaşımız Safa Kılıçoğlunun verdiği raporda; ki, Eminönü kazası seçim kuruluna verilen dilekçenin bir suretidir, deniliyor ki:

22. 7. 946 günü saat sekizde teşekkül eden kurulunuzda Demokrat Parti mümessili olarak bulunduğumu ve mesainin ancak saat 22 ye kadar devam edebildiğini ve aşağıda mâruz sebeplerden dolayı başkanlığınız tahtındaki komisyonda mensup bulunduğum partiyi temsilde bir fayda görmediğim için çekildiğimi arzederim.

1) Huzurumla açılan 20 sandığın komisyon zabıtları bizde mevcud suretlerinin aynıdır.

2) 13 numaralı sandığın oy zabtı, yedimde mevcud suretle katiyyen tevafuk etmemektedir. Şöyle ki : Demokrat ve C. H. P. tasnif zabıtlarındaki aday adları ayni elle yazılmış, bunların hizalarındaki oy adetleri ise ayrı elle yazılmıştır. Rakkam yazıları karakter itibarile başkasının yazısına benzediği kanaatindeyim.

Diğer perakende adaylara aid iki liste ise gerek aday adları ve gerekse hizalarındaki oy mikdarı ayni kalemden çıkmış, fakat Demokrat ve C. H. P. cedvellerindeki yazıdan temamen başka bir yazı

ile yazılmıştır. Bu neticeye göre isimlerin yazdırıldığı oy adetlerinin de bilâhara doldurulduğu kanaati tahassul etmiştir.

3) 15 numaralı sandık zaptı, elimde mevcud suretine katiyyen uymamaktadır. Bunda Demokrat Parti adaylarının hemen her birinden yüzer sayı eksiltilerek C. H. P. adaylarına ilâve edilmiş olduğunu gördüğümden bu zaptın da değiştirilmiş olduğu kanaati tahakkuk etmiştir.

4 — 16 ve 17 numaralı sandık tasnif zabıtları keza üçüncü maddede bildirdiğim veçhiledir. Şöyle ki, tasnif zabıtları müşahitlerimizin kovulmasına rağmen huzurlarında kısmen yapılmış, diğer kısmı ise yazılmıyarak komisyon başkanının evine götürülmüştür. Yazılan kısmında bile tahrifat yapılmaktan çekinilmediği zabıtların tetkikinden kolayca anlaşılır. Demokrat listesinin yüzler hanesindeki (2) rakamı silinmiş ve yerine (1) rakamının konulmuş olduğu bâriz olarak görülmektedir. Binnetice silinen bu yüz rakamları seyyanen C. H. P. adaylarına ilâve edilmiştir.

5) 41 numaralı sandığın tasnif zabtında ise, Demokrat adaylarının oylarına büyük mikdarda dokunulmayıp C. H. P. adaylarına seyyanen yüzer oy ilâve edilmiştir.

Netice olarak bu zabıtların kısmen iyi ellerde kalması sebebi ile dokunulmadığı, bir kısmının ise fena ellerde değiştirildiği kanaati hasıl olduğundan keyfiyeti bildiririm.

Eminönü müteşebbis heyetine merbut Sultanhamam merkez ocağından mumaileyh Safa Kılıç kaymakamlığa yazılan dilekçenin bu sureti ile birlikte kurulumuza yazdığı 23 temmuz 946 tarihli yazısında da kanaatlerini şu suretle bildiriyordu:

Partimizi temsilen, Eminönü seçim kurulundaki meşhudatım şu suretle arzolunur:

1) Otuz sandığa aid zarflar huzurumda açılmış, bunlardan Alemdar nahiyesine aid olanlarda hiç bir hile görülmemiştir.

2) Beyazıt nahiyesi zabıtları başladıkta, bunların ancak beşini takib ettim. Zira bu zabıtlar tamamen değiştirilmiş bulunuyordu. Sureti melfuf dilekçe partimiz namına seçim kurulu başkanlığına verilmiştir.

3) Eminönü mıntakasına aid 78 sandığın zabıtları tetkik edildikte bir kısmında ehemmiyetsiz değişiklikler görülmüş ise de 33 adedinde büyük tahrifat yapılmış olduğu anlaşılmıştır.

Şöyle ki:

51 numaralı sandık oy zabtı, Demokratlardan 9 adaydan yüzer eksiltilerek Halk Partisi adaylarına ilâve edilmiştir.

52 numaralı sandık oy zabtı, Halk Partisi adaylarına seyyanen ellişer oy ilâve edilmiştir.

53 numaralı sandık zabtı, Demokrat adaylardan 9120 eksiltilerek Halk Partisi adaylarına fazlasile ilâve edilmiştir.

54 numaralı sandık zabtı, Mareşalden yüz, Bayardan 300, sairlerinden dörder yüz eksiltilerek Halk Partisi adaylarına dört yüzer oy ilâve edilmiştir.

55 numaralı sandık oy zabtı, Demokrat Parti adaylarının bir kısmından iki yüzer oy eksiltilerek Halk Partisi adaylarının bir kısmına dört yüzer oy ilâve edilmiştir.

57 numaralı sandık oy zabtı, 56 numaralı gibi dörder yüz eksilti-

lerek Halkcılara ilâve olunmuştur. (Zabıttaki başkanın imzası olup olmadığının tetkiki lâzımdır. Zira sandık başkanı bizce dürüst adam olarak maruftur).

56 numaralı sandık oy zabtı, Demokrat adaylardan dörder yüz oy eksiltilerek Halk Partisi adaylarına aynen ilâve edilmiştir.

58 numaralı sandık oy zabtı, ikişer yüz oy Demokrat namzedlerinden alınıp Halk namzedlerine ilâve edilmiştir.

59 numaralı sandık oy zabtı, yüzer adet Demokrat adaylarından alınıp C. H. P. adaylarına ilâve edilmiştir.

60 numaralı sandık oy zabtı, Demokrat adaylarından üçer ve dörder yüz oy eksiltilerek C. H. P. adaylarına ilâve edilmiştir.

61 numaralı sandık oy zabtı, 60 numaralıda olduğu gibi ikişer, üçer yüz eksiltilerek C. H. P. ye ilâve edilmiştir.

63 numaralı sandık oy zabtı, Demokratlardan yüzer eksiltilerek C. H. P. adaylarına yüzer ve ikişer yüz oy ilâve edilmiştir.

64 numaralı sandık oy zabtı, Demokratlardan yüzer eksiltilerek C. H. P. adaylarına ilâve edilmiştir.

65 numaralı sandık oy zabtı, Demokratlardan yüzer ve iki yüzer eksiltilerek C. H. P. adaylarına ilâve edilmiştir.

70 numaralı sandık oy zabtı, Demokratlardan ikişer yüz oy eksiltilerek C. H. P. adaylarına ilâve edilmiştir.

67 numaralı sandık oy zabtı, Demokratlardan kısmen yüzer oy eksiltilerek C. H. P. adaylarına ilâve edilmiştir.

71 numaralı sandık oy zabtı, Demokratlardan ikişer ve üçer yüz oy eksiltilerek C. H. P. adaylarına aynen ilâve olunmuştur.

74 numaralı sandık oy zabtı, doğrudan doğruya C. H. P. adaylarına ikişer, üçer yüz ilâve edilmiştir.

75 numaralı sandık oy zabtı, Demokratlardan yüzer oy kesilerek C. H. P. adaylarına ilâve edilmiştir.

76 numaralı sandık oy zabtı, Demokratlardan yüzer ve iki yüzer oy eksiltilerek C. H. P. adaylarına ilâve edilmiştir.

77 numaralı sandık oy zabtı, Demokratlardan birer ve ikişer yüz oy eksiltilerek C. H. P. adaylarına ilâve edilmiştir.

78 numaralı sandık oy zabtı, Demokratlardan yüzer eksiltilerek C. H. P. adaylarına ilâve edilmiştir.

43 numaralı sandık, Demokrat adaylarına dokunulmamış, C. H. P. adaylarına yüzer ve yüz ellişer oy ilâve edilmiştir.

47 numaralı sandık, Demokrat oylarına dokunulmadan Halkçılara yüzer oy ilâve edilmiştir.

48 numaralı sandık, hakikî tasnifde 590 zarf çıktığı halde 23 aday hesabile yekûnun 590X23 = 13570 olması lâzımgelirken listeye dahil edilmiş reyler 18600 dür. C. H. P. adaylarına %150 ilâve edilmiştir.

49 numaralı sandık zaptı, Demokrat adaylarına dokunulmadan C. H. P. ye yüz yirmişer oy ilâve edilmiştir.

Evet, Ankaradan dönünce masamı dolduran kâğıtlarla kucaklaşmış olmakla beraber ilk yaptığım tetkik neticesinde belediye sınırı haricinde kalan kazalarla nüfus kesafeti fazla olan bir kaç ilçeden henüz bir cevab gelmediğini anlamıştım. Fakat meclisin 5 Ağustosta açılacağına göre daha fazla beklenemezdi. Geldikçe ilâve ve tashih yapmak

üzere mevcutla iktifa ederek şikâyet ve itiraz lâyihamı yazmağa başladım. Ve bu kadar kısa bir müddette şu lâyiha meydana çıkmış oldu:

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına:

7 Haziranda milletvekilleri seçiminin yenilenmesine karar verilmesini müteakib, iktidar partisi genel sekreterliğinin malûm ve gayri kabili inkâr tamimine tebean, bu parti erkânile teşrikimesai eden hükûmet ve bu meyanda İstanbul vilâyeti seçimi, partileri lehine çevirebilmek için icabeden baskı, tedhiş ve tehdit tedbirlerini beraberce alarak genel merkezden gönderilen mebuslarla idare ve zabıta âmirlerinin de iştirakile köylere dağılarak başka partilere sempati gösteren halkı kendi arzularına râmetmeğe çalışmak suretile millette insanî haklardan hiç birini tanımamakla faaliyete başlamışlardır.

İntihab arifesine kadar süren ve her biri seçim ve umumî kanunlara göre birer suç teşkil eden bu tahammül edilmez baskılar kifayet etmiyormuş gibi seçimlerin devamı müddetince sandıklar civarında temin edilen telefon hatları ve polise devredilen telefon santralı ile seçimi dakikası dakikasına takib ederek vilâyet idare âmirlerini kendi emri altında tutan milletvekili Cevdet Kerim İncedayı tarafından komisyon ve kurullar nezdinde hatıra gelmez hile ve tazyiklerle beliren seçim neticelerinin tebdiline çalışılmış, gerek partimizin, gerekse müstakil namzetlerin müşahitleri bir çok yerlerde sandık başlarından uzaklaştırıldığı gibi müsaade olunan yerlerde de mümkün olduğu kadar sandıklardan uzak tutularak seçimin cereyan tarzı hakkında esaslı fikir edinmelerine imkân bırakılmamış, bilhassa seçim günü ilçe, bucak ve köylere dağıtılan Hakkı Tarık Us, Sular müdürü Ziya, Hamdi Rasim Bütün, Mithad Nemli, Hasan Kopar, Ahmed Kara, Halil Hilmi Uyguner, Ziya Karamürsel, Muhiddin Üstündağ ve partinin büro ve muamelât şefleri ile milletin oy ve vicdanlarını muazzam paralarla satın almak yoluna gitmektende fergat edcmemişlerdir. (partinin 20 veya 21 Temmuz tarihindeki tediyatının tetkiki ile bu hakikatın tezahürü mümkündür).

Seçimin yenilenmesi kararından icrası gününe kadar memleket gazetelerini dolduran bu tedhiş ve tazyikler halkın azim ve iradesi üzerinde tesir etmediği için iktidar partisi ile iş birliği yapan bütün hükûmet teşkilâtı, işi sahtekârlığa kadar vardırarak tehdit ve tazyiklerile elde edemedikleri ekseriyeti, yalancı ve kanunsuz yollarla elde edebilmek çaresine baş vurmuşlardır.

Şurasını da bir hakikat olarak itiraf zorundayım ki, seçimlerin ilk tasnifine kadar devam eden safhasında göze batacak kadar ileri giden bir müdahale mahsus olmamakla beraber, bunun acısı, il ve ilçelerde yapılan birleştirme tasnifinde çıkarılmıştır. Filhakika sandıkların bulunduğu yerde ilk tasnifin yapılmasını müteakip yazılacak tutanakların ilçede birleştirilmesi ve derhal bunların da tasnifi icap ettiği ve bu cihet il kurulu başkanlığınca da resmen teyid edildiği halde Beyoğlu ilçesinde olduğu gibi kazaların bir çoğunda seçim kurulları dağıtılarak işe devam imkânı filen bırakılmadığı gibi kurulları mevcut olan ilçelerde de bir iki saat çalıştıktan sonra bunlar da dağılmış ve bu fırsattan istifade edilerek bütün tutunaklar bir gece komisyon başkanlarının evlerinde misafir edilerek üzerlerinde istenildiği kadar ve arzu edildiği

gibi oynanılmış ve sandık başlarındaki tasnifte yüzde doksanı bulan kahir bir çoklukla milletvekili seçilen Demokrat Parti adaylarının oyları ya sahte zabıtlarla çalınarak, yahud hesap harici tutularak C. H. P. namzetlerine ilâve edilmek suretile bunlardan General Kâzım Karabekir, Hüseyin Cahid Yalçın, Receb Peker, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Cemil Cahid Toydemir hakikatte ekalliyetin de dununda kalmışlarken Cumhuriyet Halk Partisinin milletvekilleri olarak kabul ve ilân edilmişlerdir.

Tam bir hakikatin ifadesi olan bu iddiamızın delilsiz bir kavli mücerred addine de imkân yoktur. Vakıa seçim kanunu yapılırken tutanakları parti mümessillerinin imza edeceklerine dair bir sarahat bulunmamasından da istifade eden iktidar partisi hükûmeti bu husustaki talebimizi reddetmek suretile tahrif edilen zabıtlarda müşahitlerin imzası bulunmaması keyfiyetini delil olarak ikame yolunu tıkamış ise de bin müşkilât ve mümanaate rağmen sandık başlarına kabul olunan partiler ve müstakil namzetler temsilcileri tarafından müştereken tutulan ve hattâ bir çoğunda resmî polislerin, bazılarında da C. H. P. mümessil veya seçim komisyonu âzalarının da imzalarını taşıyan elimizdeki sekiz yüzü mütecaviz sandık başı tasnif tutanakları suretlerile kurullarca tasnife esas ittihaz edilen hilâfı hakikat zabıtların mukayesesi ve intihabda yalnız kanun dışı yapılan baskı ve tedbişlerle iktifa edilmiyerek Halk Partisine hiç olmazsa kısmî bir ekseriyet kazandırılabilmek için sahtekârlık gibi bir fırkaya, hele bir hükûmete yakışmıyacak çirkin suçların ikaından da çekinilmediğini bir lisanı isyan ile fuzuli bu beş milletvekilinin yüzüne çarpacağından emin bulunmaktayız.

Yapılan bu pervasızca müdahale, tazyik ve tahriflerin mahiyeti hakkında mücmel bir fikir verebilmek için Halk ve Demokrat Parti adaylarının hakikaten almış oldukları oylarla, ne kadarı kimlerden alınarak kimlere ilâve edildiğinin arzını faydalı bulmaktayız:

DEMOKRAT PARTİ ADAYLARI

Esami	Aldıkları hakikî oy	Eksiltilen	Kurullarca esas tutulan
Mareşal Fevzi Çakmak	220313	25552	194701
Celâl Bayar	212381	25927	186554
Yusuf Kemal Tengirşenk	212427	25826	186601
Fuad Köprülü	209640	25827	183813
Adnan Adıvar	210218	26756	183462
Fuad Hulûsi Demirelli	203913	23482	180431
Refik Koraltan	218703	27052	191653
Enis Akaygen	206584	24709	181875
Osman Nuri Köni	203559	30026	173533
Yusuf Salmona	198742	38070	160672
Faruk Nafiz Çamlıbel	201828	26856	174972
Cihad Baban	204082	26146	177940
Abdürrahman Münib Berkan	204556	30244	174312
Dr. Vasil Konos	196503	29244	167259
Ahilya Moshos	197193	37316	159878

Zeki Sporel	198410	31157	167253
Bayan Nüzhet Akdoğu	199777	36407	163370
Salamon Adato	199341	29476	169865
Ahmed Kemal Silivrili	199705	29476	169865
Dr. Agop Keşişyan	194667	34589	159078
Senihi Yürüten	198974	30354	168620
Salih Keçeci	199271	39122	160159
Eksiltilenler yekûnu:		649905	

C. H. P. ADAYLARI

Esami	Aldıkları hakikî oy	Eklenen	Kurullarca esas tutulan
General Kâzım Karabekir	131666	38316	169982
General Refet Bele	124552	22828	147390
Yahya Kemal Beyatlı	124118	16830	142748
Ahmed Şükrü Esmer	124313	21765	146078
Mekki Hikmet Gelenbeg	123791	22706	146497
Ferid Hamal	118019	26383	144402
Ziya Karamürsel	119170	22063	141233
Şükrü Ali Ögel	117837	21424	139261
Ali Rana Tarhan	123211	23990	147111
Muhiddin Üstündağ	120983	20225	141207
Hüseyin Cahid Yalçın	126420	41589	168009
Receb Peker	125965	42587	168552
Avram Galanti Bodrumlu	116815	20892	147707
Nakiye Elgün	119470	14596	134066
Hamdullah Subhi Tanrıöver	128449	52035	180486
Berç Türker	117322	21388	138710
Bican Bağcıoğlu	117322	21388	138710
Süreyya Birol	117054	16742	133796
Safiye Hüseyin Elbi	116487	17123	133610
Kalodi Laskari	115605	19863	135468
Dr. Kukulis	116101	16554	132655
Cemil Cahid Toydemir	124246	42331	166577
Halil Hilmi Uyguner	117298	18847	136145
İlâve edilen oy yekûnu		519797 (1)	

(1) Demokrat adaylarından tahrif edilen reylerle C. H. P. namzetlerine eklenen oylar arasında 69808 kadar bir fark görülmektedir. Kizbe istinaden iddia mutadım olsaydı bu farkı adaylar adedine taksim ederek bir müvazeno temin edebilirdim, yapmadım. Bu farkın acele ve sukutu hayalin tevlit ettiği şaşkınlıktan ileri gelmiş olması ihtimalini kuvvetli bulduğum gibi seçim neticelerini gösterir müfredat cedvellerinin uzak yerlerden henüz gelmemiş olması dolayısile yekûnlarda bir hatâ olmak ihtimalinin de vârid olduğuna işaretle iktifayı daha dürüst bir hareket telâkki eyledim.

Bu iki cedvelin mütaleasından anlaşılacağı veçhile 21 Temmuz intihabında ekseriyet kazananlar bilâistisna ve tamamen Demokrat Partinin namzetleri olduğu halde kurullarca yapılan tasnif sırasında bunlardan alınan 620661 oy, Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına serpiştirilmek ve bu yekûndan 38316 adedi Kâzım Karabekire, 41584 adedi Hüseyin Cahid Yalçına, 42587 adedi Receb Pekere, 52037 adedi Hamdullah Subhiye ve 42331 adedi de Cemil Cahid Toydemire ihsan buyrulmak suretile bu beş aday millî irade hilâfına İstanbulun beş fuzulî milletvekili haline sokulmuştur.

Bundan başka Demokrat Parti namzetlerinden en geride kalan Dr. Agop Keşişyanın hakikî oy mikdarı 193667 olduğu halde Cumhuriyet Halk Partisi adaylarından en muvaffak olan Kâzım Karabekirin aldığı reylerin yekûnu 131666 dan ibaret olmasına göre Cumhuriyet Halk Partisinin en çok rey alanı bile Demokrat Partinin en az rey alanından 62001 oy daha az olduğu gibi hakikatte millî iradeye tecelli masdarı olan beş Demokrat milletvekili kaldırılarak yerlerine milletce itimada lâyık görülmiyen beş Cumhuriyet Halk Partisi adayının mebus gösterilmesindeki nasipsizlik ne kadar aşikâr ise partimizden daha az rey alan milletvekili seçilmişken Cumhuriyet Halk Partisi mensublarına yer açmak için daha çok oy alanların milletvekili olmadıklarını ilân etmekteki acayiplik ve millet iradesine hürmetsizlik de o kadar meydandadır.

Bu neticeyi izhar ve isbat için bu kadar sıkışık bir zamanda köylerden, bucaklardan icabeden vesikaları kâmilen toplıyarak Büyük Meclisin nazarı dikkatine arzetmeğe maddî imkân olamıyacağı tabiidir. Maazalik bu vesikalar bir kaç gün içinde kurulumuzca tetkik ve tasnif olunarak istenildiği anda takdime müheyya bir hale gelecektir. Bununla beraber yapılan her hangi bir suç ve haksızlığın mikdarı, vasfı cürmün tâyini ve fiilin sübutu üzerinde bir tesir vücuda getirmiyeceği için şimdiden iddialarımızı teyid eden vesikalardan dokuzunu istidama rapten takdim ediyorum.

Bunlardan —melfufat No. 1 — olan vesika müstakil adaylardan Mareşal Fevzi Çakmak temsilcisinin sandık başına kabul edilmediğini gösteren Bakırköy kaymakamının 21.7.946 tarihli tebliğnamesi, — melfufat No. 2 — Kasımpaşanın 157 ve — melfufat No. 3 — 155 sayılı iki sandığının tasnifine aid hakikî zabıt örneği ki bu vesika 2150 numaralı polis memuru ile bütün partiler mümessillerinin imzalarile tevsik edilmiş ve buna rağmen ilçe kurullarındaki tasnif sırasında hesaba bile katılmamıştır. — Melfufat No. 4 — Rasim paşa mahallesinin 23 sayılı sandığın hakikî oy mikdarını, — Melfufat No. 5 — ki seçim kurulu üyesinin imzasını ihtiva etmektedir, Göztepenin 40 sayılı sandığının hakikî oy adedini, — Melfufat No. 6 —ki Halk Partisi temsilcisi ile polis de imzalamıştır. Şişhanede Musevi mektebine aid 117 sayılı sandığın hakikî oy mikdarını, — Melfufat No. 7 — ki üzerinde halkla müşahitlerin imzalarını taşımaktadır, Kızıltoprak dahilindeki Tuğlacı mahallesinin 35 numaralı sandığına aid hakikî oyların adedini, — Melfufat No. 8 — ki seçim kurulu üyesile mümessillerin imzaları da vardır, yine Kızıltoprağın 39 sayılı sandığının hakikî oylarını, — Melfufat No. 9 — ise 36 numaralı sandıkta çıkan oyların tasnif neticesini göstermekte ve seçim kurulu âzalarile temsilcilerin müşterek imzalarını taşımaktadır.

ELHASIL:

Her millet için bir bayram olması icabeden milletvekili seçimi vatanımızda insafsız tahakküm ve tazyiklere yol açarak mütefessih bir fırkanın zevki intikamı uğruna millete reva görülmedik eza ve cefa kalmamış, bütün gazeteleri dolduran şenî vâkaları hükûmet görmemezlikten geldiği için vatanda korkunç bir anarşinin yerleşmesine yol açmış bulunmaktadır. Üzerinde icmaı ümmet hasıl olan ve memleketi kaplıyan tevatürlerle hilâfını iddiaya imkân kalmıyan bu tedhiş ve tazyiklerin gayrı vâki olduğuna inananlar bulunsa bile iktidar partisi ile hükûmetin elele vererek pervasızca yaptıkları bu sahte vesikalar karşısında yalnız Meclisin milleti temsil kabiliyeti değil, hükûmetin de otorite ve prestijinden eser kalmamış bulunmakta ve işin en hazin tarafını da bu tahakküm ve gayrı meşru saltanatı uzatabilmek için yapılan, tarihin en karanlık devirlerinde misli görülmeyen bu ezici hareketlerin Demokrasi namına yapılmış olması teşkil etmektedir.

Büyük Millet Meclisi de bu kötü ve istikraha lâyık âmillerin tesiri altında yapılan böyle bir intihabın millet iradesine makes olduğu kanaatini taşırsa, haklarının müdafaa ve siyaneti için millete bir yol kalır ki gayrı meşru menfaat ve muvaffakiyetler için her şeyi mübah zanneden iktidar partisinin bile bu yolu kapatmak mecburiyetinde bulunduğunu öğretmek, vatanını seven her ferd için bir vazife halini almış olur.

Evet, 21 Temmuz intihabı, memleket, bilhassa İstanbul için hakikî bir matem günü olmuştur. Bu seçim millet iradesi namına yapılan her türlü fesad, hile ve tedhişlerin gayrı meşru bir muhasalası, hükûmetle bütün seçim organ ve elemanlarını elinde tutan mütegallib bir zümrenin pervasızca yaptığı sahtekârlıkların bir neticesidir. Böyle olduğu için de oylarını yağma ederek seçim harici bırakılan beş hakikî mebus yerine muhayyel reyler atıyye ve ihsan buyurularak kendilerine zorla milletvekili sıfatı izafe olunan Kâzım Karabekir, Hüseyin Cahid Yalçın, Receb Peker, Hamdullah Subhi Tanrıöver ve Cemil Cahid Toydemirin intihab mazbatalarının iptalile millet iradesini üzerinde toplıyan Demokrat adaylardan kahran ve gadren açıkta bırakılan Bayan Nüzhet Akdoğan, Salih Keçeci, Ahilya Moshos, Yusuf Salmona ve Dr. Keşişyanın hakikî milletvekili tanınması suretile millî hâkimiyete ve millet iradesine lâyık olduğu hürmetin temininini, hem hakkı ihlâl ve itâl olunan Demokrat Parti mümessillerinden biri, hem de siyasî haklarına sahib bir Türk olmam haysiyetile ister ve Anayasa hükmüne istinaden neticenin yazı ile bildirilmesini dilerim.

Bu dilekce 4 Ağustosta takdim edilecek bir hale gelmişti. Bir gün sonra da Meclisin açılacağına göre de derhal Ankaraya gönderilmesi zarureti tahakkuk etmiş bulunuyordu. Tren ve tayyarede yer kalmadığı için oraya gideeek emin bir arkadaş ele geçirmekten başka bir çare kalmamıştı. Tayyare meydanında yakaladığım böyle bir arkadaşla genel merkezimize yollıyabilmek saadetine mazhar olabildim.

Bu itiraz lâyihasına dercettiğim cedvelin notunda da görüldüğü veçhile, Demokrat adaylarından aktarılan reylerle C. H. P. namzetlerine eklenen oylar arasında 69808 kadar bir fark görüldüğü gibi broşüre eklenen cedvele nazaran da bu farkın daha fazla arttığı anlaşıla-

maktadır. Lâyihamı yazdığım zaman, bunun sebebine nüfuz edemiyerak bir takım ihtimallerden bahsile iktifa etmiştim. Fakat Sultanhamam merkez ocağı müteşebbis heyetinden Safa Kılınç arkadaşımızın biraz evvel aynen naklettiğim raporu ile bilâhare ele geçen malûmatla bu müvazenesizliğin daha kat'î surette halli imkânı hasıl olmuş bulunmaktadır:

Hükûmet ve seçim organı sandık başlarında tanzim edilen tutanaklar üzerinde o kadar oynamış ve o kadar gelişi güzel oy alıp vermiştir ki, böyle bir alış verişte zimmetle matlub arasında müvazene etsis etmek değme riyazîyeeinin harcı olamaz. Seçim mazbatalarını inceleme komisyonu bilâ tedkik işi baştan ataeak yerde yalnız sandık başlarında oy kullananların adedi ile kurullarda yapılan tasnif sırasında her adaya tefrik olunan mikdarı karşılaştırmak zahmetini olsun çok görmüş olmasaydı yalnız bu delâletle de iddia ettiğimiz fesadın azameti hakkında daha sarih bir kanaat elde etmiş olurdu. Nitekim İstanbulun seçim kurullarının tabiî reisi olan vali bile bu inceleme komisyonunun, mevcud evrak üzerinde tetkikat yapaeağını tevehhüm ederek tutanaklar üzerinde intihab mazbatalarını mebuslara verdikten sonra yeniden tetkikat yaptırarak müvazene tesis edeeek tashihleri kırmızı mürekkeble yaptırarak seçim komisyonlarına göndermek mecburiyetini hissetmiş bulunmaktadır. Kırmızı kalemle yapılan bu tashihli tutanakların bir kaçı bugün elimdedir. Bu sebeble de gerek lâyihamda ve gerek bu hatırada yazılı eedvellerdeki müvazenesizliği çok tabiî bulmak icabeder.

Ben hâdisatın ağırlığını tahfif eden bu lâyihayı hazırlarken memleketin muhtelif yerlerinde binleree halk toplanarak yaptıkları muazzam mitinglerle bu tek dereeeli seçimi protesto edip duruyordu.

Sıkı Yönetimin malûm tebliği karşısında müeadeleye devam imkânı kalmamış, hükûmet ve meelis —tıpkı varlık vergisinde olduğu gibi— seçim hakkında söyleneeek en ufak bir tenkide bile tahammül kabiliyetini kaybetmiş olduğu için zamanı gelince tekrar yontmak üzere kalemi kırmaktan, aylar süren çetin bir musaraanın yorgunluğunu azaltmak için biraz dinlenmekten ve nihayet Meelisin açılış resmi ile bir taraftan yağan itirazların vereeeği neticeyi ümidsiz beklemekten başka yapılacak bir şey kalmamıştı.

Türk milletinin beklediği Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısı 5 Ağustosda yapılmıştı. Bu içtimaın ne şekilde ve nasıl nümayişlerle yapıldığını herkes bildiği için buna teması fazla bulmaktayım. Bildiğimiz gibi bu celsede mutad seçimler yapılmış, sayın İnönü kürsüye doğru yürüdüğü zaman Demokrat Milletvekillerinin kıyama iştirâk etmemelerinden başka âdet fevkında bir hal görülmemişti.

Merasimle dolan bu oturum sonunda İçtüzüğün 14 üneü maddesine istinaden seçimleri şikâyet ve itiraza uğrayanların mazbatalarını kamutayın ad çekme suretile ayırdığı 30 kişilik tutanakları ineeleme komisyonuna havale edildi. Böyle bir şikâyet ve itiraza uğramayan Milletvekili, yok denecek kadar az bulunuyor. Çekilen kur'a netieesinde bu ineeleme komisyonuna 8 Demokrata mukabil 22 Halk Partisi mebusunun seçildiği anlaşılıyordu.

İçtimaa son verildikten ve 21 gün seçimleri ineeleme ve hazırlama komisyonlarının tedkikatile geçtikten sonra 26 Ağustosda yapılan se-

kizinci birleşimde itirazların umumî toplantıda tedkikine başlandı. Çorum, Kırşehir, Sinop, Trabzon, Ankara (1) Çankırı, Seyhan ve Balıkesir seçim tutanakları hakkında inceleme komisyonunun raporu okunarak bu şartlar altında beklenen en tabiî karar verildikten sonra sıra İstanbul seçimine gelmişti. O zamana kadar yapılan müzakere ve tartışmalar Meclisin zihniyet ve ruhî haletini izhara, evvelce verilen kararlar da bu seçim hakkındaki neticeyi ihsasa kifayet etmiş bulunuyordu.

Bu husustaki tartışmalar başladığı zaman beklendiği kadar asabiyet görünmüyordu. Bu böyle olmakla beraber iktidar partisine mensup mebusların aldığı tertibata bakarak tatbik edecekleri usulün mahiyetini anlamak yine kabil oluyordu: Bunların bir kısmı kürsüye sokularak, kimseye işittirmeden yapacakları suflelerle, Demokrat Milletvekillerini kışkırtarak işi çığrından çıkarmağa çabalıyacaklar, bir kısmı aracılık yapacak, bir kısmı da müdafaa vaziyetinden hücuma geçerek münakaşayı teferrüata boğmak suretile hakikatleri örtbas etmeğe çalışacaklardı, bu belli idi.

Sıra, Ankaranın meşhur seçimine gelince, tahminler tahakkuk etmeğe başladı. Bu işde Halk Partisinin avukatlığını deruhte ettiği anlaşılan meslek arkadaşım, Tokat mebusu Nazım Poroy, kendisinden hiç beklenilmiyen bir cür'et ve atılganlıkla tutuşmak üzere bulunan fitile ilk ateşi verdi.

İstanbul Milletvekili Abdurahman Münib'in sözlerini Tulumbacı Nârası, suretinde tavsif buyurduktan sonra bu Milletvekilinin (Meclisi vazifei tarihiyesini ifaya davet ettiğine) temas ederek (iç ve dış vaziyetin malûm bulunduğu şu sırada Meclisin vazifei tarihiyesi nedir, bunu Abdürrahman Münib müdrik midir?.) sualini, söz arkadaşlarının bravo takdirleri arasında, sormuş ve (Büyük Millet Meclisini vazifei tarihiyesini ifaya dâvet eden bu adam kendi vazifei milliye ve medeniyesini bir adam olsun) hakaretini yüzüne fırlatmış, Behçet Kemal Çağlar da (ve maliyesini) cümlesini ilâve etmişti. Bunu yine Halkcılardan Emin Halim Ergun destekliyerek (Bir baskı varsa, manevî bir tazyik varsa ve çoğunluğu elde etmek için, muhakkak kazanmak için her vasıtayı meşrû addetmek yolunu takip ve tercih varsa bizde değil, karşı partidedir) lâflarile ortaya mugalâtanın bir şaheserini atmıştı!

Bu patırtılar arasında tek bir hakikat varsa Nâzım Poroy'un, nasılsa ağzından kaçırdığı, (bir memleket seçimlerinin aşağı yukarı yüzde doksanı diyeceğim, itiraza uğrarsa bu ne demektir, parlâmento tarihinde bunun misli görülmüş müdür?..) bedaheti olmuş, fakat yine bunu da tevil ederek (Efkârı umumiye karşısında bir mevki almak için gösterilen umumî bir samimiyetsizliğin en büyük delili) olarak izah eylemiştir.

Çankırı seçimi mazbatalarında manometre daha fazla bir tazyik göstermeğe başladı. Bu seçim hakkındaki mugalâtayı üzerine aldığı anlaşılan Balıkesir mebusu Süreyya Örgeevren (seçim sona erse de, milletin yüksek ve muhterem iradesinin, ayıltıcı ve aydınlatıcı kesin

---

(1) Sonradan öğrendiğime göre Ankara seçimlerine itirazın müdafaası Sinop milletvekili Yusuf Kemal Tengirşeke verilmiş, dosyayı on beş gün yanında alıkoyan müşarünileyh müzakere arifesinde itiraz ederek dosyayı iade etmiş imiş.

buyuruğu verilince seçimden önce yaptıkları muhayyel iftiralar, bühtan ve isnadlara, nasıl karar vermiş oldukları hakikattir.

Seçimler başladı. Feci bir kudurganlıkla her yerde her şeye saldırışlar oldu. Şehirlerden kasabalara, kasabalardan köylere, obaylara kadar gittiler) vecizesini ortaya attı. Refik Koraltan'ın biraz nezahet ricası (Sizin anlayacağınız dil budur) mukabelesini gördü. Koraltan, (Sen daha çok şeylere lâyıksın amma ben sabrediyorum, kudurmuş asıl sensin, kudurmuş olmasan kürsünün nezahetini böyle ihlâl etmezsin) tevhibi ile karşıladı. Fuad Köprülü (demindenberi şahsiyat, küfür, küfür) tenkidini yapmak fırsatına mâlik oldu. Fakat Süreyya Örgeevren devamla (kudurmuş bir insanın, kudurganlık isnadına tahammülü olmaz) tekidine rağmen sayın başkan, kendisinden beklenen tam bir bîtaraflıkla, (Devam ediniz, rica ederim hatibin sözünü kesmeyiniz) dedi.

Bundan sonra ipin ucu artık hakikaten elinden çıkmış, dünyanın hiç bir toplantısında caiz görülemiyecek mantıksızlıklar, mütevali saldırmalar devam edip gitmişti. Bir aralık Fuad Köprülü (biraz evvel bu kürsüye çıkan bir arkadaşımız, Balıkesir seçimleri münasebetile Demokrat Parti aleyhine siyasî terbiye ile uzaktan, yakından hiç bir münasebeti olmayan bir çok yalan sözler, çirkin iftiralar ve tezvirde bulundu. Memlekette Demokrasi hayatının inkişafı bu çeşit konuşmalarla asla temin edilemez. Biz bu türlü konuşmalara ayni dille, aynı üslûb ile cevab vermek kudretinde değiliz. Terbiyemize bunu yakıştıramadığımız gibi yüksek Meclise karşı da bu tarzda konuşmağı bir hürmetsizlik addetmekte musirriz. Onun için bu sözlere hiç bir cevap vermemeği Meclise karşı olan hürmetimizin bir delili olarak arzediyoruz. Ve bir daha bu yüksek kürsüden, Meclis kürsüsünden bu gibi âdî şahsiyatın yer bulmaması için makamı riyasetin daha dikkatli davranmasını rica ederim) tavsiyesinde bulunmuş, başkanın sözünü kesmemek ve kestirmemek cemilesine lâyık gördüğü bu meşhur hatip de Kenan Öner'in arzuhalini okudunuz mu?.. İsterseniz satır satır okurum, nezaket ve lûtüfkârlığını esirgememişti. Fakat yoldaşlarının kâfi, kâfi sesleri arasında bu lûtfü İstanbul seçimi hakkındaki tartışmalara talik buyurdu ve Balıkesir hakkındaki münakaşalar bermutad sona erdi: Kifayeti müzakere takrirleri, eller yukarı, kabul....

Başkan, tutanakları inceleme komisyonunun İstanbul seçimine aid yazdığı 22. 8. 946 tarihli ve 8 sayılı raporu okutmakla işe başladı:

«İstanbul Milletvekili seçiminde Cumhuriyet Halk Partisi adaylarından Milletvekilliğine seçilen General Kâzım Karabekir, Hüseyin Cahid Yalçın, Receb Peker, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Cemil Cahid Toydemir'in tutanaklarının iptali talebine dair Türkiye Büyük Millet Meclis başkanlığına sunulan İstanbul Demokrat Parti Başkanı Kenan Öner imzalı ve 4. 8. 946 tarihli yazıda:

1 — Seçim yenilenmesi kararı günü olan 7. 6. 946 dan seçim gününe kadar hükûmet ve zabıta, parti teşkilâtile işbirliği ederek, tedhiş ve tehdit tedbirleri aldıkları ve köylere dağılarak başka partilere sempati gösterenleri kendi arzularına rametmeğe çalıştıkları;

2 — Bazı parti adamları ile şahısların bilhassa seçim günü ilçe, bucak ve köylere dağılarak milletin oy ve vicdanlarını para ile satın almak yoluna gitmekten feragat etmedikleri;

3 — Seçim günü sandıklar civarında tesis edilen telefon ve polise devrolunan telefon santrali ile seçimin dakikası dakikasına takip edildiği:

4 — Seçim günü seçim kurulları ve komisyonları nezdinde tazyikler yapılarak beliren seçim neticelerinin tebdiline çalışıldığı.

5 — Demokrat Parti ve bağımsız adaylar müşahitlerinin bazı sandıklardan uzaklaştırıldığı ve müsaade edilen yerlerde de mümkün olduğu kadar sandıklardan uzak tutularak seçimin cercyan tarzı hakkında esaslı fikir edinmelerine imkân bırakılmadığı;

6 — Demokrat Parti adayları oylarının azaltıldığı ve C. H. P. adayları oylarının çoğaltıldığı;

İddia olunmuş ve bu yazı ile ilişikleri hazırlama komisyonuna verilmiş, sözü geçen komisyonun 8/1946 kararına göre:

1 — Yukarıda hülâsa edilen iddiaların 1 — 4 numara altında zikredilenleri umumî ve mücerred bir şekilde ifade edilmiş ve muayyen hiç bir hâdise dermeyan olunmamıştır. Bu şekilde mücerred ve umumî iddiaların itiraz ve inceleme konusu olabilmesinin esası itibarile kabul edilebilecek bir keyfiyet olmamakla beraber bu iddiaların seçime ve neticesine tesir etmediği ve tesir derecesinin itiraznamede beyan ve izah edilmediği;

Bununla beraber dikkate şayan olan cihetin hükûmet ve Halk Partisi teşkilâtının iş birliği etmek suretile yaptıkları tehdit, tedhiş ve baskı ile itiraz kâğıdında vasıflandırılan bu iddialar dermeyan edildikten sonra yine itiraz varakasında - aynen (bu tedhiş ve tazyikler halkın azm ve iradesi üzerinde tesir etmediği) yazılı olduğu gibi bu cümleden sonra ayni itiraznamede - aynen: (Şurasını da bir hakikat olarak itiraf zaruretindeyim ki, seçimlerin ilk neticesine kadar devam eden safhasında göze batacak kadar ileri giden bir müdahale mahsus olmadığı) nın ifade olunduğu;

2 — Müşahidlerin sandık başlarına kabul edilmediği veya uzaklaştırdığı iddiaları da bir hâdise tayin etmek suretile olmamakla beraber itiraza bağlı bir fotoğrafta, Bakırköy kaymakamına atfedilen bir yazıda, adaylar nâmına mümessilliğin vekâlet ibrazına bağlı olduğu yolundaki yazılarının da kime hitaben yazılmış olduğunun belli bulunmadığı;

3 — Demokrat Parti adaylarının oylarının azaltıldığı ve C. H. P. adaylarının oylarının çoğaltıldığı hakkındaki iddia da her adayın aldığı oy ile kurula esas tutulan oylar ve aradaki ilâve ve tenzilleri göstermek suretile bir liste halinde beyan edildiği, bu listeye nazaran Demokrat Parti adaylarından eksiltildiği iddia olunan oylarla Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına eklendiği iddia edilen oylar yekûnu arasında 70 küsur bin mıkdarındaki farkın sebebi, diğer ihtimaller arasında seçim neticelerini gösterir müfredat cedvellerinin uzak yerden henüz gelmemiş olması dolayısile yekûnlarda bir hatâ olması ihtimalinden de ileri gelebileceğinin yine itiraznamede beyan olunduğu;

Listedeki bu hesabın müstenidatı gösterilmemekle beraber bunlara aid delillerin toplanmadığının da ifade olunduğu, yine itiraz va-

rakasında, yapılan bir suç ve haksızlığın mikdarî vasfı cürmünün tayini ve fiilin sübutu üzerinde bir tesir vücuda getiremiyeceği ifade edilerek bu yoldaki iddialarını teyid sadedinde 9 numara altında toplanan 15 fotoğraf kopyasına istinad olunduğu;

Bu fotoğraflar Demokrat Parti temsilcileri tarafından sandıklarda, tasnif sonunda tanzim ve imza edildiği ileri sürülen zatlardan ibaret bulunduğu, bu varakaların seçim neticesindeki oy mıkdarına sureti tesiri gösterilmemiş olmakla beraber bunların resmî seçim tutanaklarına müessir olabilecek bir vüsuku haiz olduklarının da kabul edilemiyeceği, kaldı ki, bu kâğıtların iddiayı tesbit ve tevsikada yarar bir mahiyet arzetmediği;

4 — İtiraz iddiasında bahsedilmiyen ve dosyada mevcud bulunan dört şahsi imza ve mühürünü taşıyan yazının bir şahsın sözünü nakleden bir varakadan ibaret olduğu:

5 — Yetkili komisyonca Büyük Millet Meclisine sevkedilmiş olan seçim tutanaklarının şikâyet ve itiraz hanelerinde de seçime itiraza dair bir kayit bulunmadığı ve şu itibarla İstanbul seçimlerinde C. H. P. adaylarından beş zatın seçimine karşı yapılan itiraz ve şikâyette dermeyan olunan iddiaların varid görülmediği neticesine varılmıştır.

Komisyonumuzca yapılan inceleme sonunda hazırlanan komisyonun yukarıdaki kararı tasvip edilmiş ve C. H. P. adaylarından İstanbul Milletvekilliklerine seçilen General Kâzım Karabekir, Hüseyin Cahid Yalçın, Receb Peker, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Orgeneral Cemil Cahid Toydemirin tutanaklarının kabul edilmesinin kamutaya arzına çoğunlukla karar verilmiştir.

Komisyon başkanı, Kemal Turan, Sözcü S. Kurtoğlu, Kâtip M. E. Tekeli, Ankara, A, Çubukcu, Ankara F. Ölçen, Ankara R. Börekçi, Antalya M. Korkut, Bitlis, M. Ertan, Denizli, A. Ege, Edirne, M. N. Gündüzalp, Gaziantep, A. Gı. Atlı, Gaziantep, M. Canbulad, Giresun, A. Ulus, İstanbul muhalefetim bağlı, A. Münib Barkan. Kastamonu A. Gl. Aldoğan, Kırşehir, T. Erom, Konya, Ş. Ergon, Kütahya, Dr. İ. Gürsoy. Kütahya, Seçime fesat karıştırıldığı hakkındaki şikâyet incelenmiştir.

Kütahya, seçime fesad ve hile karıştırıldığı hususundaki itiraz ve şikâyetler incelenmemiştir. Muhalifim. A. Tahta kılıç. Mardin, A. Şatana, Niğde, İ. Z. Soyer. Rize, Dr. F. Kurtuluş, Tokat, R. Göreli.

Seçim kanununa aykırı hareketlerle seçime fesad karıştırıldığından şikâyet ve bunları ihbar eden bir vatandaş Anayasanın 82 maddesile kendisine verilmiş olan bir hakkı kullanmış demektir.

Seçimlere aid ihbarlar ve şikâyetler için diğer hususlara taalluk edenlerden farklı bir inceleme ve tahkik usulü varsa da bunlar diğer ihbar ve şikâyetlerden mahiyetçe ayrı değildirler.

Bu sebepledir ki, diğerlerinde olduğu gibi seçime aid ihbar ve şikâyetlerde dahi ihbarda bulunan veya şikâyet eden kimse imza ve adresini havi bir dilekçe ile müracaat edince dilekçe başkanlıkça içtüzüğün ikinci bölümünde yazılı ahkâm tatbik edilmek üzere bu bölümde teşekkül suretleri tafsil edilmiş olan (tutanakları inceleme komisyonuna) tevdi edilir.

Bu komisyon ve gerek bundan ayrılmış olan (hazırlık komisyonu) nun ilk vazifesi dilekçe münderecatında ileri sürülen vakaların seçime fesad karıştırılmış mahiyetini gösterip göstermediğini tedkik etmek

ve bu mahiyeti arzeden dilekçeler üzerinde hemen tedkikata girişmek tir. Ve şikâyet ve haberlerin doğruluğuna delâlet edecek belgeler iliştirilmiş ise bunları incelemek ve ilişik belge yoksa veya ilişik olanlar kendi kanaatini hasıl etmeğe kâfi gelir ise, komisyon tarafından bu belgeleri ve bu işe aid muhabere evrakını veya esasen ihbar ve şikâyetin doğru olup olmadığını gerçeklemek üzere hükûmetin gerçekleme araçlarına başvurmak lâzımdır.

Kendisine seçime fesad karıştırıldığı yolunda ihbar ve şikâyette bulunan Meclis komisyonu bu tedkikat ve tahkikatı yapmaktan imtina etmek salâhiyetini haiz değildir. Behemehal şikâyet edilen veya ihbar olunan ve mahiyetleri itibarile fesad karıştırıldığı mânasını tazammun eden vak'aların doğru veya yanlış olduğunu meydana çıkarmak emrinde yapılması iktiza eden her türlü tedkikat ve tahkikatı yapmak mecburiyetindedir.

Bu bapta elde edilmesi mümkün olan deliller komisyon elinde toplanacaktır. Bu deliller toplandıktan sonradır ki, bunların kuvvetini, yani ihbarın veya şikayetin haksız veya haklı olduğunu isbat edecek mahiyette olup olmadıklarını takdir etmek hususunda tamamen serbesttir. Delillerin toplanmasına tevessül etmemek, Anayasanın vatandaşa verdiği ihbar ve şikâyet hakkını hiçe saymak demektir.

Komisyonların böyle bir harekette bulunmağa yetkili olduklarına kani değilim. İşte rapor yukarıda yazdığım sebeblerle Anayasanın 82 inci maddesile içtüzüğün 16 ve 17 inci maddesi hükümlerine uygun olmadığından noksanların ikmali ve delillerin toplanmasından sonra tanzim edilecek raporun gönderilmesi maksadile dosyanın hazırlama komisyonuna iadesi lâzım geleceği mütalâasındayım. Raporda şikâyeti ve ihbarı mucip vak'aların neticeye müessir olmadığı yolundaki mütalâada da isabet görmemekteyim.

Seçimlerin ne mikdar oya tekabül ettiği ve çoğunluk kazanan milletvekili ile ondan daha az rey alan ve bu sebeble kazanmamış olan zatın kazandığı oylar arasındaki fark neden ibaret bulunduğu dahi tetkik edilmemiştir.

Bunu tetkike medar olacak dosyada hiç bir malûmat olmadığından ve hakikatin tezahürü için tahkikata girişilmediğinden bu mesele hakkında verilen mütaleada isabet farzedilemez.

Kaldı ki fikrimce seçime fesad karıştırıldığı sabit olursa kanuna aykırı hareket tahakkuk edeceğine ve taallûk edeceği seçim tutanağının kanunsuz yapılan bir seçime istinaden tanzim edildiği anlaşılacağına göre yalnız bu netice bile seçimin feshine kâfi telâkki edilmek lâzımdır.

İstanbul	İstanbnl	İstanbul
Ahmed Kemal Silivrili	A. M. Berkan	Dr. İ. A. Gürsoy

Büyük Millet Meclisi başkanı Kâzım Karabekir, raporu okuttuktan sonra geçen tartışmaları T. B. M. M. tutanak dergisinden aynen naklederek aşağıya dercediyorum:

Başkan — Söz istiyen arkadaşları kaydediyorum.

Kaydedilen arkadaşlar şunlardır:

Münir Birsel, Ali Rıza Eren, Süreyya Örgeevren, Mareşal Fevzi Çakmak, Hacim Çarıklı, Dr. Saim Ali Dilemre, Salamon Adato.

— Müsaade ve tensib buyurursanız; yana, karşıya ve üzerine olmak üzere ayırma yapalım, uygun mu? (Uygun sesleri).

Mareşal Fevzi Çakmak, buyurun.

Fevzi Çakmak (İstanbul) — Muhterem arkadaşlar, ordudan çekildikten sonra 2,5 yıl evimden ayrılmadığım halde son seçimlerde milletin hakkımda gösterdiği itimad ve sevgiden mülhem olarak müstakil milletvekilliğini kabul ettim. Maksadım cihandaki Demokrasi terakkiyatına uyarak bizde de millî hâkimiyetin bihakkın tesisi idi. Milletin bu muhabbetini çekemiyen bazı müstebit artıklarından gördüğüm tezyif, tahkir, hattâ tehditlere rağmen milletin hukukunu kanunen müdafaaya karar verdim.

Seçimler başladı. İstanbulda evvelâ müşahitlerim sandık başlarından kovuldu, bazıları dövüldü. Edilen şikâyet üzerine tekrar vazifelerine döndüler. Bazı müşahitler sandıkların kaçırıldığını, bir çokları seçim zabıtlarının değiştirildiğini bildirdiler. Bunu resmen protesto ettim.

Seçimlerden sonra bir hafta kadar İstanbulda kaldım. İstanbuldan Bursa, İzmit, Bolu gibi civar vilâyetlerden gelenlerle görüştüm. Hasıl ettiğim kanaat şudur:

Zor ve hile ile seçimlere fesad karıştırılmıştır. Bunu örtmek için gazeteler susturulmuştur. Ayrıca adaylığımı koymuş olan İzmirden aldığım telgraf, Ankaradan mutemetlerden gelen haberler de bu kanaatimi kuvvetlendirmiştir. Ankaraya gelirken gerek yollarda, gerek bu şehirlerde temas ettiğim yüz bine yakın vatandaş: Seçimlerde hakkımız çiğnendi, hakkımızı isteriz feryadları ile şikâyette bulundular.

Arkadaşlar, vicdanınıza hitab ediyorum, Meclisin açıldığı gün bu mukaddes kürsüden milletin kayıtsız şartsız eğemenliğine namusumuz üzerine and içmedik mi?

Bu haksızlığın bertaraf edilerek milletin tamamen hakimiyetinin tesisi, cümlemizin bir namus borcu olmuştur. Bu borcun hasına adalet bekliyen milletin tatminini yüksek heyetinizden rica ederim.

Arkadaşlar, sözüme son verirken şunu da belirtmek isterim ki haricî bir tehlike karşısında bütün milletimizin tamamen birlik olduğuna asla şübhe edilemez. (Soldan alkışlar).

Münir Birsel (İzmir) — Sayın başkanım, sayın Mareşalin beyanatı konuya müteallik değildir. Müsaade buyurursanız karşı taraftan söyliyecek olan ve bu işde müdafaayı deruhte etmiş olan Salamon Adatonun daha evvel söylemesini rica ederim.

Salamon Adato (İstanbul) — Sayın arkadaşlar, İstanbul ilinin seçimlerinde Halk Partisine mensub beş milletvekilimizin lehine fesat karıştırıldığından bahsile vâki olan itiraz usulen yetkili komisyon tarafından tetkik edilmiştir. Bu komisyon tetkikatını gayet sathi ve evrak üzerinde yaptıktan sonra komisyonun ileri sürdüğü mütaleada isabet olmadığını beyan etmek mecburiyetindeyim.

Dr. Kemali Bayizit (Maraş) — Şahsınıza aid şikâyeti iyi tedkik eder inşaallah.

Salamon Adato (devamla) — İtiraza hedef olan muhterem arkadaşlar hakkında her hangi bir imâda bulunmak arzu ve hissinden münezzehim. Esasen dosyada mevcud belgelere göre arkadaşlarımızın şikâyet mevzuu olan hâdiselere her hangi bir şekilde müdahale ettiklerine dair ufak bir delil bile mevcud değildir. Dosya evrakına dayana-

rak maruzatımı gayet âfâkî bir şekilde beyan edeceğim. Şikâyetnamede 7 Haziranda milletvekilleri seçiminin yenilenmesine karar verilmesini müteakib tazyik ve tedhiş yapıldığını, seçimlerin devamı müddetince de Halk Partisinden gayrı partiler ve müstakil adaylar bir çok yerlerde sandık başlarından uzaklaştırıldı. Ve seçim tarzı hakkında esaslı bir fikir edinmelerine imkân bırakılmadı. Tazyik yapılmasını müteakib yazılacak tutanakların ilçelerde birleştirilmesi ve bunların da derhal tasnifi icabettiği halde Beyoğlu hazasında olduğu gibi diğer kazaların bir çoklarında seçim kurulları dağıtılmış ve işe devam imkânı fiilen bırakılmamıştır ve bunlardan bilistifade bütün tutanaklar bir gece komisyon başkanlarının evlerinde misafir edilerek istenildiği kadar, arzu edildiği gibi işlendi. Bu suretle vâki olan hareketlerin neticesinde Demokrat Parti adaylarının kazandığı reylerden 619905 gibi fâhiş bir miktarda rey alınarak bunlar Halk Partisi adaylarına, bir arkadaşımızın kullandığı tâbiri istimal ederek söylüyorum, aktarma edildi. Ve bu suretle bu arkadaşların intihabı kanunsuz olduğu yazılı bulunmaktadır. Seçimlerin yakından takibine memur edilmiş olan Halk Partisinden bir heyet İstanbul seçimlerinin nabzına bakmış, gazetelere aksetmiş olan hâdiselerin tekevvününe başlamıştır. Dosyada mevcud bir varaka vardır. Bendeniz zabıtvarakası tâbirini kullanmıyacağım. (Soldan bravo sesleri). Bu varaka 21.7.946 tarihli bir belgedir. Üç şahıs huzurunda olmuştur. Abdüsselâm Boyacı adında bir boyacı vardır. Tahrirî ifadeye göre İstanbulda Ördekkasap mahallesinden muhtar Ahmedin, intihabdan bir gün evvel zarf dağıtarak bunları sandıklara Halk Partisinin oy listesile beraber atmadıkları takdirde kendilerine ekmek vesikası vermiyeceğini beyan etmiştir. Geliri mahdud olan ve bu pahalılık için en büyük ihtiyaç maddesini teşkil eden ekmek vesikası verilmediği takdirde tabiîdir ki bu muhatapların büyük bir zarurette kalacakları şübhesizdir. İşte muhtar bu ekmeğe olan ihtiyacı istismar etmiş ve seçmenler üzerinde manevî bir tazyik icra etmek istemiştir.

Dr. Fahri Kurtuluş (Rize) — İstanbul halkı bu gibi şeylerden korkmaz.

Salamon Adato (Devamla) — İstanbul muhtarları bu gibi hareketlerle iktifa etmiyerek seçim komisyonlarının, bilhassa seçim kurullarının mührünü havi olan zarfları da dağıtmak cüretinde bulunmuşlardır. Cüret kelimesini kullanıyorum. Çünkü, sandık başında verilmesi icabeden mühürlü zarfları seçim komisyonları bunları muhtarlara vermişlerdir.

Salamon Adato (Devamla) — Diğer taraftan dosyada mevcud olan bu mühürlü zarflar seçim kanununun 21 inci maddesi mucibince seçim kurulları tarafından seçmen sayısına göre seçim komisyonlarına verilir. Ayni kanunun 24 üncü maddesi hükümlerine göre sandık kilitlendikten sonra her gelen seçmenin hüviyeti sorularak kendisine bir mühürlü zarf verilir. Kanunun bu açık hükümleri mevcud olduğu halde bu zarflar hılafı kanun olarak seçmene sandığa müracaat anında verilmesi lâzım gelirken evlere dağıtıldığı ve içinde Halk Partisi aday listesi bulunduğu dosyada mevcud olan zabıtların tetkikile sabit olacaktır.

Komisyonun verdiği mazbatanın esbabı mucibesinde, müstakil

aday mümessillerinin sandıklardan uzaklaştırıldığı hakkında, Bakırköy kaymakamının yazdığı tezkereyi bir sübut delili olarak kabul etmek istememiştir. Komısyonun bu vesikayı kabul etmemek için ileri sürdüğü sebeb de şudur: Bu tezkerenin muhatabı malûm değildir. Tezkerinin kaymakamlık tarafından yazıldığını kabul ediyor. Tezkerede müstakil adaylar mümessillerinin kabul olunmadığı kabul olunuyor. Fakat tezkerenin muhatabı malûm olmadığından ihticaca salih bir vesika olarak kabul etmek istemiyor. Rica ederim, bu vesika müstakil bir aday mümessilinin sandıklardan uzaklaştırıldığını isbat hususunda ibraz edilmiştir. Ve bu tezkere de sarahatle kabul edilmiştir. Binaenaleyh muhatabı malûm olmadığından dolayı tezkerenin kabul olunmaması sebebi şayanı kabul değildir. Bakırköy kaymakamının bu mümessilleri kabul etmemek için gösterdiği sebeb, noterce musaddak bir vekâletnameyi haiz bulunmamaları keyfiyetidir. Seçim kanununda müstakil aday mümessillerinin sandıklarda hazır bulunması için musaddak bir vekâletname ibraz edileceğine dair hiç bir sarahat yoktur. Bir pazar günü böyle bir vekâletname taleb etmek o mümessillerin sandık başlarında bulunmalarına mâni olmak demektir. Binaenaleyh hazırlık ve tutanakları inceleme komisyonlarının bu hususta ileri sürdükleri sebeb de kabule şayan değildir. Şikâyetname sahibinin feryadları ve isyan duyguları üzerinde teksif ettiği nokta tasniflerde yapılan yolsuzluklardır. İsyan duyguları şikâyetnamede gayet sarihtir. İtiraf edeyim ki, dosyada mevcud belgeler müştekinin bu noktaya mütedair olan iddiasını tevsik edecek mahiyettedir.

Demokrat Parti sandık oy tasnifinde doldurulmak üzere cedveller hazırlamıştır. Her sandığın açılışında oylar tasnif edildiği zaman Halk Partisinden gayrı partiler mümessillerile müstakil adayların mümessillerinin imzalarını atmak suretile bu vesikalara kanunî bir kıymet izafe edilmemiştir. Halk Partisinden gayrı partilerin ve partiler mümessillerinin imzasını ihtiva etmemektedir. Bu vesaik bazen polis memurları tarafından imza edilmiştir. Bu vesaik Halk Partisine mensub âzalar tarafından imza edilmiştir.

Bu vesaik sandık komisyonların üyeleri tarafın imza edilmiştir. Binaenaleyh bu vesaik sahte sümmettedarik vesika değildir. Çünkü vesika partilerle alâkası olmıyan resmî sıfatı haiz kimselerin imzasını ihtiva etmektedir. Arzumuz, komisyonların bu ibraz ettiğimiz ve 12 adedi bulan bu vesaik mukabilini mahallinden celbedip mukayese yapmasıdır. Fakat buna yanaşmamıştır. Eğer bu tetkikat yapılsaydı her halde bu iddianın sıhhati olup olmadığı anlaşılacaktır. Vesikaları ceffelkalem reddetmek için tahkikine mâni olmak.

Atıf Esenbel (Malatya) — Sizin orada nasıldır?.

Salamon Adato (Devamla) — Onu görürüz. (Gürültüler, nasıl görürüz sesleri) Benim hâdisem tetkik edildiği zaman yüksek Meclisiniz yapılan ithamın mahiyetini anlıyacaktır.

Efendim, oylar yakılmıştır. Çünkü kanunun emri iktizasındandır. Bu oylar yakıldığı zaman ayni zamanda Vefa lisesine aid oyların mikdarına aid zabıtlar da yakılmak istenmiştir. Fakat tamamen yanmamıştır. Elde bulunan bu aksamına göre —ki komisyona ibraz ettim— kabul etmediler. Hakikî oy mikdarlarını göstermektedir. Bu oy mik-

tarları, zabıtlarda bulunan bu oy adedi bizim Demokrat Partinin tanzim ettirdiği listelerde yazılı miktarlara uymaktadır. Bu vesikanın uydurma olduğu iddia edilemez. Çünkü nihayet resmî komisyonların elinde bulunan vesaittir. Ve yazısı da bu komisyon âzasınındır.

Ekrem Oran (İzmir) — Bu sonradan yapılamaz değil mi?...

Salamon Adato (Devamla) — Bunları hazırlık komisyonuna ibraz ettim. Kabul etmedi. Onun için burada ibraz etmek mecburiyetindeyim. Binaenaleyh maruzatım gayet açıktır. Tefsire mütehammil değildir. Komisyonun gösterdiği sebebler arzettiğim sebeblerden dolayı kabule şayan değildir. Bu itibarla bu mazbatanın tekrar tetkikatı tevsi maksadile komisyona geri verilmesini rica ederim. (Bu iş olmıyacaktır sesleri).

Münir Birsel (İzmir) — Arkadaşlar, İstanbul seçimlerine yapılan itiraz, diğer dosyalardan ayrı bir hususiyet arzeder. Bunun için evvelâ bir noktayı açıklamak isterim.

İstanbul milletvekili seçildikleri seçim kurulunca bildirilen adaylardan dört tanesinin şahısları hakkında şikâyet vardır. Bunlar Bay Salamon Adato, Bay Abdürrahman Münib, Bay Senihi Yürüten ve Bay Zeki Rıza Sporeldir. Bunlar bu dosyada, bu raporda mevzuubahis değildir. Mevzuubahsolan arkadaşlarımız beş kişidir. Bunlar da Büyük Millet Meclisi reisi General Kâzım Karabekir, Hüseyin Cahid Yalçın, Başbakan Receb Peker ve Millî Savunma Bakanı Orgeneral Cemil Cahid Toydemir ve Hamdullah Subhi Tanrıöverdir.

Dr. Kemal Cenap Erksoy (Yozgad) — Memleketin incileri.

Münir Birsel (Devamla) — Bu rapor bunlar hakkındadır. İtiraz istidasında bu zatların tutanaklarının iptali ile bunların yerlerine Bayan Nüzhet, Salih Keçeci, Moskos, Jozef Salmona ve Dr. Keşişyanın gelmesi istenmektedir. (Soldan gülüşmeler).

Şimdi arkadaşlar, itirazları diğer seçim dairelerinde yapıldığı iki kısma ayırmak kabildir. Bunlardan birincisi seçimden evvel ve seçim gününde yapılan yolsuzluklar, ikincisi de tasnife aid yolsuzluklar diye vasıflandırılmaktadır. Her taraftan gelen bütün itirazlar tamamen ayni mahiyettedir ve bu şekilde ayrılmıştır.

Bunlardan birinci kısım bildiğiniz gibi seçimin yenilenmesine karar verildiği günden itibaren hükûmetin güya parti genel sekreterliğinin tamimine tebaan parti teşkilâtı ile işbirliği yaparak halk üzerinde tehdit, tazyik, baskı ve hattâ karakola götürmek, dövmek ve saire gibi eza ve cefa yapılmak şeklinde ifade ediliyor. İstanbul dosyasında da ayni şeyler tekrar edilmektedir.

Burada buna ilâve olarak Bay Salamon Adatonun bahis mevzuu ettiği itiraz istidasında olmayıp da sonradan dosyaya konan bir kâğıtta bahsedilen bir hâdisedir. O da Abdüsselâm adında bir şahsın bir kahvehanede söylediği sözlerin naklinden ve güya bir zabıt varakasından ibarettir. Bunda bir muhtarın bunu almazsanız size ekmek vesikası vermem diye C. H. P. pusulalarını havi zarflar dağıttıklarından bahistir. Amma bu iddiayı tekzib eden şey bu doğru bile olsa tertib edilmiş olmasa bile, bunların kimseye bir tesir yapmadığıdır. Zarfların Abdüsselâm Boyacı isminde birinin cebinden çıkması bunu gösterir. Bunun yanında iddia edilen tek şey sayın Mareşalin bir müşahi-

dinin Bakırköy kaymakamı tarafından kabul olunmaması yolundaki iddiadır. Amma şayanı teşekkürdür ki, sayın Mareşal huzurunuzda müşahidlerinin kabul edildiğini ve müşahitlerinin sandık başlarında bulunduklarını söylemişlerdir. Zaten vesika diye gösterilen kâğıt bir kimseye hitaben yazılmış değildir. Alelıtlak bağımsız adayların temsilcilerinden imzalarının vüsuk ve sıhhatine sandık başındaki komisyonların inanabilmesini sağlamak maksadına matuf bir yazıdır.

Şimdi arkadaşlar, sabahleyin bir rapor vesilesile Bay Fuad Köprülünün dediği gibi, mevzuubahsolan iş hükûmetten şikâyettir. Ve hükûmetten şikâyeti Meclis kürsüsüne getirmektir. Yalnız işin bu dosyada bir hususiyeti daha vardır. Bu itiraz istidasında dikkate şayan bazı C. H. P. aleyhine iddialar söylendikten sonra bu itiraz istidasında şöyle denmektedir. Bu istidadan size iki fıkra okuyacağım (Yenileme kararından seçim gününe kadar memleket gazetelerini dolduran tehdit ifadeler vardır. Tabiî bunlar arzu edilerek yapılmış şeyler değildir. Amma kendi kendini nakzeden beyanatın içinden çıkabilmek endişesive tazyikler halkın iradesi üzerine tesir etmediği için...) Yani tehdit ve tazyikler halkın üzerinde hiç bir tesir etmemiştir. Bunu itiraz istidasını yazan zat söylüyor, aynen okuyorum: Şurasını hakikat olarak ifade edeyim ki, seçimlerin ilk tasnifine kadar devam eden safhasında göze batacak kadar ileri giden bir müdahale mahsus olmamakla beraber... Şimdi arkadaşlar, itiraz istidasında yazılan bu yazılardan sonra sabahleyin yine yüksek huzurunuzda bay Abdurrahman Münib'in beyanatından bir sözü hatırlatmak isterim ki: Diğer bazı arkadaşların kanaati hilâfına bu zat demiş ki şikâyet ve itirazdaki iddialar seçim neticesine müessir değilse, mahiyetleri itibarile, üzerinde durulmaz ve durulmamalıdır. Ve bunların tahkikine gidilmemelidir.

O halde arkadaşlar, uzun uzun tazyik, tehdit, işkence ve cefadan neden bahsediliyor?... Bütün bu şikâyetler ve gürültülü seçimin yenilenmesine karar verildiği günden seçim gününe kadar tarafa mensub bütün gazetelerde, sonra bütün seçim bölgeleri için gelen itiraz istidalarında ve nihayet Millet Meclisi kürsüsünden, seçim neticesine müessir olmadığı kendilerince kabul edildiği halde tutanakların tasdiki müzakere edilirken ortaya konuyor ve söyleniliyor.

Arkadaşlar, bunun sebebi ve tesirlerinin memleket efkârı umumiyesi önünde açıklanmasından memleket için fayda vardır ve ben bunu açıklarken sözlerimi Demokrat Partiden bir temenni ile bitireceğim.

Arkadaşlar, işi böyle mütalea etmek mümkündür. Hatıralarınızı biraz geriye irca' edelim. C. H. Parsiti dünya âleminin karanlık ve kararsız... Yürüyüşünü görerek devlet mukadderatını eline alacak olan partinin milletin yeniden bir tasvibine ve itimadına mazhar olmasını hükûmetin cihan siyasetinde ve bu karanlık günlerde isabetli kararlar alabilmesi için lâzım geldiğini ileri sürerek seçimin yenilenmesi düşüncesinde ve kararında bulundu.

Diğer taraftan Demokrat Partili arkadaşlarımız derhal bunun hilâfını iddia ettiler. Biz, milletvekilliği seçiminin yenilenmesinde eskiden, dört sene evvel yapılmış olan ve münhasıran Halk Partisi adaylarından mürekkeb olan belediye üyelerinin bu seçimde müessir olabilir diye kimsede bir endişenin nasıl olmaması için belediye seçimlerinin yenilenmesini de uygun gördük. Arkadaşlar, biliyorsunuz 8.5.1946 tari-

hinde Demokrat Partinin neşrettiği beyannamede memleketimizin, aynen okuyorum (İç durumunda ne de dünyanın siyasî vaziyetinde, uzun müddet yeni seçimlere gidilmesini icabedecek esaslı bir değişiklik vukubulmadığı halde ve ilââhır...) bu seçimde, yani belediye seçiminde seçimlere iştirâk etmedikleri halde halkı açıktan açığa seçimlere iştirâk etmemeğe teşvik eder derecede ileri gitmişlerdir. Demokrasinin hüküm sürdüğü bir memlekette her hangi bir seçimde bir siyasî partinin seçmenleri oy vermemeye teşvik etmesinin ne demek olacağını ben burada tavsife lüzum görmüyorum. Medenî âlem, Demokrasi âlemi bunun vasfını ifade etmiştir. Tarih de hükmünü verecektir. Amma kendileri de bunu memleket için bir hatâ olduğunu, ağır bir şey olduğunu gene kendi lisanları ile itiraf etmek mecburiyetinde kaldılar. Müsaadenizle 19 haziran 1946 tarihli Demokrat Partinin beyannamesinden bir cümle okuyacağım:

(Belediye heyetlerinin bile böyle zayıf bir iştirâk nisbetile kurulmuş olmaları esaslı bir mahzur arzederken milletvekili seçimlerine...)

Demek ki memlekette bir seçime iştirâk etmenin belediye seçimi dahi olsa esaslı mahzurları olduğunu sonradan kendileri kabule mecbur oldular, amma arkadaşlar, milletvekili seçiminin yenilenmesine karar verdiğimiz günden başlıyarak hükûmetin Halk Partisini desteklediğini, böyle müşkül vaziyet karşısında seçim kararı vermenin bile kendileri için bir fedakârlık olduğunu söylediler ve devamlı şekilde hükûmet teşkilâtından şikâyet ettiler. Arkadaşlar bu başlangıçla, daha evvelden verilmiş hissini veren bir kararın tatbiki olarak o günden itibaren memleketin muhalif cebhe alan gazetelerinde hükûmetin tazyiki, hükûmetin tertibi, hükûmet teşkilâtının baskısı havası daima yaratılmak istendi. Bu demin de arzettiğim gibi seçim bitmiş olmasına rağmen itiraz istidalarına kadar geçti ve nihayet burada da mevzuubahis oldu. Daha evvel söylediğim gibi, kendilerinin noktainazar ve ifadelerine göre, bunları tutanakların müzakeresinde ileri sürmek kendileri için bir faide yoktur. Ancak bunlar memlekette halkın emniyet ve huzurunu ve hükûmet idaresi teşkilâtına güvenini sarsabilecek şekilde fenalıklar yapar. Seçime müessir olmadığı cihetle üzerinde durulmak icabetmiyeceği kendileri tarafından kabul edilen hükûmetten şikâyetin seçim tutanaklarının konuşulmasında ileri sürülmesi, tutanaklara karşı ciddî bir itiraz yapmaktan ziyade bu konuşmayı millet kürsüsünden hükûmete yersiz hücum için bir propaganda vesilesi yapmaktır. Millet bunu böyle anlıyacak ve tarih hükmünü böyle verecektir.

Arkadaşlar bir şeyi daha burada açıklamak mecburiyetindeyim: Her taraftan gelen itiraz istidalarının muhtevası en hazin ifdesini geçen celselerden birinde, burada Bay Refik Koraltanın dilinde buldu, bu zat burada dedi ki arkadaşlar: (Seçim günü memleketin her tarafında nasıl izah ve ifade edildiğini tavsif etmiyeceğim. Fakat hükûmet ve kanun yoktu). Bu ne demektir.

Dr. Fahri Kurtuluş (Rize) — Rus radyosunda böyle söylemiş ti.

Münir Birsel (Devamla) — Türkiyenin 63 vilâyetinde idare başında bulunan valiler bu memleketin idare hayatında tecrübelerile, temiz mazilerile iftihar ettiğimiz ve memlekete halk hizmetinde imtihanları-

nı esaslı ve temiz olarak vermiş memleket sever, vatanperver, dürüst ve nâmuslu idare adamlarıdır. (Soldan bravo sesleri, alkışlar)

Arkadaşlar bu memleketin 460 küsur ilçesinde bulunan kaymakamlar her gün biraz daha itina ile okutarak meslekî malûmatla teçhiz ederek yetiştirdiğimiz binbir itina ettiğimiz, ve memleketin istikbalini kendilerine bırakacağımız dürüst, fazileti, kanun bilen, kanunla viedanından başka hiç bir şeyden çekinmeyen gençler faziletli idare âmirleridir.

Arkadaşlar bu kadar ilçede bulunan jandarma komutanları, bütün memleketin savunmasını kendi ellerine bıraktığımız ordumuzun subayları gibi, memleketi, vatanî sevgisi ve terbiyesi içinde yetişen subaylardır.

Arkadaşlar, polis teşkilâtımız dünyanın polis teşkilâtı içinde bütün mahrumiyete, bütün noksanlığa rağmen temiz işleri ile, muvaffakiyetli işleriyle nam kazanmış teşkilâtımızdır.

Arkadaşlar, memlekette Cumhuriyet savcıları vardır, memlekette savcılar vardır, memlekette yargıçlar vardır ve bunların hepsi kanunu muhafaza etmek, kanun tatbik etmekle mükelleftirler. Ne oluyoruz, arkadaşlar? Memleketin her tarafında kanunsuzluk vardır. Bunu kim yapıyor? Valiler, kaymakamlar, jandarma komutanları, savcılar, yargıçlar... Nereye gidiyoruz arkadaşlar? Bir gün bu memleketin ekseriyetini kazandıkları zaman buraya getireeekleri adamları nereden getireceklerdir. Bugün şeref ve haysiyetlerine, millet kürsüsünden dahi ağır ve müteeavizane söyledikleri memleket idareeilerinin yerine nereden adam getirecekler? Arkadaşlar bu sözlerin nereye kadar gittiğini Demokrat Parti arkadaşlarımız tarafından biraz daha dikkatle düşünülmek gerek olduğunu hatırlatmak isterim.

Ben burada Meclis huzurunda ve hepinizin hissiyatına tercüman olduğuma inanarak memleketin idaresi başındaki mes'ul arkadaşlarımızın, mesuliyet sahibi memleket ve vatan çocuklarının hepsinin dürüst, temiz, ve kendi viedanlarından başka hiç bir şeye tâbi olmayan insanlar olduğu ve kanun tatbik etmemek veya onun tatbikinde ihmâl ve müsamaha göstermek gibi fena hareketlerden ve vaziyetlerden münezzeh olduğunu ifade etmekle bahtiyarlık ve şeref duyarım, ve bunu ifadeyi bir memleket vazifesi sayarım. (Soldan şiddetli alkışlar).

Arkadaşlarım, Demokrat Parti arkadaşlarımdan temennime geliyorum: Tutanakların müzakeresinde seçime tesiri olmayan şeylerden burada konuşmaya lütfen devam etmesinler. Hükûmet işlerinden haksız gördüklerini başka vesilelerle, madde tayin ederek ve Meclisin denetlemesi usullerinin gerektirdiği şekilde ortaya koysunlar seçim tutanaklarının konuşulması sırasında, tehdid, tazyik vesaire gibi, konu ile alâkası ve işin halline hiç faydası olmayan ve söylenmesi hukuk mantıkıyla da, kabili telif bulunmayan bu sözlerden vaz geçmelerini ve bu taktik'e nihayet vermelerini rica ediyorum. (Soldan bravo sesleri.)

Arkadaşlar, itirazların ikinci kısmı tasnife taalluk eder. Tasnif bahsinde vaziyeti şöyle açıklamak gerektir. İtiraz istidasında dermeyan edilen husus D. P. adaylarının kazandığı reylerden bir kısmını tenzil etmek ve bunları C. H. P. adayları oylarına ilâve etmektir. Bunun için gösterilen ve vesika ile sürülen fotoğraflar sekiz tanedir. Bunların sekiz adedi de bazı sandıklarda yazılan tasnif neticesinde adayların

kazandıkları reylerin adedi hakkında altı D. P. müşahitleri tarafından imza edilen kâğıtlardır.

Bunların ikisinde polis diye birer imza ikisinde de seçim komisyonu üyesi diye birer imza vardır. Amma bunların bilâhare itiraza esas olan şeye nasıl müessir olduğu ve nihayet bu 8 vesikanın da seçim neticesini değiştirecek bir mahiyeti olup olmadığı izah edilmemiştir. Demokrat Parti arkadaşlarımız seçim neticesine müessir olmayan hadiselerin tetkikine mahal olmadığını beyan ettikleri halde sabahleyin Trabzon ve Ankara seçimlerinde bu beyanları hilâfına olarak iddia ettikleri meselelerin tetkik ve tahkik edilmesini istemişlerdir. Sırası geldi af buyurun iki dakikanızı alayım. Ben seçim kurulu üyesinden değilim, fakat merak ettim tutanakları tetkik ettim. Vardığım neticeyi bir kelime ile arzedeyim.

Arkadaşlar, Trabzonda oylarını kullananların adedi 182 küsur bindir. Halk Partisi adaylarının aldığı oyların adedi ise 174 küsur bindir. Arkadaşlar Trabzonda yapıldığı iddia edilen hâdise nedir ki, şu 170 bin oy farkını ortadan kaldıracaktır? Neticeye tesir bahsinde oy farkını gösterecek rakkamlar dosyada yoktur dediler. Vardır arkadaşlar. İnceleme komisyonu bunları göstererek yapmıştır. Her bir tutanakta her ilde seçmenlerin adedi ile seçilenlerin aldığı oy adedi yazılıdır.

Bunlar oralardan alınmış rakkamlardır. Kaldı ki, bunların hepsi ilân dahi edilmiştir. Ankara hesabı meydandadır. Bunlar Ulus gazetesinde ve diğer gazetelerde ilân edilmiştir. Herkesin bildiği şeylerdir.. Fakat ben yalnız tutanaklara göre hesap arzedeceğim. Ankarada 232 küsur bin kişi oya iştirak etmiştir. Bunların 142 bin küsuru Halk Partisine rey vermiştir. 90 bin küsuru da diğer adaylara oy vermiş bulunmaktadır.

Arkadaşlar, buralarda alındığı iddia edilen oy adedini 10 bine çıkardılar. Hakikat bu kadar değildir, nihayet en geniş hesaplarda da tutulsa ve bütün vesikaları kabul etmek mümkün olsa iddia altı bini geçmeyen bir rakkam içinde kalır. On bin olduğunu da kabul etsek 50 bin farkını ortadan nasıl kaldıralım? Seçim neticesine müessir olmayan bir iddiayı tetkik ve tahkik etmeye lüzum olmadığını kabul eden bu arkadaşlar niçin iddiaları üzerinde kendileri bir tetkik yapmadan israr ediyorlar. Daha doğru olmaz mı idi, acaba, 39 ilin seçimlerine itiraz edeceklerine ve böyle seçim neticesine müessir olmayan iddialarla itiraz edeceklerine esaslı gördükleri ve seçim neticelerine müessir olacağına inandıkları hususlara itiraz etselerdi? Meclis bu çalışmasile bu zamanlarını iyi işlere sarfetmek imkânını bulsaydı daha doğru olmaz mı idi?

Hasan Fehmi Ataç (Gümüşhane) — O zaman sabotaj olmazdı.

Münir Birsel (Devamla) — Acaba memleket efkârı umumiyesi önünde seçimin neticesine müessir olmıyan iddiaları ileri süreceklerine hakikaten müessir olanları ileri sürselerdi millet işinde hükûmeti denetleme işinde daha iyi bir hareket yapmış olmazlar mı idi?

Amma efkârı umumiye ve tarih kendilerinin burada seçim üzerine müessir olacak bir şeyi ortaya koymadıkları ve seçime müessir olsun olmasın her işte tahkikat istemek suretile, memlekette meclisin iddia-

ları tahkika dahi yanaşmadıkları yolunda bir propaganda yapmak istedikleri hakkında hükmünü verecektir.

Arkadaşlar! Burada şunu takdimen ifade etmeme müsaade buyurun. Bu işi incelemeğe memur olan hazırlama komisyonunda, gene bu seçimi Demokrat Parti namına müdafaa eden bay Salamon Adato sekiz arkadaşımızın huzurunda demiştir ki, 800 tane vesika verdiler bana, bunların içerisinde aradım, taradım, işe yarıyabilecek olan ancak sekiz tanesini buldum ve onları ibraz ettim. Zaten arkadaşlar, itiraz istidasında verilen hesapların hem mesnedi, hem de esası yoktur ve yanlıştır. Meselâ ilâve edildiği söylenen mikdarla tenzil edildiği söylenen mikdar arasında 70 bin küsur bir fark vardır. Dürüstlük icabı diye bunu taksim etmemişler tabiî bunu muteriz söylüyor. Bu belki o bir tarafın şaşırmasından mütevellid bir yanlışlık olabilir dediği gibi sonra da ilâve ediyor, henüz uzak yerlerden müfredatı almadık, belki yekûnlarda hatâ vardır.

Şimdi arkadaşlar, bir nokta üzerinde durmama müsaadenizi rica ederim.

İddianın neticeye müessir olması kâfi değildir, isbat edilmelidir. Delillerin muterizler tarafından yalnız söylenmesi değil, ibraz edilmesi ve tevdi edilmesi lâzımdır. İşte kendilerinin de istinad ettikleri Öjen Piyer'in eserlerinden size iki cümle okuyayım:

(Binanaleyh, bir intihabın aleyhinde itiraz etmek istiyenler bu arzularını makamı riyasete sadece ihbar ile iktifa etmeyip, hukukî itirazları mahfuz kalmak için icabeden evrak ve vesaiki vakti zamanile tevdi etmeleri lâzımdır).

(...... Bir intihaba kim itiraz etmiş ise, o itirazın müstenidilehi olan vesaiki ihzar etmek de ona aittir. Bunları araştırmak şubeye tereddüb etmez).

Arkadaşlar, siyasi meclislerde, bütün olayları ve bütün vakaları, bütün delilleri hep birden tetkik etmek vaziyetinde ve mutlak olan hakkı hükümranisini kullanarak jüri gibi hüküm vermek vaziyetinde olan Büyük Millet Meclisinin organları her önüne gelenin söylediğini iddialarını bir müstantik ve bir müddeiumumî gibi araştırmakla, onun arkasından koşmakla, onları toplamakla mükellef değildir arkadaşlar.

Gösterilen delilleri arzettim, bu delillerin hiç birinin ve ne de bu iddiaların seçim neticesine ve seçim üzerine müessir olmayacağı meydanda ve aşikârdır. Bunları takdir hakkı yüksek Meclise aiddir. Yalnız bir şeyi daha belirtmekle sözümü bitireceğim arkadaşlar. T. B. M. Meclisinin takdir ve kararları bugüne kadar yalnız vicdanından aldığı ilhamlara müsteniden verilmiştir ve T. B. M. Meclisinin bütün üyeleri geçmişte olduğu gibi, içtikleri anda sadık kalarak takdir haklarını kullanacaklardır.

Bu bütün tarih boyunca bu böyle olmuştur ve böyle olacaktır. Bunu herkes bilir. Bundan kimsenin şübhe etmiye hakkı yoktur arkadaşlar. (Soldan bravo sesleri alkışlar).

Vâkıa Münir Birsel arkadaşımız benim söyliyeceğimi ifade buyurdular. Fakat bütün beyanat arasında sıkışık vaziyette kaldığı için ben de söz alıp iki dakikanızı işgal etmiye mecbur olduğumdan ötürü bağışlama dilerim.

Arkadaşlar ben bu İstanbul tutanaklarının tetkikini yapan hazırla-

ma komisyonunda tesadüfen bulundum dinledim. Eğer o komisyon başkanı Abidin Ege bu maruzatımı büyük komisyona getirse orası da buraya arzetmiş olsaydı belki bu kadar münakaşaya lüzum kalmazdı, eğer orada müdafaada bulunan Salmon Adato efendi orada buyurdular ki, komisyon üyeleri komisyon başkanı orada hazır bulunan Ali Rıza Eren ve yine orada tesadüfen hazır bulunan Nâzım Poroy şahittir. Arkadaşlarım, biliyorsunuz bütün bu tutanak itirazları, bütün bu vesika dedikleri zabıt varakası dedikleri ucsnelere matuf idi. Ve bir zabıt varakası edebiyatı bütün bu tutanak dâvası üzerinde gitmektedir. Adato efendi dedi ki bana parti 800 tane vesika verdi ben onları tetkik ettim, 790 nını ihticaca salih bulmadım. 10 tanesi kadarını bir dereceye kadar ihticaca salih buldum ve onların da fotoğrafilerini takdim ettim dediler. Artık karşı parti tarafından bizim tutanaklar aleyhine vesika zabıt varakası diye gösterilen kâğıtların hüviyet karekterini gayet güzel ifade ettiği için bunu arzetmek üzere huzurunuza geldim ve maruzatım bundan ibarettir.

Başkan — Komisyon konuşmak istiyor mu? (Kâfi kâfi sesleri) elimde yeterlik takriri yoktur. Komisyon izahat verecektir.

Kemal Turan (İsparta) — Arkadaşlar, İstanbul konusunda karşı adına ilk ve son konuşanlar bir yığın tehdid, tahkir ve tazyikten bahsettiler. Elimizdeki dosyada böyle vakalardan şimdiye kadar bahsedilmemiştir, bir.

İkincisi, İstanbul gibi bir muhite böyle bir şey vâki olduğunu söylemekte oldukça güçtür. Şimdiye kadar da söylenmemiştir. Binaenaleyh şu saate kadar söylenmiyen bir şeyin üzerinde artık uzun boylu size cevab vermeme hacet görmiyeceğinizi zannederim.

Üçüncüsü müşahitlerin dövüldüğü iddia olundu. Böyle bir şey de dosyamızda yoktur. Şimdi şu anda böyle bir şey söyleniyor. Bunu da vârit saymıyoruz ve sayamayız.

Hacim Çarıklı (Balıkesır) — Arkadaşlar maruzatım kısa olacak. Hile ve fesat: Bu umumî sözler sabahtanberi tekrar ediliyor. Artık bunu garipsemiyecek hale geldik.

Arkadaşlar, İstanbul dosyası üzerinde genişçe izahatta bulundular. Hile fesat denilen şeylerin hakikî mahiyetini gördünüz. Binaenaleyh bu sözün dahi hakikî değerini sizler vereceksiniz. Denildi ki gazeteler susturuldu. Gazeteler Sıkıyönetim komutanlığının kanunların kendisine verdiği salâhiyetle muayyen bir şeyi yani Büyük Millet Meclisinin meşruiyeti üzerinde münakaşa etmekten alıkonulmuştur. Yoksa seçim sırasında gazeteler bütün memleket meselelerini hattâ seçime temas etmiyen meselelerede temas etmekten menedilmiş değillerdir. Burada mevzuubahis olan Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine aid ve Sıkıyönetim komutanlığının kendi salâhiyetine binaen o muhitin hususiyetine göre böyle bir karar vermesidir.

Ekrem Oral (İzmir) — Seçimden sonra bunu tebarüz ettirmek lâzımdır.

Kemal Turan (Devamla) — Tabiî seçimden sonra. Olaylar, yabancılarca üs istenen bu topraklar üzerinde Sıkıyönetim komutanlığının böyle bir karar almasının ne kadar yerinde olduğunu gösteriyor. Bunda tereddüd ediyor musunuz? (Hayır sesleri) İster misiniz bu topraklar üzerinde Büyük Millet Meclisinin meşruiyeti münakaşa edilsin.

Bunu mu bekliyorsunuz? Binaenaleyh Sıkıyönetim komutanlığı memleketin müdafaası, memleketin selâmeti bakımından kendisinin salâhiyetile bir karar almıştır bu karar yine o komutanlığın takdiri içinde yürümektedir. Binaenaleyh komisyon, bütün bir dünya önünde söylenen sözleri cevaplamak görevinde olduğu için ve İstanbul için de bunlar konuşulduğu için vaziyeti aydınlatmayı ve zabıtlarla tarihe intikal edecek olan vazifesini tamamlamak istedi. Tek gayemiz budur.

Yoksa memleketin hakikatleri, zaruretleri takdir ettiğinden şübhe etmiyoruz, şübhe edilemez. Çünkü hâdiseler devamlıca bizi teyid etmektedir. Binaenaleyh burada sözümü kesip huzurunuzu fazla işgal etmiyeceğim.

Başkan — Ali Riza Erem (Soldan kâfi kâfi sesleri).

Ali Riza Erem (Mardin) — Vazgeçtim efendim.

Başkan — Süreyya Örgeevren (Soldan kâfi, kâfi sesleri).

Süreyya Örgeevren (Balıkesir) — Arkadaşlar, eğer hakikatte üzerinde durmanın memleket için, millet için, Büyük Millet Meclisinin hayatî faaliyeti ve isabetli kararlar alması için iyi tesiri olmıyacağı muhakkak bulunan uzun uzadıya müzakereleri bizi sıkmakta ise bunun günahı kürsüye gelip açılmış müzakereler hakkında tarihe tevdi edilmesinde millet ve memleket menfaati azimesi bulunduğuna inanarak söz söylemek istiyen arkadaşlarda değil, o sözleri söylemek mecburiyetini veren yanlış çığırı açmış olanlardadır. Binaenaleyh kifayeti müzakere takriri de olmadan söz söylemek istiyen bir arkadaşımıza, oturduğunuz yerden kâfi, kâfi sözlerile tarihî ve millî vazifesini yapmaktan menetmeğe kıyam etmemenizi aslî vazifelerimiz icabatından olduğunu hatırlatarak sizden rica ederim.

Sayın milletvekilleri, İstanbul seçimi için muhaliflerin yaptıkları itiraz, İstanbul İl Kurulu başkanı Bay Kenan Önerin 4.VIII.1946 tarihli istidasile ileriye sürülmektedir. Bu şikâyet istidasının en mühim kayıtları ve işaretleri üzerinde durmak ve onları, ilmin, aklın ve mantığın ölçüsüne vurarak, mahiyetlerini ve kıymetlerini ortaya çıkartmak faydalı olacaktır.

Şikâyetçi müddeiyatına şöyle başlıyor:

(Gerek partimizin ve gerek müstakil namzetlerin müşahitleri bir çok yerlerde sandık başlarından uzaklaştırıldıkları gibi müsaade olunan yerlerde de mümkün olduğu kadar sandıklardan uzak tutularak seçimin cereyan tarzı hakkında esaslı fikirler edinmelerine imkân bırakılmamıştır.)

Dikkat buyrulmuştur ki müşteki (Seçimin cereyan tarzı hakkında esaslı fikirler edinmelerine imkân) bulamamış olduklarını söylemekle beraber seçimde hakikaten olmamış çeşit çeşit kanunsuzluklardan dem vurulmaktadır. En küçük ve en dikkatli insanların bile gözünden kaçabilecek kadar neticeye müessir olamıyacak bir çok olay ve işlemlerden şikâyetçi olan bu zat bütün bu yalan olayları keramet ve kehanetle mi anlayıp tesbit etmişlerdir? Dertlerini işte böyle açık bir tenakuzla müteselsel bir tezad içinde dökmeğe başlıyan İstanbul Demokratçıları şefi devam ediyor:

(Seçimin yenilenmesi kararından icrası gününe kadar memleket gazetelerini dolduran tedhiş ve tazyikler halkın azmü iradesi üzerinde tesir etmediği için Halk Partisi ile iş birliği yapan bütün hükûmet teş-

kilâtı... Yalancı ve kanunsuz yollarla, sahtekârlığa kadar vararak seçimi kazanmak şıkkını ihtiyar etmiş...) olduğunu söyledikten sonra bu defa da dönerek ve bir an evvel ne iddiada bulunduğunu, galiba gayiz ve kinin verdiği asabiyetle unutarak:

(Seçimlerin ilk tasnifine kadar devam eden safhasında göze batacak kadar ileri giden bu müdahale mahsus olmadığını...) itiraf ediyor.

Arkadaşlar, böyle birbirini yalanlıyan ve tek bir adam ağzından çıkan sözlerin akla, hukuka ve mantığa göre bir önemli ciheti varsa o da, müfterilerin kara ve karışık ruhu kadar kararan ve karışan zihniyetlerini apaçık göstermesinden ibarettir.

(Sandıkların bulunduğu yerlerde ilk tasnifin yapılmasını müteakib yapılacak tutanakların ilçelerde birleştirilmesi ve derhal bunların da tasnifi icabettiği ve bu cihet il kurulu başkanlığınca da resmen teyid edildiği halde Beyoğlu ilçesinde olduğu gibi kazaların bir çoklarında seçim kurulları dağıtılarak işe devam imkânı fiilen bırakılmamış...) olduğunu iddia ederek seçimlerin kanuna uygunsuzluğunu isbat edebilmek gayreti ile tamamen kanun dışı indî ve şahsî bir emeli çürük dâvasına mesnet yapmak hatâsına düşüyor. Çünkü:

Seçim kanununun —sandık seçim komisyonlarının vazife ve salâhiyetlerinden bahis olan 27 inci maddenin son fıkrası:

Fıkra, (Seçim komisyonlarında tutulmuş olan tutanaklar ve seçim defterleri hesaba katılmıyan oy pusulaları ile birlikte bu komisyonlar tarafından mühürlü bir zarf içinde seçim bürosunun bağlı olduğu seçim kuruluna teslim edilir) diye sandık komisyonlarının tasnif ve tutanak tanzim etme vazifesini göstermektedir.

İlçe seçim kurullarının da ne yapacakları ve seçim komisyonlarından alacakları tutanakları nasıl ve kimlerle birleştirme işini göreceklerini,

28 nci madde (Seçim kurulu 27 nci maddede yazılı tutanakları tamamen teslim aldıktan sonra ayni esaslar çerçevesinde ve bu tutanakları birleştirmek suretile ayrı bir tutanakla kurulları bölgesi içinde kimlerin kaç oy aldıkları belirtilir...) sarih ibaresi ile tâyin etmektedir.

İl seçim kurullarının bu husustaki vazifelerini de (29) ncu madde göstermektedir.

Dikkat göstermeğe ve çok bilgin olmağa bile lüzum göstermeden bu maddenin açık hükmünden anlaşılır ki ilçe kurulları, (tutanakların birleştirilmesi) işini yaparken komisyonların huzuru kanunen şart koşulmuştur.

Onun için her komisyon kendi sandıkları tasniflerini yapıp tutanaklarını hazırladıktan sonra, bunları bağlı oldukları ilçeler kurullarına gönderecekler ve bununla kendi vazifeleri sona ermiş olacağı için dağılacaklardır.

Kanun metninde bu kadar açık duran bir hükmü ve tamamen meydanda olan bir hakikati anlamamazlığa gelerek muayyen bir şeyi mutlaka kötülemek ve karalamak için zorla kör edilmiş bir göz ve kasten cahilleştirilmiş bir kafaya ihtiyaç vardır. Ve muhaliflerimiz bu hususta pek marifetlidirler.

Yine şikâyet kâğıdında Kenan Öner diyor ki, (Tam bir hakikatin

ifadesi olan iddialarımızın delilsiz bir kavli müeerret addine imkân yoktur) dedikten sonra, (Vakıâ seçim kanunu yapılırken tutanakları Parti mümessillerinin imza edeceklerine dair bir sarahat bulunmamasından istifade eden iktidar partisi hükûmeti bu husustaki taleplerimizi reddetmek suretile tahrif edilen zabıtlardan müşahitlerin imzası bulunmaması keyfiyetini delil olarak yolunu tıkamış ise de binbir müşkilât ve mümanaata rağmen sandık başlarına ikame olunan partiler ve müstakil namzetler temsilcileri tarafından müştereken tutulan... sandık başı tasnif tutanakları...) ile istinadlarının sübuta isal edileceğini söylüyor.

1 — Kanun hükmü haricinde olan bir şeyin (yani partiler müşahitlerinin de tutanaklara imza koymaları) teklifinin kanuna muhalif olmasından dolayı reddedilmesini iktidar hükûmetine bir kusur, bir kabahat olarak atfediyorlar ve bu isnadı da haddi zatında yalancı ve müzevir olan iddialarının isbatına kâfi bir delil olarak kullanmak cüret ve garabetini ihtiyar buyuruyorlar.

Bu suretle tasni edilmiş kâğıtlar, —eskaza kendilerinden istense, böyle marifetlerle artık şöhret kazanmış olan muhaliflerimizin, üç gün müsaade alarak, daha binlercesine vücut vermek meharetinde yekta olduklarını Türk efkârı umumiyesi delilsiz olarak kabul eder.

2 — Burada bir hakikate daha temas etmeliyim:

Demokratçıların İstanbul ili başkanı meşhur Kenan Öner, niçin muhalefete düştüğünü bildiren bir beyanatında:

Devlet ve millet idaresinde, hattâ siyasî idarede adaleti hâkim kılmayı esas tutmak fikrini güttüğünü) söylemişti.

Ne hazin bir tecellidir ki, politikada ve devlet siyasetinde adaleti esas tutmak lüzumunu ileri süren bu vatandaş devleti ancak hak ve adalet ruhundan aldığı derin iman ve büyük sarsılmaz bir kuvvetle idare etmekte olan iktidar hükûmetinden kanun harici işler teklif etmekten sıkılmadığı gibi bu saygısızlığı ve cüreti nereden aldığını Türk milletinin düşünemiyeceğine de galiba inanarak bu gülünç duruma kadar inmiştir. Bizzat kendileri de inanmadıkları halde hükûmeti iktidar partisi baskı ve tedhiş yapan sahtecilik edenler diye açık bühtanlara uğratmak tenezzülünü sıkılmadan ihtiyar ediyor. Demokratçılar iyi bilsinler ki, Cumhuriyetin ve Demokrasinin bânisi ve hâmisi olan C. H. Parti ve onun hükûmeti, iktidarda kaldıkça, kanunsuz haksız ve adaletsiz iş görme tekliflerini daima reddetmeği kendilerine en şerefli millî bir vazife tanıyacak ve öyle nameşru talepleri mutlaka kesin bir red ile karşılıyacaktır.

Şeriatçılığa, Demokratçı lideri sayın Celâl Bayar'ın bile reddetmediği İstanbul avukatlarından il parti şefi Kenan Öner'in her cümlesi küfür ve isyan kusan şikâyetnamesinin bir yerinde itiyad edindiği şayanı istikrah ve bir çok cümleleri suç ikaından ibaret olan sözlerinden kelimeler, cümleler alarak değil aynen satırlarını okuyarak Türk efkârına, dikkat ve ibrete değen bir itirafını açıklıyacağım:

Bay Kenan diyor ki: (Yalnız kanun dışı yapılan baskı ve tedhişlerle iktifa edilmiyerek Halk Partisine hiç olmazsa kısmî ve nisbî bir ekseriyet kazandırabilmek için sahtekârlık gibi siyasî bir fırkaya hele hükûmete yakışmıyacak çirkin suçların ikaından da çekinilmediğini

bir lisanı isyan ile fuzulî beş milletvekilinin yüzüne çarpacağına emin bulunmaktayım).

Eşref Dizdar (Giresun) — Küstaha bak küstaha bak.

Süreyya Örgeevren (Devamla) — İşte arkadaşlar... Bu vatandaşlık terbiye ve nezaketine uygun olduğuna Kenan Önerin kani olduğu sözlerden ve inandan sonra delil olarak ele aldığı hakikate aykırı beyanı da şudur:

İstanbul seçiminde Demokratcılar adayları çoğunluk reylerini almışlar. Bunların isimlerini ve herbirerlerinin aldıkları oy sayısını birer birer yazıyor.

Sonra bunların her birerlcrinden ne kadar oyun tenzil ve gasbolunduğunu da yine sıralanan 20 küsur isimler hizasına yazıyor. Bundan sonra da Cumhuriyet Halk Partisi adayları olan 23 zatın adlarını sıra ile yazarak bunlarıu da hizalarına gûya hakikatte aldıkları oyları ayrı ayrı yazarak gösteriyor. Ve kendi adaylarından gasbolunduğunu mahsi kizb olarak uydurduğu oyları da gösteriyor.

Ve nihayet kendi adaylarından gaspedilmiş olduğunu gülünç bir cüretkârlıkla söylediği ceman 649365 oydan beş yüz küsur bininin bizim parti adaylarına serpiştirildiğini ve ancak bu suretle 23 adayımızdan beşinin milletvekilliği seçiminin kazandırılmış, temin edilebilmiş olduğunu açık bir iddianın, garib, bayağı bir delili olarak âleme yutturmak fuzulî gayretini sarfediyor.

Daha gülünç ve sırıtkan bir ifade olarak da, işte diyor, bakınız bizimkilerden alınan oylarlar Halk Partililere eklenen oylar arasında 69808 bir oy farkı vardır. Biz doğru söyler adamlar olmasaydık bu 69808 reyi de o beş aday isimlerine serpiştirivererek bizden gasbedilen oyların hepsini kendilerine eklediler demeyi de bilirdik. Mademki böyle yapmadık sözümüz doğrudur, delilimiz kâfidir.

Zavallı din tedrisatcısı müfteri Kenan Öner. Bu kadar çırçıplak âmiyâne bir hud'anın kimse farkına varmıyacağını sanıyor.

Eğer bu hilekârlığını açıklıyan gaflete düşmiyerek gaspedildiğini söylediği bütün oyların gene kendi söylediği gibi beş adaya tamamen serpiştiriverseydi ihtiyar ettiği tesirli ve mağşuş madrabazlığı tam ve kâmil bir surette yapmış olmak zilletinin mâkûs şerefini tam kazanmış olurdu.

Bütün bu emelleri ve politik gayeleri uyanık ve zengin Türk milletinin efkârını bulandırmak ve zihinlerini karıştırmak gibi yurt için felâket getirici bir kargaşalık yaratabilmekten ibaret olan muhalifler ve onların İstanbul şefi iyi bilsinler ki, her iki şıkkın da yalanı ayni derecede meydandadır.

1 — Bir parti veya hükûmet bir yolsuzluğu ihtiyar etmiş olursa onu iltizam etmekteki maksadın tam temininden vazgeçmek için nasıl bir sebeb tasavvur edilebilir? Bunun sebebi yolsuzluğun ketm ve ihfasıdır diye düşünebilecek olanlar bulunabilir... Amma... Böyle düşünecklere şöyle söyleriz: Neden beş yerine bilfarz 15 adayımızı kazandırmıyalım da beş ile iktifa edelim? 23 ün beşini kazandırmakla 12 veya 15 ve hattâ tamamını kazandırmakta bu noktai nazardan ne fark vardır? Ey sayın muhalifler.

2 — Burada şunu kaydetmeden geçmiyeceğim: Bunu ancak hakikatleri arıyan tarihe ehemmiyetle arzediyorum, şiddetli baskılara,

görülmemiş tedhişlere maruz kalmış, sandık başlarına ya sokulmamış veya sandık başlarından çok uzak yerlerde bulundurularak seçimin cereyan tarzını görüp kontrol etmeğe imkân bulamamış oldukları yaygarasını ayyûka çıkaran sayın muhalifler, acaba, Halkçı, Demokratçı, bağımsız elliye yakın adayların her birerlerinin —son ahat sayısına varıncaya kadar— kaçar oy aldıklarını ve bunların bazılarından gaspolunan oyların da yine sayısına varıncaya kadar mikdarını ve kimlere ne kadar mağsup oy serpiştirilip, eklendiğine hangi kehanet ve kerametle öğrenebilmişlerdir? Bu yalan ifade ve malûmat ya sadece bir bühtan ihtiyacının eseri ve yahud gelişi güzel uydurma ithamların kat'î bir delilidir. Türk milletini ve İstanbul halkını bu kadar mantıksız türrehat ile aldatabileceklerini sananların Türk milletine ve İstanbul halkına karşı gösterdikleri saygısızlığı reddetmeği hakikî bir Türk milletvekilinin en başta gelen büyük bir vazifesi sayarım.

Sayın milletvekilleri, muhaliflerimiz indî ve hayalî rakamlara dayanarak sıkılmadan ihtiyar ettikleri safsatalarla varmak istedikleri müstekreh gayelerinin ayıbını ve felâketini örtmek için, kâbus içinde kalanlar gibi diyorlar ki:

(Hakikatte millî iradeye tecelli mastarı olan beş Demokrat milletvekili çıkarılarak, yerlerine beş Halk Partisi adayı mebus gösterilmiştir.) Halbuki, asıl hakikatte, millî iradenin devlet iradesine hâkimiyetini sağlıyanlar, yaptığı cihan şumul ihtilâl ve inkılâb ile Türk milletinin kendisine inandığı ve beraberinde bulunduğu Cumhuriyet Halk Partisidir.

Cihan tarihine mal olmuş bu en büyük hakikati, bile bile inkâr ederek bizim her vakit bütün bir millete aid olduğunu söylediğimiz bu yüce şerefi gasbetmek istiyorlar... Münkir ve münafıklar için bu ne iğrenç bir cürettir?... Dün teşekkül edip bugün hemen iktidarı ele almak istiyen bu gibi muhaliflerimiz çok iyi bilmelidirler ki, yıllardanberi vatan ufuklarını karartan büyük ve yakın tehlikeleri bizzat görmiyen ve görüp gösterenlere de kıskanarak inanmamakta inat edenler, millî iradeyi milletin ve memleketin hayatı ve felâketi pahasına kullanmağa kendilerinde asla hak bulamazlar...

Bugün, vatan ve millî istiklâl konularındaki iddia ve kanaatlerinin butlanı ortaya çıkmış olanlar, maalesef aksi ve isabetsizliği sabit olan millî tesanüdü gevşetici dâva ve gayretlerinin müvacehesinde olsun ayılıp uyanarak biraz mütenebbih olmalı, hattâ biraz utanç ve pişmanlık duymalılardır...

Bizler, muhalefeti, Cumhuriyetçi, milliyetçi, vatansever, hakikî istiklâlci ve doğru hürriyetçi olarak yurd ve halk hizmetlerinde iktidara karşı samimî bir mürakıp, temiz bir tenkidci olarak yardımcı görmek isterdik.

Ancak böyle bir muhalefettir ki, Türk milleti için meşru ve makbul olabilir. (Soldan yeter sesleri)

1 — Abdürrahman Münib Berkan:

Bu adam, meslekî vukuf ve bilgisini kötüye kullanarak devlet hazinesinden para çalmıya tam olarak teşebbüs etmiştir ve bu iş mahkeme ilâmlarile buraya kadar intikal etmiş ve o zamanlar da baroya mensub haysiyetli arkadaşlardan biri bununla yanyana yaşamaktansa

(sağdan gürültüler, soldan yeter sesleri) Barodan istifa etmeği kendine yaraşan bir hareket olarak kabul ve ihtiyar eylemiştir.

Başkan — Süreyya bey bunlar şahsî şeylerdir.

Refik Koraltan (İçel) — Mütemadiyen sözüne devam edecek midir? yoksa biz de başlayalım mı?

Süreyya Örgeevren (Balıkesir) (devamla) — Aylardanberi kafanıza gelen vicdanınıza yakıştırdığınız her türlü bühtanı tehditkâr sözleri söyleyip sukûtumuz karşısında bizi çekingen saydığınız için...

Hasan Fehmi Ataç (Gümüşane) — Devam devam.

Süreyya Örgeevren (Devamla) — Bugün cesaretle karşımıza dikildiğiniz zaman söylemekten, korkmadan söylememize, korkmadan söylediğime razı olmamak tahammül etmemek mi, istiyorsunuz.

Zeki Sporel... (Soldan yeter sesleri gürültüler).

Hasan Fehmi Ataç (Gümüşhane) — Devam devam...

Başkan — İtidalle konuşunuz . . .

Süreyya, Örgeevren (devamla) Arkadaşlar mazbataları geldiği zaman acı hakikatleri ortaya koyacağım.

2 — Zeki Sporel:

Orduda muvazzaf veteriner subayı olduğu ve milletin hizmetine muhtaç bulundnğu bir sırada vâki olan resmî dâvete rağmen mecbur olduğu askerî, vatanî vazifesini yapmaktan içtinap etmiş ve bir asker kaçağı dnrumuna düşmüştür. Bilâhare de Türk ordusnndan tardedilmek cezasına uğramıştır.

Faik Ahmed Barutçu (Trabzon) — Muhterem arkadaşlar, İstanbul Milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak'ın bu kürsüden İstanbul seçimi münasebetile okuduğu yazılı kısa nutku dinledik, Evvelâ, Millî hâkimiyetin bizde bihakkin tesisi maksadile müstakil olarak Milletvekilliğini kabul ettiklerini söylediler. Bu memlekette millî hâkimiyet müesses olmasaydı, kendleri Demokrat Parti listesinin başında buraya gelmek imkânını bulabilirler mi, idi? Bu sözlerini yerinde bulmadığımızı ifade etmek isteriz.

İkinci olarak madde zikretmeksizin seçimlere fesad karıştırıldığını kendi müşahitlerinden naklen söylediler. Gönül isterdi ki, bu iddianın inandırıcı delillerini ortaya koysunlar. Bu sözler sabahtanberi ileri sürülen ve mukni cevapları verilen umumî ve müphem ifadelerin bir tekrarıdır. Civar memleketlerden gelenlerle görüşerek seçimlerin yolsuzluğuna hükmetmek, onların bu mücerret iddiasına delil aramadan binayı hükmetmek demektir. Seçimlere zorla fesad karıştırıldığına kanaat getirdim diyebilmek için, civar vilâyetlerden gelenlerin sözleri kifâyet etmez kanaatindeyiz. İstanbuldan Ankaraya gelirken yüzbinlerce vatandaşla görüşmek maddeten mümkün farzedilse bile bu şikâyetlere milletin beliren iradesi mânasını vermeği yersiz ve isnadsız iddialara kıymet atfetmemeyi daha makûl buluruz.

Evet biz milletin hâkimiyeti üzerine kayıtsız ve şartsız yemin etmişizdir. Bu yemini ileriye sürerek, milletin seçimlerle tecelli eden hakikî iradesine karşı istinatsız iddialarla karşı koymayı tavsiye ederim, sözlerini bir tahrik mânasına almaya ne de olsa dilimiz varmamaktadır.

Cümlemizi vazifeye davet eden sayın Mareşalin, oy kullanma yetkisini yerine getirmeden Meclisi terketmelerini başkalarına yaptığı

F. — 12

tavsiyelerle nasıl kabili telif olduğunu anlamak zordur. Biz sayın Mareşalden daha ciddî, daha olgun mütalâa ve hareketler beklerdik.. (soldan alkışlar).

Başkan — 5 arkadaş daha söz istemiştir. 4 tane de yeterlik önergesi vardır. Şimdi karşı taraftan Refik Koraltan arkadaşımızın söz söylemesi lâzım geliyor. (Kâfi kâfi sesleri).

Refik Koraltan (İçel) — Kısaca söyleyeceğim: Arkadaşlar Süreyya Örgeevren'in gerek bundan evvelki mazbata dolayısile ve gerek İstanbul mazbatası hakkında konuşulurken, tamamen sadet haricine çıkarak adetâ baştan başa küfürle dolu tecavüzlerine ayni dille cevap vermiyeceğim. Çünkü, bu yolda konuşmak, ne tuttuğumuz dâvanın kudsiyeti ne de şahsî terbiyelerimiz asla müsait değildir.

Yalnız bunları konuşurken emin ve müsterih olarak görüyorum bu ağır kelimelerin telâffuzundan tecavüze uğrayan bizler ve bizlerin üstünden aşarak Demokrat adını taşıyan milletin evlâtları nasıl müteessir oluyorsak muhterem heyetinizin bir çoklarının terbiye ve nezahetini, ülviyet ve kudsiyetini bilen kıymetli arkadaşların da ayni ezayı duyduğunu görerek teselli buluyorum. (her iki taraftan bravo sesleri).

Arkadaşlar bu kürsüden her şey söylenir, millet dertleri ortaya konur, her Milletvekili milletin dertlerini, iztiraplarını ve kendi anlayışına göre kuvveti, zaafı, meselelerin icabına göre, ifade edilebilir.

Bu konular konuşulurken, bazen ifrata da gidebilir. Fakat esas daima nezahat ve büyük meclisin içerisinde toplanan güzide millet evlâtlarının şahıslarına olduğu kadar, bu mukaddes mefhumun varlığına ve tarihine de hürmet etmek icabeder. Yoksa biz bu kürsüde herşeyi söyleriz, söveriz, sayarız, küfür ederiz, diye bir insan kendisinde bu kadar aşırı bir salâhiyet bulamaz. Aksi halde Meclisler ve Meclislere verilen, yine millet tarafından verilen geniş konuşma salâhiyetinin hududunun aşılmış biraz da millet tarafından verilen yine anayasanın ve bütün mevzuatın çerçevesi içindeki salâhiyetlere tecavüz edilmiş olur.

Arkadaşlar, bu arkadaş, burada bulunan Demokrat Parti arkadaşlarını hedef tutarak çok ağır konuştu? Biz de bu sözleri bu kelimelerin mânasını söyleyene iade ederek cevap vermemeye karar vermiştik. Yalnız beni huzurunuza getiren ve ıstırabımı arttıran şey, burada bulunmayan insanların, yani müdafaa hakkından mahrum olan insanların aleyhine tevcih ettiği isnatları ve iddiaları genişleterek Demokrsi dâvasını Demokrat safında tutarak ele ve yolda kanaatlerini izhar eden yüz binlerce, milyonlarca millet evlâtlarına tecavüzkâr küfürler beni huzurunuza getiriyor. (Öyle şey yok sesleri, gürültüler).

Arkadaşlar, sizlerin hissiyatına da tercüman olarak söylüyorum, bu gibi mütecavizleri söyletmeyiniz, bunlara fırsat vermeyiniz, eğer böyle olursa, bu memlekette hak ve hakikatleri belirtmeğe imkân kalır mı? Amma bu arkadaşa, bu tecavüzü yine sizin tarafınızdan, şimdiye kadar bu arkadaşı söyleten riyaset kürsüsü tarafından söylenmesini istiyorum.

Dr. Mazhar Germen (Aydın) — Jurnal etmeyin.

Refik Koraltan (tekrar kürsüye gelerek) — Size iade ederim.

Şu efendinin şu sözünü görüyor musunuz? Bu milletin varlığına ve selâmetine hayatı boyunca hizmet eden bir adama, bir Milletvekiline söylenen söze bakınız. Sana iade ediyorum.

Dr. Mazhar Germen (Aydın) — Jurnal ediyorsun 25 senedenberi ben bilirim seni.

Refik Koraltan — Seni de ben hem çok yakından bilir, tanırım.

Başkan — Konuşmanın yeterliği hakkında bir önerge var, okutuyorum.

Yüksek Başkanlığa;

Konuşma yeter, raporun oya konulmasını teklif ederim.

Bursa
Muhiddin Baha Pars

Başkan — Konuşmanın yeterliğini oyunuza sunuyorum, Kabul edenler... etmeyenler ... Kabul edildi. Şimdi komisyon raporunu değiştiren bir önerge var. Raporun komisyona geri verilmesini istiyen bir önerge var, okunacaktır.

Yüksek Başkanlığa;

Kürsüde bütün tafsilâtile izah ettiğim üzere İstanbul seçimlerine fesat karıştırıldığına dair vâki olan itiraz ve şikâyet inceleme komisyonunca gereği gibi incelenmemiştir.

Tetkikatın usulü dairesinde genişletilmesi ve derinleştirilmesi için evrakın inceleme komisyonuna iadesini teklif ederim.

Salamon Adato
İstanbul

(Ret ret sesleri)

Başkan — Önergeyi kabul edenler ... Etmiyenler ... Reddolunmuştur.

Raporu yüksek oyunuza sunuyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Rapor kabul olunmuştur, tutanakları birer birer oyunuza sunuyorum.

Gl. Kâzım Karabekir,

Başkan — Kabul edenler ... Etmiyenler ... Tutanak onanmıştır. (soldan alkışlar)

Hamdullah Suphi Tanrıöver,

Başkan — Onayanlar ... Onamıyanlar ... tutanak onanmıştır. (soldan alkışlar).

Or. Gl. Cemil Cahid Toydemir,

Başkan — Onayanlar ... onamıyanlar ... tutanak onanmıştır. (soldan alkışlar).

Hüseyin Cahid Yalçın.

Başkan — Onayanlar ... onamıyanlar ... tutanak onanmıştır. (soldan alkışlar, bravo sesleri).

Kararın mantıkı:

Seçim tutanakları hakkındaki itirazların tedkik ve münakaşa tarzına bakılırsa Cumhuriyet Halk Partisinin, hiç değilse, Meclis gurubunun kabul ettiği müdafaa şeklini şu suretle hülâsa etmekle hatâ işlemiş olmıyacağıma kanaat getirmiş bulunmaktayım:

1 — Gizli ve aşikâr hücum, tariz ve taarruzlarla Demokrat Partiye mensup Milletvekillerini yıldırmak; bu kâbil olmazsa haksız, bir parça da nezahetten mahrum saldırmalarla bunların asabını altüst ederek söz söyliyemiyecek hâle getirmek ve umumî efkârı teferrüat üzerinde toplayarak çirkin ve acı hakikatleri kalın sis tabakaları altına sokmak;

2 — İstinad olunan vesikaların hakikî kıymetlerini ve resmî tutanaklar karşısındaki hukukî mevkilerini hiçe indirerek bütün iddiaları delilsiz bir söz, hattâ birer iftira mahiyetine sokarak Demokratları adi bir seviyei siyasîye ve içtimaiyede göstermek.

3 — İddialar hakkında esaslı bir tedkikat yapılmasının önüne geçerek mütad mugalatalarla kabil olduğu kadar hakikatin rengini ve şeklini değiştirmek...

Mecliste israf olunan laf gürültülerinin ifade ettiği mânâ bundan başka hiç bir şey olamaz.

Bu taktiğin hakikî bünyesini meydana çıkarmak için evvelâ hadise ile verilen kararın esbabı mucibesini izah ettikten sonra hukukî ve kanunî mevzuatımızdan hâdiseye taalluk edenlerin tahlil ve terkibile işe başlamak bana en doğru bir yol gibi görünmektedir.

Tutanakları inceleme komisyonunun yukarıya aynen geçirdiğim raporu tarafımdan serdolunan iddiaları sadakatle hülâsa etmiş bulunduğu için bunu esas ittihaz ederek bir kerre daha buraya nakleylemekten başka bu hususta bana yapılacak birşey bırakmamıştır.

Bu raporda gösterildiği veçhile serdettiğim itiraz sebepleri şunlara taallûk etmiş bulunmakta idi:

1 — Seçimin yenilenmesi tarihi olan 6. 7. 946 dan seçim gününe kadar hükûmet ve zabıta, parti teşkilâtile işbirliği ederek tedhiş ve tehdit tedbirleri aldıkları ve köylere dağılarak başka partilere sempati gösterenleri kendi arzularına rametmeğe çalıştıkları;

2 — Bazı parti adamlarile şahısların bilhassa seçim günü ilçe, bucak ve köylere dağılarak milletin oy ve vicdanlarını para ile satın almak yoluna gitmekten feragat etmedikleri;

3 — Seçim günü sandıklar civarında tesis edilen telefon ve polise devrolunan telefon santrali ile seçimin dakikası dakikasına takip edildiği;

4 — Seçim günü seçim kurulları ve komisyonları nezdinde tazyikler yapılarak beliren seçim neticelerinin tebdiline çalışıldığı;

5 — Demokrat Parti ve bağımsız adaylar müşahitlerinin bazı sandıklardan uzaklaştırıldığı ve müsaade edilen yerlerde de mümkün olduğu kadar sandıklardan uzak tutularak seçimin cereyan tarzı hakkında esaslı fikir edinmelerine imkân bırakılmadığı;

Bununla beraber dikkate şayan olan cihetin hükûmet ve Halk Partisi teşkilâtının işbirliği etmek suretile yaptıkları tehdit, tedhiş ve baskı ile itiraz kâğıdında vasıflandırılan bu iddialar dermeyan edildikten sonra yine itiraz varakasında, aynen bu tedhiş ve tazyikler halkın azm ve iradesi üzerinde tesir etmediği yazılı olduğu gibi ayni itiraznamede, yine aynen şurasını da bir hakikat olarak itiraf zaruretindeyim ki, seçimlerin ilk neticesine kadar devam eden safhasında göze batacak kadar ileri giden bir müdahaleye mahal olmadığının ifade olunduğu....

6 — Demokrat Parti adayları oylarının azaltıldığı ve C. H. P. adayları oylarının çoğaltıldığı;

Keyfiyetlerinin iddia edildiği kabul olunmuş ve bu iddialar atideki sebeblerle reddedilmiştir:

1 — Yukarıda hülâsa edilen iddialardan 1 — 4 numara altında zikredilenleri umumî ve mücerret şekilde ifade edilmiş ve muayyen hiç

bir hadise dermeyan olunmamıştır. Bu şekilde mücerret ve umumî iddiaların itiraz ve inceleme konusu olabilmesinin esas itibarile kabul edilebilecek bir keyfiyet olmamakla beraber bu iddiaların seçim ve neticesine tesir etmediği ve tesir derecesinin itiraznamede beyan ve izah edilmediği;

Bu fıkrai hükmiyenin cevaplandırdığı iddialardan 1 — 4 numara altında zikredilenlerin birden dörde kadar, mı, yoksa yalnız birinci ve dördüncü numaralar mı, kasdedildiğini katiyetle anlayamadığımı itiraf zaruretindeyim. Bununla beraber bu fıkranın birden dörde kadar devam eden dört şikâyetin dahil olduğu ihtimalini galip bulduğum için tahlilimi bunların hepsine teşmil ederek izah edeceğim.

Tutanakları inceleme komisyonunun zannına göre bu iddia ve şikâyetler umumî ve mücerret şekilde ifade edildiği ve muayyen hâdise de zikrolunmadığı için itiraz ve inceleme konusu kabul edilmezmiş ve bu iddiaların seçim ve neticesine tesir etmediği ve tesir derecesininin itiraznamede izah edilmemesi ayrıca şayanı dikkat imiş... Halbuki yukarıki bahislerde tesbit edilen makaleler, açık mektuplar ve gazeteleri dolduran hâdiseler malûm ve aşikâr bulunurken komisyonun muayyen bir hâdise zikredilmediği kabul etmesine bir tecahülü ârifane mi, yoksa tearüfi cahilane mi demek daha doğru olacağını kestiremiyorum.

Evet, bir kere daha itiraf zaruretindeyim ki gün geçtikçe şiddeti artan ve nevileri çoğalan, millet iradesi aleyhindeki, tazyikler; bunlar fevkında şiddet ve kuvvet ifade eden milletin cesaret ve azmi önünde erimiş, İstanbul seçimlerinde, bunun tesiri mahsus olsa da, Halk Partisi aleyhindeki neticeyi —bütün kanunsuzluklara rağmen— tebdil edememiştir. Bunun bir hakikat olması, umumî ve mücerret şekilde ifade edilse de, Büyük Millet Meclisine hiç bir zaman göz yummak hakkını bahşedemez.

İç tüzüğün ikinci babında seçim hakkındakı itirazın tetkik usulü gösterilmekle bu hususta millete itiraz hakkının vücudü kebul olunduğu gibi Anayasamızın ikinci faslı da intihab olunabilmek ve etmek hakkını bazı şartlarla takyit etmiş bulunmasına göre bu şartların mevcud olup olmadığını tetkik edecek bir merciin vücudünü kabul etmek kadar da tabiî bir şey az bulunur. Fazla olarak bu konuda milletin hakkı ve meclisin vazifesi yalnız seçim hâdiselerine inhisar etmiyerek, Anayasamızın 82 inci maddesinde tasrih edildiği veçhile, her Türkün gerek şahıslarına, gerek âmmeye müteallik olarak kanun ve nizamlara muhalif gördükleri her hususta Türkiye Büyük Millet Meclisine yalnız başına veya toplu olarak ihbar ve şikâyette bulunabilirler. Ve şahsa aid olarak vuku bulan müracaatın neticesi müsted'iye yazılı olarak tebliğ olunmak ta mecburîdir. Burada (şahıs) âm olarak gösterildiği için cevab itası vecibesinin hükmî şahıslara da sirayeti gayet tabiîdir.

Herkesin bildiği gibi, seçim hengâmesinde memleketin her tarafında baş gösteren hâdiseler yalnız seçim kanununa göre suç addedilen fiillere inhisar etmemiş, Türk Ceza Kanununun bir çok maddeleri arasında 141, 142 174, 179, 181, 228, 230, 240, 283 ve 285 inci maddelerinin hüküm ve şumulüne giren bir sürü suçlarla memleketi doldurarak bu ef'ali cürmiyenin mübah haline sokulması suretile de yurdun her tarafında tam bir anarşi tevlid eylemiştir. Bunlar birer hakikat olmasa ve kuru birer iftira farzedilse dahi, hiç bir tahkika tâbi tutulmadan, se-

çim neticesine tesiri gösterilmediğinden veya olmadığı itiraf edildiğinden bahsile bu iddiaları gelişi güzel reddetmek şübhesiz millet hâkimiyetini elinde tutan ve vatanın en büyük mürakabe merkezini teşkil eden Büyük Millet Meclisinin vazife ve salâhiyeti dahilinde sayılamaz. Bu şekilde bir vazife telâkkisi, hiç şübhesiz, bir Millet Meclisinin kanunsuz intihab olunmuş mebuslarla dolmasından çok fazla içtimaî bir ehemmiyet arzeder. Çünkü kanun hükümlerinin şu veya bu sebeble tâdili caiz görülen bir memlekette huzur, sükûn, istikrar ve asayiş tahayyül bile edilemez.

Hükûmet ve zabıta kuvvetlerinin parti teşkilâtile elbirliği yaparak seçim faaliyetini müştereken idare ettikleri de 88 ci sayfaya nakledilen fotoğrafî ve bu hususta tarafımdan o zamanki Başbakana yazılan açık mektubun tekzib edilmemesile tahakkuk eden bir hakikattir. Filhakika bu fotoğrafinin şumulü zahiren Bolu vilâyetinin hududuna münhasır görünse de seçim bakımından bu vilâyetin ötekilerinden farkı, olsa olsa seçmenler ve seçileceklerin daha az olmasından başka bir şey olmamasına göre orada tatbik olunan el ve iş birliğinin başka vilâyetlerde caiz görülmediğini izah ve isbat bunu yapan ve yaptıran hükûmet için bile o kadar kolay olamaz, olsa da Bolu ayrı bir hükûmet ve kanuna tâbi bir yer olmadığı için yine görmemezlikten gelinmez.

Bu el ve iş birliği, iddiamız hilâfına, tedhiş ve tehdit derecesine çıkmamış olsa bile bu farziye vaziyetin vehamet ve fecaatini örtecek kadar kalın dokunmuş bir kumaş değildir... Tà Monteskiyo zamanından beri devlet, muayyen bir hızbın değil, kendisini terkib eden ferdlerin mütekabil menfaatlerini birleşmiş kuvvetlerile temin ve muhafaza için birleşmiş insanların teşkil ettiği siyasî ve içtimaî bir toplantının adıdır.

Ben devletim diye ortaya çıkan bir teşekkül, gaye ve maksadı unutmuş görünerek kendisini doğuran millet yerine, o milletin, ister az ister çok olsun, yalnız bir zümresinin menfaatile uğraşarak üs tarafını unutursa böyle bir idare mutlakiyet icabatına bile tevafuk etmiş sayılamaz ve bir hükûmet memlekette mevcud siyasî partilerden bir hattâ bir kaçının emri altına girdiği gün bunlar haricinde kalanların hürmet ve itimadını —bir daha elde edemiyecek kadar— kaybetmiş olur ki böyle bir hükûmetle onu tesis edenlere düşen ve yaraşan hareket yolu da lütfen bir tarafa çekilerek nedametle ömür geçirmekten, böyle bir i'tisafa mâruz kalan bir millete de zihniyeti asarile tahakkuk eden öyle bir idarenin hortlamasına meydan vermemesinden ibaret kalır.

Dünya tarihinde görülmemiş bir i'tisaf ve idare sistemini icat eden bir hükûmet kendi rızasile çekilmese bile, onu yalnız başından atmak değil, milletle beraber onun bütün haklarile yapılan bu aşikâr istihzanın hesabını görmek te Büyük Millet Meclisinin en esaslı vazifesini teşkil etmelidir. Filhakika hâkimiyet; kayıtsız şartsız milletin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi de o hakkı hâkimiyetin icra vasıtası kabul edildiği müddetçe başka türlü düşünmeğe imkân bulunamaz. Bunun için de o meclisi terkip eden vekiller böyle vâkıalardan haberdar görünmese bile haber verildikten sonra da iddiaları tetkik etmeden gelişi güzel reddederlerse icraî i'tisafı teşrii bir şekle sokmaktan başka bir şey yap-

mış olmazlar ve istikbal bunun doğuracağı netice ve tehlikelerle dolu kalır...

Bazı parti adamlarile şahısların bilhassa seçim günü İlçe, Bucak ve Köylere değılarak Milletin oy ve vicdanlarını para ile satınalmağa çalıştıkları, seçim günü sandıkları civarında tesis edilen telefon hatları ve polise devrolunan telefon santralı ile seçimin dakikası dakikasına takip edildiği ve seçim günü seçim kurul ve komisyonları nezdinde tazyikler yapılarak neticelerin tebdiline çalışıldığı iddialarının da aynı mucip sebeplerle reddedildiğini tutanakları inceleme kamisyonunun mazbatasından anlamak kabildir.

Halbuki ben, lâyihamda da okunacağı veçhile, bazı parti adamlarının İlçe, Bucak ve Köylere dağılarak milletin oy ve vicdanlarını para ile satınalmağa çalıştıklarından müphem ve afaki şekilde değil, isim tasrih ederek bildirmiş, Halk Partisinin 20 veya 21 Temmuz tarihindeki tediyatının tedkiki ile bu hakikatin tezahürü kabil olduğunu tasrih etmekle tutanakları inceleme komisyonuna bir de ip ucu vermiştim. Derhal tedkikile isbat edilecek bir hakikate göz yumulmuş olmasından dolayı bugün bu iddianın kuru bir tezvirden ibaret kalması ihtimali bulunsa da inceleme vazifesile mükellef kılındığı isminden de anlaşılan bir komisyonun bunu da okumamazlıktan gelerek umumî ve mücerret iddiaların çerçevesine sokmakla hiç olmazsa bilmeden ve hissetmeden, vazifesini ihmal ettiğini söylersem bilmem ki mazur görülür müyüm.

Seçim günü sandıklar civarında tesis edilen telefon hatları ve polise devrolunan telefon santralı ile yalnız seçimin dakikası dakikasına takip edildiğini değil, beliren seçim neticelerinin tebdiline çalışıldığını da dilekçeme tesbit etmiş bulunuyorum. Filhakika yukarıda temas ettiğim veçhile, Halk Partisi ve Hükûmet tarafından seçim komisyonlarına verilen son parola «Her şey sandık başlarında bitirilecek bu kabil olmazsa mutlaka kurullara iktidar partisinin muvaffikiyetini temin edecek tutanaklarla gelinecektir» den ibaret bulunuyordu. O zamanki hükûmetle onun partisi seçim kanunu yapılırken Parti müşahidlerinin tutanakları imza etmesi müeyyidesini kabul etmemekle, mecburiyet hasıl olursa, zabıtları tahrif yoluna da gideceklerini ihsas etmekle beraber, vicdan hırsızlığı kolay kolay yapılır bir şey olmadığı için bunu bir ihtiyat sermayesi şeklinde dağarcığa atmışlar, tesis ve temin ettikleri bu telefon şebekesile seçimin aldığı istikameti vakit geçirmeden takip ederek partiyi kaybettiklerini anlayınca bu elim ve feci yola da girmek iztırarında kalmışlardı. Zaten seçimde mahremiyet yerine aleniyet temin edildiği için bu istikameti tahmin de o kadar güç olamazdı.

Oy pusulaları sandıklara atılıp neticesi anlaşıldıktan sonra ilânına kadar geçen üç gün zarfında kurullar, Vali ve Kaymakamlar nezdinde, sayın İncedeyının yaptığı tazyik ve çektiği meşakkatin derecesini, büyük Meçliste intihap mazbataları tedkik olunurken biraz müşarünileyhin yüzüne bakmakla anlamak şübhesiz kabil olabilirdi. Ve inceleme komisyonu yapılan iddiaları tedkike lâyık bularak mahallinden sorsaydı şüphesizdir ki seçim organ ve elemanları içinde Evet böyle olmuştur diyecek fazilet ve meziyet sahibi insanlar da bulunabilirdi.

2 — Müşahidlerin sandık başlarına kabul edilmediği veya uzaklaştırıldığı iddiaları da bir hâdise tâyin etmek suretile olmamakla beraber itiraza bağlı bir fotoğrafide Bakırköy Kaymakamına atfedilen bir yazıda adaylar namına mümessilliğin vekâlet ibrzına bağlı olduğu yolundaki yazıların kime hitaben yazılmış olduğunun belli bulun madığı serrişfesile varid görülmediği bildirilmiş bulunmaktıdır.

Anlayamadım, (Müşahidler sandık başına kabul edilmemiştir) iddiasında hâdise bundan ibaretken daha başka bir hâdisenin tâyini ne lüzum göstermekten ne kasdediliyor?..

Bu iddiamızı teyid için ihticaç ettiğimiz vesika da Bakırköy Kaymakamına atfedilmiş değil, Kaymakamlık antetini havi bir kâğıt üzerine yazılarak bizzat Kaymakam tarfındn imzalanmış bir vesika olmak itibarile bu bahisde kullanılan atf kelimesi hiç te yerinde değildir. Bu vesikanın muhatabı değişmekle fiilin mahiyeti de değiş - miyeceği için kime hitaben yazıldığının belli olup olmaması da iddianın reddini istilzam edecek mantiki bir sebep teşkil etmez. Adaylar namına mümessilliğin vekâletname ibrazına bağlı olması düşüncesi de hukuk nazariyelerile telif edilir şeylerden değildir. Temsil edilen şah sın imzasını taşıyan varaka, vekâletnameden başka bir şey olmadığı gibi kanun da ayrıca resmi bir vekâletname ibrazını mecburi kılan hiç bir sarahat yoktur. Fazla olarak seçim gününü, kanun pazara ya ni tatile getirdiği için Noterlerin hepsi kapalı bulunmasına göre bu düşünce ve nazariyenin fiilen de tahakkukuna imkân olmadığı kadar bir çok yerlerde aynı mahiyette yazılmış vesikalar kabul edilirken bir kısım yerlerde ayrı bir vekâletnameye lüzum görülmesi de muhal bir keyif ve arzunun akıl ve mantığa hâkim olduğunu göstermektedir. Fazla olarak miktarı 750 yi geçen seçim komisyonlarile 17 yi bulan seçim kurullarından bir adayı böyle 770 adet vekâletname ibrazına mecbur kılmak — imkânı olsa da — binlerce lira bir mas rafı icap ettirir ki neticesi belli olmayan ve üzerinde laakal iki yüz binde bir ihtimal taşıyan böyle bir seçim piyangosu için böyle binlerce lira bilet parası itasına bir adayın icbar olunması da mürakabeden vaz geç emrile müsavi bir mahiyet arzeder.

3 — Demokrat Parti adaylarının oylarının azaltıldığı ve C. H. P. adayı oylarının çoğaltıldığını iddia da her adayın aldığı oyla kurulca esas tutulan oyları ve aradaki ilâve ve tenzilleri göstermek suretile bir liste halinde beyan edildiği, bu listeye nazaran Demokrat Parti aday larından eksiltildiği iddia olunan oylarla Cumhuriyet Halk Partisinin adaylarına eklendiği iddia olunan oylar yekûnu arasında 70 bin küsur miktarındaki farkın, diğer ihtimaller arasında, seçim neticelerini gösterir müfredat cedvellerinin de uzak yerlerden henüz gelmemiş olması dolayısile yekûnlarda bir hatâ olması ihtimalinden de ileri gelebileceğinin yine itiraznamede beyan olunduğu;

Listedeki bu hesabın müstenidatı gösterilmemekle beraber bunlara ait delillerin toplanmadığının da ifade olunduğu, yine itiraz vara kasında yapılan bir suç ve haksızlığın miktarı vasfı cürmünün tâyi ni ve fiilin sübutu üzerinde bir tesir vücuda getiremiyeceği ifade edilerek bu yoldaki iddialarını teyid sadedinde 9 numara altında toplanan 15 fotoğraf kopyasına istinad olunduğu;

Bu fotoğraflar Demokrat Parti temsilcileri tarafından sandıklar

da, tasnif sonunda tanzim ve imza edildiği ileri sürülen kâğıtlardan ibaret bulunduğu, bu varakaların seçim neticesindeki oy miktarına sureti tesiri gösterilmemiş olmakla beraber bunların resmî seçim tu tanaklarına müessir olabilecek bir vüsuku haiz olduklarının da kabul edilemiyeceği, kaldı ki bu iddialerin iddiayı tesbit ve tevsika da yarar bir mahiyet arzetmediği... mütaleasile bu hususa taallûk eden iddia da reddolunmuştur.

Ben itiraz dilekcemde (Sandıkların bulunduğu yerde ilk tasnifin yapılmasını müteakip yazılacak tutanakların İlçelerde birleştirilmesi ve derhal bunların da tasnifi icap ettiği ve bu cihet il seçim kurulu başkanlığınca da resmen teyid edildiği halde Beyoğlu ilçesinde olduğu gibi kazaların bir çoğunda seçim kurulları dağıtılarak işe fiilen devam imkânı bırakılmadığı gibi kurulları mevcut olan İlçelerde de bir iki saat çalışıldıktan sonra bunlar da dağılmış ve bu fırsattan bilistifade bütün tutanaklar bir gece komisyon başkanlarının evlerinde misafir edilerek üzerlerinde istenildiği kadar ve arzu edildiği gibi oynanmış, sandık başlarındaki tasnifde % 90 nı bulan kahir bir ekseriyetle mil let vekili seçilen Demokrat Parti adaylarının oyları ya uydurma za - bıtlarla alınarak, yahut hesap harici tutularak C. H. P. namzetlerine ilâve edilmek suretile bunlardan General Kâzım Karabekir, Recep Peker, Hüseyin Cahit Yalçın, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve General Cemil Cahit Toydemir hakikatte ekalliyetin de dununda kalmışlarken Cumhuriyet Halk Partisinin Millet Vekilleri olarak kabul ve ilân e - dilmiştir) iddiasını da sarahaten arzetmiştim.

Hattâ bu iddiayı teyiden 9 vesika da lâyıhaya eklediğim gibi Demokratlardan gasbedilen reylerle C.H.P. namzetlerine eklenen oylar arasında 69808 kadar bir fark görüldüğüne de temas ederek bu farkın acelenin ve sukutuhayalin tevlit ettiği şaşkınlıktan ileri gelmiş olması ihtimalini kuvvetli bulduğum gibi seçim neticelerin gösterir müfredat cedvellerinin uzak yerlerden henüz gelmmiş olması dolayısile yekûnlarda bir hatâ olmak ihtimalinin de vârid olduğunu kimse sormadan haber vermekle çok dürüst bir hareket tercih eylemiştim.

Bu satırları yazarken yaptığım tetkikat sırasında elde ettiğim kat'î neticeyi de ben arzetmiş olayım ki, ilâve edilen iki cedvelde görüleceği veçhile, hakikatte Demokrat Partiden 819378 oy alınarak Halk Partisi adaylarına 756150 oy eklenmiş bulunmaktadır. Şu halde aradaki fark ta 69808 değil, tam 63228 dir. Garibtir ki işi bu hale sokanların elinde Demokrat Parti adaylarından gaspolunmuş daha 63228 oy olduğu ve bununla hükûmet partisi adaylarından mebus çıkarılan beş kişi haricinde bir iki adayın daha milletevkili ilânı mümkün bulunduğu halde fazla alınan bu oylardan istifade kabiliyeti hiç düşünülmemiştir. Bunun Demokrat Parti veya Demokrasi lehine ihtiyar edilmiş bir cemile addine imkân olmadığı kanaatinde ısrar edeceğim .Çünkü son yaptığım tedkikat ve tahkikatın ruhumda yarattığı imana göre bu alış veriş ameliyesi o kadar sersemlemiş bir dimağ ile o kadar acele ve mükerrer yapılmıştır ki alınanlarla verilenler arasında bir müvazenenin bulunup bulunmadığını düşünmeğe ve burasını tedkika zaman ve imkân bulamamışlardır. Hattâ tutanakları inceleme komisyonundan fazla ihtiyatkâr bulunan İstanbuldaki muhasipler iş olup bittikten sonra bu müvazenesizliğin farkına varmışlar, Büyük Meclisin seçim evrakını celbedip

bakacağına ihtimal vererek oy ve iştirâk adetlerini gösteren tutanakları Basra harap olduktan sonra tekrar bir muhasip heyetin gözünden geçirttikten ve icap eden tahsisatı kırmızı mürekkeple yaptırdıktan sonra yeniden yazılıp imza edilmek üzere komisyonlara göndermişlerdir. Minareye bu yeni kılıf geçirilmeden Büyük Meclis bu evrakı celp ve tetkik ettirseydi aradaki bu muazzam farkın delâletile mebusluğa esas ittihaz edilen oy adedi yekûnunun pek uydurma bir şey olduğunu anlamış olacaklardı. Kimbilir, belki de bugün —eskisi kadar olmasa bile— hakikati isbata yarıyacak az çok bir fark bulmak yine kabildir. Fakat, nedense, tutanakları inceleme komisyonu bu doğru yolu bırakarak, bu farkı izah sadedinde nazara almak samimiyetinde bulunduğum sebeblerden yekûnlarda bir hatâ vukuu ihtimaline parmak basarak üst tarafını görmek cömertliğini esirgemiş ve lâyıhamda, bu kadar sıkışık bir zamanda köylerden bucaklardan toplamak imkânına sahip olmadığımız vesikaları bir kaç gün içinde tedkik ve tasnif ederek emre mühcyya bir hale getireceğimizi ve istenildiği anda takdim edeceğimizi de bildirdiğim halde bunlar hazır mı diye soran bile bulunmamıştır.

İtiraz dilekçesine bağladığım 9 vesika, inceleme komisyonunun izah etmek istediği gibi münhasıran Dcmokrat Parti mümessilleri tarafından sandıklardaki tasnif sonunda tanzim edilen kâğıt parçaları dcğil, lâyıhamda da arzettiğim veçhile, hem Demokrat Parti, hem Halk Partisi ve hem de bağımsız adaylar mümessillerinin ve bunlara zamimeten de sandık başlarına ikame olunan polislerle seçim komisyonu reis veya âzalarının da imzasını taşımakta idi.

Tutanakları inceleme komisyonunca bu vesaikin seçim neticesindeki oy mikdarına sureti tesiri gösterilmediğinc taallûk eden iddia da bir zühul eseri olsa gcrek. Bilâkis lâyıhamda her adayın aldığı hakikî ve sun'î oyla alınıp verilen reylerin mikdarı yazılmış olduğu gibi yine lâyıhamda elimizde bulunan sekiz yüzü mütecaviz sandık başı tasnif tutanakları suretlerile kurullarca tasnife esas ittihaz edilen hilâfı hakikat zabıtların mukayesesi ve intihabda yalnız kanun dışı yapılan baskı ve tedhişlerle iktifa edilmiyerek Halk Partisine hiç olmazsa kısmî bir ekseriyet kazandırabilmek için sahtekârlık gibi siyasî bir fırkaya, hiç olmazsa bir hükûmcte yakışmıyacak çirkin suçların ikaından da çekinilmediğini bir lisanı isyanla fuzulî bu beş millctvekilinin yüzüne çarpacağından emin bulunmaktayız, fıkrası da ilâve edilmiş bulunduğu halde komisyonun seçim neticesine tesiri gösterilmemiş olduğu bahanesile batılı muhik haline sokması hakikaten cayı teessür bulunmaktadır.

İstinad eylediğimiz vesikaların resmî seçim tutanaklarına müessir olabilecek bir vüsuku haiz olmadıkları telâkkisi de tâ seçim kanunu yapılırken indelhace ileri sürülmek kasdile elde tutulan gizli esbabı mucibeden biri olmaktan ileri gidemez. Filhakika bu kurumun müzakere sırasında tutanakların temsilciler tarafından imza edilmesi hakkında Demokrat Milletvekillerinin taleb ve temennileri muallakta bırakılmış ve seçim sırasında da Demokrat Parti Genel İdare Kurulunca vâki olan müracaatte İçişleri Bakanlığından bu da reddedilmiş olduğu cihetle bizlerin el sürmesine bile müsamaha edilmiyen bu tutanakların deöiştirildiğini başka suretle isbata imkân kalacağı ve istinad ettiğimiz kâğıt-

lar buna kâfi görülmezse hangi vesikanın seçim tutanaklarına müessir olabileceği beşer havsalasına sığamaz.

Arzettiğim gibi ibraz ettiğimiz vesikaların bir çoğunda yalnız Demokrat parti temsilcilerinin değil, Halk partisi, müstakil aday mü şahitlerile beraber resmî polislerin ve hattâ komisyonlar heyetinin de imzaları bulunmaktadır. Bir heyetin imza ile tevsik eylediği iki varakadan mutlaka muhalif parti aleyhinde mana ifade edenlerin hükümsüz addi için nasıl mantıki bir sebeb gösterilebilir ve bu vesikalar tutanaklar üzerinde tesirsiz kalırsa hangi delilin müessir olabilmesi mümkün görülür?...

Unutmamalıdır ki hukuk sahasında, hiç değilse, sahteliğinin isbatı caiz görülmeyen hiç bir vesika yoktur. Biz de tasfiyeye esas tutulan tutunakların sahteliğini sarih surette layıhamızla iddia etmiş ve bunu aynı şahısların imzasını taşıyan vesikalar ve umumî efkârın muhasalai kanaatile isbat etmek istemiştik.

Şurasını da hatırlamak icab eder ki islam hukukunda icmaı ümmet farz ile sünnetten sonra gelen en kuvvetli bir delil olduğu gibi tevatür hilâfına beyyine ikamesi de tecviz edilir bir şey değildi. Avrupa müdevvenatı adliyesinden aynen tercüme ettirerek kabul ettiğimiz Hukuk Muhakemeleri usuli kanununun 238 inci maddesine giren hukukî mütearife de bunun başka kelimelerle izahından başka bir şey değildir. Bu madde okunursa, maruf ve meşhur olan veya ikrar edilen hususların münazaalı sayılmıyacağı vazıh ve sarih surette görülür ve bunun neticesi olarak ta Frenk hukukunda da maruf ve meşhur olan hususatın delil ikamesinden müstağni olduğu anlaşılır. İtiraz lâyıhasında ileri sürdüğümüz butlan sebebleri kadar da maruf meşhur ve hattâ zımnen ikrar olunmuş bir hususun tevehhümü bile aklen mümkün değildir.

4 — İtiraz istidasında bahsedilmiyen ve dosyada mevcud bulunan dört şahıs imza ve mührünü havi yazı merkezimizce ilâve edilmiş olmasına göre benim için bu hususta kati bir mütaleada bulunmak doğru olmasa da, mahiyet itibarile bir evvelki fıkra buna da bir cevab teşkil ettiği için daha fazla didiklemeğe lüzum görmüyorum...

5 — Yetkili komisyonca Büyük Millet Meclisine sevkedilmiş olan seçim tutanaklarının şikâyet ve itiraz hanelerinde seçime itiraza dair bir kayıt bulunmaması itibarile yapılan şikâyet ve dermeyan olunan iddiaların varid görülmediğine taallûk eden görüş noktasına gelince:

Evvelki sahifalarda okumuş olduğunuz vesikalar, seçim günü vilâyet kuruluna karşı serdolunan itirazların çokluğunu gösterdiği gibi seçimlere verilen istikamet karşısında müşahadeye devam imkân ve kudretini bulamıyan temsilcilerimizin seçim ilçe kurullarına ve sayın Mareşalin vilâyete verdiği protesto dilekçeleri meydanda durup dururken inceleme komisyonunun (tutanakların şikâyet hanesinde bu hususta bir kayıt bulunmadığı) zehabına kapılması bir zühul veya noksan tedkikin mahsulünden başka bir şey olamaz. Serdolunan itirazların şikâyetler hanesine kaydedilmemesi de bizim ihmalimiz neticesi olmamasına nazaran komisyon ve kurullardan başka hiç kimsenin hakkını iptale vesile teşkil edemez. Bu hal, olsa olsa her delil fevkında kıymetli sanılan tutanakların hal ve hakikate tetabuk dere-

cesini göstermek itibarile ibraz ettiğimiz vesikalar kadar da itibarą lâyık bulunmadığını teyid eden yeni bir delâlet vücude getirmiş olur.

KANUN VE ZİHNİYET:

Herkes bilir ki bütün usul kanunları hakikat ve adalete vüsul için gidilecek en kısa ve sağlam yolları gösterir. Bu sağlamlık şübhe telkin edecek kadar çürür ve gevşerse bu yol zulüm ve tahakküme ulaştırır.

Büyük Millet Meclisi iç tüzüğünün seçime teallûk eden hükümleri okunursa bu hususta yapılacak itirazların tedkiki için şu usulün mevcud olduğu görülür:

Evvelâ — Riyaset Divânının ve icabında Cumhurbaşkanının intihabından sonra seçimleri hakkında şikâyet ve itiraz vâki olmıyan ve nizamnameye müzeyyel nümuneye muvafık olan mazbatalar Meclis başkanı tarafından heyete arz ile isimler bir bir okunarak işarî reyle tasdika iktiran eder. (Madde: 13)

Halbuki bu, çok sakat bir yoldur. Bugünkü mevzuata göre devlet reisi doğrudan doğruya millet tarafından değil, vekil, daha doğrusu müntehibisaniler tarafından intihab olunmasına göre intihap edecek milletvekillerinin mebusluk sıfatları katileşmeden böyle bir intihaba geçilmesi çok tehlikeli ve pek çapraşık bir usuldür. Hattâ bu katiyet hasıl olmadan yapılacak her iş şübheli bir mahiyet arzeder. İntihabları hakkında şikâyet ve itiraz vâki olan, mazbataları nümunesine tevafuk etmiyen mebusların veya seçilecek Cumhurreisi ile riyaset divânının milletvekillikleri talil olunmak imkânı bâki kaldıkça verilecek reyde isabet ve katiyet muhakkak olamıyacağı gibi intihab olunan zevatın bilâhare seçimleri talil edildiği takdirde de haysiyet ve şeref kırıcı neticenin önüne geçmek imkânı kalmaz.

Büyük Meclisin katiyet ifade edebilmesi onu teşkil ve terkip eden uzuvların sıfatları —bir kaziyei muhkeme halinde— tahakkuk etmekle kabildir. Bu sebeble yeni meclise resmî toplantılarına başlamadan evvel, müddeti biten veya tecdidine karar verilen eski meclisin, yenisi tahakkuk edinceye kadar, vazifesinde devam etmesi ve şikâyetler, itirazlar hallonunduktan sonra Büyük Meclis yeni milletvekillerile inikad ederek riyaset divânı ile devlet başkanını intihaba başlamalıdır. Bu mülâhazayı amelî ve hukukî neticesini etraflıca tedkik ederek ileri atmış olmaklığımı itiraf ederim. İlk nazarda müddeti biten bir meclisle millet iradesinin tecellisine çalışmak gibi aksak bir netice mahsus olsa da, Anayasanın 13 üncü maddesinde yeni intihabın icrasına kadar sabık meclisin devamı kabul edilmekle de kalmıyarak yeni intihabın icrasına imkân olmadığı takdirde içtima devresinin bir sene temdidine de cevaz verilmiş bulunmaktadır. Fikrimce intihabla kimlerin milletvekili olacağı anlaşılmış olsa da tahakkuk ve katiyet iktisap etmiş sayılamaz. Binaenaleyh eski meclis, usul ve kanuna muvafık olan intihapları tasdik ve kabul ettikten sonra, sıfatları tasdik edilen milletvekilleri müretteb adedin bir fazlasına baliğ oluyorsa eski meclis vazifesini derhal yenisine devrederek onlar tarafından seçilecek muvakkat reis ile işe başlaması ve bu ekseriyet hasıl olamıyorsa oluncaya kadar vazifesinde devam etmesi bilmem doğru görülür mü?...

Saniyen — Meclis reisi, intihapları hakkında şikâyet ve itiraz vuku bulanları, heyeti umumiyece kur'a ile tefrik edilecek otuz âzadan mürekkep mazbataları tetkik encümenine havale eder ve devre esnasında bir iş çıkınca toplanıp bunu intaç eder.

Görülüyor ki sakamet, iş tevali ettikçe artmaktadır. Çünkü çekilecek kur'a ile haklarında şikâyet vâki olanların seçilmesi ve hattâ bunların ekseriyet teşkil etmesi ihtimalini salib ortada hiç bir sebeb yoktur.

Vakıâ bu tüzüğün 19 uncu maddesinde mazbataları tedkik olunan milletvekillerinin kendi haklarındaki reye iştirâk edemiyeceği hakkında bir hüküm vardır ve bu hüküm tek partili Parlâmentolarda o kadar büyük bir mahzur arzetmez. Fakat çok partili Millet Meclislerinde iş tamamen değişir. Çünkü böyle çok partili Parlâmentolarda her mebusun seçimle alâkası, mensub olduğu parti dolayısile, muzaaf bir mahiyet arzeder ve bunların yapacakları işdeki isabet ve adaletten şübhe etmek bütün milletin hakkıdır.

Filhakika usul kanunlarımızdan biri olan ceza mahkemeleri kanununun 20 inci maddesinde hâkimin bitaraflığını şübheye düşürecek sebeblerden dolayı reddi istenebileceğine dair bir hüküm bulunduğu gibi hukuk mahkemeleri usulü kanununun 20 inci maddesinin birinci fıkrasında hâkimin kendisine aid olan yahud doğrudan doğruya veya dolayısile alâkası bulunan dâvalardan bizzat istinkâfa mecbur olduğu, 29 uncu maddesinin 6 ıncı fıkrasında dahi umumiyetle hâkimin bitaraflığında şübheyi mucib esbabı mühimme bulunması keyfiyetlerinin imtina ve reddi icabedeceği tasrih edilmiş, fazla olarak bu sebeblerden birinin mevcudiyeti hakemlerin bile reddine hak vereceği kabul olunmuştur.

On kuruşluk basit bir hukuk ve ticaret dâvasile en hafif para cezasını istilzam eden alelâde ceza dâvalarında bile bitaraflığın şübheli görünmesi halinde hakkı kazaya sahib bir hâkimin reddıne cevaz verilir ve bu cevaz hakemlere bile işmal olunurken böyle milyonlar dolusu teakup edeceği —bu günkü zihniyet karşısında— tabiî ve muhakkak olan seçim fesad ve rezaletlerinin önüne geçecek teminatı bu günden bir milletin hakkı hâkimiyet ve intihab serbestisine taallûk eden ve binnetice devlet ve milletin hal ve âtisini alâkalandıran hâdiselerde bunun aksine yürütülecek mütaleanın isabeti çok şübheli bir mahiyet arzeder.

Şurası da unutulmamalıdır ki bütün kanunlar millî ihtiyacın ifadesidir. Ve normal hallerin icabına göre yapılır. Böyle tabiî vâkıalara nazaran kabul olunan hükümlerin fevkalâde hallere sirayeti, mevzuumuzda olduğu gibi, daima aksi neticeler verir ve bir kanunun sâkit kaldığı hâdiseler mutlaka ibaha mânasını tazammun etmez. Çirkin de olsa, bunu bir misal ile izah etmiş olmak için diyeceğim ki, ceza kanunlarında anasile birriza zina fiilini irtikâb eden evlâd için cezaî bir hüküm bulmak mümkün değildir. Fakat bu fiilin yabancı bir kadınla cebren, hattâ evli birile rızaen yapılan mümasil fiillerden şeni bir mahiyet arzettiği halde kanunun sakit kalması bu ahlâksızlığı tecviz ettiği için değil, olsa olsa bu kadar muazzam bir redaatın insanlık fıtratına uyabileceğini vazii kanunun hatıra getirememesinden ileri geldiği muhakkaktır. Bunun gibi fırından bir dilim ekmek çalanlar bile ceza tehdidi altında bulunurken gerek Anayasamızda, gerek di-

ğer kanunlarımızda yer almıyan bu oy ve vicdan hırsızlığının önüne geçecek hükümlerin bulunmaması veya usullerimizde bunu gereği gibi izhara hâdim olacak yolların gösterilmemesi de ibaha mânasını ifade etmekten çok uzaktır. Kanunlarımızda bunu önliyecek bir hüküm bulamıyorsak bir usul ve müeyyide arayıp bularak kanunî mevzuatımız arasına sokmak zamanı da çoktan gelmiş ve hattâ geçmiş bulunmaktadır. Böyle yapılmadıkça memlekette Demokrasi ve millet iradesinin teessüs ve inkişafı şöyle dursun, poligarşinin en elîm ve kötü tesirlerinden milleti kurtarmak ta kabil olmaz. Velev ki istenildiği kadar hüsnüniyet iddia ediledursun...

Fikrimce böyle fevkalâde haller vukuunda gidilecek en kestirme ve en emin yol intihab çevrelerinde tekrar seçmenlere müracaat edilerek ilân edilen milletvekilliklerinin kendileri tarafından seçilip seçilmediği hakkında bir sual sormak ve bu çeşit bir Plebisit ve Referandoma baş vurmaktan ibarettir. Kendi mebusluklarından şübhesi bulunmıyan doğru ve dürüst insanlar için bu yola gitmekte korkocak bir sebeb tasavvur edilemez.

Bu usul, biraz daha masraflı ve belki biraz da vakit ziyanını intaç edecektir. Böyle de olsa ve haklarındaki ısnadlar bir dedikodu mahiyetinde kabul edilse bile millet iradesinin tam kudret ve salâhiyetli birer mümessili olan milletvekillerinin koca bir intihab devresi içinde şâibeler altında bırakılmasından, her halde evvelkiler kadar da prestiji kalmıyan bir meclis ve lüzumu kadar otorite ve itimada sahib görülmiyen bir hükûmetle memleket idaresinde ısrardan çok ehven bir tehlike teşkil edeceği aşikârdır.

Böyle bir şeyin veya benzerinin tatbikine başlamak için mevcud kanunlar arasına gömülerek bir hüküm aramakla geçirecek vakit te kalmamıştır. Buna imkân verecek bir hükmü kanunlarımızda bulamazsak yeni bir yüküm ilâvesile bu netice pek âlâ temin olunabilir. Nihayet yapılacak şey Anayasanın değil, iç tüzüğün ihtiyacı kavrıyacak bir hale getirilmesinden ibarettir. Bu tüzüğün 232 inci maddesinde gösterildiği veçhile bunun tâbi olacağı merasim evvel beevvel Teşkilâtı Esasiye encümeninde tedkik olunduktan ve kanunların müzakeresi usulüne tevfikan Mecliste müzakere ettikten sonra karara bağlamaktan başka bir şey değildir. Hattâ, istisnaî olarak, bir defa müzakeresi kâfı olduğu gibi ilâna da muhtaç değildir.

Bundan başka bugünkü tüzüğün 19 uncu maddesine göre mazbataları tedkik olunan mebusların kendi haklarındaki reye iştirâk edemiyecekleri tasrih olunduğu gibi 18 inci maddesinde de haklarında şikâyet vâki olan milletvekillerinde müdafaa hakkından başka bir şey de tanınmış değildir. 81 inci maddesinde dahi mürettep adedin yarısından ziyadesi hazır bulunmadıkça müzakereye başlıyamazlar denilmektedir. Madem ki bugün Büyük Millet Meclisinde iki partinin de mebusları vardır ve bu mebuslar o partilerden birine mensub olmak dolayısile seçimlerle muzaaf şekilde alâkadar bulunmakla beraber mürettep âzanını yarısından fazlasına baliğ oluyorlar. Bu alâkaları sebebile maddeten hazır farzolunsalar bile, mazbataları kabul olununcya kadar, madum hükmündedirler. Binaenaleyh bu hukukî vaziyet karşısında kendilerine ve mensub oldukları partilere taallûk eden şikâyet ve itirazların tedkik ve talilinde rey sahibi farzedildikçe işin içinden çıkmağa ve

hâdiseyi salim ve sağlam bir karara bağlamağa maddeten imkân mutasavver olamaz. Maalesef, Demokratların Meclis Grupu da bu noktayı ihmal etmekle esaslı bir hatâ işlemiş bulunuyorlar.

Şurasını da arza mecburum ki, halin icabettirdiği zararı eşed, işin salim bir şekilde halline kadar meclisin faaliyete başlıyamaması şeklinde hülâsa edilen muhasım tarafın esbabı mucibesi yanında bir azamet ifade ettiği gibi Meclisi tatile uğratmadan ihtilâfın en emniyet verici tarzda halline de imkân bulunabilir. Elverir ki hamiyet iddia edenlerde biraz da samimiyet buluna...

Aziz okuyucularım, bu uzun yazılarla sizleri yorup üzdüğümü biliyorum. Fakat bu işin içinde tam salâhiyetle bulunmuş olmak haysiyetile Türkiyede Demokrasinin tarihini ileride yazacaklara ihticaca salih bir vesika bırakmak hisseme düşen bir vazife olduğuna kaniim. Sona yaklaşan hayatımda fiilleri bırakıp faillerle uğraşacak vakit kalmadığı için bütün yazılarımda hiç kimseye taarruzda bulunmak hastalığına kapılmadım. İfşaatımdan utanacaklar bulunursa bunu benim yazılarımdan ziyade kendi fiillerinde görmelidirler. Bana düşen ahlâkî vecibe, meydana attığım her şeyin bir hakikat ifade etmesine, fırkacılık hissinden uzak kalarak sadakat ve samimiyetle vakıaların tesbitine çalışmaktan başka bir şey olamazdı. Ben de bu vecibeyi insan gücünün yetebildiği kadar yapmağa çalıştım. Hatâ varsa bunları kötü niyetten ziyade noksan bir kudretin mevludu olduğuna ınanmanızı istemek hakkımdır. Evet:

YETER, SÖZ MİLLETİNDİR:

Vazifesini vicdan ve kanaat hürriyeti içinde yapanlara has bir ruh sükûnile sözlerimin ilk kısmını kesiyorum. Seçime dair bildiklerim, gördüklerim ve öğrendiklerim burada bitmiş bulunuyor. Hattâ aylarca içinde yuvarlandığım hâdisatın hukukî vasfını da kendim tâyin etmiyerek millete bırakıyorum.

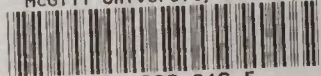
Sükûtla geçiremediğim bir hakikat varsa o da sayın Saracoğlu ve hükûmetlerinin Türk tarihine iki muazzam eser hediye etmekle iftihara hak kazanmış olmasından ibarettir. Bunlar da Varlık Vergisi, ve Demokratik esaslara dayanan tek dereceli ve çok partili bir intihab ve idare sisteminin bu şekilde tecellisine hâdim olacak bu kadar güç ve çapraşık bir usulun kendileri tarafından ihtira edilmiş olmasıdır...

BİRİNCİ KISMIN SONU

ZARURÎ BİR İTİRAZ

Hâtıralarımın ikinci kısmına aid ÜMİT DÖKÜMÜ biraz gecikecektir. Yücel dâvasının Yargıtayca bozulması, Arslanköy hailesine aid dâvanın müdafaasına pek az vakit kalması ve kurulacağını gazetelerin bildirdiği üçüncü partiye aid faaliyeti arttırmak zaruretinin tahakkuk etmesi gibi zaruretlerden doğan bu teahhuru okuyucularımın mazur göreceklerini umarım.

KENAN ÖNER

McGill University Library
3 102 603 816 E